HIFZI TOPUZ

Devrim Yılları

2. BASIM

Remzi Kitabevi

Hıfzı Topuz, 1923'te İstanbul'da doğdu. Galatasaray Lisesi'ni (1942), İÜ. Hukuk Fakültesi'ni bitirdi. Strasbourg Üniversitesi'nde devletler hukuku ve gazetecilik alanlarında yüksek lisans (1957-59) ve yine Strasbourg Hukuk Fakültesi'nde gazetecilik doktorası yaptı (1960).

1947-58 yılları arasında *Akşam* gazetesinde önce istihbarat şefi, sonra yazı işleri müdürü oldu. İstanbul Gazeteciler Sendikası'nın kurucuları arasında yer aldı ve başkanlığında bulundu.

Paris'te UNESCO Genel Merkezi'nde Özgür Haber Dolaşımı Şefi olarak çalıştı (1959-1983). Uluslararası mesleksel gazeteci örgütleri arasında işbirliği, basın ahlâkı, gazetecilik eğitimi ve gazetecilerin korunması projelerini yönetti. Afrika ülkelerinde, Hindistan'da, Filipinler'de gazetecilik eğitimi seminerleri düzenledi. Kara Afrika'da kırsal basın projesini oluşturdu.

1962 yılında Ankara Üniversitesi İletişim Fakültesi'nin o zamanki adıyla Basın-Yayın Yüksek Okulu'nun kuruluşu için, Paris'te UNESCO' nun merkezinde ilk projeleri hazırladı.

1974-75 yıllarında TRT'de Radyolardan Sorumlu Genel Müdür Yardımcılığı'nda bulundu. 1986'da yakın dostlarıyla birlikte İletişim Araştırmaları Derneği'ni (İLAD) kurdu ve uzun yıllar derneğin başkanlığını yaptı.

Çeşitli konularda 20'den fazla kitap yayınladı. Başlıcaları şunlardır: *Internationale dans la Presse Turque* (Strasbourg, 1961), *Kara Afrika* (1970), *Caricature et Société* (Paris, 1974), *Uluslararası İletişim* (1985), *İletişimde Karikatür ve Toplum* (1985), *Lumumba* (1987), *Kara Afrika'da İletişim* (1987), *Status, Rights and Responsibilities of Journalists* (Prag, 1989), *Basında Tekelleşmeler* (1989), *Yarının Radyo-TV Düzeni* (1990), *Siyasal Reklamcılık* (1991), *Türk Basın Tarihi* (1996), *Dünya Karikatür Tarihi* (1997), *Dünyada ve Türkiye'de Kültür Politikaları* (1998).

Roman: *Meyyale* (1998), *Taif'te Ölüm* (1999), *Paris'te Son Osmanlılar* (1999), *Hatice Sultan* (2000), *Gazi ve Fikriye* (2001), *Çamlıca'nın Üç Gülü* (2002), *Devrim Yılları* (2004).

Anı: *Paris'li Yıllar* (1994), *Eski Dostlar* (2000).

İnceleme yazıları ve diziler: *Vatan, Milliyet* ve *Cumhuriyet* gazetelerinde ve çeşitli dergilerde diziler ve inceleme yazıları yazdı.

Anadolu, Galatasaray ve İstanbul Üniversiteleri iletişim fakültelerinde basın, radyo ve TV tarihi, uluslararası iletişim ve siyasal iletişim dersleri verdi.

HIFZI TOPUZ

Devrim Yılları

2. Basım

Remzi Kitabevi

DEVRİM YILLARI / Hıfzı Topuz

Her hakkı saklıdır. Bu yapıtın aynen ya da
özet olarak hiçbir bölümü, telif hakkı
sahibinin yazılı izni alınmadan kullanılamaz.

Kapak: Ömer Erduran

ISBN 975-14-0990-X

BİRİNCİ BASIM: Temmuz, 2004
İKİNCİ BASIM: Temmuz, 2004

Kitabın bu basımı 5000 adet olarak yapılmıştır.

Remzi Kitabevi A.Ş., Selvili Mescit Sok. 3, Cağaloğlu 34440, İstanbul
Tel (212) 513 9424-25, 513 9474-75, Faks (212) 522 9055
WEB: http://www.remzi.com.tr E-POSTA: post@remzi.com.tr

Remzi Kitabevi A.Ş. tesislerinde basılmıştır.

İçindekiler

I - Sarayburnu'nda Bir Gece 7

II - Ankara'da Coşkulu Günler 57

III - Ayrılıklar 140

IV - "Biz Bu Ülkeyi Hacılara, Hocalara Bırakmayacağız!" 210

V - "Burası Milletin Sofrasıdır!" 258

I

Sarayburnu'nda Bir Gece

8 Ağustos 1928 Perşembe günü *Halkın Sözü* gazetesi sahibi ve başyazarı Samim Rıza tam yazısını yazmaya oturduğu sırada, İstanbul Valisi Muhittin Bey'in kendisini telefonla aradığını söylediler. Vali'nin durup dururken kendisini araması olağan bir şey değildi. Muhittin Bey Samim Rıza'yı, Halk Partisi'nin o akşam Gülhane Parkı'nda düzenlediği bir şenliğe davet ediyor ve mutlaka katılmasını istiyordu.

Samim Rıza böyle bir daveti biraz yadırgadı. Telefonda İstanbul'un yeni valisine;

— Vallahi Muhittin Beyefendi, ben bu tür eğlence gecelerine pek meraklı değilimdir. Ama emrederseniz geleyim. Bu davetinizin özel bir nedeni var mı acaba, diye sordu.

Vali Bey;

— Evet efendim, diye karşılık verdi. Gazi Hazretleri geceyi şereflendirecekler, bütün başyazarların ve ünlü yazarların hazır bulunmalarını istediler.

— Anlıyorum Vali Bey, bu durumda nasıl gelmem. Gazi Hazretleri'yle buluşmak benim için büyük bir mutluluk olur. Başka arkadaşlara da haber verdiniz mi?

— Vereceğim efendim. Yunus Nadi Beyefendi'ye söyledim; zaten haberi varmış. *Akşam*'dan Necmettin Bey'e bildirdim, çok sevindi. *Vakit*'ten Asım Bey'i, *Milliyet*'ten de Mahmut Bey'i arayacağım. Belki Paşa Hazretleri kendilerine bilgi vermişlerdir, ama ben yine her birini teker teker aramak zorundayım.

— Başka kimleri çağırdığınızı öğrenebilir miyim?

— Elbette efendim. Ahmet Rasim, Celâl Sahir (Erozan), Fazıl Ahmet (Aykaç) ve Ahmet Cevat (Emre) beylere haber verdim; çok sevindiler.

— Vali Bey, bu söylediğiniz kişiler hep Lâtin alfabesiyle yakından ilgilenen dostlarımız. Demek ki Paşa Hazretleri bu konuda bir şeyler açıklamaya hazırlanıyorlar.

— Ben de öyle sanıyorum Samim Beyefendi. Bu konu kaç haftadır gündemde.

— Bu çok önemli bir konu Muhittin Bey. Hepimiz Paşa Hazretleri'nin izindeyiz. İnşallah konu gündeme gelir de bütün tutukluların sesi kesilir artık.

— İnşallah efendim.

— Pekâlâ, öyleyse görüşmek üzere.

Samim Rıza heyecandan yerinde duramıyordu. Hemen telefona sarılarak *Cumhuriyet*'in sahibi Yunus Nadi Bey'i aradı, ama bulamadı. Yunus Bey'in Dolmabahçe Sarayı'nda olduğunu öğrendi. Bunun üzerine *Akşam*'ın başyazarı Necmettin Bey'i aradı, ama ne mümkün, hatlar dolu. Santral memuru *Akşam* gazetesinin iki hattının da dolu olduğunu söyledi. Ankara'dan haber yazdırılıyordu. Kesip araya girmek asla söz konusu olamazdı.

Samim Rıza odacıyla Necmettin Bey'e haber göndermekten başka çare bulamadı. İki gazete zaten Acı Musluk Sokağı'nda birbirine komşu gibiydi. Samim, odacıya;

— Git bak, dedi, Necmettin Bey yerinde mi? Oradaysa kendisine hemen geleceğimi bildir.

Üç-beş dakika sonra odacı döndü.

— Beyefendi, dedi, Necmettin Bey sizi bekliyor. O da zaten sizi arayacakmış.

Az sonra iki eski arkadaş *Akşam*'ın idarehanesinde kucaklaştılar. Dostlukları çok eskiye dayanıyordu. Necmettin Bey'in babası Sadık Bey ile Samim'in babası Rıza Paşa bir zamanlar aynı bakanlıkta çalışmışlardı. Çok sevişirlerdi. Necmettin Bey Galatasaray'ı bitirdikten sonra sosyoloji eğitimi için Lyon'a gitmişti, Samim de hukuk okumak için Paris'e. Zaman zaman bir yerlerde buluşur-

lardı. 1914'te savaş patlayınca ikisi de yurda döndü. Necmettin Bey üniversitede, Ziya Gökalp'in yanında sosyoloji kürsüsüne geçti. Samim de kardeşiyle birlikte *Halkın Sözü* gazetesini çıkardı.

1918'de savaş sona erince Necmettin Bey üniversiteyi bırakarak kendini gazeteciliğe verdi. Kâzım Şinasi ve Ali Naci beylerle birlikte *Akşam*'ı yayınladılar. Bir süre sonra Falih Rıfkı da onlara katıldı.

Samim Rıza;

— Necmettin, diye söze başladı, Muhittin Bey sana da haber vermiştir herhalde, bu akşam Gülhane Parkı'nda büyük şenlik varmış. Senin kulağın deliktir, Paşa Hazretleri mutlaka bir şeyler patlatacakmış gibi geliyor bana. Ne dersin, Arap harflerine veda mı ediyoruz?

— Bence öyle. Paşa kaç zamandır bununla meşguldü. Eh, sırası geldi artık. Bu, eşsiz bir devrim olacak. Öyle değil mi? Bak, üç ay önce Meclis, rakamları değiştiren yasayı onayladı, hiç kimsenin gıkı çıkmadı. Neydi o Arapça sayılar? Hepsinden kurtulduk, dünyaya ayak uydurduk.

— Evet Necmettin, bu, Arap etkisiyle savaşımızda ilk başarımız oldu. Şimdi sıra geldi Arap harflerinden kurtulmaya. Milli Eğitim Bakanlığı bünyesinde geçen mayıs ayında kurulan bir komisyonun bu konuda çok olumlu sonuçlara vardığını biliyorsun değil mi?

— Az çok biliyorum. Bu benim işim değil ama uzaktan izledim. O komisyonda; bizim Falih Rıfkı, Fazıl Ahmet, Ruşen Eşref, Giritli Ahmet Cevat, Yakup Kadri, Ahmet Rasim ağabeyimiz, ünlü şairimiz Celâl Sahir, İbrahim Necmi (Dilmen) vardı. Ha, bak, unutuyordum. Emin (Erişirgil), Mehmet İhsan (Sungu), Avni (Başman), İsmail Hikmet (Ertaylan).

— Ne yaptılar, biliyor musun Necmettin? Onları da ben anlatayım. Avrupa ülkelerinde kullanılan tüm Lâtin kökenli alfabelerdeki harfleri alıp incelediler. Biliyorsun, Lâtin alfabesi yalnız Fransız, İngiliz, Alman alfabeleri demek değil. İsveç, Fin, Macar,

Çek, Hırvat, Arnavut alfabeleri de var. Arkadaşlarımız bunların hepsini inceledikten sonra bir alfabe raporu hazırladılar. Gazi Hazretleri'nin de bu raporu beğendiğini duydum.

— Peki Samim, bundan önce bizde hiç yeni alfabe arayışları olmadı mı?

— Olmaz olur mu, Tanzimat'tan beri büyük birtakım girişimler olmuş. Amaç Arap harflerini Türk diline uydurarak yeni biçimler bulmakmış, yoksa Lâtin alfabesinin kabulü değil.

Ne var ki, bunlardan uzun bir süre sonra, İkinci Meşrutiyet döneminde, yani 1908'den sonra Hüseyin Cahit (Yalçın), Dr. Abdullah Cevdet, gazeteci Celâl Nuri (İleri) ve Kılıçzade Hakkı Bey Lâtin harflerini savunmuşlar, ama bu iş tutmamış.

— Samim, doğru söylüyorsun, ama ben sana şunu anımsatmak isterim. Hüseyin Cahit, Ocak 1910'da *Tanin*'de bugün kullanmakta olduğumuz harflerin Türklük ve Müslümanlıkla hiç ilgisi olmadığını; Türklerin, Müslüman olduktan sonra, kendi harflerini bırakıp Arap harflerini kabul ettiklerini, yüzyıllar sonra Arnavutların Lâtin harflerine döndüklerini, bizim de Lâtin harflerini kabul etmemiz gerektiğini yazmıştı.

— Lâtin harflerinin 1923'te İzmir'de toplanan İktisat Kongresi'nde de gündeme geldiğini anımsıyorum.

— O kongre şubat ortalarında İzmir'de toplanmış, başkanlığına da Kâzım (Karabekir) Paşa seçilmişti. Kongrenin amacı hükümetin ekonomi politikalarına yön verecek önlemleri ortaya çıkarmaktı.

— Binden fazla temsilci katıldı o kongreye. Ne var ki devletçilik ve toprak reformu gibi konular yeterli ölçüde ele alınamadı. İşçiler ve köylüler de o toplantılarda seslerini duyuramadılar. Zaten daha cumhuriyet de ilan edilmemişti. Lâtin harfleri bu kongrede gündeme alındı. İzmir'den üç delege, bu konuda kongre başkanlığına bir önerge verdi ve Lâtin alfabesinin kabulünü istedi. Kâzım Paşa bu önergeyi görünce deliye döndü ve onu gündeme almadı, okumadı bile. Bazı arkadaşlarımız Paşa'dan bu konuda bilgi istedi; Paşa şöyle dedi: "Bırakalım bunları, böyle dü-

şünceler içimize girmesin. Sonra büsbütün sağır ve dilsiz oluruz. Bütün İslâm âlemi üzerimize saldırır. Birbirimizi yeriz..."

— Hiç duymamıştım. Paşa'ya bakın, neler söylemiş...

— Ya, anlıyor musun şimdi Kâzım Paşa'nın tutuculuğunu.

— Biliyor musun, kongreden bir yıl sonra da 1924'te Şükrü (Saracoğlu) Bey, "Arap harfleri Türk dilini yazmaya elverişli değildir," demişti de ona az mı saldırmışlardı o yüzden!

— Evet evet, öyle oldu. İki yıl önce de siz *Akşam*'da büyük bir anket yayınlamıştınız. Necmettin Sadak;

— Evet, dedi, baktım ki bu konu nasıl olsa gündeme gelecek. Gazi Paşa'ya Lâtin alfabesi konusunda geniş çapta bir anket hakkında düşüncelerini sordum. "Çok iyi olur," dedi, "kamuoyunu yoklamış oluruz." Bunun üzerine konuyu yazı işleri müdürü Enis Tahsin'e açtım. O da çok olumlu karşıladı. Arkadaşlarımız birçok kişiyle konuştular. Halit Ziya (Uşaklıgil), Ali Canip (Yöntem), Ali Ekrem (Bolayır), İbrahim Alaeddin (Gövsa), Necip Asım (Yazıksız), Hüseyin Suat (Yalçın), Velet Çelebi (İzbudak), Avram Galanti, Muallim Cevdet ve Halil Nimetullah (Öztürk) Lâtin alfabesine karşı çıktılar. Zeki Velidi (Togan) ve Fuat Köprülü de Arap harflerini savundular.

— Peki, kimler Lâtin alfabesinden yana oldu?

— Yunus Nadi, Falih Rıfkı (Atay), Celâl Nuri (İleri), Abdullah Cevdet ve Hüseyin Cahit (Yalçın). Yunus Nadi, "Evet," dedi, "ben baştan beri Lâtin harflerinden yanayım. Ama bu iş nasıl gerçekleşir, nasıl uygulanır, onu bilemem. Konu çok önemli."

— Peki şimdi ne olacak?

— Ne olacağını bu akşam göreceğiz.

Samim Rıza Necmettin Bey'in yanından ayrıldıktan sonra gazetesine döndü. Ertesi gün için alelacele bir yazı yazması gerekiyordu. Hemen masasının başına geçerek şu yazıyı yazdı:

"Çok sevgili okuyucular,

"Siz bu yazıyı okuduğunuzda, Türk devriminin en önemli kararlarından biri alınmış olacaktır.

Evet, Arap alfabesine veda ediyoruz. Bunun ülkemiz için ne kadar önemli olduğunu çok kısa zamanda milletçe anlayacağız. Halkımız artık kara cahillikten kurtulacak ve birkaç ay içinde herkes Lâtin harfleriyle okuyup yazmayı öğrenecektir. Ulu Gazimiz bizi yeni alfabeyle nurlu ufuklara götürecektir. Kendisini milletçe şimdiden alkışlıyoruz."

Samim Rıza yazısını dizgiye verdikten sonra giysi değiştirmek için Nişantaşı'ndaki konağına gitti. Kocasının bu kadar gecikmiş olmasından dolayı eşi Cemile Hanım biraz gerilmişti. Gelir gelmez kocasına;

— Samim, dedi, bu saatlere kadar nerede kaldın? Seni ne kadar merak edeceğimi hiç düşünmedin mi? Beni öldürdün. Sen koca bir sadistsin.

Samim Rıza;

— Dur, Cemile'ciğim, anlatacağım. Olay çok önemli, biraz sabırlı ol, diye karısını yanaklarından öptü. Sonra da anlatmaya başladı.

Cemile Hanım hiç bunları duyup algılayacak halde değildi. O, kocasının mutlaka çapkınlık yüzünden bu kadar gecikmiş olduğu, kendisini aldattığı kanısındaydı.

Bu nedenle Samim ne derse desin, sözleri kayaya çarpmış gibi geri geliyordu.

Cemile Hanım, Cezayir-i Bahr-ı Sefit (Akdeniz Adaları) Valisi Çerkez Hüseyin Paşa'nın küçük kızıydı. Annesi de sarayda yetişmiş bir Çerkez güzeliydi. Cemile köşklerde, konaklarda, yalılarda Alman dadıların elinde büyütülmüş ve Almanca'yı ana dili gibi öğrenmişti. Alman hayranıydı. Bir süre de piyano dersi almıştı. Onun için dünyada Alman müziğinden başka müzik yoktu. Alman müziği olsun da, ne olursa olsun. Beethoven, Wagner, Bach, Brahms... Ne varsa onlarda vardı.

Cemile bir süre de operaya merak sarmış ve bazı parçaları ezberlemişti. Konakta yalnız olduğu zamanlar yüksek sesle bunları söylerdi. Ama sesinin güzel olmadığını bildiği için başkaları-

nın yanında söylemeye çekinirdi. Yakınları kendisine "Kibarlık Budalası" derlerdi. Bir şeye kızdığı zaman canavar kesilirdi. Hızını alamayıp Almanca küfürler eder, yüzü mosmor olurdu.

Cemile uzun boylu, siyah uzun saçlı, sert bakışlıydı. İnce, uzun bacaklarıyla da her zaman çok övünürdü.

Samim Rıza Paris'te ne kızlar tanımıştı. Oralarda neler yaşamamıştı ki. Zaman zaman o günleri anımsadıkça, "Aah, ah," diyordu, "ben ne budalalık ettim!" Yine de Cemile'yi çok beğenir ve sayardı.

Samim Rıza Cemile Hanım'a;

— Sen de bu akşam Gülhane Parkı'na gelmek ister misin, diye sordu.

— Elbette isterim. Yok, sen gidecektin de, ben evde kalacaktım... Geçti o günler Samim'ciğim. Şimdi artık eşitlik var. Sen nereye, ben oraya. Ayrıca yalnız gitmeye kalkarsan, Gazi Paşa seni öyle bir benzetir ki...

— Tabii Cemile'ciğim, elbette birlikte gideceğiz. Hemen hazırlan bakalım.

Samim Rıza, eşi Cemile Hanım'la birlikte akşam saat dokuz sularında Gülhane Parkı'na geldiği zaman parkın tıklım tıklım dolu olduğunu gördü. Bahçenin bir başında caz çalıyordu. Sahnede de Mısırlı bir kadın, cazın sustuğu zamanlarda şarkılar söylüyordu.

Sahnenin önünde masalar ayrılmıştı, gözde davetliler oraya alınıyordu. Samim Rıza ve eşi, özel konuklara ayrılan masaların birinde dostlarını görünce yanlarına oturdular.

Saat ona doğru bir alkıştır koptu, Gazi Paşa geliyordu. Halk kendisini ayakta coşkuyla alkışlıyor, o da halkın arasında, gülümseyen bir yüzle onları selâmlayarak ilerliyordu. Yanında Falih Rıfkı, Şükrü Kaya ve Salih Bozok gibi yakınları vardı. Gazi'ye sahnenin hemen yanında, yüksek bir yerde büyük bir masa hazırlanmıştı. Paşa hiç bitmeyen alkışlar ve "Yaşa, varol," sesleri arasında masasının olduğu yere geldi ve halkı bir kez daha selâmlayarak yerine oturdu.

Gazi Paşa ön masalarda oturan gazeteci ve yazarları görünce onları da gülümseyerek ve teker teker adlarını söyleyerek selâmladı.

Caz susmuş ve bütün bahçeyi bir sessizlik kaplamıştı. Herkes sanki Paşa'dan bir emir, bir işaret bekliyor gibiydi. Gazi Paşa bunu sezmekte gecikmeden Vali Muhittin Bey'e;

— Beyefendi, dedi, lütfen söyleyin, herkes eğlenmeye devam etsin.

Vali bunun üzerine caza, eliyle devam edin işareti yaptı. Cazcılar da hemen bir "fokstrot"la bahçeyi gümbür gümbür inletmeye başladılar. Çiftler piste fırladı. Yer yerinden oynuyordu sanki.

Paşa çok keyifliydi. Masadaki kadınlara iltifatlar yağdırıyor, herkesle şakalaşıyordu.

Bir süre sonra caz sustu ve gecenin sürpriz yıldızı olan diğer Mısırlı şarkıcı Münire-tül Mehdiye Hanım alkışlar arasında sahneye çıktı. Mehdiye Hanım 35 yaşlarındaydı. Bir yıl önce Türkiye'ye gelmiş ve operetlerde şarkılar söylemişti. Olağanüstü güzel bir sesi vardı. Gazi'ye olan hayranlığını her fırsatta açıklamaktan çekinmiyordu. Gazi için Arapça sözlerle bir şarkı yazmış ve bestelemişti. Mehdiye Hanım şarkıya başlamadan önce Arapça bir konuşma yaparak şöyle dedi:

— Ey yüce Gazi Hazretleri, bu gece sizi görme mutluluğuna ve onuruna eriştim. Huzurunuzda şarkı söylemek bahtiyarlığına eriştim ve heyecanımı nasıl anlatacağımı bilemiyorum...

Uzun alkışlarla biten bu sözlerden sonra Mehdiye Hanım Arapça şarkılar okumaya başladı. Bunlar hep hüzünlü, alaturka şarkılardı. Gazi Paşa'nın bu havalardan sıkılmış olduğu yüzünden belli oluyordu. Şarkılar sona erince halk Mehdiye Hanım'ı coşkuyla alkışlıyor, ama Gazi hiç bu alkışlara katılmıyordu. Alkışlar kesilince Gazi Paşa mikrofonu getirtti, ayağa kalktı. Kendisini ayakta, elinde mikrofonla görenler neler söyleyeceğini merak ettiler. Paşa şöyle dedi:

— Sevgili İstanbul halkı, Bu gece, güzel bir tesadüf eseri ola-

rak Doğu'nun seçkin iki musiki heyetini dinledim. Sahneyi süsleyen Münire-tül Mehdiye Hanım, özellikle sanatında çok başarılı oldu. Fakat bu çeşit musiki, Türkün çok gelişmiş ruhunu ve duygularını doyurmaya yeterli değildir. Az önce uygar dünyanın musikisini de dinlediniz. Şark musikisi denilen hüzün ve kasvet verici terennümler karşısında cansız görünen halkın Batı müziğiyle nasıl coştuğunu ve nasıl bir neşeyle oynadığını da gördünüz. Doğalarının gereğini yaptılar. Gerçekten de Türk, şen ve neşelidir.

Gazi'nin sürekli alkışlarla karşılanan bu konuşmasından sonra caz, o zamanlar çok moda olan Valencia'yı çalmaya başladı. Yine bütün çiftler pisti doldurdu. Halk bu "fokstrot"a Türkçe sözler uydurmuştu. Gençler, müziğin havasına uyarak dans ederken haykırıyorlardı:

Ulan Ziyaaa...
Kes karpuzu kan çıkmazsa para yok...

Valencia'nın ardından caz, yine o zamanlar çok sevilen Charleston'u çalmaya başladı. Halk, uydurduğu Türkçe sözlerle müziğe eşlik ediyordu.

Çarliston'u bitirdik
Doğru büfeye gittik
Garson bira getir
Garson şişe getir
Yaşa Çarliston...

Gülhane Parkı hiç böyle bir şenlik görmemişti. Böylesi eğlenceli toplantılara "müsamere" deniyordu. İstanbullular böyle bir müsamereye ilk kez tanık oluyordu.

Gençler dans ederlerken Gazi Paşa masadakilerden bir defter istedi ve defteri eline alıp bir şeyler yazmaya başladı. Sonra kopardığı yaprakları Falih Rıfkı'ya uzatarak;

— Falih, dedi, kimseye göstermeden bunlara göz gezdir, sana okutacağım.

Falih Rıfkı kâğıtlara bir göz attı. O kâğıtlarda yeni Türk harfleriyle yazılmış kısa cümleler vardı. Yazıların özeti şuydu:

"Senin yazın Arap yazısı değildir.

Senin musikin bu sahnedeki musiki değildir."

Orkestra durmuştu.

Gazi kâğıtları geri aldıktan sonra ayağa kalkarak;

— Sevgili kardeşlerim, dedi. Huzurunuzda ne denli mutlu olduğumu anlatamam. Duygularımı şöyle açıklayacağım: Memnunum, duygulandım, mutluyum. Duygularımı küçük notlar halinde yazdım. Bunları aranızdan birine okutacağım. Okuma bilen bir arkadaşımız buraya gelsin.

Bir genç fırlayıp Paşa'nın bulunduğu masanın önüne geldi.

— Buyurun Paşam, dedi. Emredin, okuyayım.

Gazî kâğıtlardan birini gence uzattı. Delikanlı notları evirdi çevirdi, okuyamadı. Paşa bunun üzerine;

— Bu kardeşimiz gerçek Türk yazısını henüz bilmediği için bunu hemen okuyamadı. Kuşkusuz okuyabilirdi. Bunu hepinizin beş-on hafta içinde öğrenmesini isterim. Şimdi bunları ben başka bir arkadaşıma okutacağım.

Paşa kâğıtları Falih Rıfkı'ya uzatarak;

— Lütfen şunları okur musunuz, dedi.

Falih Rıfkı yazıları bir çırpıda okuduktan sonra Gazi yeniden ayağa kalkarak tarihe "Sarayburnu Nutku" diye geçen ünlü konuşmasını yaptı.

— Arkadaşlar, diye söze başladı. Bizim uyumlu dilimiz yeni Türk harfleriyle kendini gösterecektir (burada bir alkıştır koptu). Yeni Türk harflerini kabul ediyoruz. Yüzyıllardan beri kafalarımızı demir çerçeve içinde tutan, anlaşılmayan ve anlayamadığımız işaretlerden kendimizi kurtarmak zorundayız. Buna bütün dünyanın tanık olacağına, kesinlikle inanıyorum.

İstanbul halkına, bu geceki toplantıya katılmamı istediği için çok teşekkür ediyorum.

Vatandaşlar, arkadaşlar, çok söz, uzun söz, gerçeği anlamayanlar için söylenir. Biz bu devirleri geçirdik. Şimdi sözden çok

iş zamanıdır. Artık benim çok söz söylememe gerek kalmadı. Bundan sonra bizim için eylem gerekir.

Çok işler yapılmıştır. Ama bugün yapmak zorunda olduğunuz çok önemli bir iş daha vardır: Yeni Türk harflerini çabuk öğrenmek. Herkese; kadına, erkeğe, hamala, sandalcıya yeni alfabeyi öğretiniz. Bunu vatanseverlik ve milletseverlik ödevi biliniz.

Bir sosyal toplumun ancak yüzde onu okuma yazma bilir, kalanı hiç bilmezse, bunun insanlar için utanç verici olduğunu düşününüz.

Bu ulus, utanmak için yaratılmış bir ulus değildir. Övünmek için yaratılmıştır. Ama, ulusun yüzde doksanı hiç okuma yazma bilmiyorsa bu hata bizde değildir. Hata, Türk'ün yaradılışını anlamayanlardır. Hataları düzelteceğiz. Tüm vatandaşların eyleme geçmesini istiyorum. Bilemediniz bir-iki yıl sonra tüm Türk toplumu yeni harfleri öğrenecektir. Ulusumuz yazısıyla, kafasıyla uygarlık âleminin içinde olduğunu görecektir.

Gazi sözlerini bitirirken kadehini eline alarak şöyle dedi: "Eskiden bu içkinin bin katını çöplüklerinde gizli gizli içerek çeşitli kötülük yapanlar, yani ikiyüzlü sahtekârlar vardı. Ben sahtekâr değilim. Hepinizin önünde, ulusumun onuruna içiyorum."

Gazi Paşa'nın, kadehini gizlemeden halkın onuruna içmesi insanları büsbütün coşturdu. Alkış, kıyamet, caz müziği, danslar gecenin ikisine kadar sürdü. Saat ikiyi çeyrek geçe Gazi, Sarayburnu rıhtımından Ankara motoruna bindi. Sevdiği dostları da yanındaydı.

Paşa o gece Büyükada'da Yat Kulüp'te düzenlenen bir baloya davetliydi. Sabahın üçüne doğru motor Büyükada iskelesine yanaştı. Kulübün bahçesi fraklı, smokinli erkekler ve uzun tuvaletli kadınlarla doluydu. Herkes Paşa'yı bekliyordu. Geç de olsa mutlaka geleceğini biliyorlardı. Ne var ki, kulüpteki insanlar Gülhane Parkı'ndakilere hiç benzemiyordu. Orada gerçek halk vardı, kulüpte ise üst tabaka, varlıklı insanlar, adanın zenginleri, işadamları, azınlıklar...

Mustafa Kemal'in gerçek çevresi ise Gülhane Parkı'nı dolduran sıradan insanlardan oluşuyordu. Gazi kulüpteki topluluğun insanı değildi. Falih Rıfkı'yı kolundan tutarak;

— Çocuk, dedi, orada yaptığımızı burada yapamazdık!

Paşa'nın çevresini her yaşta insan kuşatmıştı. Kendisine her konuda sorular soruluyordu. Orada da Gazi'ye Türk alfabesi konusunda sorular yöneltildi. Gazi bütün gece hiç yorulmamıştı. Harf Devrimi'ni anlatmaktan hiç bıkmadı. Yine coşku, yine alkış. Paşa Ankara motoruyla Dolmabahçe'ye dönerken gün ağarıyordu.

Ertesi günkü sabah gazeteleri, Harf Devrimi'nin haberini yetiştirememişlerdi. Gazi Sarayburnu konuşmasını yaptığı sıralarda gazeteler baskıya verilmiş ve makineler dönmeye başlamıştı. Bu olay ancak ertesi gün ikinci baskı haberi olabilirdi. Ama Samim bunu başarmıştı. Bir de *Akşam* gazetesi için durum sabah gazeteleri gibi değildi. *Halkın Sesi*'nden sonra bomba gibi devrim haberini ayrıntılarıyla duyurmak Necmettin Sadak'a nasip olmuştu.

Samim Rıza da ertesi gün erken saatlerde gazeteye koşarak geldi, büyük bir coşkuyla ve haberi bir gün önceden vermiş olmanın gururuyla yeni yazısını hazırladı. Fotoğrafçılar o gece Gazi'nin resimlerini çekmişlerdi. Samim Rıza onların içinden en canlılarını seçti. Manşeti oluşturan yazıyı yazdıktan sonra başyazısını kaleme aldı. Birinci sayfa planını yaptı. Resimleri sayfaya yerleştirdi.

Bu işleri bitirir bitirmez Yunus Nadi'yi telefonla aradı.

— İşini bitirdinse bir araya gelip iki lâf edelim, dedi.

Yunus Nadi;

— Elbette Samim'ciğim, dedi. Ben Falih'e ve Mahmut'a da haber vereyim. Şöyle bir sohbet eder, bu işi nasıl yürüteceğimizi görüşürüz. Bu konuda ortak bir strateji oluşturmamız gerekir.

Bir saat sonra Samim Rıza *Cumhuriyet*'in idarehanesi ve matbaası olan Pembe Konak'taydı. Bu konak, bir zamanlar İttihat ve Terakki Partisi'nin Genel Merkezi'ydi. Kurtuluştan sonra *Cumhuriyet* gazetesine verilmişti. Samim Rıza, Yunus Nadi'yi

Falih Rıfkı'yla sohbet ederken buldu. *Milliyet* gazetesi başyazarı Siirt milletvekili Mahmut (Soydan) Bey de az sonra onlara katıldı.

Konu elbette gazetelerin yeni harflere geçmeleriydi. Dizgi atölyelerinde çok az sayıda Lâtin harfi bulunuyordu. Son yıllarda o harfleri yalnız reklâmlarda kullanıyorlardı. Hemen bir yerlere harf sipariş etmek gerekiyordu. Bu harfler ne zaman gelirdi? Lâtin harflerini kullanacak dizgici bulmak sorun değildi. Bütün dizgicilerin iyi çalışarak çok çabuk öğreneceklerine inanıyorlardı. İyi de süreleri çok azdı. Gazi Hazretleri hemen yeni harflere geçilmesini istiyordu. Falih Rıfkı şunları anlattı:

— Çocuklar, biliyorsunuz, Gazi iki ay önce Milli Eğitim Bakanı Mustafa Necati'den yeni harfleri araştıracak bir komisyon kurmasını istemişti.

— Elbette, haberimiz var.

— Necati komisyon üyeliklerine; Mehmet Emin (Erişirgil), İhsan (Sungu), Ruşen Eşref (Ünaydın), Ragıp Hulusi, Giritli Ahmet Cevat (Emre) ve İbrahim Grandi'yi seçmiş... Ben o günlerde yurtdışındaydım. Döner dönmez Dolmabahçe Sarayı'nda Paşa'yı ziyarete gittim. Bana, "Hemen Ankara'ya git, komisyona katıl. Bu işi çabuk bitiriniz," dedi. Ben de Ankara'ya gidip komisyona katıldım, ilk toplantımızı yaptık. Harfleri uzun uzun tartıştıktan sonra bir sonuca vardık. Tasarıyı İstanbul'a ben getirdim. Hemen o gün Paşa'ya sundum.

Gazi, harfleri teker teker inceledi. K harfinin üzerinde durdu. Bazı şeyler önerdi. Alfabeyi onayladıktan sonra bize;

"Ne düşünürdünüz?" diye sordu. "Bu alfabeyi nasıl ve ne zaman uygulayacağız?"

"Bir 15 yıllık uzun süreli, bir de 5 yıllık kısa süreli iki öneri var," dedim. "Öneri sahiplerine göre ilk dönemde iki yazı bir arada kullanılacak. Gazeteler yarım sütundan başlayarak yavaş yavaş yeni yazılı bölümü genişletecekler. Devlet daireleri ve yüksekokullar için bu çeşit yöntemler düşünüldü."

Gazi yüzüme baktı. "Bu, ya 3 ayda olur ya hiç olmaz," dedi.

"Çocuğum, gazetelerde yarım sütun eski yazı kaldığı zaman herkes bu eski yazılı bölümleri okur. Bir de savaş gibi, iç bunalım gi-
20 bi bir terslik oldu mu, bizim yazı Enver'in yazısına(*) döner, hemen vazgeçilir ve güme gider."

Falih Rıfkı bunları anlattıktan sonra sözlerini şöyle sürdürdü:

— Görüyor musunuz arkadaşlar, Paşa'nın kararı kesin, yeni harfleri hemen uygulayacağız.

Demek ki dizgi atölyelerini alelacele yeni harflerle donatmak gerekiyordu.

Necmettin Sadak:

— Ben zaten ortağım Kâzım Şinasi'yle konuştum. Bu işleri o bilir. Şimdiden hazırlık yaptığını bildirdi.

Mahmut Bey de gerekeni yapmıştı.

Samim Rıza;

— Arkadaşlar, dedi, peki hiç merak etmiyor musunuz, Avrupa ülkeleri bu Harf Devrimi'ni nasıl karşılayacak diye? Haberleri olmuştur herhalde.

— Olmaz olur mu? Bu sabah İstanbul Radyosu olayı bütün ayrıntılarıyla bildirdi. Anadolu Ajansı da Harf Devrimi'ni uzun uzun yayınladı. Yabancı muhabirler onları izlemişlerdir, eminim. Yarın yabancı basında haberler çıkar.

— O halde biz de, Anadolu Ajansı'ndan Avrupa'daki tepkiler üzerinde ayrıntılı bilgi istesek, ne dersiniz?

— Çok iyi olur. Hemen şimdiden söyleyelim. Falih'ciğim, sen, bildiğim kadarıyla üç yıldan beridir Anadolu Ajansı yönetim kurulu üyesisin. Lütfen şu telefonu eline al, sizin genel müdür Alaeddin Bey'i ara ve ondan, bize olayın dış basında yarın çıkacak yankıları üzerine özel bir bülten yollamasını iste. Mahmut'çuğum, sen de yönetim kurulu üyesisin. Bu özel bülteni sen de isteyebilirsin. Ama bu işi Falih'e bırakalım.

(*) Enver Paşa I. Dünya Savaşı sırasında Arap harflerini Lâtin harfleri gibi ayrı ayrı yazmaya dayanan bir yazı sistemi gerçekleştirmeye çalışmış fakat bunu başaramamıştır.

— Oldu, tamam.

Ertesi gün *Cumhuriyet*'e, Anadolu Ajansı genel müdürü Alaeddin Bey'in çektiği özel bir telgraf geldi. Şunlar yazıyordu telgrafta:

"Muhterem Falih Beyefendi,

"Emirleriniz üzerine hemen yabancı ajanslardan gelen haberleri derledim. Saygılarımla takdim ediyorum."

"Paris'te *Exelcior* gazetesi: Türkiye günden güne yenilenmektedir. Mustafa Kemal, Türkiye'de haremi yok ettikten ve fesi kaldırdıktan sonra, şimdi de Türk dilinin iyileşmesi için uğraşmaktadır. Bir kalem darbesiyle Arap alfabesini yok etmiş, onun yerine Lâtin kökenli yeni Türk alfabesini kabul etmiştir. Böylece Türkiye, Avrupa'ya yaklaşma yolunda kesin bir adım daha atmış oluyor. Türkçenin öğrenilmesini en zorlaştıran şey bu alfabeydi. Bir dizgici, bu yüzden 12 yıl çıraklık yapmak zorunda kalıyordu...

"*Paris* gazetesi: Yeni Türk alfabesi basında ve devlet işlerinde kesinlikle uygulanacaktır.

"*Endepandan Rumen* (Bükreş): Gazi ne zaman halkıyla temas etmişlerse insanları hayret verici bir biçimde büyülemiş, daima ilerlemeye, uygarlığa ve Avrupa kültürüne teşvik etmiştir. Gazi Doğu musikisinin de hüzün ve elem verici havasını eleştirmiş ve bu musikinin zararlı olduğunu belirtmiştir..."

Samim Rıza;

— Görüyorsunuz ya arkadaşlar, dedi. Batı bizi nasıl destekliyor. Bu yolda ilerleyeceğiz.

Samim Rıza o akşam eve döndüğünde Cemile Hanım'ın yine bütün tersliği üzerindeydi:

— Nerede kaldın Samim Rıza bu saate kadar?

— Nerede kalacağım, gazetedeydim. Anlatayım.

— Hayır efendim, anlatacağın bir şey yok. Sen artık beni eski-

si gibi sevmiyorsun. Eskiden olsa günde kırk kez telefon ederdin, "Cemile'ciğim, seni çok özledim," derdin. Şimdi hiç aklına gelmi-

yorum. Hayır, hayır, hiç şüphem yok, sen çevrende başka birilerini buldun.

— Cemile'ciğim, nasıl söylersin bunları? Biliyorsun, benim çevremde hiç kız, kadın yok. Sabahtan akşama kadar yalnızca erkeklerin içindeyim.

— Hayır, biliyorum, senin aklın başka yerlerde.

— Evet karıcığım, başka yerlerde; devrimlerde...

— Ne bitmez devrimlermiş bunlar. Her gün devrim, devrim... Başka bir söz işitmiyorum.

— Evet, Cemile, her gün devrim, devrim. Daha çok devrimler göreceğiz.

— Bitmedi mi hâlâ? Önce Şapka Devrimi dediniz. Elbette ben de çok tuttum. Neydi kafanızdaki o garip fesler! Avrupalılar hiç fes giyiyorlar mı? Derken Medeni Kanun'u getirdiniz. O da çok iyi oldu. Arkasından laiklik. Hepsi iyi hoş ama bu devrimler kocamı elimden aldı. Valla, ilk fırsatta bunları Mustafa Kemal Paşa'ya söyleyeceğim, artık sizleri rahat bıraksın!

— Hiç olur mu Cemile, daha çok işimiz var. Yeni bir devlet kuruluyor. Bu iş bir yılda biter mi, yıllar boyu sürecek. Biz de her gün bunları halka anlatacağız. Karıcığım, şimdi kafam çok meşgul, yarınki yazımı düşünüyorum. Bunları sonra konuşuruz. Ama, seni gerçekten seviyorum. N'olur inan bana.

— Ah bir inanabilsem...

Samim Rıza'nın gerçekten de bir başka kadınla hiçbir ilişkisi yoktu. Cemile'yle evlendikten sonra gözü hiç kimseyi görmemişti. Karısını çok güzel ve zevkli buluyor, ondaki Batı hayranlığından da çok hoşlanıyordu.

Ama Cemile'nin gereksiz kıskançlıkları onu çok yoruyordu. Bu durumlarda huzurlu bir yaşamın özlemini çekmiyor değildi. Karısının bir gün bu kıskançlıklarından vazgeçeceğine ve kendisine huzurlu bir ortam sağlayacağına inanmak istiyordu.

Bu bunalımlı dönemlerde Samim Rıza eski bir ilişkisinin özlemini çekiyordu. Neydi o eski ilişki?

Paris'te Başlayan Bir Aşk

O eski ilişki, Samim Rıza'nın aklından pek çıkmamış olan ve on beş yıl önce Paris'te tanıdığı ve çılgınca sevdiği bir Fransız kızıyla yaşadığı aşktı. Samim Rıza Colette'i, öğrencilik yıllarında Saint Michel Bulvarı üzerinde bir sinema kuyruğunda tanımıştı.

Sinema o yıllarda Paris'te neredeyse yeni bir sanattı.

İlk filmlerin yüzyılın başlarında gösterilmeye başladığı Fransa'da, sinema müthiş bir ilgi uyandırmıştı. Sinemalarda genellikle Amerikan filmleri gösteriliyor ama Fransız sinemacılığı da yavaş yavaş gelişiyordu. Her yeni filmin perdede gösterilmesi büyük olay oluyor ve kapılarda uzun kuyruklar oluşuyordu.

İşte o dönemde büyük ilgi uyandıran sanatçılardan biri de Max Senett'ti. İrlanda kökenli bu oyuncu ilk olarak 1910'da kendini tanıtmış, sonra da yapımcı olarak birçok sanatçıya büyük ün kazandırmıştı. Charlie Chaplin'i ilk tanıtan da Senett olmuştu.

1913'te Saint Michel Bulvarı'nda uzun kuyruklara neden olan film de Senett'in *Charlot ile Lolotte'un Romanı* adlı son filmiydi. Bundan o kadar söz edilmişti ki Samim de üniversiteden arkadaşı Roland'la filmi görmeye karar vermişti. Kuyrukta önlerinde iki kız duruyordu. Güzel mi güzel, tatlı mı tatlı iki kız. Eh, Samim ile arkadaşı boş boş sıra bekleyecek değillerdi ya, kızların konuşmalarına katıldılar. Şakalaşmalar, espriler filân derken, birbirleriyle çok kaynaştılar. Filmi birlikte izlediler. Kırıldılar gülmekten.

Kızlardan birinin adı Colette, ötekinin de Françoise'dı. Samim daha çok Colette'le ilgilendi. Bu nasıl bir kızdı? Uzun boylu, ceylan bakışlı, kumral, elmacık kemikleri biraz çıkık, burnu kalkık, dudakları etliydi. Mermer sütunlar gibi düzgün ve uzun bacaklar, at kuyruğu saçlar, uzun bir boyun, başkaldırmış göğüsler, bal arılarınınki gibi bir bel, düzgün kalçalar, uzun, ince sanatçı parmaklar, ne bir gram fazla ne bir gram eksik bir vücut ya-

pısı; her yanıyla cinsellik kokan, 17-18 yaşlarında baş döndürücü bir dişi.

Samim de yakışıklı, boylu boslu bir gençti. O konuşurken Colette gözlerini gözlerinden hiç ayırmadan gülümseyerek onu izliyor ve her söylediğini onaylıyordu. Sinemadan sonra Colette bizim delikanlılara;

— Haydi bizi "café"ye götürün, birer aperitif alalım, dedi.

Bizimkiler de böyle bir öneri bekliyorlarmış zaten, hemen Café Dupont'a yöneldiler. Kapalı terasta dört kişilik ufak bir masaya oturdular. Garson ne içeceklerini sordu. Dört pastis, yani Marsilya rakısı istediler. Kızlar edebiyat okuyorlarmış. İkisinin de sosyalist eğilimli olduğunu da öğrendiler. Colette gazeteci olmak istediğini ve *La Populaire* gazetesinde çalışmayı amaçladığını anlattı.

Samim de şimdiden gazeteciliğe başladığını, Paris'te *İkdam*'ın sahibi Ahmet Cevdet Bey'le tanıştığını ve onun aracılığıyla gazeteye Paris mektupları yazdığını söyledi. Amaçlarda birleştiler. Sıcak bir iletişim kuruldu aralarında. Bu, karşılıklı bir sempati ve dostluk ilişkisiydi. Bu ilişkide, henüz ne aşkın yeri vardı ne de seksin.

Saatler ne kadar da çabuk ilerliyordu. Dördünün de karnı acıkmıştı. Bu kez Françoise;

— Haller'e gidip birer peynirli soğan çorbası içmeye ne dersiniz, diye sordu.

— Harika bir öneri, dedi Colette. Pastisi artık burada keselim, orada şarapla devam ederiz. Samim, şaraba var mısın? Şimdi tam Beaujolais zamanı.

— Elbette varım. Siz, Türkleri şarap içmez mi sanıyorsunuz?

— Yoo, hiç öyle bir şey düşünmemiştik.

Saint Michel'den Haller, yaya olarak 20 dakikalık bir yoldu. Café Dupont'dan çıkar çıkmaz Colette Samim'in koluna girdi, Françoise da onun arkadaşı Roland'ın. Güle oynaya Saint Michel Köprüsü'nü geçtiler, sonra adliye sarayının önünden ve ikinci köprüden geçerek Chatelet'ye vardılar. Bulvarlarda onlar gi-

bi kahkahalar atan, şarkılar söyleyen gençler ve "clochard" denen yersiz yurtsuz, kafayı üşütmüş sarhoşlar vardı. Onlar da ellerinde şarap şişeleriyle kendi kendilerine söyleniyorlardı.

Haller'in dar sokakları ve restoranları tıklım tıklım doluydu. Oralara konser, tiyatro ve operadan dönen varlıklı insanlar ile et ve sebze taşıyan yoksul kamyoncu ve kasaplar geliyordu. Lokantalarda fiyatlar müşterilere göre ayarlanmıştı. Varlıklı insanlar, genelde beyaz önlükleri kan lekeleriyle kaplı kasaplar ile üstleri ve başları kir içindeki kamyoncu ve hamalları görmeye geliyorlardı. Onlar, varlıklar insanlar için Haller'in figüranlarıydı ve müşteri çekiyorlardı. Kendilerine indirimli tarife uygulanıyordu. Onların esprileri, küfürleri varlıklılara meze oluyordu.

Bizimkiler de yoksullar bölümünde bir masaya iliştiler. Kasaplarla birlikte şarkılar söylediler. Bol bol şarap tükettiler. Onlara indirimli tarife uygulandı.

Gece yarısından sonra kızlar iyice kafayı bulmuşlardı. Colette, Samim'in omzuna yaslanmış uyukluyordu. Sonunda Haller'e veda etme zamanı geldi. Ertesi gün için randevular alındı.

Café Dupont ve Haller'deki "Pied du Cochon" lokantası, o gece Paris'te çok tatlı bir aşkın doğumuna tanık oldu.

İşte insanın yaşamında böyle geceler ve günler vardır. Böylesi gece ve günlerde başlayan ilişkinin sizi nerelere götüreceğini hiç bilemezsiniz. Bir gecelik bir birliktelik, ertesi gün gözünüzde büyük önem kazanır. Önce her şey ufak ve tatlı bir oyun görünümündedir. Sonra o oyun gittikçe size egemen olur. Bir bakarsınız sırılsıklam âşık olmuşsunuz ve rüzgâr, kuru bir sonbahar yaprağı gibi ikinizi de oradan oraya sürükler... Savrulursunuz. Ama nereye? Onu ne siz bilirsiniz ne de sizin kollarınızda sürüklenen sevgili. Dostluk, aşk ve seks birbirine karışır. Seksin ne yüce ve doyulmaz bir zevk olduğunu, ancak o zaman anlarsınız. Her şey, ikinizi de doyulmaz bir mutluluğa, sonsuza götürür...

Ertesi sabah, "Evet, nerede kalmıştım?" diye uyandığınız olur. "Evet, nerede kalmıştık? Tatlı bir rüya mı bu? Nereye varır bunun sonu?" diye düşünür durursunuz. Ama yaşadıklarınız o ka-

dar çekicidir ki o rüya hep sürsün istersiniz. Boş verirsiniz dünyaya. En bozuk zamanlarınızda o anılar gelir aklınıza, size kanat takarlar. En başarılı ve mutlu gecelerinizde de bir hazineyi arar gibi yine o anıların kutusunu ararsınız. Mutluluğunuzu, o anılardaki sevgiliyle paylaşmak istersiniz ve bu bölüşme duygusunda cinsellik yoktur.

Ama bir süre sonra başka şeyler karışır duygularınıza. Sevgilinin göğüslerinin sertliği, bacaklarının güzelliği, omuzlarına ve göğüslerine dökülen saçları aklınızdan çıkmaz olur.

Paris randevuları, Colette'in evinin en üst katındaki hizmetçi odasında buluşmalar, sabahlara kadar şarap ve seksle dolu geceler, tam bir bağımsızlık ve özgürlük içinde mutlu yarınların arayışları. Ve sonrasında, silâh tüccarlarının ve saldırgan milliyetçilerin halkları kışkırtarak bir dünya savaşına hazırlandıkları günlerde coşkulu sokak gösterileri, "Savaşa hayır!" diye haykıran gençler, aydınlar, işçiler, tüm devrimciler... Ve onlarla birlikte, sıkılmış yumruklarını havaya kaldıran Colette ve Samim.

Öyle günlerin gecelerinde Samim otel odasında düşünüp duruyordu: ona Türkçe ne desem: Colette'ciğim, Colette'im benim, dünyalar güzeli Colette, tatlı Colette'im, benim dişi sevgilim, aşk fırtınam, düşlerimin güneşi Colette...

Sonra yine düşlere dalıyordu: Ya Colette Samim nasıl olur? Hayır hayır, olacak şey değil. Sen çıldırdın mı Samim!

Samim'in kafası, Nişantaşı'ndaki konakta bazı geceler işte bu anılara takılıyordu. Paris'teki hizmetçi odası şimdi ne kadar uzaklardaydı. Onu bu düşlerden Cemile Hanım mı uyandıracaktı, yoksa düşlerin coşkusu mu?

Gazi Paşa'nın Sarayburnu'nda ve Büyükada'da yaptığı konuşmalar, İstanbul'da ve Anadolu'da çok olumlu tepkiler yarattı. Artık Harf Devrimi'nin gerçekleştirilmesine karşı çıkacak güçlerin yenilgiye uğrayacakları anlaşılıyordu.

Gazi Sarayburnu gezisinden üç gün sonra Dolmabahçe Sarayı'nda yeni Türk alfabesi üzerinde ilk dersini verdi. Ondan beş

-altı gün sonra da yine Dolmabahçe Sarayı'nda kendisini ziyarete gelen Yunus Nadi'ye şunları söyledi:

— Gel bakalım Yunus Nadi Bey. Az önce Başbakan İsmet Paşa'yı sınavdan geçirdim. Sonuç iyidir. Şu sandalyeyi al, masaya otur. Sınav sırası sana gelecek. Eğer başarılı olamazsan gazetende davanı kaybetmiş olacaksın.

Yunus Nadi, Gazi Paşa'nın kendisine neden böyle söylediğini anlayamadı. Ama gerçekte Gazi, devrimin uygulanmasında onun biraz kışkırtıcı olması için böyle konuşmuştu. Sonra sınav başladı. Gazi, Yunus Nadi'ye birkaç cümle yazdırdı. Yunus Nadi bazı yazı yanlışları yapmıştı. Gazi bunları düzeltince Yunus Nadi sınavda sıfır almış bir öğrenci gibi bozuldu ve;

— Paşam, dedi, çok affedersiniz. Demek ki ben yeni harflerle henüz ciddi biçimde ilgilenememişim!

Gazi bu sınavları 25 Ağustos günü Dolmabahçe Sarayı'nda çok daha geniş çapta sürdürdü. O gün İstanbul'daki bütün milletvekilleri Saray'a çağrılmış, salonun ortasına bir karatahta yerleştirilmişti. Gazi, harf komisyonu yöneticisi İbrahim Necmi'ye (Dilmen);

— Çocuk, dedi, ilk alfabe dersini ver bakalım.

Bu ders niteliğindeki sınav, Gazi'nin sık sık konuşmalara katılmasıyla, akşam saat yedi buçuğa kadar sürdü. Milletvekilleri teker teker karatahtanın önünde sınava tâbi tutuldu.

Sonra da 29 Ağustos'ta yine Dolmabahçe Sarayı'nda bir toplantı düzenlendi. Gazi İstanbul'da ne kadar gazeteci, yazar, üniversite profesörü, milletvekili varsa hepsinin Saray'a çağrılmasını istedi. Toplantının konusu Yeni Türk Harfleri ve Özgür Düşünceler'di. Kimler yoktu ki o salonda; Halit Ziya (Uşaklıgil), Celâl Sahir (Erozan), Ahmet Haşim, Halit Fahri (Ozansoy), Peyami Safa, Yusuf Ziya (Ortaç), Orhan Seyfi (Orhun), Ali Naci (Karacan), Reşat Nuri (Güntekin), Ahmet Şükrü (Esmer), Abidin Daver, Ahmet Rasim, Samih Rıfat, Celâl Nuri (İleri), Falih Rıfkı (Atay), Ahmet Cevat (Emre), Hakkı Tarık (Us), Fazıl Ahmet (Aykaç), Ahmet İhsan (Tokgöz) ve bizim Samim Rıza.

Toplantıda yeni alfabeyi önce İsmet Paşa savundu, sonra da Gazi. Pek çok kişi söz aldı, itirazlar olduysa da sonunda hepsi tasarıyı destekledi. Tartışmalar tam bir özgürlük havası içinde geçti ve yeni alfabe oybirliğiyle onaylandı.

Gazi bu ilk denemelerden sonra İstanbul dışında yaşayan insanların tepkisini öğrenmeyi düşündü. İstanbul, ne de olsa kültür ve sanat adamlarının toplandığı, burjuvanın ve aydınların etkin olduğu bir kentti. Acaba öteki kentlerde yaşayanlar yeni alfabeyi nasıl karşılayacaklardı?

Gazi işe Tekirdağ'dan başlayacaktı. Bir perşembe sabahı, saat 7'de Gazi ve yakınları Dolmabahçe'den *Ertuğrul* yatına binerek Marmara Denizi'ne açıldılar. İçişleri Bakanı Şükrü Kaya, General Salih (Omurtak), Kılıç Ali, Recep Zühtü (Sayak) ve Ruşen Eşref de (Ünaydın) yattaydı. Neşeli bir hava içinde çaylar içildi. Gazi çok keyifliydi. Tekirdağlıların kendisini coşkuyla karşılayacağından hiç şüphesi yoktu. *Ertuğrul* yatı öğleye doğru Tekirdağ limanı açıklarında görününce halk rıhtıma koştu. Bütün Tekirdağlılar Paşa'yı karşılamak için oraya toplanmıştı. Belediye bandosu da marşlar çalıyordu.

Gazi saat on biri çeyrek geçe alkışlar arasında karaya ayak bastı. Bando askeri marşlar çalarken halk "Yaşa ulu Gazi!" diye haykırıyordu. Gazi coşkulu sesler arasında hükümet konağına kadar geldi. Her yer tıklım tıklım doluydu. Gazi'yi genel meclis salonuna aldılar. Oraya da koca bir yazı tahtası yerleştirilmişti. Gazi sordu:

— Yeni Türk yazısını biliyor musunuz?

— Öğreniyoruz, Paşam.

Gazi salonda kendisini izleyenlerden birini tahtanın önüne çağırdı ve;

— İstediğin bir şeyi yaz bakalım, dedi.

Adam tahtaya şunu yazdı:

"Büyük Gazi'ye malik olan Türkler bahtiyardır."

Yazıda önemsiz iki yanlış vardı. Paşa onları düzelttikten sonra;

— Aferin çocuğum, dedi. Sen bu işi başarıyorsun.

Sonra üç-beş kişiyi daha tahta başına çağırdı. Hepsi başarılı birer sınav verdiler.

Gazi hükümet konağından sonra belediyeye, oradan da Zabitan Yurdu denen komutanlığa gitti. Halk, Paşa'nın gittiği her yerde kendisini coşkuyla izliyordu. Yolda, Gazi'nin gözüne beyaz sarıklı bir hoca ilişti. Paşa halkı yararak ona yaklaştı;

— Lütfen benimle gelir misiniz Hoca Efendi, dedi.

— Baş üstüne Paşam.

Orada bir eczaneye girdiler. Gazi Hoca Efendi'ye bir kâğıt verilmesini istedi. Sonra;

— Lütfen Hoca Efendi, dedi, şu söylediklerimi yazın.

Gazi, Hoca Efendi'ye Kuran'dan bir sure yazdırdı. Hoca Efendi bu sureyi elbette ki Arap harfleriyle yazdı. Paşa sonra kâğıdı Hoca Efendi'nin elinden alarak eczanede birkaç kişiye okuttu. Yazı güçlükle okunuyordu.

Gazi daha sonra kâğıdın altına aynı sureyi yeni harflerle yazdı ve yine değişik kimselere uzatarak okumalarını istedi. Yazıyı halk yanlışsız okumuştu. Paşa bunun üzerine Hoca Efendi'ye dönerek,

— Bakınız Hoca Efendi, görüyor musunuz, herkes bu sureyi yeni harflerle daha kolay okudu. Sizden de yeni Türk yazısını öğrenmenizi isterim.

Hoca Efendi, bu kâğıdı yaşamının en değerli belgesi olarak ömrünün sonuna kadar sakladı.

Gazi Tekirdağ'dan çok mutlu ayrıldı. Ertesi gün bütün gazeteler bu geziyi tüm ayrıntılarıyla yazdı.

Gazi bu devrimi gerçekleştirirken halktan gelecek tepkileri de yakından inceliyor ve devrimin sağlayacağı yararları herkese anlatmaya çalışıyordu. O günlerde Gemlik'te gazozcu Haydar, tuhafiyeci Yahya, zahireci İsmail, Bekir Ali, Adil, Hüseyin, çiftçi Ethem, zeytinci Mustafa, Sait, bakkal Osman ve Halit adlarındaki esnaf topluluğundan bir mektup aldı. Bu insanlar yeni harfleri bir haftada öğrenmek çabası içinde olduklarını belirttikten son-

ra yeni alfabede *k* ve *g* harflerinin nasıl kullanılacağı konusunda Gazi'ye sorular soruyorlardı. Gazi bu çeşit mektuplara bile doğrudan yanıt veriyordu. İşte bunun bir örneği:

> "Okuma ve yazmayı bir haftada öğrenmek için gösterdiğiniz çabadan kıvanç duydum, kutlarım. Arapça ve Farsça sözcüklerdeki *k* ve *g* ile kafalarınızı karıştırmayınız. Yeni sözlük bunu istediğiniz yolda çözecektir."

Yeni harfler artık kesinlikle benimsenmişti. Gazi'nin çevresinde yer alanlar da bu devrimin çok kısa zamanda Türkiye'yi büyük bir kültür devrimine ulaştıracağına inanıyorlardı. Gazi de bundan çok mutluydu. Tekirdağ dönüşü Dolmabahçe Sarayı'nda akşam yemeğine, "mutad zevat" denen ve her zaman Paşa'nın yanında yer alan seçkin kişileri çağırdı. O yıl şu isimlerden oluşuyordu bu seçkinler topluluğu: Şükrü (Kaya, İçişleri Bakanı), Salih (Bozok, Gazi'nin çocukluk arkadaşı, sonra yaveri ve daha sonra Yozgat milletvekili), Kılıç Ali (Gaziantep milletvekili), Cevat Abbas (Bolu milletvekili), Recep Zühtü (Soyak), Recep (Peker, sonradan CHP Genel Sekreteri ve Başbakan), Nuri (Conker, Gazi'nin çocukluk ve gençlik arkadaşı, milletvekili), Falih Rıfkı (Atay), Mazhar Müfit (Kansu), İsmet Paşa, Tevfik Rüştü (Aras), Dr. Refik (Saydam), Saffet (Arıkan), Celâl (Bayar), Kel Ali (Çetinkaya) ve Reşit Galip beyler.

Gazi'nin sofrasında genelde devlet işleri ve devrimler görüşülüyordu. Ama bazen de Gazi sofraya yalnız yakın arkadaşlarını çağırtıyor, onlarla şakalaşıyor, çocukluk, gençlik, harbiye ve savaş anılarını anlatıyor ve kendisi de türküler söylüyordu. İnönü, Bayar, Mareşal Fevzi Paşa gibi yöneticiler böyle sofralara katılmıyorlardı.

Gazi'nin evlilik döneminde Latife Hanım bu sofralardan hiç eksik olmazdı. Sonra Afet (İnan) ve Sabiha (Gökçen) hanımlar da akşam yemeklerinde sık sık yer alırlardı.

Tekirdağ dönüşü sofra çok kalabalık değildi. Geziye katılmış olanlar kendi izlenimlerini anlattılar. Paşa da şöyle dedi:

— Yeni harflerle cehalete karşı başlattığımız mücadele, yarın millet için 26 Ağustos'tan daha önemli sonuçlar yaratacaktır.

Gazi o akşam kararını verdi. Bir ay boyunca yurt gezilerini sürdürecek ve yeni harfleri doğrudan kendisi tanıtacaktı. Bir gezi programı hazırladı: Bursa, Çanakkale, Gelibolu, Sinop, Samsun, Amasya, Tunceli, Tokat, Sivas, Şarkışla ve Kayseri. İlk durak Mudanya ve Bursa olacaktı.

Gazi ve yakınları 27 Ağustos'ta Bursa'ya gittiler: Bu kez de hükümet konağının genel meclis salonuna bir karatahta yerleştirildi. Yine tüm yöneticiler sınavdan geçirildi. Artık herkes toplantıya yeni harfleri öğrenerek geliyor ve sınavlar çok başarılı oluyordu.

En büyük coşku Çanakkale, Maydos ve Gelibolu gezisinde yaşandı. Gazi Anafartalar'ı görmek istiyordu. Yolda sık sık arabalar duruyor ve Paşa Anafartalar Savaşı'nın olduğu yerlerde büyük bir heyecanla savaş anılarını anlatıyordu.

• Arkadaşlar, işte burası bana düşman kurşununun isabet ettiği ve saatimin beni kurtardığı yerdir.

• Çocuklar işte burada ilk karargâhımı kurdum.

• Burada düşmana ilk darbeyi vurdum.

• Şimdi Cesarettepe'ye çıkacağız.

• Conk Bayırı işte burası.

• Düşman kuvvetleri işte buradan Maydos'a ilerliyordu.

• Bakın, Arıburnu ile Anafartalar Cephesi tam bu noktada birleşiyordu.

Gazi'nin bu konuşmalarını dinleyenler, Çanakkale Savaşları'nın o kahramanlık günlerini yeniden yaşıyor gibiydiler. Herkesin gözleri sulanıyordu.

Akşam yine *Ertuğrul* yatına döndüler. Gazi sofrada bütün gece Çanakkale Savaşları'nda yaşadıklarını anlattı.

— Paşam, ne mutlu bize, bunları yıllar sonra sizden dinlemenin zevkini ve bahtiyarlığını bize yaşattınız.

Gazi ertesi gün, kendisini Gelibolu'da karşılayan donanmanın bir manevra yapmasını istedi. Herkes sanki Çanakkale'deki deniz savaşları yeniden yapılıyormuş gibi bu manevraları izledi.

İki hafta sonra Sinop'a gidildi. Yine bir karatahta, yine sınav için sıra bekleyenler. Gazi salonda ön sıralarda yer alan halktan bir kişiyi karatahtanın önüne çağırarak sordu:

— Adın ne senin?

— Bekir Paşam.

— İşin ne?

— Arabacıyım Paşam.

— Okuman yazman var mı?

— Yok Paşam. Senden öğreneceğim.

Arabacı Bekir Ağa Arap harflerini de bilmiyordu. Paşa karatahtaya yeni harfleri yazmaya başladı.

— Bak Bekir Ağa, buna A derler. Buna B, buna O, buna Ö, buna T... Al bakalım tebeşiri eline. Şimdi AT yaz bakalım. A'yı da biliyorsun T'yi de.

— Evet Paşam, sayende öğrendim.

Bekir Ağa gerçekten bu işi kavramıştı, tahtaya AT yazdı. Sevinçten uçuyordu.

— Paşam, sen bizim Gazi babamızsın, sağ ol, bin yaşa, diye nutuk atmaya başlamıştı ki, Gazi Bekir Ağa'nın konuşmasını kesti.

— Tamam, Bekir Ağa, tamam. Bırak şimdi bunları, sen de yakınlarına yeni alfabeyi öğreteceksin.

Bir ay süren öğretim gezisinde işte hep böyle duygulu anlar yaşandı.

Genç Türkiye Cumhuriyeti'nde yapılan bu Yazı Devrimi Avrupa ülkelerinde çok büyük yankılar uyandırıyor ve basın Gazi'nin gezilerine ve konuşmalarına geniş yer ayırıyordu. Türkiye artık Avrupa'nın "Hasta Adam"ı değildi. Arap ülkeleriyle kültürel bağlarını koparark Avrupa kültürüne yöneliyordu.

Samim Rıza *Halkın Sözü* gazetesinde bu olayları her gün manşet haberi yapıyor ve Yazı Devrimi'ni candan destekliyordu. Gazetenin her gün birkaç sütunu bu konuya ayrılıyor ve okuyuculardan olumlu tepkiler geliyordu. Bütün öteki gazeteler de aynı politikayı izliyor, okuyucuyu yeni yazılara alıştırıyordu.

Colette geliyor

Böyle coşkulu günlerin birinde Samim Rıza yine gazetede çalışırken telgraf memuru kendisine bir telgraf getirdi. Telgraf masanın üzerinde birkaç saat durdu. Sonunda sıra geldi kâğıda bir göz atmaya. Samim Rıza'ya, yıllar sonra, hiç beklemediği bir zamanda Paris'ten tatlı bir ses geliyordu:

"Sevgili Samim. Bu mesajın seni çok şaşırtacağını biliyorum. Öteki dünyalardan bir haber almış gibi olacaksın. Yarın Simplon Ekspresi'yle yola çıkıyorum. Seni hep izledim ve de çok özledim. Son haftalarda çıkan yazılarının özetini Havas bültenlerinde okudum. Kaç yıl oldu, hiç haberleşemedik. Sana en son, yıllar önce *La Populaire*'de çalıştığımı yazmıştım. Şimdi çok iyi durumdayım. Gazetem önemli olaylara hep beni gönderiyor. Son görevim Türk devrimleri üzerine bir dizi yazı hazırlamak. Kemal Paşa'yla mutlaka bir röportaj yapmam isteniyor. Bana yardımcı olacağını biliyorum. Çarşamba sabahı İstanbul'da olacağım. Pera Palas'ta kalacağım. Sonra da Ankara'ya gitmem gerekecek. Sana olan duygularım hiç değişmedi. Seni hiç unutmadım. Heyecandan ölecek gibi oluyorum. Çarşamba günü bunu kanıtlayacağım. Öpücükler. Colette Cordier."

Samim bu teli okurken kalbinin son hızla çarptığını hissetti, ter içinde kaldı, ağzı kurudu. Yazıyı yeni baştan okudu. "Bu bir rüya mı?" diye içinden geçirdi. Nasıl olur? Colette demek ki üç gün sonra İstanbul'da olacak. İnanılır şey değil. Onu görmeyeli on dört yıl oluyordu. Yine eskisi gibi güzel miydi acaba? Şimdi otuz iki yaşında olmalıydı. Hayır, hayır, otuz iki yaşında bir kız hiç değişmiş, çirkinleşmiş olabilir miydi? Olamazdı, imkânı yok.

Evlendi mi acaba? Yok, hayır, evlense adı hiç Colette Cordier kalır mıydı? Demek ki evli değil. Ama belli olmaz. Gazeteciliğe başladığı zaman yazıları Colette Cordier olarak çıkmışsa ve o adla tanınmışsa adını değiştirmemiştir.

Diyelim ki evlenmedi, sevgilisi de mi olmamıştır? Muhakkak

olmuştur. Samim'i bekleyecek değildi ya. Hem niye beklesin? Hiç öyle bir şey konuşmamışlardı ki. Yıllar bu sevgiyi elbette küllerle örtecekti. Samim zaten tüm umutlarını yitirmiş ve Cemile'yle evlenmiş değil miydi?

Ya Colette Samim'in gidişinden sonra neler yapmıştı? Seviştikleri dönemde evlenmeyi düşünecek durumda değillerdi. Ama ikisinin de kafasında bu ilişkiyi hep sürdürme düşüncesi vardı.

Colette bir gün Samim'e şöyle demişti:

— Bak sevgilim, seninle ortak bir yaşam ne kadar güzel olur, hiç düşündün mü?

— Evet, ne kadar tatlı bir yaşantımız olur.

— Ne erişilmez bir düş. Sana bir şey daha söylemeden edemeyeceğim. Senden bir çocuğumun olmasını ne kadar çok isterdim. Oğlan olursa sana benzerdi. Adını Sam koyardık. Düşünebiliyor musun? Sam Samim.

— Evet tatlım, harika olurdu.

— Samim, seni korkutmak istemiyorum. Evlenmemiz şart değil. Yeter ki sen çocuğunu tanı, bu bana yeter. İleride bir de bakarsın, çocuğumuzu birlikte büyütürüz. Ne dersin?

— Beni deli ediyorsun. Nasıl istemem? Belki bu rüyamız bir gün gerçekleşir. Yeter ki savaş çıkmasın.

Ne yazık ki bu rüya gerçekleşmedi. Evet tam bu tatlı sözler konuşulurken Alman ordusu 4 Ağustos 1914 gecesi Belçika sınırına saldırdı, on gün sonra da Fransa topraklarında ilerlemeye başladı. Bütün Avrupa ülkelerinde savaş marşları çalınmaya başladı. Fransa'da da genel seferberlik ilân edildi. Paris'teki Osmanlı Büyükelçiliği bütün Osmanlı vatandaşlarının yurda dönmek zorunda olduğunu açıkladı. Colette artık gözyaşlarını tutamıyordu. Samim'den de gizlediği bir olay vardı: Şüpheleniyordu; büyük ihtimalle iki aylık hamileydi.

Colette biraz daha susmayı yeğledi. Samim'i hiç telaşa vermeden bebeğini aldırabilirdi. Hele durum bir belli olsun. İşte tam o sırada Samim Başkonsolosluktan gelen emre uyarak valizlerini topluyordu.

İki genç sevgili Gare de Lyon'da gözyaşlarıyla birbirlerine sarıldılar.

— Colette, bekle beni, en kısa zamanda döneceğim. Bu savaş uzun sürmez.

— Sen ne diyorsun sevgilim! Bu bir dünya savaşı olacak. Çok kötü günler göreceğiz. Ateş bütün ülkeleri saracak. Sizi de bu savaşa sürükleyecekler. İstanbul'da Alman hayranı ırkçı İttihatçıların iktidarda olduğunu sen söylüyorsun. Samim'ciğim, sizinkilerle bizimkiler savaşa tutuşacaklar. Seni de askere alacaklar, biliyorsun. Biz buna engel olamıyoruz. Savaş kışkırtıcıları iktidara geldi. Çok korkuyorum sevgilim.

— Korkma. Bütün barışçı insanlar ve dünya işçileri savaşa karşı koyuyorlar. Bu savaş, emperyalizmin sonu olacak.

Samim'in gidişinden sonra Colette çok bunalımlı günler geçirdi. Bir yandan ayrılık, öte yandan karnında bir bebek taşımasının hem mutluluğu hem de huzursuzluğu. Çünkü Colette sevgilisinden ayrıldıktan iki hafta sonra doktor gebelik teşhisini koymuş ve ona çocuğu aldırmak isteyip istemediğini sormuştu. Colette gözyaşlarını tutamayarak "Hayır," demişti, "asla bebeğimi aldırmak istemiyorum. O benim için değeri hiç ölçülemeyecek bir varlık olacak. Doğuracağım."

Bu duygularını kiminle paylaşabilirdi? En yakın arkadaşı Françoise'la ve Samim'in dostu Roland'la.

Françoise ile Roland arasındaki ilişki birbirlerini ilk tanıdıkları o geceden sonra hiç gelişmemiş ve bir gecelik flört sınırını aşmamıştı. Samim'in gidişinden sonra ikisi de Colette'i hiç yalnız bırakmadılar, sık sık yemeklere çıktılar, hafta sonlarını birlikte geçirdiler. Bu beraberlikler Colette ile Roland'ı birbirine daha çok yaklaştırdı. Aralarında en çok konuşulan konu Samim'di. Savaş bittikten sonra yine hep birlikte güzel günler geçirecekleri ne inanıyorlardı.

Gazeteler cepheden gelen haberlerle doluydu. Kasım 1914'te Osmanlı Devleti'nin Almanların yanında savaşa katıldığı ve ülke-

de seferberlik ilân edildiği öğrenildi. Belki Samim de askere alınmıştı.

Colette sonsuz üzüntüler içindeydi. Ya Samim cepheye gönderilirse? Ama hangi cepheye? Sevgilisi Fransızlarla mı çarpışacaktı? Ya vurulursa? Ya ölürse? Colette çılgına dönüyordu bunları düşündükçe.

Ne olduysa tatsız bir cumartesi günü oldu. Yağmurlu bir gündü. Colette Place d'Italie'den metroya binerek Chatelet'ye gidecekti. Kafası türlü düşüncelerle doluydu. Okul durumu, savaş, Samim, bebeğini nasıl bir yarına hazırlayacağı, sağlık sorunları... Zaman zaman başı dönüyor, midesi bulanıyordu. Metronun merdivenlerinden inerken kafasında bu çeşit düşünceler vardı. Derken bir gürültü, 12-13 yaşlarında gençler, birbirlerini ite kaka kovalayarak metronun merdivenlerine üşüştüler. Colette kendini basamakların dibinde buldu. Alnından kan akıyordu. Dirseği ve dizi mosmor olmuştu. Yolcular onu kaldırdılar. Colette'e çarpan çocuklar da kollarına girerek onu metronun üst başına kadar çıkardılar. Colette ayakta duracak durumda değildi. Hemen bir ambulans çağırdılar ve onu Hotel Dieu adlı hastanenin ilkyardım servisine götürdüler.

Orada ilk bakımı yapıldı. Yaraları temizlendi ve sarıldı. Ama işin kötü yanı az sonra anlaşıldı, Colette'in bacaklarının arasından kan akıyordu. Hemen kendisini sedyeyle kadın-doğum kliniğine taşıdılar. Kan durmuyordu.

Colette ameliyathaneye alındı. "Ne olur bebeğimi kurtarın," diye inlemeye başladı. Narkoz verip uyuttular. Colette gözlerini açtığı zaman kendisini bir koğuşta buldu. Başında bir hemşire bekliyordu. "Bana ne oldu? Ben neredeyim?" diye sordu. Hemşire durumu anlattı, kurtulduğu için sevinmesi gerektiğini söyledi.

— Ya bebeğim? Sam ne oldu?

Hemşire;

— Üzülmeyin, dedi, siz kurtuldunuz ya, yeniden gebe kalmanızda hiçbir sakınca yok.

Dünyalar başına yıkıldı Colette'in. Beyaz önlüklü ve kepli hemşire sanki havaya yükselmişti. Oda dönüyor, yataklar dönüyor, iskemleler dönüyor, gece lambaları dönüyordu. Colette bir çığlık atıp bayıldı. Ayıldığı zaman yeniden dünyaya gelmiş gibiydi.

Annesine haber iletildi. Hastaneye o koştu geldi. Babası cephedeydi. Françoise ve Roland da o akşam Colette'in acısını paylaştılar. Roland ertesi gün askere alındı. Dünya derin bir uçuruma yuvarlanıyordu. Orada ne güneş vardı ne ay ne de yıldızlar.

Bir ay sonra cepheden Roland'ın ölüm haberi geldi.

Samim Rıza, üç gün sonra Sirkeci Garı'nda Simplon Ekspresi'nin gelmesini bekliyordu. Gar, Paris yolcularını karşılamaya gelenlerle doluydu. Azınlıklar çoğunluktaydı. Garın peronunda bekleşenler, giyim kuşamlarına göre hep varlıklı kimselerdi. Yolcular kimlerdi? Ya Avrupa ülkeleriyle ticaret ilişkileri kurmak için Londra'ya, Paris'e, Brüksel'e ya da İsviçre kentlerine gitmiş işadamları, bakımdan dönen hastalar ya da Dışişleri memurları. O zamanlar turizm diye bir şey yoktu. Ne bizden dışarıya turist gidiyordu ne de oralardan Türkiye'ye turist geliyordu. Kırk yılda bir İstanbul'a turist olarak gelen oldu mu, gazetelere röportaj konusu oluyordu.

Trenin gelmesine daha yarım saat vardı. Samim'in heyecandan içi içine sığmıyor, zaman da hiç geçmek bilmiyordu. Samim bekleme salonunda oturamadı. Paltosunun yakalarını kaldırıp peronda volta atmaya başladı. Bazen bir tanıdığa rastlıyordu.

— Hayrola beyefendi, Paris'ten yolcunuz mu var?

— Evet efendim, bir gazeteci arkadaşı bekliyorum.

Gerçekten de Samim bir gazeteci arkadaşını bekliyordu. Öğrencilik yıllarından beri onun bir tek resmini bile görmemişti. Colette'i tanıyabilecek miydi acaba? İlk görüşte tanıyamazsa çok ayıp olurdu. Onu mutlaka vagonun penceresinde görüp tanımalıydı. Perona adımını atar atmaz onu kucaklayıp öperken görenler bunu yadırgamaz mıydı? Ya Colette, onu hemen tanıyacak

mıydı acaba? Samim'i ilk kez şapkalı görecekti. Samim şapkasını çıkarıp eline aldı. Uzun bir bekleyişten ve bir çeyreklik rötardan sonra ekspresin lokomotifi beyaz dumanlar içinde gara uzanan demiryolunun başında göründü. Treni bekleyenler peronu doldurmuştu. Hamallar, daha tren durmadan peronda bekleyenlerin önlerine dikilip "Hamal var, hamal," diye haykırıyorlardı.

Samim'in gözleri vagonların pencerelerindeydi. İlk vagonun pencerelerinde Colette'e benzer hiç kimse görülmedi. Derken ikinci vagon geçti; Colette orada da yoktu. Derken üçüncü vagon ve pencereden yarı beline kadar sarkmış Colette;

— Samim, sevgili Samim!

— Colette, aşkım!

Birbirlerini coşkuyla ve on dört yıllık özlemle kucakladılar. Başkaları görürmüş, ne derlermiş, Samim Rıza'nın umurunda değildi. O kendini 18-20 yaşlarının heyecanına kaptırmış gidiyordu. Colette de sanki hiç değişmemişti. Yıllar, genç kızı çok olumlu bir ölçüde etkilemişti.

— Nereye gidiyoruz şimdi?

— Tabii doğru Pera Palas'a.

Gardan bir taksiye bindiler. Samim Colette'in ellerini avuçlarına aldı. Sıktı, sıktı... Colette'in ince uzun parmaklarına yeniden kavuşmasının tadını çıkarıyordu. Sonra kızın elini dudaklarına götürdü, uzun uzun öptü. Colette de az sonra bir kolunu Samim'in beline sardı. İlk âşık oldukları günlerin yoğun duygularını yeniden yaşıyor gibiydiler.

— Sana hiç doymamıştım, hiç de doymayacağım Colette.

— Ya ben? Her şey o kadar yarım kaldı ki. Sensiz geçen yıllarıma yanıyorum. Nasıl da yollarımız ayrıldı? Oysa nelere ulaşabilirdik. Neler yaşayacaktık. Yazgımızı biz kendimiz çizemedik. Savaş rüzgârları bizi bambaşka yönlere sürükledi. Sana anlatacağım o kadar çok şey var ki. Nereden başlayacağım, bilemiyorum.

— Hele bir otele gidelim. Biraz dinlen. Kaç gecedir doğru dürüst uyumamışsındır.

— Doğru, hiç uyumadım. Ama yorgun değilim. Önce bir duş

alayım. Biraz kendime geleyim. Sonra konuşuruz. Ama ne olur sen bir yerlere gitme. Otelin barında beni bekle. En geç yarım saat sonra hazırlanır, aşağı inerim.

— Olur sevgilim. Gazeteye bugün gitmiyorum. Bütün gün birlikte olacağız.

Az sonra otele geldiler. Her şey tasarladıkları gibi oldu. Colette Cordier'ye Haliç manzaralı bir oda ayrılmıştı. Colette önce valizlerini açtı, giysilerini dolaplara yerleştirdi. Sonra duşunu aldı. Kendine çeki düzen verdi. Saçlarını düzeltti. Dudaklarına hafif bir ruj sürdü. Boynuna, göğsüne ve yanaklarına biraz parfüm sıktı. Sonra telefonuyla resepsiyonu arayarak barda kendisini bekleyen kişinin odasına gelmesini söyledi.

İki dakika sonra Samim Colette'in odasındaydı. Tek kelime söylemeden birbirlerini kucakladılar. Samim yılların özlemiyle sevgilisine sımsıkı sarılmış, dudaklarını onun dudaklarında gezdiriyordu. Colette de kendisini sevgilisinin kollarına bırakmıştı. Yıllar önce olduğu gibi dakikalarca öpüştüler. Samim, bir yandan Colette'in bluzunun düğmelerini çözmeye uğraşıyordu.

— Acele etme Samim. Sabırlı ol.

Bu sözler "yapma" anlamına gelmiyordu; Colette düğmelerini çözdü. Samim'in elleri kızın sutyeninin altına uzandı. Colette'in hiç buna karşı gelecek hali yoktu.

— Dur, dedi, sutyenimi kendim açayım. Sen eskiden de bu işi beceremezdin.

Colette yine eski Colette'ti. Göğüsleri yine taş gibiydi. Yine kendini büyük bir istekle vermesini biliyor ve onun bu tutkulu sevişmeleri Samim'i deli ediyordu.

Bu sevişme faslı ne kadar sürdü, anlayamadılar. Yarım saat mi? Üç saat mi? Ağızları kurumuştu.

Samim;

— İstersen bir viski söyleyelim, dedi. Ne dersin?

— Hiç fena olmaz. Ben de susuzluktan ölüyorum.

Giyindiler. Viskiler geldi.

Colette;

— Eh, artık biraz konuşalım, diye söze başladı. Biliyorsun ben buraya aşk yapmaya değil, röportaj yapmaya geldim. Aşk yaptık, şimdi sıra röportajda. Ama daha önce biraz bana kendini anlat. Ne yapıyorsun, ne ediyorsun? Parmağında bir yüzük olduğuna göre evlisin. Anlat. Ama hemen şunu söyleyeyim, ister evli ol, ister nişanlı, bana vız gelir. On dört yıl beni bekleyecek değildin ya.

Samim;

— Doğru, dedi, evliyim. Bunu senden gizleyecek değilim.

Colette ilgisiz görünmeye çalışıyordu. Kıskançlık olayları yaratacak durumda değildi. Samim de onsuz geçen on dört yıllık yaşamının öyküsünü anlattı. Evliliğini, eşinin yüzeyselliğini, şımarıklığını, huysuzluğunu, düş kırıklıklarını, her şeye karşın bu evliliği sürdürme çabalarını, işini, çevresini, kendini devrimlere adamasını, Mustafa Kemal'e olan sevgisini ve hayranlığını. Sonra da;

— Ya sen Colette, neler yaptın, diye sordu. Yılların beni beklemekle geçmedi herhalde?

— Hayır, ama senin bilmediğin bir şey var. Artık bunu senden gizlemeyeceğim. Samim, ben senden gebe kalmıştım. Bebeğimi tam üç ay karnımda taşıdım. Bu, bana nasıl bir mutluluk veriyordu, anlatamam. İçimde sanki sen vardın. Seni gece gündüz karnımda taşıyordum. Bunu bütün yakınlarım biliyordu: annem, Françoise, Roland... Hepsi bana destek oldu. Adını Sam koyacaktım. Sam Cordier olacaktı. Sen döndükten sonra ve istediğin gün adını Sam Samim'e çevirecektik.

— Ne diyorsun Colette! Canım sevgilim benim. Çabuk anlat, sonra ne oldu?

Colette olayı tüm ayrıntılarıyla anlattı. İkisinin de gözlerinden yaşlar akıyordu. Birbirlerine sımsıkı sarılmış, tek kelime söylemeden geçmişin karanlıklarına dalmış, yaşanan bu acıyı düşünüyorlardı.

Samim sonra bir anda Cemile Hanım'la evli olmasının acısıyla bu düşten uyandı. Her şey yerli yerine oturdu. Nasıl da dönüşü

olmayan bir yoldaydı. Kulaklarında Cemile'nin sesi çınlıyordu: "Samim, nerede kaldın bu saatlere kadar?... Bana doğruyu söyle... Samim, senin aklın başka yerlerde... Samim, sen artık beni hiç sevmiyorsun?"

Samim'i bu karabasandan Colette'in tatlı sesi uyandırdı:

— Canım sevgilim, seni ne kadar çok seviyorum.

Colette o akşam, Fransız Başkonsolosluğunun Galatasaray'da verdiği bir resepsiyona davetliydi. Samim ona katılmadı. Ertesi gün ise sevgili konuğunu alarak Tarabya'daki Summer Palas'a öğle yemeğine götürdü ve onu Türk mutfağıyla tanıştırdı.

Colette;

— Samim, dedi, bana Kemal Paşa'yı anlat. Çok merak ediyorum. Hakkında çok şey biliyorum, ama bunlar yeterli değil. Senden dinlemek istiyorum.

— Anlatacağım, ama ben de senin onun hakkında neler bildiğini, neler düşündüğünü merak ediyorum. Bir Fransız gazetecinin hakkımızdaki düşünceleri benim için önemlidir.

— Fransa Mustafa Kemal Paşa'nın önderliğinde gerçekleştirdiğiniz Kurtuluş Savaşı'nı büyük bir sempatiyle izledik. Milli Mücadele'ye hiç düşman gözüyle bakmadık. O dönemde Fransız basınında Bağımsızlık Savaşı'nız hakkında çok olumlu yazılar çıktı. Saymakla bitmez. Ama beni en çok etkileyen yazılar çok sevdiğim, saydığım dostum Madam Berthe Gaulis'in, önce *Le Temps* ve *Le Matin*'de, sonra da *L'Information*'da çıkan röportajları oldu. O yazıları büyük bir ilgiyle okudum. Türkiye'yle özdeşleşiyordum. Berthe'in yazılarında seni buluyordum. Berthe Ankara'dan döner dönmez gazeteye gidip kendisini buldum. İlk işim seni sormak oldu. Gazeteci olacağını söylemiştin. Sağ mıydın, değil miydin, gazeteci olmuş muydun? Çıldırıyordum meraktan.

Seninle İstanbul'da karşılaştığını anlattı, yazılarından övgüyle söz etti. Ankara'da kendisiyle uzun uzun görüşmüşsünüz. Düşünebiliyor musun, senden ilk kez haber alıyordum. Seni tanıdığı için onu ne çok kıskandım, bilemezsin. O zaman seninle

mutlaka bir gün bir yerlerde buluşacağımızı ve kaldığımız yerden devam edeceğimizi anladım.

Zaman zaman da umutsuzluğa kapılıyordum. Yaşamında benim yerimi alan birinin olup olmadığını çok düşündüm. Ama bizimki gibi bir aşk hiç bitmez, diyordum. Bak, haklı çıktım.

Berthe bana uzun uzun Mustafa Kemal'den söz etti. Ne mutlu ona, kendisini yakından tanımış. Kaç kez bir arada olmuşlar. Kemal Paşa ona Çankaya'da bir daire vermiş, haftalarca orada yaşamış, cepheye gitmiş, savaşları izlemiş, bütün paşalarla, yazarlarla ve gazetecilerle dostluk etmiş... Benim bütün yapmak istediklerimi benden önce yapmış.

— Colette'ciğim, o savaş yıllarını yazdı, sen devrimleri yazacaksın. Senin yazıların çok başka bir değer ve anlam taşıyacak. Peki, Madam Gaulis sana Mustafa Kemal'i nasıl anlattı?

— Konuştuklarımız dün gibi aklımda. Berthe ilk önce, 1921 Mayısı'nda İnönü Meydan Muharebesi'ni izlemiş. Savaş kazanıldıktan sonra Söğüt, Bilecik, Bozüyük gibi yerleri bir baştan bir başa dolaşmış. Sonra İsmet Paşa'yla tanışmış ve ona, "Haftalardan beri buradayım ve her şeyi gördüm. Artık Ankara'ya gitmeme gerek kalmadı," diyecek olmuş, İsmet Paşa "Asla," demiş, "Mustafa Kemal'i dinlemedikçe bizim neler yapmak istediğimizi anlayamazsınız."

Berthe ertesi gün trenle Ankara'ya gitmiş. Kemal Paşa kendisini sabahın erken saatlerinde Gar'da Direksiyon Binası denen bürosunda kabul edecekmiş. Zaten kendisi de Fikriye adındaki hanım arkadaşıyla orada yaşıyormuş. Berthe'i birinci kata çıkarmışlar ve Paşa'nın çalıştığı odaya almışlar. Paşa kendisine kahve getirtmiş ve Berthe'in sorularını yanıtlamaya başlamış. Berthe şöyle dedi:

"O ne düşünce çabukluğu, o ne hâkim bakış. Gözlerinde parlayan çelik şimşek ışıkları. Konuşmalarında kesinlik, parlak bir yargılama, ince, zarif bir yapı. İnsana rahatlık veren bir davranış. Konuğuna karşı yumuşak bir nezaket. Duruşundaki soyluluk, hafif öne eğik gövdesinin zarafeti, bir enerji birikimi..."

Berthe bu ilk karşılaşmadan sonra Paris'e döndü, 6 ay sonra da 1921 Kasımı'nda yeniden Ankara'ya gitti. Kemal Paşa'nın bu kez kendisini Çankaya Köşkü'nde konuk ettiğini anlattı. Gazi ona, "Kimi isterseniz göreceksiniz, nereye isterseniz gideceksiniz. Sizden bir tek şey istiyorum, bütün gördüklerinizi yazın. Fransızlar, bizi ve ülkemizi daha iyi tanısınlar, saplantıları bıraksınlar. Bunu sağlayın bize," demiş.

Berthe de öyle yapmış. Ankara'yı ve Kemal Paşa'yı anlata anlata bitiremedi. Genç Cumhuriyet'in Fransız basınındaki temsilcisi oldu.

Samim;

— Colette, dedi, beni öyle bir heyecanlandırdın ki sana ne içmek istediğini bile sormayı unuttum. Evet, ne içeceksin?

— Bugün de, sizin o ünlü rakınızı tatmak istiyorum.

Summer Palas, Tarabya'da yazlık Alman Büyükelçiliğinin yanındaki korunun içindeydi. İstanbul'un en lüks otellerinden biri sayılıyordu. Bahçesinde bir de tenis kortu vardı. Korunun önünden Boğaz yolu geçiyor ve Boğaz suları bütün güzelliğiyle görünüyordu.

Garson masaya ufak mezelerle bir karafaki rakı getirdi.

Samim;

— Aşkımıza ve dostluğumuza, diye kadehini kaldırdıktan sonra, lütfen devam et, dedi. Madam Gaulis sana daha neler anlattı?

— Evet, nerede kalmıştık? Berthe bir gün de bana şöyle dedi:

"Kemal Paşa yorulmaz bir savaşçıdır. İşine gönülden bağlanmıştır. Çok sabırlı ve dostluklarına çok bağlı bir kişi. Ama asla dostlarının egemenliği altına girmeyi kabul edecek bir insan değil. Gösterişten nefret ediyor ama kendisine ilgi gösterilmesini de bekliyor. Güzel şeyleri seviyor, güzel şiirlere, edebiyata ve müziğe çok meraklı. Ama bunlara pek zaman ayırmıyor.

"Anlattıklarında açıklık, çarpıcılık ve berraklık var.

"Bütün bunları başarmasının büyük nedenleri var: Çabuk sezgiş ve algılama, ihtiyatlı olma ve doğru değerlendirme. Kendine

güveni tam. Savaşırken beklemeyi, düşmanı yorgun düşürmeyi ve kalan zamanı çok iyi kullanmayı biliyor."

Berthe'in söylediklerinden aklımda kalanlar bunlar. O bana kendi gözlemlerini anlattı. Bakalım benim gözlemlerim ne olacak? Önce sen bana onunla tanışma ortamını hazırla, sonrası kolay.

— Elbette sana bir randevu ayarlayacağım. Gazi, yabancı gazetecilerle konuşmaktan çok hoşlanır. Hele kadın gazetecilere özel bir ilgi gösterir. Ama ne yazık ki şu son günlerde Anadolu gezisinde. Halkın nabzını yoklamak için her gün bir yere gidiyor: Sivas, Kayseri, Tokat... Ama bu yakınlarda Ankara'ya döneceğini sanıyorum. Birlikte Ankara'ya gideriz. Ben kendisiyle özel olarak görüşür, seni kabul etmesini rica ederim. Beni kıracağını hiç sanmam. Babam Harbiye'de onun hocasıymış. Bu yüzden de bana büyük sempatisi vardır. Sempatinin nedeni elbette sadece bu değil. İstanbul'dan Samsun'a geçtiğinden beri Milli Mücadele'yi coşkuyla destekleyen bir gazetenin sahibi ve başyazarıyım. Bütün Bağımsızlık Savaşı boyunca gazetem Milli Mücadele'nin bir çeşit sözcülüğünü yaptı. Her fırsatta Gazi'nin düşüncelerini savunduk ve yansıttık. Bu bakımdan aramızda büyük bir dostluk bağı var. Sık sık onun sofralarına katılırım. Devrim konularını açık açık tartışırız. Görüşlerimizi ve eleştirilerimizi hiç yadırgamaz. Her zaman onun yanında yer aldığımı çok iyi bilir. Seni kendisine tanıtmam hiç sorun yaratmayacaktır. Zaten Colette'ciğim, hangi erkek seni tanımak istemez?

— Beni çok şımartıyorsun Samim.

— Yok, hayır, bunu içtenlikle söylüyorum. Gazi'nin durumu elverişli olana kadar Ankara'da beklemek zorunda kalacaksın. Paris'e dönmek için acele etmeyeceğini sanıyorum. Sana ne kadar geç randevu alırsam o kadar iyi, o kadar çok birlikte oluruz. Hani hiç belli olmaz, belki de bu randevu birkaç ay sonraya kalır. Ne dersin?

— Çok iyi olur derim. Samim'ciğim, hiç acelem yok. Buralardan gazeteme yollayacağım çok haber olacak. Notlar alacak ve

onları postayla gazeteme ulaştıracağım. İşlenecek o kadar çok konu var ki, hiç boş kalacağımı sanmıyorum.

— Harika, bayıldım buna. Hem senin öyle hiç hazırlıksız Gazi'yle konuşmanı istemem. Sana önce Cumhuriyet'in başından beri yapılan işler ve devrimler konusunda bilgi vermem gerekir. Seni biraz eğiteceğim. Bu tür eğitimler sofra başında olur.

— Çok güzel, sen beni devrimler konusunda sofra başında eğiteceksin anladığım kadarıyla.

— Yalnız sofra başında değil elbette. Pratik çalışmalar, gezintiler ve uygulamalar da yapacağız. Var mısın?

— Ne demek? Elbette varım. Paris'te sen öğrenci durumundaydın. İşe büyük Fransız Devrimi'nden başladık. Burada da ben senin öğrencin olacağım. Derslere nereden başlayacağız.

— Kaldığımız yerden.

— Şakayı bırak. Ciddi ciddi soruyorum, bana neler öğreteceksin?

— Bak sevgilim, sana anlatacağım çok şey var, ama bazı önemli olayı, senin bir gazeteci olarak bildiğini var sayıyorum: Saltanat'ın kaldırılması, Lozan Antlaşması, Cumhuriyet'in ilânı, Hilafet'e son verilmesi gibi... Ben ondan sonraki devrim olayları üzerinde durmak istiyorum: Şapka Devrimi, Medeni Kanun, Laiklik, Yazı Devrimi, Eğitim Devrimi, Devletçilik.

— Evet Samim, ben bunların bazılarını Fransız basınından izledim. Sen şimdi tarih sırasına uymadan, beni en çok ilgilendireni anlat.

— İstersen Şapka Devrimi'nden başlayalım.

— İyi olur.

— Ben Şapka Devrimi'ne yakından tanık oldum. Gazi üç yıl önce, 1925 Ağustosu'nda Kastamonu gezisine çıkmıştı. Ben de o geziye katıldım. Gezi bir hafta sürdü. Gazi şapkayı ilk orada giydi. Sana önce bunları anlatacağım. Ama, bu işi sonraya bırakalım. Şimdi Boğaz'ın keyfini çıkaralım.

— Nasıl istersen öyle olsun. Evet, bugün seninle baş başa olmanın zevkine varmak istiyorum. On dört yıllık ayrılıktan son-

ra bunu hak etmedim mi? İlk yıllar çok kötüydüm. Sen gitmiştin. Bir gün geri gelecek miydin? Ne zaman? Ne kadar senden ayrı kalacaktım? Bunları düşündükçe beynim zonkluyordu. Senden haber almama olanak yoktu. Sana sesleniyordum: Söyle, ne zaman geleceksin? Ne zaman? Ne zaman? Hiç beni düşünüyor musun? Bir gün dönmek hiç aklından geçiyor mu? Hiç aklına geliyor muyum? Çıldırıyordum seni düşünürken. Bütün çevreni kıskanıyordum. Seni içime gömmekten başka ne yapabilirdim? Sen kimbilir nerelerdeydin. Dünyanın bir ucunda mı? Arap çöllerinde mi? Yemen'de mi? Kafkas cephesinde mi? Oralarda ölen 70 bin kişi arasında acaba sen de mi vardın? Karların arasında donup kaldığını düşünüyordum.

Yoksa Çanakkale'de miydin? Mustafa Kemal'le birlikte bizimkilere karşı koyanlar arasında sen de var mıydın? Ya bir Fransız kurşunuyla vurulup oralarda kalmışsan diye ödüm patlıyordu. Her şeyden nefret ediyordum, bizimkilerden, sizinkilerden, Almanlardan, İngilizlerden ve savaşı kışkırtan bütün emperyalistlerden.

Sonra neler oldu? Yavaş yavaş umutlarımı yitirdim. Yeni koşullara uymam, yokluğuna alışmam gerekiyordu. Bir süre sonra bazı arkadaşlarımla çıkmaya başladım. Bak, hiç kıskanmaca yok. Bunlar on iki yıllık olaylar. Ufak flörtlerim oldu. Ancak hep sana sadık kaldım. Senin yerini hiç kimse alamadı. Sana duygusal anlamda hiç ihanet etmedim. Anlıyor musun beni? Bana inanıyor musun? Ben, büyük ve gerçek aşkı üç ay karnımda taşımıştım. Şimdi de kalbimde taşıyorum.

— Colette, sevgilim, bunları ne kadar güzel anlattın. Bundan böyle hep senin sevgini hak etmeye çalışacağım. Duygularıma sen yön vereceksin. Kalbim senin izinde olacak. Kafam hiçbir zaman sana ters düşmedi, yine de düşmeyecek. Bunu kanıtlayamazsam kahrolurum.

— Samim, sevgilim.

— Colette, benim ilk gençlik aşkım, rüyalarımın kadını, benim aşk fırtınam.

• • •

O yıl sonbahar biraz erken gelmiş, havalar birdenbire soğuyuvermişti. Ama Beyoğlu cıvıl cıvıl kaynıyordu. Ağustosun ilk günlerinde Taksim'de Cumhuriyet Anıtı büyük bir törenle açılmış ve günler sonra bile anıtı görmeye gelenlerin sayısı hiç azalmamıştı. Karlman Pasajı, Çiçek Pasajı, Hachette mağazası, sinemalar, barlar ve meyhaneler de tıklım tıklım doluydu.

Fransız dostlarıyla birlikte Pera Palas'tan Galatasaray'a, oradan Tokatlıyan Oteli'ne, oradan da Taksim'e uzanarak Beyoğlu'nun bu canlı ve kozmopolit havasıyla çok eğlenmiş olan Colette, o gün otelde sevgili gençlik arkadaşını bekleyecekti. Odayı biraz havalandırdı, giysilerini ortadan kaldırdı. Sabahlığını çıkarıp bir etek ve yün bir bluz giydi. Saçlarını biraz dağınık bıraktı. Samim'e kavuşmak için sabırsızlanıyordu.

Samim ise o sabah gazeteye erkenden giderek yazısını yazmış, günlük işleri yazı işleri müdürüne bırakarak rahatlamıştı.

Beyaz Rus şoförü Dimitri'ye Pera Palas'a gideceğini söyledikten sonra;

— Sen beni bıraktıktan sonra Nişantaşı'na, konağa gidersin, dedi. Cemile Hanım bugün bir arkadaşına çaya gidecek, onu götür, akşama kadar da onun emrinde ol.

Araba, önce Beyoğlu'nda Sabuncakis'in önünde durdu. Samim Rıza sevgilisine beyaz güllerden bir buket yaptırdı. Az sonra da Dimitri onu Pera Palas'a bıraktı.

Samim Rıza hiç kimseye görünmemeye özen göstererek doğru asansöre yöneldi ve dördüncü kata çıktı. Öğle olmuştu, saat bire geliyor ve Colette sabırsızlıktan ölüyordu.

Samim Rıza kapıyı yavaşçacık tıkırdatınca, Colette heyecanla kapının anahtarını çevirdi. Beyaz gülleri sevgilisinin elinden alıp masanın üzerine bıraktı ve Samim'i büyük bir istekle kucakladı. Uzun uzun öpüştüler. Samim parmaklarını sevgilisinin saçlarının arasına soktu ve kendine doğru çekti.

Birkaç dakika ayakta tek söz söylemeden birbirlerine yapışıp kaldılar. Neden sonra Colette;

— Otur artık, dedi, paltonu çıkar. Anlat bakalım, günün nasıl geçti? Ankara'dan hiç haber var mı?

— Yeni bir şey yok. Ama hiç sorun değil. Öbür gün seninle Ankara'ya gidiyoruz. Yataklı trende yer ayırttım. Ankara Palas'ta kalacağız.

— Nasıl bir yer Ankara Palas?

— Çok beğeneceksin. Geçen nisanda açıldı. Tam Meclis'in karşısında. Gazi'nin de orada özel bir dairesi var. Zaman zaman Meclis'ten kaçıp çalışmalarını orada sürdürür, konuklarını orada kabul eder. Birkaç ay önce Afgan Kralı Amanullah Han Ankara'ya geldi, Gazi'yle tanıştı. Ona hayrandı ve onun devrimlerini Afganistan'da uygulamak istiyordu. 22 Mayıs'ta Türkiye Afganistan dostluk antlaşması imzalandı. İşte Gazi, Amanullah Han ile eşi Kraliçe Süreyya onuruna orada bir ziyafet vermişti. Ben de katıldım. Çok görkemli bir ziyafet olmuştu. Cumhuriyet Balosu da bu yıl orada düzenlenecekmiş. Ankara'nın bütün kalburüstü insanlarını orada göreceksin. Tam sana göre bir yer.

— Samim, bugün canım çıkmak istemiyor. Yemeğimizi odaya getirtelim. Ama acele etme. Seni çok özledim. Önce biraz sevişmek istemez misin?

— Sorduğun soruya bak, nasıl istemem? Vallahi sen beni çıldırtacaksın.

Samim sevgilisini kucakladığı gibi yatağa sürükledi. İki saate yakın bir sevişme faslından sonra Colette;

— Artık benim karnım acıktı, dedi. Seviştiğim zamanlar hem susuyorum, hem de karnım acıkıyor.

Samim telefonla resepsiyondan bir ufak votka, turşu, zeytin, lakerda ve ahtapot salatası istedi.

Şapka Devrimi'nin Öyküsü

— Evet sevgilim, nerede kalmıştık? Bana neler anlatacaktın?

— Gazi'nin Kastamonu gezisini... Üç yıl önce 24 Ağustos Pazartesi sabahı konvoy halinde Ankara'dan yola çıktık. Paşa'nın yanında iki yakın arkadaşı vardı: Nuri (Conker) ve Fuat (Bulca)

beyler. Yaverleri ve muhafız kıtası komutanı ile özel kalem müdürleri de yanındaydılar.

Gazi yol üzerinde her durduğu yerde coşkun gösterilerle karşılandı. Yola çıktığımız zaman Gazi'nin üzerinde mareşal üniforması vardı. Ama halkla konuşurken şapkasını çıkardı. Çevresini kuşatanlar da başlarını açtılar.

Kalecik ve Çankırı'daki coşkulu törenlerden sonra da Kastamonulular Gazi'yi il sınırında en az yirmi otomobille karşıladı. Kastamonu'ya yaklaşırken bine yakın atlının ve yaya köylünün kafileyi beklediğini gördük. Gazi'nin ne zaman, nerede giysi değiştirdiğini hiç anlamadım. Kastamonu'da, Gazi arabadan gri renkte sade bir elbiseyle indi. Elinde de bir Panama şapka vardı. Ama başı açıktı. Nuri ve Fuat beylerin de başları açıktı.

Kentin merkezinde zafer takları kurulmuştu. Belediye, ticaret odası ve esnaf dernekleri temsilcileri Paşa'yı coşkuyla selâmladılar. Gazi'yi başı açık gören herkes başını açıyordu. Kent baştan başa donanmış ve akşam bir fener alayı düzenlenmişti. Halk ve askerler ellerinde meşalelerle Gazi'nin kaldığı konağın önüne kadar geldiler. Orada ulusal oyunlar oynamaya başladılar. "Yaşasın Gazimiz," diye bağırıyorlardı.

Gazi pencerenin önüne gelip halkı selâmladı. Kendisini başı açık görenler de feslerini, sarıklarını çıkardılar. Kastamonu'nun ünlü bir Sepetçioğlu oyunu vardır, gençler onu oynadılar.

— Bu nasıl bir oyun?

— Kısaca anlatayım; bu, bir tür zeybek. Niye Sepetçioğlu demişler, onu da söyleyeyim. Bir zamanlar Kastamonu'da Sepetçioğlu Osman Efe adında, aslan gibi bir delikanlı varmış. Bir ağanın kızına âşık olmuş, kızı kaçırmış. Kızın babası da, "Osman Efe hükümete başkaldırdı," diye oranın kumandanını kışkırtmış. O da ağaya inanarak Osman Efe'nin üstüne asker yollamış. Efe'yi yaralamışlar, ama ele geçirememişler. Osman Efe kaçmış. Ağa bu kez de kendi öz kızını yakalatıp zindana attırmış. Osman Efe hiç durur mu, çetesini topladığı gibi zindanı basmış ve sevdiğini kurtarmış. Bu kez Osman Efe'nin üstüne daha çok sayıda asker yol-

lamışlar. Öyle bir arbede olmuş ki hiç sorma. Ama sonunda askerler Osman Efe'yi de, kızı da yakalamışlar. "Haklarında hünkâr versin fermanı," deyip ikisini de İstanbul'a göndermişler. Osman Efe, "Ben bu işe baş koydum, ölürüm de yârimden vazgeçmem," demiş, ikisini de hünkârın huzuruna çıkarmışlar. Kız ağlamış, Osman Efe anlatmış, hünkâr insafa gelmiş. "Hiçbir kötülük cezasız kalmaz," demiş, kızını ele veren ağanın malına mülküne el konmasını ferman eylemiş. Sepetçioğlu Osman Efe ile sevgilisine de üçer kese altın vermiş, onları muratlarına erdirmiş.

— Ne kadar tatlı bir öykü. Biz de muradımıza erecek miyiz acaba? Kemal Paşa bize acır mı dersin?

— Colette'ciğim, ne kadar duygu dolu bir kızsın. Bakarsın biz de bir gün muradımıza ereriz. İş Fransa Cumhurbaşkanı ile Kemal Paşa'nın bizi affetmesine kalacak!...

— Bırak şimdi şakayı. Anlat sonra neler oldu?

— Gazi'yi o gün Panama şapkasıyla görenler hemen terzilere bezden birer şapka yaptırdı. Ertesi gün bir de baktık bir yığın insan uydurma birer şapka geçirmiş kafasına. Ben de Paris'ten aldığım şapkamı valizime koymuştum. Onu geçirdim başıma.

O gün belediye salonunda toplandık. Salon tıklım tıklım doluydu. Gazi'nin gözleri, sarıklı ve fesli bir esnafa takıldı. Yanına çağırdı.

— Çıkar bakayım şu başındakileri. Çıkar da görelim, dedi.

Adam fesini çıkardı, altından bir takke çıktı. Gazi kahkahayı bastı.

— Bu ne kılık böyle, dedi. Üstte bir abani sarık, altında fes, altında takke. Sen beğeniyor musun bu kılığını? Bütün bu giydiğin şeyler dışarıdan getiriliyor. Para akıtıyoruz bunlara. Uluslararası kılık bu mudur?

Salon alkıştan inledi. Bir de baktık, müftü efendi de sarığını çıkarmış.

Ertesi gün Kastamonu'nun iskelesi sayılan İnebolu'ya gittik. Belediye başkanı, Gazi'nin geleceğini bildiği için İstanbul'un en ünlü lokantası Abdullah Efendi'den dört aşçı getirtmiş, yemekleri

onlara hazırlatmış. Ama Paşa yemekten önce, oranın ünlü hancısı İsmail Ağa'nın yoğurtlu çorbasını içti.

Belediyenin önü mahşer yerine dönmüştü. Bütün halk oraya toplanmıştı. Kimler kimler yoktu. İstiklâl Savaşı'nda cepheye kağnılarla, öküz ve at arabalarıyla cephane taşıyan kadınlar mı istersin, yaşlı köylüler mi, sandallarla silâh getirenler mi? Her biri savaş anılarını anlatmaya başladı. Gözler sulandı. Alkış kıyamet... "Yaşa büyük Gazimiz," sesleriyle yer yerinden oynadı.

Gazi kentte dolaşırken halk kurban kesmeye hazırlanıyordu. Gazi hiç hoşlanmazdı bu işten. Fuat Bey'e dönerek "Söyle, dedi, ben kurban kesilmesini hiç sevmem. Ben ayrıldıktan sonra kessinler! Savaşlarda binlerce kişinin ölümüne tanık olan kumandan bir koyunun kesilmesini görmeye katlanamıyordu.

O akşam, dünyanın en coşkulu oyunlarından birini izledik. Milli Mücadele'de silâh ve cephane taşımış olan kayıkçılar, ellerinde meşale ve fenerlerle alanı doldurdu. Kayıkçılardan on ikisi bir daire oluşturdu, on ikisi de onların omuzlarına bindi. Sırım gibi karayağız, çakı gibi delikanlılar başladılar kendi şarkılarını söylemeye;

Bir gemim var boyu uzun
Gider yazın, gelir güzün
Bu sefere yoktur sözüm.
Sarayburnu'ndan geçerken
Al yeşil sancak çekerken
Yar doldurup ben içerken
Mola heyamol, yağmo heyamol
Yağmo heyamol, mola heyamol.

— Bu, geleneksel bir şarkı olsa gerek.

— Evet, "Karadeniz kayıkçılarının marşı" gibi bir şey.

— Anlat, sonra Mustafa Kemal orada şapka konusunda konuştu mu?

— Konuştu, hem de ne konuşma. 27 Ağustos Perşembe günü saat üçe doğru İnebolu Türk Ocağı'na gittik. Bütün salon, ko-

ridorlar, merdivenler ve balkon hıncahınç dolmuştu. Her cinsten ve her kılıkta insan vardı. Çarşaflı kadınlar mı istersin, mantolular mı, başörtülü kızlar mı, sırım gibi delikanlılar mı... Sen asıl Gazi'yi görmeliydin. Güzel bir takım elbise giymişti, şapkasını elinde tutuyordu.

Salonda İnebolulular adına bir hukuk öğrencisi heyecanlı bir konuşma yaptı. Sözlerini, "Ey Sevgili Gazimiz, siz bizim örneğimizsiniz, reisimizsiniz, kahraman, asil ve çalışkan milletimizin kurtarıcısı ve yol gösterenisiniz," diye bitirdi.

Gazi de, "Hanım ve bey arkadaşlarım," diye söze başlayarak coşkulu bir konuşma yaptı. Aklımda şu sözler kaldı:

"Sultan'ı, egemenliğine sahip olan bu milletin başında bir dakika olsun bırakmak caiz olabilir miydi?"

Bütün salon, "Asla, katiyen!" diye haykırdı. Gazi konuşmasını şöyle sürdürdü:

"Sevgili kardeşlerim, bilinçli olduğunu kanıtlamış olan bu millet, Allah'ın gölgesi, Peygamber'in vekili olduğunu iddia küstahlığında bulunan halife denen gafillere, cahillere, sahtekârlara vatanında yer verebilir miydi? Bunu size soruyorum."

Herkes yine, "Hayır, katiyen!" diye bağırdı. Gazi şöyle devam etti:

"Dünya uygarlık ailesi içinde onurlu bir yer almayı hak eden Türk milleti, evlatlarına vereceği eğitimi okul ve medrese denen, birbirinden büsbütün ayrı iki kuruma mı bölecek?

"Efendiler. Türk halkı uygardır. Tarihte de uygardı. Uygarım diyen Türk halkı, aile yaşamıyla, yaşam biçimiyle uygar olduğunu göstermek zorundadır.

"Soruyorum: Bizim kılığımız milli midir?"

"Hayır!..."

"Bizim kılığımız uygar ve uluslararası mıdır?"

"Hayır, hayır!..."

"Size katılıyorum. Tabirimi mazur görünüz, altı kaval, üstü şişane denebilecek bir kılık ne millidir, ne de milletlerarası. Kılıksız bir millet olur mu arkadaşlar? Çok kıymetli bir cevheri çamur-

la sıvayarak dünyaya göstermenin anlamı var mıdır? Bu cevheri gösterebilmek için üzerindeki çamuru atmak gerekir."

Salon alkıştan inliyordu. Gazi konuşmasını şöyle sürdürdü:

"Arkadaşlar, Turan kıyafetini araştırıp canlandırmanın hiç gereği yoktur. Biz uygar ve uluslararası kıyafeti seçeceğiz. Ayakta iskarpin ya da fotin, bacakta pantolon, yelek, gömlek, kravat, yakalık, ceket ve bunları tamamlamak üzere başta serpuş. Bunu açıkça söylemek isterim, bu serpuşun adına şapka denir. Raedingot gibi, bonjur gibi, smokin gibi, frak gibi. İşte şapkamız."

Bunları dinlerken nasıl mutlu olduğumu anlatamam. Yer yerinden oynuyordu. Colette, görmeliydin o sahneyi. Gazi sonra şöyle dedi:

"Buna, caiz değil, diyenler vardır. Onlara, siz çok cahilsiniz diyorum ve sormak istiyorum: Yunan serpuşu fesi giymek caiz olur da şapkayı giymek neden olmaz?

"Bizans papazlarının ve Yahudi hahamlarının özel giysisi olan cüppeyi ne zaman, ne için ve nasıl giydiniz?

"Seyahatim sırasında köylerde değil, özellikle kasabalarda ve kentlerde kadın arkadaşlarımızın yüzlerini ve gözlerini çok özenle kapattıklarını gördüm. Bu sıcak mevsimde bunun azap verici olduğunu sanıyorum. Erkek arkadaşlar, bu bizim bencilliğimizin sonucudur. Kadınlar da bizim gibi düşünce sahibi insanlardır. Onlara kutsal olan şeyleri anlatmak, kafalarını nurla aydınlatmak gerekir. Onlar da yüzlerini cihana göstersinler ve gözleriyle cihanı dikkatle görebilsinler. Bunda korkulacak bir şey yoktur.

"Korkmayınız. Bu gidiş zaruridir. Bu kadar yüksek ve önemli bir sonuca varmak için gerekirse bazı kurbanlar da verelim. Bunun önemi yoktur. Önemli olarak şunu hatırlatırım, bu durumu sürdürmekte inat edenler, kimseyi kurbanlık koyun olmaktan kurtaramaz.

"Uygarlığın coşkun seli karşısında direnmek boştur. O sel, gafil ve itaatsizlere aman vermez.

"Ortaçağ zihniyetiyle, ilkel ve boş inançlarla yürümeye çalışan milletler mahvolmaya ya da esir olmaya mahkûmdurlar.

"Şimdiye kadar milletin dimağını paslandıranlar, uyuşturanlar olmuştur. Zihinlere yerleşen hurafeler tümüyle atılacaktır. Onlar çıkarılmadıkça kafalara gerçeğin nurlarını yerleştirmek imkânsızdır."

— Ne kadar güzel konuşmuş.

— Evet Colette, onu dinlerken hepimiz heyecandan sarsılıyorduk. Gazi sonra sözü tekkelere ve tarikatçılara getirerek şöyle dedi:

"Tarikatların gayesi, kendilerine bağlı kimseleri dünyada ve ahrette mutlu etmekten başka ne olabilir? Bugün bilimin, teknolojinin ve bütün uygarlık ışığının yerine, filan ya da falan şeyhin uyarmasıyla maddi ve dinsel mutluluğu arayacak kadar ilkel insanların Türkiye'nin uygar toplumunda var olmasını asla kabul etmiyorum."

Alkıştan bütün salon inledi. Gazi devam etti:

"Efendiler ve ey millet, iyi biliniz ki Türkiye Cumhuriyeti hocaların, şeyhlerin ve onların müritlerinin ülkesi olamaz. En doğru ve en gerçek tarikat, uygarlık tarikatıdır."

Yine alkış kıyamet. Gazi yine kılık kıyafet konusuna değinerek konuşmasını şöyle sürdürdü:

"Ülkemizde bir Diyanet İşleri Başkanlığı vardır. O başkanlığa bağlı müftü, hatip, imam gibi memurlar bulunur. Orada görevli olmayan insanlar görüyorum, o memurların kılığına bürünüyorlar. Bunların içinde çok cahil olanlara rastladım. Bu gibi bilgisizler, bazı yerlerde halkın temsilcisiymiş gibi onların önüne düşüyorlar. Halkla doğrudan temasımıza engel olmak sevdasındalar. Soruyorum: Bu yetkiyi kimden almışlardır? Bu konuda hükümetin dikkatini çekeceğim.

"Arkadaşlar, geçmişte her milletin olduğu gibi bizim de milli bir kıyafetimiz varmış. Ama o kıyafet bugün taşıdığımız kıyafet değildir. O eski milli kıyafetimizin ne olduğunu bilenler azdır. Örneğin şimdi, karşımda, kalabalığın içinde bir kişiyi görüyorum. Başında fes, fesin üstünde yeşil sarık, sırtında bir mintan, onun üstünde benimki gibi bir ceket... Daha alt tarafını göremi-

yorum. Şimdi bu nedir? Uygar bir insan bu garip kıyafetle dünyayı kendine güldürmez mi?"

Yine alkıştan yer gök inledi. Hepimiz bir savaş kazanmış gibiydik. Onunla övünüyorduk. Gazi sözlerini şöyle bitirdi:

"Arkadaşlar, kıyafetin uygar bir biçime sokulması için bir yasa gerekli değildir. Millet karar verip yapar. Biz yalnız Diyanet İşleri kadrosunun kıyafetini tanırız. Onlardan olmayanlar onlar gibi giyinemezler. Onları kimse tanımamalı ve kabul etmemelidir. Biz uygar giysileri kabul ettik. Bütün memurlar ve milletvekilleri bu konuda halka örnek olacaklardır.

"Tekkeler mutlaka kapanmalıdır. Hiçbirimiz tekkelerin bizi aydınlatmasına muhtaç değiliz. Biz uygarlıktan, bilim ve teknolojiden güç alıyoruz ve ona göre yürüyoruz. Başka bir şey tanımayız. Biz evren ailesi içinde uygarız. Her alanda uygarlığın gereklerini yerine getireceğiz."

Colette;

— Ne müthiş adam şu Gazi, dedi. Onu mutlaka tanıyacağım. Kimbilir bana da neler anlatacak?

— Sevgilim, işte onun söylediklerini benden dinledin. Hemen yazmaya başla ve bunları bütün Fransa'ya duyur. Bizi biraz tanısınlar bakalım.

— Samim'ciğim aklıma gelmişken sana ufak bir soru daha: Sizde eskiden alaturka saat kullanılıyormuş. Yani, Türkiye'de İslam ülkelerinde uygulanan saat ölçüsü uygulanıyor ve Batı'ya hiç uymuyormuş. Bizde saat 12 dendiği zaman sizde belki de 6 oluyormuş. Bunu değiştirdiniz ve "alafranga saat"i kabul ettiniz. Bu nasıl oldu?

— Evet, Meclis bu çelişkiyi 26 Aralık 1925'te çıkarılan bir yasayla çözdü ve Batı ülkeleriyle saatte birlik sağlandı.

— Bir de ay ve yıl sorunu var. Sizde hicri takvim uygulanıyordu, yani yıllar İsa'nın doğuş tarihine göre değil, Müslümanların Mekke'den Medine'ye göç ettikleri tarihe göre değerlendiriliyordu.

— Evet, Meclis bu değişikliği de aynı tarihte kabul etti. Bütün

Batı ülkeleri gibi, miladi takvimi, yani İsa'nın doğumuna göre düzenlenen takvimi uygulamaya başladık. Bütün bunlar alaturka bir uygarlıktan alafranga bir uygarlığa, yani Batı uygarlığına geçmemizin gereği ve sonucu olmuştur. Bunlar devrimin birer parçası sayılır.

— Samim, senden bir şey daha öğrenmek istiyorum. Ben buraya gelirken yazı işleri müdürü bana "Colette," dedi, "Kemal Paşa'nın çok içki içtiği anlatılıyor. Paşa bütün kararları rakı sofrasında alırmış. İnanamıyorum. Yaptığı işler hiç rakı sofrasında alınmış kararların uygulanmasına benzemiyor. Şu konuyu araştırsam iyi olacak." Evet, benim de kafam buna takıldı. Bunu öğrenmek istiyorum.

— Colette'ciğim, bu işin çok dedikodusu yapıldı. Ama ben Gazi'nin hiç sarhoş olduğunu görmedim. Doğru, Gazi rakı içmeyi sever, ama kafası her zaman pırıl pırıldır. Gözlerinden zekâ pırıltıları hiç eksik olmaz. İçki içmiş mi, içmemiş mi, hiç anlayamazsın. Çok tatlı olur onun sohbeti ve sofraları. Ankara'da sen de buna tanık olacaksın. Biraz sabret.

II

Ankara'da Coşkulu Günler

Şoför Dimitri önce Nişantaşı'ndaki konağa giderek Samim Rıza'yı alacaktı. Eşinin yine Ankara'ya gitmesini Cemile Hanım hiç de iyi karşılamamıştı.

— Ne oluyor böyle? Ankara'yı komşu kapısına çevirdin, dedi. Allah'ın günü Ankara'dasın. Evli miyiz, değil miyiz anlamıyorum. Herkesin kocası eşini bir gün yalnız bırakmaz, ben burada çatlıyorum. Ne kadar kalacaksın yine Ankara'da?

— Hiç belli olmaz Cemile, Meclis açılacak, bir süre kalabilirim. Yazılarımı oradan göndereceğim.

— Git, istediğin kadar kal. Ben de artık başımın çaresine bakarım.

Samim Rıza içinden, "Bıktım artık bu kadının dırdırından," diyordu. "Cemile eskiden de böyleydi, ama ben pek aldırmıyordum. Colette geldiğinden beri Cemile'nin huysuzluklarına katlanamaz oldum."

Samim ufak bir valizle konaktan ayrıldı. Valize resmi törenlerde giyeceği giysilerini yerleştirmişti. Nişantaşı'ndan Pera Palas'a gittiler. Colette otelin lobisinde bekliyordu. On günlük bir İstanbul durağından sonra Colette'e Ankara kapıları açılıyordu. Heyecandan içi içine sığmıyordu. Arabaya biner binmez sevgilisini büyük bir özlemle kucakladı.

— Hiç gelmeyeceksin sandım, dedi. Yarım saattir seni bekliyorum.

— Kusura bakma Colette, Cemile'yle biraz atıştık. Nedir bu başıma gelenler? Öleceğim zaman, mezarımın taşına, "karı dırdırından öldü," diye yazmalarını vasiyet edeceğim.

— Ay, buna çok sevindim. Bence o hiç sana layık bir kadın değil. Şunu boşa da kurtul. Yok yok, şaka ediyorum. Bu işin hiç de kolay olmadığını biliyorum. Bırakalım şimdi bu konuyu. Yol kaç saat sürecek?

— Tren akşamüstü beşte kalkıyor. Yarın sabah Ankara'dayız. Tatlı bir yolculuk olacak.

— Aynı kompartımanda mıyız?

— Ne yazık ki hayır Colette'ciğim. Çok dedikodusu olur. Yataklı vagonlardaki personelin belki yarısı Milli Emniyet'e çalışır. Restoranında bile kim kiminle aynı masaya oturmuş, neler konuşuluyor, rapor ederler.

— Bizim gizli bir işimiz yok ki.

— Olsun, yine de, uydururlar.

Dimitri, Samim'le Colette'i Galata Rıhtımı'nda Kadıköy -Haydarpaşa Vapur İskelesi'ne bıraktı. Yirmi dakikalık bir deniz yolculuğuyla Haydarpaşa'ya geldiler. Valizlerini hamala verip peronda yataklı vagonu buldular. Kompartımanları yan yanaydı. Samim el ayak çekilince Colette'in kompartımanına girebilecek durumdaydı. Hemen restorana geçtiler. Şef garson Samim'i tanıyordu. Mezelerini ve rakısını getirdi. Bu ilk tren yolculuğu ikisi için de tatlı bir mutluluk olmuştu. Restoranda Samim birçok tanıdığıyla karşılaştı. Hepsi Cumhuriyet Bayramı ve Meclis'in açılışı için Ankara'ya gidiyordu.

Masalardan birbirlerine kadeh kaldırdılar. Nefis bir yabancı kadınla olduğu için hepsinin Samim'i kıskandığı gözlerinden belli oluyordu. "Allah versin. Gözümüz yok. Samim harika bir kadın yakalamış. Elbette gün onların," gibi sözler Samim'in kulağına geliyor, ama o hiç bunlara aldırmıyordu. Sevgilisiyle konuşacak o kadar çok şey vardı ki.

Tren önce Pendik'te durdu, sonra Tuzla'da, sonra da İzmit'te. Her istasyonda satıcılar pencerelerin önünde bağırıyorlardı: "Ayran var, ayran!... İzmit'in Çene suyu!... Pişmaniye!... Salep var, kaynıyor!... Simit var, simit!..."

— Samim, Gazi'yle beni nasıl tanıştıracaksın?

— Hiç sorun değil, Ankara Palas'ta seni tanıştırırım.

— Başka kimlerle konuşmamı istiyorsun?

— İsmet Paşa'yla, Milli Eğitim Bakanı Mustafa Necati'yle, Dr. Reşit Galip'le, İbrahim Süreyya'yla, Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü'yle, Mahmut Esat ve Vasfi Raşit'le.

— Peki sık sık adı geçen Recep (Peker), Kılıç Ali, Salih (Bozok) ve Cevat Abbas beylerle?

— Onları nasıl olsa göreceksin, ama özel röportaj konusu olarak seçmene gerek olmadığı kanısındayım. Fırsat çıkarsa konuşursun.

Restorandan en son onlar çıktı. Kompartımanlarına çekildiler. Bir süre sonra Samim sevgilisinin kapısını üç kez tıklattı. Colette onu bekliyordu. Kapıyı kapattılar. Gece yarısı tren Eskişehir istasyonuna yaklaşırken onlar hâlâ sevişiyordu.

Tren orada bir saat kadar kaldı. İnenler, binenler oldu. Pencerelerin önünden salepçilerin sesi geliyordu. Gece ayaz çıkmıştı. Vagon buz gibiydi. Birbirlerine sımsıkı sarıldılar...

Sabahın ilk ışıkları vagonun penceresinden girerken Samim'le Colette uykusuz geçmiş bir gecenin mahmurluğuyla sarhoş gibiydiler. Dışarıda çıplak tepeler, çorak topraklar ve bazen koyun sürüleri görülüyordu. Tren istasyonda durduğu zaman çocuklar "Gazete, gazete..." diye bağırarak yolculardan okunmuş gazete istiyorlardı. Ankara yolcuğuna alışık olmayanlar çocukların okumak için gazete istediklerini sanıyor ve çok duygulanıyordu. Oysa çocuklar o gazeteleri büyüklerine verecek, onlar da, kaçak tütünden sigara sarmak için bunları kullanacaklardı. Polatlı son büyük duraklardan biriydi, artık Ankara'ya yaklaşıyorlardı.

Saat 9 sularında tren Ankara Garı'na vardı. Yolcuları karşılamaya gelen bir kalabalık göze çarpıyordu. Samim'le Colette Gar'dan bir taksiye binerek Ankara Palas'a geldiler. Herkes Samim'i tanıyordu, Colette'in kimliğini istemekte acele etmediler. Yine ayrı odalara yerleştiler. Meclis tam karşılarındaydı. Girip çıkanlar bile görülüyordu. Colette, biraz dinlenmesi gerektiğini söyledi. Samim onu odasına bıraktı ve otelin lobisine gitti. Bütün

dostları da oradaydı. Uzun uzun konuşmalara daldılar. Zamanın nasıl geçtiğini hiç anlayamadılar.

Akşamüstüne doğru Samim Rıza gidip Colette'i yoklamaya karar verdi. Colette gecenin yorgunluğuyla uyuyup kalmıştı, Samim onu uyandırdı. Ufak bir öpüşme faslından sonra Colette giyinip Samim'le birlikte otelin barına indi. Ankara'nın kalburüstü insanları oradaydı. Samim dostlarına ve bakanlara Colette'i çok övünerek tanıtıyor ve;

— İşte, diyordu, Fransa'nın devrimci gazetesi *La Populaire*'in en büyük röportaj yazarı Colette Cordier. Gazi'nin devrimlerini Fransa'ya duyurmak için buraya geldi. Hepinizle konuşacak. Colette Cordier benim Paris'ten gençlik arkadaşımdır. Çok güvendiğim bir gazeteci ve yazardır. Kalbi hep burada attı.

Tam bu sırada birçok kişi otelin kapısına koştu; Gazi geliyordu. Bütün yardakçılar çevresini kuşatmıştı. Gazi'nin gözleri ışıl ışıl parlıyordu. Salonda herkesin elini sıktı, kimileriyle şakalaştı. Kadınlara özel bir ilgi gösterdi. Samim'le Colette ayakta onu bekliyorlardı. Gazi onlara yaklaştı. Gözlerini Colette'e dikmiş bakıyordu. Samim;

— Paşam, dedi, işte size bahsettiğim Fransız gazetecisi Colette Cordier. Sizinle konuşmak için buraya geldi. Siz gezideydiniz. Bu yüzden iki hafta İstanbul'da konuk ettim kendisini. Sizinle uzun bir röportaj yapabilmek için uygun bir zamanınızı bekliyor.

— Evet, Samim Bey, siz bir Fransız kadın gazetecinin benimle konuşmak istediğini söylemiştiniz ama, bu kadar güzel ve zarif olduğunu söylememiştiniz. Böyle harikulade güzel bir gazetecinin beni beklediğini bilseydim gezimi yarıda bırakır gelirdim.

Gazi bunları söylerken Colette'in gözlerinin içine bakıyordu. Colette de büyülenmiş gibiydi. Samim ise çıldırıyordu kıskançlıktan. Böyle bir durumu hiç düşünmemişti. Birdenbire ürperdi. Ya Colette de Gazi'den hoşlanmışsa? Ya Gazi Colette'i de, Berthe Gaulis gibi Çankaya'da konuk etmek isterse? Samim'in başından kaynar sular döküldü. Ne diyeceğini bilemiyordu.

Karşısında öyle bir rakibi vardı ki, yenik düşmemesi mümkün değildi.

Gazi Fransızca;

— Colette Hanım, dedi, yarın Cumhuriyet'in beşinci yıldönümü dolayısıyla büyük bir geçit töreni yapılacak, sizi de davet ediyorum. Samim'le birlikte gelin, töreni izleyin. Akşam bir balo veriyorum, ona katılın. Konuğumsunuz. Sonra 1 Kasım'da Meclis'te bir konuşma yapacağım, onu dinleyin. Ondan sonra sizinle görüşmekten zevk alacağım. Uzun uzun konuşuruz. Sonra da sizi Samim Rıza'yla birlikte Köşk'e bir akşam yemeğine davet etmek istiyorum. Lütfen bu davetimi kabul edin.

— Aman ekselans, benim için ne büyük zevk ve onur. Siz tanıdığım en centilmen ve en yüce devlet başkanısınız. Yalnız Türk ulusunun değil, tüm ezilen ulusların sizinle övündüklerini biliyorum.

Gazi yanlarından ayrılırken Samim Rıza bir savaşta yenik düşmenin yıkıntısı içindeydi. Bütün kadınların Gazi'den ne ölçüde hoşlandıklarını biliyordu, ama Colette'in böyle çarpılacağını hiç düşünmemişti. İçine birdenbire Colette'i yitirmenin üzüntüsü çöktü. Colette de ne kadar tatlı bakmıştı Gazi'ye. Ne kadar sevimliydi, ne muazzam bir dişiydi. Bakışlarında sanki bir erotizm vardı. O gözlerin içinden insan nerelere, ne tatlı yerlere kadar gidebilirdi. Colette, tüm erkekleri kendine âşık edebilirdi. Karşısındakinin gözlerinin içine baka baka ne de hoş gülümsüyordu. Onun istekli bakışları her türlü yoruma açıktı. Samim, Colette'in içinde hiç de avans verme niyeti olmadığını biliyordu ama başkaları?... Samim bunları ilk kez düşünüyor ve kıskançlıktan bütün sinirleri geriliyordu.

Gazi uzaklaştıktan sonra ikisi de bir süre sessiz kaldı. Colette dalgın gözlerle önüne bakıyordu. Sonra bu sessizliği bozarak;

— Çok harikulade adam, dedi. Hiç böyle olacağını düşünmemiştim. Beni çok etkiledi. Gözlerimi gözlerinden ayıramadım. Bakışları içime işledi.

Samim bu sözlere büsbütün bozuldu. Demek ki aldanmamış-

tı. Gazi ile Colette arasında müthiş bir elektriklenme olmuştu. Oysa sevinmesi gerekmez miydi? Gazi Colette'e birkaç randevu birden vermişti. İstediği de bu değil miydi? Boğuk bir sesle;

— Evet Colette, diyebildi. Gazi'nin ne kadar karizmatik bir kişiliği olduğunu sana söylemiştim sanıyorum. Kadınları etkilemesini ve kendini beğendirmesini çok iyi biliyor.

Devrimci Bir Bakan, Mustafa Necati

Gazi salondan ayrıldıktan sonra her şey yine normale döndü. Masalarda konuşmalar canlandı. Samim'in masasına uğrayanlar oldu. Herkes Colette Cordier'yi merak ediyor ve onunla tanışmak için can atıyordu. *Akşam*'ın başyazarı Necmettin Sadak da o sırada Fransız eşiyle birlikte Samim'in masasına uğradı. İki kadın arasında hemen sıcak bir iletişim kuruldu. Onlar tatlı tatlı sohbet ederken Samim;

— Bak Colette, dedi, sana kimi tanıtacağım, Milli Eğitim Bakanı Mustafa Necati. Hani, hep sözünü etmiştim ya.

Colette;

— Ha, evet, memnun oldum Necati Bey, dedi, Samim'den adınızı çok duydum. Sizinle konuşmak isterdim.

— Ben de... Ne kadar doluyum bilemezsiniz. Ama isterseniz hemen şimdi, masadaki dostlarınız gider gitmez konuşabiliriz. Dinlenmiş olurum.

— Çok sevinirim, böyle bir fırsatı asla kaçırmayacağım. Samim de bize şimdiki gibi çevirmenlik eder. Sizi ne kadar çok sevdiğini biliyorsunuz.

— Hiç bilmez miyim, elbette.

Necmettin Sadak'la eşi masadan kalktı, gittiler.

Mustafa Necati;

— Sizi de rahatsız ettim, dedi Samim'e.

— Ne münasebet, biz Samim'le her zaman beraberiz. Madam Cordier'nin sizinle konuşması daha önemli.

Artık üçü yalnızdı. Colette, Necati Bey'e sordu:

— Sizin Milli Eğitim'de ne büyük devrimler yaptığınızı bi-

liyorum. Siz, bu işin hem beynisiniz hem de uygulayıcısı. Kahramanlıklarla dolu bir yaşamınız olduğunu Samim bana anlattı. Ama bunları doğrudan sizden dinlemek isterim. Yaşam öykünüze nereden başlayalım?

— Madam, ben 1894'te İzmir'de doğdum. Şimdi 34 yaşındayım. İzmir İdadisi'ni bitirdikten sonra, babam beni İstanbul'a yolladı, hukuk mektebinde okudum. Sonra İzmir'e döndüm, öğretmenlik ve avukatlık yapıyordum. İşte o sıralarda Yunanlıların İzmir'i işgal edeceğini öğrendik. 14 Mayıs 1919 gecesi, Bahribaba Parkı denen bir yer var, onun bulunduğu mezarlıkta bir toplantı düzenleyerek halkı direnişe çağırdık. İzmir ertesi gün işgal edildi. Biz Balıkesir'e kaçtık.

İşgalcilere karşı yer yer çeteler kuruluyordu. Ben de arkadaşım Vasıf'la (Çınar) birlikte bu çetelere katıldım. Amacımız Yunan askerlerine kan kusturmak ve onları Anadolu'ya ayak bastıklarına bin pişman etmekti.

Bir yandan da, yine Vasıf'la birlikte, Balıkesir'de *İzmir'e Doğru* adlı bir gazete çıkardık.

Soma, Akhisar ve Bergama bölgesinde Bulgurcu Mehmet denen bir efeyle birlikte çete savaşlarını başlattık; ben o bölgenin Kuvayi Milliye komutanlığına getirildim. Hem Yunanlılara karşı savaştık, hem de İstanbul Hükümeti'nin üzerimize saldırttığı Anzavur kuvvetlerine karşı.

1920'de, birinci dönem Büyük Millet Meclisi'nde Saruhan'dan mebus seçildim. O zaman 26 yaşındaydım. Gazi beni o sıralarda kurulan İstiklâl Mahkemeleri'nden birinin başkanlığına getirdi. Uzun süre bu görevde kalmak istemedim, ayrıldım. Sonra İzmir'den milletvekili seçildim. Gazi 1923'te beni Mübadele, İmar ve İskân Bakanlığına, yani Anadolu'ya gelen göçmenlerin yerleştirilmesiyle ilgili bakanlığa getirdi. Bir yıl sonra, 30 yaşında Adalet Bakanı oldum. Şeyh Sait isyanı çıktığında da bölgede kurulan İstiklâl Mahkemesi başkanlığına atandım. 1925'in sonlarında da Milli Eğitim Bakanlığı görevini üstlendim. İşte şimdi bu görevi sürdürüyorum.

— Yani, anladığım kadarıyla siz direniş ve bağımsızlık savaşının en önemli öncülerinden birisiniz ve devrimleri savunuyorsunuz.

— Ülkenin çıkarları neyi gerektiriyorsa onu yaptım. Cumhuriyet rejimini ve devrimleri başarıya ulaştırmaya çalışıyorum.

— Peki milli eğitim konusunda neler yaptınız?

— Meclis, 1924 Martı'nda Tevhid-i Tedrisat (öğretimin birleştirilmesi) Kanunu'nu kabul etti. Bu birleşmenin amacı şuydu: Medrese-okul çelişkisine son vermek; eğitime laikleştirmek; boş inançlara ve hurafelere dayalı bir sistemi yok ederek ulusal kültür birliğini sağlamak.

Bütün okullar ve öğretim kurumları Milli Eğitim Bakanlığına bağlandı. Dinişleri ve Vakıflar Bakanlığının eğitimdeki yetkileri kaldırıldı. Tutucular umutsuzluk içinde çırpınıyordu.

O sıralarda Rize'den iki müftü, medreselerin yeniden açılması için Gazi'ye başvurmuştu. Gazi onlara şu yanıtı verdi:

"Şimdiye kadar ilerlemede geç kalmamızın en büyük nedenlerinden biri medreselerdi. Hayır, medreseler yeniden açılmayacaktır.

Yeni eğitim yasasını ilk uygulayan ben oldum.

— Kutlarım sizi sayın Bakan. Çok önemli bir iş başarmışsınız.

— Gazi olmasaydı bunu yapamazdık. Gazi yeni harflerle Türk ulusunu okumaz yazmazlıktan kurtarıyor. Biz daha önce altyapı hazırlıklarına giriştik. Köy eğitimine yöneldik. Yatılı köy okulları, köy öğretmen okulu, Gazi Eğitim Enstitüsü bunun ilk basamaklarını oluşturdu. Bakın madam, bizde nüfusun yüzde doksanı köylerde ve köy koşullu küçük kentlerde yaşar. Biz eğitime oralardan başladık. Devrimleri halka yaymadan bu işi başaramayacağımızı biliyorduk. Avrupa çapında nitelikli öğretmen yetiştirmek için dışarıya yığınla öğrenci gönderdik. Önümüzdeki ay da "Millet Mektepleri"ni açacağız. Türkiye'de okuma yazma bilmeyen kalmayacak.

— Başarılı olacağınıza inanıyorum.

▲ *Gazi Sofra Başında:* 1 Temmuz 1927'de Gazi *Ertuğrul* yatında öğle yemeğinde (Foto: Selâhattin Giz, *Fotoğraflarla Atatürk*, Vehbi Koç Vakfı).

▲ *Gazi İnebolu'da Türk Ocağı'na Giderken:* 1925 Ağustosu'nda Şapka Devrimi'nin ilk günlerinde İnebolu'da Türk Ocağı'na gidiyor (*Fotoğraflarla Atatürk,* Vehbi Koç Vakfı).

▲ *Gazi, Şapka Devrimi'nden Sonraki Günlerde:* Solda Yunus Nadi, Gazi'nin arkasında solda Süreyya Yiğit, sağ başta Ali Çetinkaya (Nuyan Yiğit Arşivi).

▲ *Şapka Devrimi'nden Sonra Ayvalık Eşrafı:* 1925 Ağustosu'nun son günlerinde Gazi'nin Kastamonu ve İnebolu'da Şapka Devrimi'ni ilân etmesinden hemen sonra Ayvalık eşrafı yeni şapkalarıyla (*Cumhuriyet* Gazetesi Arşivi).

▲ *Gazi, Fuat Bulca, Reşit Galip, İbrahim Süreyya ve Yunus Nadi:* Gazi yakınlarıyla birlikte Ankara sırtlarında bir gezide dinlenirken (Nuyan Yiğit Arşivi).

▲ *Gazi Sanatçılar Arasında:* Gazi 1926'da İzmit'te halk ve sanatçılar arasında (*Fotoğraflarla Atatürk,* Vehbi Koç Vakfı).

▲ *Atatürk ve Afgan Kralı Amanullah Han):* Resimde Gazi, Kraliçe Süreyya ve Amanullah Han birlikte görülüyor. Arka planda sol başta General Asım Gündüz, Tevfik Rüştü Aras, Kâzım Özalp, daha sağda da İsmet Paşa ve General Fahrettin Altay görülüyor (*Fotoğraflarla Atatürk,* Vehbi Koç Vakfı).

▲ *Gazi, Şükrü Kaya, Cevat Abbas ve Salih Bozok:* 5 Haziran 1928'de Tuzla İstasyonu'nda. Harbiye'yi bitiren Cevat Abbas, Gazi'nin yaveri oldu ve onunla birlikte 19 Mayıs 1919'da Samsun'a çıktı. Son Osmanlı Meclisi'ne Bolu milletvekili olarak gönderildi. Yozgat ayaklanmasının bastırılmasında görev aldı. 1921'de Ankara'ya döndü ve 1941'e kadar aralıksız beş dönem milletvekilliği yaptı. Gazi'ye çok bağlıydı, hiç yanından ayrılmazdı. Salih Bozok, Selânik'ten Gazi'nin çocukluk arkadaşıydı. Her zaman onun yanında yer aldı. 2., 3., 4., 5. ve 6. dönemlerde, önce Yozgat'tan, sonra da Bilecik'ten milletvekili seçildi. Gazi'nin ölümünü öğrenir öğrenmez intihar girişiminde bulundu, ağır yaralandı ve kurtarıldı. Ne var ki aldığı yara iki yıl sonra ölümüne neden oldu (Foto: Selâhattin Giz, *Fotoğraflarla Atatürk,* Vehbi Koç Vakfı).

▲ *Gazi Dolmabahçe'de Yazı Devrimi Çalışmalarını İzlerken:* 29 Ağustos 1928'de Gazi Dolmabahçe Sarayında düzenlenen toplantıyı izliyor. Sol başta İsmet İnönü (Foto: Selâhattin Giz, *Fotoğraflarla Atatürk,* Vehbi Koç Vakfı).

▲ *Gazi Yeni Harfleri Öğretirken:* Gazi 1928 yılında bir yurt gezisinde karatahta başında yeni harfleri öğretiyor (Albay Nurettin Berksü'den).

◄ *Gazi Sarayburnu'nda:* Gazi, 9 Ağustos 1928 akşamı Gülhane Parkı'nda yeni harfler konusunda ilk konuşmasını yapıyor (*Fotoğraflarla Atatürk,* Vehbi Koç Vakfı).

► *Atatürk ve Şükrü Kaya:* Şükrü Kaya Galatasaray Lisesi'ni bitirdikten sonra İstanbul ve Paris üniversitelerinde hukuk okudu. İttihat Terakki'de çalıştı. Sonra İzmir belediye başkanı oldu. 1923'te TBMM'ye ikinci döneminde Muğla'dan milletvekili olarak girdi. Ziraat, Dışişleri ve İçişleri bakanlığı yaptı. CHP genel sekreteri de oldu. Atatürk'ün ölümünden sonra siyasal yaşamdan çekildi (*Fotoğraflarla Atatürk,* Vehbi Koç Vakfı).

▲ *Okuma Yazma Seferberliği:* Yazı Devrimi'nde açılan halk okuma kurslarına katılan kadınlar (Gazetelerden).

Colette'in Ankara Palas'ta ilk günü hep bu tür konuşmalarla geçti. Akşam yemeğini Samim'le otelin restoranında on kişilik bir masada yediler. Colette yeni dostlar edindi. Yemekten sonra erken erken odalarına çekildiler. Samim o gece hiç yatağını bozmadan geceyi sevgilisinin odasında geçirdi.

Cumhuriyet Bayramı: Beşinci Yıl

Ertesi gün 29 Ekim 1928'de Cumhuriyet'in kuruluşunun beşinci yıldönümüydü. Radyolarda marşlar çalınıyor ve sokaklara yerleştirilen hoparlörlerden bunları bütün Ankara dinliyordu. En çok duyulan marş da "Dağ Başını Duman Almış"tı. Her yer bayraklarla donatılmıştı. Geçit resmini izlemek için Meclis'in önüne tahta tribünler kurulmuştu. Gardan Meclis binasına kadar uzanan cadde tıklım tıklım doluydu. Halk yer bulabilmek için erkenden sokaklara dökülmüştü. Saat 1'e gelmeden tribünler dolmuştu. Samim'le Colette de protokole ayrılan tribünde yerlerini aldılar. O sıralarda milletvekilleri, Yargıtay, Danıştay ve Sayıştay üyeleri Meclis'e geldiler. Herkes Gazi Paşa'nın gelmesini beklemekteydi. Gazi, Mareşal Fevzi Paşa, İsmet Paşa ve Kâzım Paşa saat on dörde doğru Meclis'e gelirken, coşkun alkışlar ve "Yaşa Gazi Paşa" sesleriyle karşılandılar. Gazi'nin başında silindir şapka ve üzerinde frak vardı. Meclis başkanı ve bakanlar onu kapıda karşıladılar. Hepsi aynı tür giysiler giymişti.

Gazi tribünde görününce yine alkıştan her yer inledi. Sonra geçit resmi başladı. Önce muhafız gücü geçti. Onun ardından süvariler, piyadeler, topçular, denizciler, polis taburu, izciler, kız ve erkek öğrenciler, meslek örgütleri, esnaf ve son olarak da Musiki Muallim Mektebi tribünlerin önünden geçtiler. O sıralarda üç uçak filosu da Ankara göklerinde göründü. Havacılar tribünlere bildiriler attı. Colette büyük bir coşkuyla bunları izliyor, o da herkes gibi birlikleri alkışlıyor ve çığlıklar atıyordu.

Akşam Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Çankaya'da kordiplomatiği kabul etti. Sonra da Ankara Palas'ta Cumhuriyet Balosu düzenlendi. Bütün bakanlar, generaller, gazeteciler, kordiploma-

tik oradaydı. Herkes eşleriyle gelmişti. İçlerinde çok şık hanımlar da görünüyordu.

Gazi yine alkışlarla salona girdi. Yanında zarif hanımlar vardı. Hepsi uzun tuvaletler giymişti.

Orkestra vals çalarak geceyi açtı. Herkesin gözü Gazi'deydi. Masadaki hanımların birini dansa kaldırdı. Yüzünde hiçbir yorgunluk izi görünmüyordu. Büyük bir ustalıkla harika bir vals yaptı. Vals bitince alkışlar başladı. Ama çift pistten ayrılmadı. Gazi aynı hanımla ikinci valsini de yaptı.

Bir süre sonra sıra tangolara geldi. Gazi yaverlerden birinin kulağına bir şeyler söyledi. Yaver hemen Samim Rıza'nın masasına giderek;

— Beyefendi, dedi, Paşa Hazretleri, Fransız gazeteci hanım acaba bu dansı kendisine lütfederler mi, diye soruyor, dedi.

— Ne demek efendim, elbette, onur duyarız.

Colette ayağa kalktı. Gazi de gülümseyerek ona yaklaştı ve düzgün bir Fransızcayla;

— Çok teşekkür ederim, dedi, beni kırmadınız.

Colette kendini Gazi'nin kollarına bıraktı. Kavalye, tangoda da harikaydı. Bir eliyle damının elini hafifçe sıkıyor, öteki eliyle de beline sımsıkı sarılıyordu. Herkesin gözü onlardaydı. Colette;

— Çok güzel dans ediyorsunuz Ekselans, dedi.

— Fena sayılmaz. Dansı, Harbiye'de öğrenciliğim sırasında Beyoğlu'nda öğrenmiştim. Sonra Sofya'da ataşemiliterken ilerlettim. Valse de bayılırım, tangoya da. Hele sizin gibi bir Fransız güzeliyle dans etmek bana büyük bir mutluluk veriyor.

Orkestra, Josephine Baker'in söylediği bir tangoyu çalıyordu. O parça biter bitmez bir başka Fransız tangosu başladı. Gazi pistten ayrılmak için hiçbir girişimde bulunmadı. Bütün çiftler de pistte kaldılar. Sonra bir üçüncü tango başladı. Colette ter içinde kalmıştı. Sırtından kavalyesinin eline ter aktığını hissediyordu. Üçüncü tango bitince Gazi;

— Siz biraz yoruldunuz galiba. İsterseniz oturalım, çok teşekkür ederim, dedikten sonra Colette'i masasına kadar götürdü.

Samim Rıza onları ayakta karşıladı. Herhalde o, Colette'ten daha çok terlemişti.

Az sonra Fransa'nın yeni büyükelçisi Charles de Chambrun, eşiyle birlikte onların masasına gelip Colette'i kutladı. Gazi'nin bir Fransız gazeteciye gösterdiği yakınlık, Büyükelçi'yi çok mutlu etmişti.

Kasım başında Meclis'te, yeni çalışma yılı açılış töreni yapılacaktı. Colette'le Samim de protokolde kendilerine ayrılan yere geçtiler. Meclis Başkanı Kâzım (Özalp) Paşa toplantıyı açtıktan sonra Cumhurbaşkanı'nı kürsüye davet etti. Gazi'nin Yazı Devrimi konusunda neler söyleyeceği büyük bir merakla bekleniyordu. Alkışlar arasında kürsüye gelen Gazi, sık sık coşku gösterileriyle kesilen konuşmasında, Yazı Devrimi'ne önemli yer ayırarak şöyle dedi:

— Aziz arkadaşlarım, her şeyden önce Türk milletine, kolay bir okuma yazma anahtarı vermek gerekir. Büyük Türk milleti cahillikten, ancak kendi güzel diline uyan bir anahtarla sıyrılabilir. Bu anahtar da Lâtin kökenli Türk alfabesidir. Lâtin kökenli Türk alfabesinin Türk diline ne kadar uygun olduğunu kısa zamanda gördük.

Efendiler,

Türk harflerinin kabul edilmesiyle hepimize önemli bir görev düşmektedir. Ulusumuzun tümüyle okuma yazma öğrenmesine yardımcı olacağız. Okuma yazma bilmeyen kadın erkek, her vatandaşımıza okuma yazma öğretmek için can atmalıyız.

Hiçbir zaferle kıyaslanmayacak bu başarının heyecanı içindeyim. Bu başarı, gözlerimizi kamaştıran bir güneştir. Bu güzel ve ölümsüz armağanımızla Türk milleti yeni bir ışık dünyasına girecektir.

Colette, sürekli alkışlar kesilen böyle tarihsel bir konuşmayı dinlemenin coşkusunu yaşıyordu.

Meclis, o gün Yeni Türk Harfleri Yasası'nı oybirliğiyle kabul etti.

Tevfik Rüştü ve Moskova

Colette artık her akşam, Ankara Palas'ın barında yeni yeni insanlarla tanışıyordu. Bunlardan biri de Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü (Aras) Bey'di. Beş yıldan beri Türkiye'nin dış politikasına yön veren bu kişiyi Colette çok merak ediyordu. Tevfik Rüştü, Samim'den yaklaşık on yaş büyüktü ama eski dostlukları vardı. İkisinin de sosyalizme yaklaşımları aynıydı. Tevfik Rüştü de Mustafa Kemal'e hayrandı. 1907'de tanışmışlar ve yakın dost olmuşlardı.

Colette Tevfik Rüştü'ye, ilk önce sosyalizmi nasıl algıladığını sordu. Dışişleri Bakanı;

— Ben sosyalist bir insanım, ama komünist değilim, diye söze başladı. Rusya'daki devrime her zaman yalnız hak vermekle kalmadım, devrimin liderlerine hep büyük bir hayranlık duydum. İçeride ve dışarıda çok büyük güçlüklerle karşılaştılar, bir yandan savaşı yönettiler, endüstrinin temellerini attılar, öte yandan da dış politika sorunlarıyla uğraştılar. Bunlar hiç de kolay olmadı. Ama size şunu söylemek isterim, ben mutlu bir dünyaya, demokratik kurumlarla ulaşılmasından yanayım, yoksa kişilerin ya da sınıfların oluşturdukları egemenliklerle, yani diktatörlüklerle değil.

Bence silâh gücüyle devrime, ancak tüm yasal yollar denendikten ve başka çare kalmadığı zaman başvurulmalıdır. Biz, Türk devrimini böyle yaptık.

Eğer bir ülkede bir avuç insan sırf zenginleşmek amacıyla tüm ülke çıkarlarını ve ahlak kurallarını hiçe sayıyor, halkın sefaleti karşısında ilgisiz kalıyor ve yönetimde kalmakta ısrar ediyorsa, silâhlı devrim söz konusu olur.

Ben sermayenin bir birikim gayretiyle oluşması gerektiğine inanıyorum ve kapitalistlere şunu söylüyorum: Kapitalist efendiler, davranışlarınızla insanları paraya düşman etmeyin. Onları kışkırtmayın, paraya olan düşmanlık size yönelecektir.

Bugünün savaşları kahramanlar yaratmaz, insanların sefaletine ve türlü kötülüklere yol açar. Hiç akla gelmeyen sonuçlar ortaya çıkar.

Size şunu da belirteyim, ben tüm siyasal yaşamım boyunca, tüm gücümle, dışarıdan gelen emperyalizmle ve içeriden gelen Turancı ve İslamcı akımlarla savaşta hep Gazi'nin yanında olmakla övünürüm. Böylece insanlık görevimi yapmış oluyorum.

Gazi'yle tanıştığımız günden beri, bütün koşullarda düşüncelerimiz ve duygularımız tam bir uyum içinde oldu.

— Peki, Kemal Paşa'ya hiç ters düştüğünüz olmadı mı?

— Oldu. 1924'te Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın kurulduğu günlerdeydi. Mustafa Kemal olağanüstü bir çaba ve özveriyle tüm sorunlara çözüm bulmaya çalışıyor, çok yoruluyor ve asabı bozuluyordu. Meclis'te büyük tartışmalarla geçen bir günün akşamında beni, Mahmut Esat (Bozkurt)'la birlikte Çankaya'ya akşam yemeğine davet etti.

Sofraya oturduk, rakılarımızı içmeye başladık. Gazi, Meclis'te kendisine yöneltilen saldırıların çok haksız olduğunu belirtti. Muhalefetin eleştirilerinin hiçbir dayanağı olmadığı kesindi. Gazi buna seyirci kalmayacaktı. "Ben yapacağımı biliyorum," dedi.

Ben Gazi'yi iyi tanırım. Onun böyle gergin olduğu zamanlarda neler yapacağını çok iyi bilirim. Ertesi gün Meclis'te kürsüye çıkacak ve muhaliflerini paçavraya çevirecekti. Mahmut Esat benden önce davranarak, "Paşam, siz de Abdülhamit'e mi benzemek istiyorsunuz?" dedi. Gazi'nin gözleri yuvalarından fırladı, "Siz ne diyorsunuz," diye haykırdı. "Ben mi Abdülhamit'e benzeyeceğim? Siz ikiniz de sarhoşsunuz. Sizinle konuşamam..."

Buz gibi olmuştuk. Yapacak bir şey kalmamıştı. Gazi bizi sofradan kovuyordu. Kalktık. Arabamız da yoktu. Saat gece yarısını geçiyordu. Mahmut Esat'la yola koyulduk. Eski Ankara'da bir evde kalıyorduk. Gecenin ayazında bir saat yürüdükten sonra eve vardık. Kaldığımız evin oturma odasının duvarında Mustafa Kemal'in bir resmi asılıydı. Mahmut Esat o resmin önünde durdu, baktı. Uzun uzun düşündükten sonra bana döndü, "İşte büyük bir adam!" dedi.

Gazi ertesi gün Meclis'te beklediğimiz konuşmayı yapmayınca sevinçten deliye döndük. Demek ki gösterdiğimiz tepki onu et-

kilemişti. Gazi diktatör değildi. Ertesi akşam bizi yine Çankaya'ya yemeğe çağırdı. Konuşmamızı kaldığımız yerden sürdürdük.

— Beyefendi, dedi Colette, Samim sizin Moskova maceralarınızdan bana uzun uzun söz etmişti. Onları bir de sizden dinlemek isterim.

— Sıkılmazsanız anlatayım. 1920 Sonbaharı'nda Kastamonu'da İstiklâl Mahkemesi üyesi olarak bulunuyordum. Bir kasım akşamı bir otel odasında üç arkadaş toplanmış, sanıklar hakkında ne gibi kararlar alacağımızı tartışıyorduk. Bana bir telgraf getirdiler. Baktım, Mustafa Kemal Paşa'dan geliyor. Büyük Millet Meclisi, Büyük Sovyet Devrimi'ni yerinde incelemek için Moskova'ya bir delegasyon gönderilmesine karar vermiş, Gazi de, benim sosyalist eğilimlerimi bildiği için bu delegasyona katılmamı istemişti.

Hemen Ankara'ya döndüm. Karar çok hoşuma gitmişti, Sovyet Devrimi'ni sıcağı sıcağına yerinde incelemek için bundan büyük bir fırsat olabilir miydi?

Ertesi gün yola çıktım. Ali Fuat (Cebesoy) Paşa'nın başkanlığındaki delegasyon benden önce yola çıkmıştı. Onlarla Erzurum'da buluştuk.

Doğu Cephesi Kumandanı Kâzım Karabekir Paşa ve Kurmay Başkanı Kâzım (Orbay) Paşa da oradaydı. Onlar Rusya'da olup bitenler hakkında fazla bir şey bilmiyorlardı.

Rastlantıya bakın, Erzurum'da, Bakû'dan dönen Türk komünistleriyle karşılaştım. İçlerinde, savaş yıllarında Berlin'de tanıdığım komünistler de vardı, ayrıca Mustafa Suphi ve Ethem Nejat da aralarındaydı. Onlarla bir saat kadar tartıştım.

Ben onlara Türkiye'deki milli direnişin günden güne güçlendiğini ve ulusal egemenlik düşüncesinin vazgeçilmez bir ilkeye dönüştüğünü anlattım. Yabancıların işimize karışmasından halkın hiç hoşlanmadığını ve Amerikan mandası tasarısının bu yüzden benimsenmediğini, İngiliz mandasını önerenlere hain gözüyle bakıldığını söyledim. "Türkiye'de," dedim, "sağlam temellere dayanan sosyalist ilkeler savunulabilir. Sosyalist, hatta komü-

nist partisi de kurulabilir. Ama başka bir ülkeden örnek alınarak Türk köylüsünün yaşam düzenini değiştirmek çok sakıncalı olur. Rus komünistlerin bizim içişlerimize karışmaları çok korkunç tepkilere yol açabilir. Siz, benim Moskova'dan dönüşümü bekleyin. Sonra birlikte Ankara'ya gideriz. Türkiye'nin çıkarlarına en uygun gelecek reformları öneririz."

Beni dinlemediler, "Biz zaten Ankara'yla ilişki kurduk, yolunuza devam edeceğiz," dediler. Ben de kendilerine iyi şanslar ve başarılar diledim.

Bu heyecanla Türk komünistleri doğru bildikleri yolda gittiler. Başlarına gelen felâketi bir süre sonra Moskova'da öğrendim ve çok üzüldüm. İçlerinde pırıl pırıl zekâlı gençler vardı.

Colette, Tevfik Rüştü Bey'in Rus komünistleriyle ne tür ilişkiler kurduğunu merak ediyordu. Düşünün, Mustafa Kemal'in yakın arkadaşlarından biri İstiklâl Savaşı yıllarında Moskova'ya gidiyor ve o dönemin komünistleriyle içli dışlı oluyor. Colette, Tevfik Rüştü Bey'den bu konulara biraz açıklık getirmesini istedi. O da şöyle dedi:

— Moskova izlenimlerimi şimdiye kadar hiçbir gazeteciye anlatmadım. Ama size anlatmakta sakınca görmüyorum. Nasıl olsa bunlar Fransız kamuoyunu ilgilendirmez, o nedenle siz de yazmazsınız.

O dönemde Ruslar, Komintern'in, yani Komünist Enternasyonal'in davetlisi olarak Moskova'ya gelen konuklarına, ünlü bir yeni fabrikayı gezdiriyorlardı. Ben de dostum Çerkez Fuat (Carım) Bey'le birlikte o geziye katıldım. İngiliz, Fransız ve Alman komünistlerinden oluşan bir grupla fabrikayı gezdik. Hep birlikte sofraya oturduk. Konuklardan izlenimlerini anlatmaları isteniyordu. Fuat Bey'e, "Bizi de konuşturmak isterlerse ne diyelim?" diye soracak oldum. Fuat, "Boş ver," dedi. "Bunların her biri devrime olan hayranlığını anlatıyor. Bizden de bu tür sözler bekleyecekler. Konuşmayalım daha iyi."

Ben aynı kanıda değildim. Söz sırası bana gelince düşman işgalinde olan bir ülkeden geldiğimi, orada hâlâ topların gürledi-

ğini ve Türkiye'nin ne için böyle bir ölüm kalım savaşına atıldığını anlattım.

Sözlerim büyük bir coşku yarattı; dakikalarca alkışlandım. Akşam odama çekildiğim zaman çeşitli ülkelerden gelen komünist işçilerin neden beni bu kadar heyecanlandırdığını düşündüm. Biz mutlu ve barış içinde bir Türkiye için savaşıyorduk. Onlar da mutlu ve adil bir dünyanın özlemini çekiyorlardı. Ben yarının dünyasında bencil çıkarların egemen olmamasını ve bütün insanların gerçek bir kardeşlik, eşitlik ve özgürlük içinde yaşamalarını istiyordum. Bu ideallere ulaşmak için bilim adamlarının yeni buluşlarla ilerleyerek yeni kapılar açmaları gerekiyordu. Öyle bir eğitim sistemi yaratmalıydık ki o sistemin içinde bütün vatandaşlar kültür ve bilgi olanaklarına ulaşsınlar. Bunu için de yüksek nitelikli yöneticilerin başa geçmeleri gerekecekti. Mustafa Kemal yalnız kendi ulusuna değil, bütün insanlığa büyük sevgi besleyen bir liderdi. Uluslararası düzeyde böyle dostluk bağları kurmaya çalışıyordu.

Benim Amerika ve İngiltere'deki özgürlüklere hayranlığım vardı. Fransız Devrimi'ni de çok sevmiştim. Ama şimdi Sovyet Rusya'da yeni bir toplum yaratmak için savaşan ve sayısız güçlüklere katlanan milyonlarca insana olan hayranlığım öteki uluslara duyduğum hayranlıktan daha az değildi.

Şunu itiraf etmek zorundayım, bir süre sonra iktidarda sorumluluk almam, beni daha ılımlı davranmaya yöneltti. Ne var ki yeni bir dünya idealinden hiç vazgeçmedim.

Moskova'da bulunmamın nedeni, bana verilen özel görev, emperyalizme karşı savaşan insanlar arasında bir görüş ve eylem birliği sağlanmasına katkıda bulunmaktı. Amacım uluslararası komünist örgütleriyle Türkiye'deki sol gruplar arasında işbirliği yaratmaktı. Bunu başardığımı sanmıyorum.

Mart ayıydı, bir gün beni Moskova'da yaralıların bakıldığı bir hastaneye çağırdılar ve bir konuşma yapmamı istediler. Onlara, Paris Komünü'nü anlattım. Beni büyük bir ilgiyle dinledikten sonra nereden geldiğimi sordular. "Türkiye'den geliyo-

rum," dedim. İnanmak istemediler. "Siz Ermeni misiniz, yoksa Rum mu?" diye soranlar oldu. "Hayır," dedim, "ben Türk'üm ve Müslüman'ım." Dilleri tutuldu. Bir Türk'ün Paris Komünü hakkında bu kadar bilgili olabileceği hiç akıllarına gelmemişti.

— Şaşmakta haklılar.

— Evet madam. Size bir anımı daha anlatayım. İnönü savaşlarının yapıldığı günlerde Eskişehir'de sizin ünlü gazeteciniz Madam Berthe Gaulis'le tanıştık. Dr. Rasim Ferit'le birlikte kendisini bir lokantada öğle yemeğine davet ettik. Yemeğin ortasında Madam Gaulis bana ne dese beğenirsiniz?

"Kusura bakmayın, ama bu soruyu sormadan edemeyeceğim. Siz Rusya'dan gelmiş bir ajan mısınız?..." Bastım kahkahayı. "Hayır madam, dedim. Ben saf kan Türküm. 1908 Devrimi'nde de, yani İkinci Meşrutiyet'in ilânında İstanbul'da ön saflarda görevde bulundum. Rusya'yı da hayatımda hiç görmedim."

Moskova'da bir gazete, benden bir yazı istedi, ben de Madam Gaulis'in bu şaşkınlığını yazdım.

— Berthe Gaulis'in bu şaşkınlığını çok iyi anlıyorum. O Türkiye'de sizin gibi bir sosyalistle karşılaşacağını hiç düşünmemiş olsa gerek. Devam edin lütfen.

— Evet, ne diyordum... Ben parti örgütleriyle konuşmalarımı sürdürürken, öteki resmi delegasyon da Sovyet yöneticileriyle barış anlaşması ve işbirliği konularını tartışıyordu. Ben görüşmelerde Stalin'in büyük yardımı olduğunu biliyordum. Yıllar sonra Dışişleri Bakanlığına getirildim. Parti genel sekreteri Stalin'le karşılaştık. Kendisine, "Size çok teşekkür borçluyuz," dedim. "İki ülke arasında sağlam dostluk temellerini atan 1921 Anlaşması'nın imzalanmasında sizin büyük katkılarınız oldu."

Stalin bana, "Ben, Lenin ne istediyse onu yaptım," demekle yetindi.

O sıralarda Moskova'da yayınlanan ve komünistlerin yayın organı olan bir gazetede benden, "Mustafa Kemal'in sempatisini kazanmış resmi komünist," diye söz ediliyordu. Hemen bir açıklama göndererek kendi kimliğimi belirttim; bastılar.

— Değerli dostum, dedi Samim. Size bir şey sormama izin verir misiniz?

— Buyurun rica ederim.

— Sizi o dönemde Üçüncü Enternasyonal'in, yani Komintern'nin yürütme kuruluna atamışlardı. Sonra ne oldu?

— Bu çok ilginç bir soru. Anlatayım. İlk başlarda herkesle çok yakın ilişkiler içindeydim. Söz gelimi Milli Eğitim Bakanı ünlü kültür adamı Lunaçarski ateşli bir devrimciydi, 1905 Devrimi'ne katılmış, tutuklanmış, sonra da dışarıya kaçmıştı. 1917'de yurda dönmüş, Eğitim ve Kültür İşlerinin başına getirilmişti. Bana, "Siz Lâtin alfabesini alırsanız çok yararlı olur," demişti. Dışişleri Bakanı Çiçerin'le sık sık konuşuyorduk. Partinin yöneticilerinden Kabateski'yle de dostluğum vardı.

Kabateski eski bir Marksist'ti, bütün olayları sınıf savaşları açısından görüyordu. Türkiye'deki direnişi de öyle algılıyordu. Kendisine Türkiye'de sınıf çatışmalarının olmadığını anlatmaya çalıştım. "Türkiye'de halkın büyük çoğunluğu köylüdür, işçilerin nüfusa oranı yüzde yirmi bile değildir, onlar da genelde mevsimlik işçilerdir. Ama Türkiye'de topraksız köylüler vardır. Yeni rejim köylüyü toprak sahibi yapacaktır," dedim. "Ne var ki köylüler okuma yazma bilmezler. Onları aydınlatmak gerekir. Köylü aydınlanınca yaşam düzeyi de yükselecektir. Bugün kaynaklarımızı yeterli biçimde kullanamıyoruz. Kapitülasyonlar var. Savaşı emperyalizme karşı vermek zorundayız. Siz Rusya'da sınıfları yok ettiniz, bizde sınıf yok ki yok edelim," diye konuşmamı sürdürdüm. Sonra da, "Bizde devrimin amaçlarından biri köylünün okuyup yazmasına engel olan medreseleri ortadan kaldırmaktır," dedim ve devam ettim. "Ülkelerimiz arasında toplumların yapılarından dolayı farklar var ama, bir yerde birleşiyoruz, yani ortak hedefimiz emperyalizmle savaştır. Biz, proletarya diktatörlüğü değil, demokratik bir rejim kuracağız. Bu rejim bütün ulusun egemenliğine dayanacaktır."

Kabateski yorum yapmadı. Onu yıllar sonra Atina'da Akropol'ü gezerken gördüm. Kremlin'in değil Akropol'ün gölgesin-

deydi. Türkiye'de yapılanları anlattım. Beni sessiz sessiz dinledi. Kabateski artık eski Kabateski değildi. Ruslar bütün dünya devriminden vazgeçmişler, kendi kurdukları rejimi sağlam temellere oturtmaya çalışıyorlardı.

Koca kış geçmiş, karlar erimiş ve Moskova'ya bahar gelmişti. Üçüncü Komünist Enternasyonal Kongresi toplanacaktı. Ben de ona hazırlanıyordum. Kongreye birkaç gün kala yetkililerden biri bana gelerek kongre sekreterliğinin bir kararını bildirdi. Üyelikten atılmıştım, odayı boşaltmam isteniyordu.

Benim sol eğilimlerim ve sosyalist düşüncelerim Türkiye'de çok aşırı sayılıyorken, Moskova'da ılımlı bulunuyordu.

Odayı boşalttım. Ankara'ya döndüm. Aradan yıllar geçti, geçmişin mirasını yok etmek ve dünyada yaşanabilir bir düzen kurmak için çırpınan o insanların verdikleri kahramanca savaşları hiç unutmadım.

Süreyya Bey'in İzmir Suikastı Anıları

Cumhuriyet Bayramı'nın ertesi günü Samim Rıza, Ankara Palas'ta yakın dostu Yunus Nadi'yle buluştu. Yunus Nadi en yakın arkadaşı, Kocaeli milletvekili İbrahim Süreyya'yla birlikteydi. Ankara'da hiç birbirlerinden ayrılmazlardı. Bu dostlukları çok eskilere dayanıyordu. Bekir Ağa Bölüğü denen tutukevinde birlikte yatmışlardı.

Samim, İbrahim Süreyya Bey'e;

— Neniz var bugün, diye sordu. Hiç havanızda değilsiniz. Çok üzüntülü görünüyorsunuz.

Yunus Nadi;

— Doğru, dedi, iyi anlıyorsun. Süreyya bugün çok üzgün. İçini kemiren bir şeyler var. Nedenini biliyorum. Ama anlatmak ona düşer. İsterse anlatır. Sen yabancımız değilsin. Senden gizli hiçbir şeyimiz olamaz. Öyle değil mi Süreyya?

Süreyya Bey;

— Kalkın, başka bir yere gidelim de orada konuşalım, dedi.

— Doğru, havayı biraz değiştirmiş oluruz.

— Nereye?

— Gaziosmanpaşa'da Papazın Bağı'na. Rakımızı götürür, orada içeriz. Oralarda yalnız şarap bulunur. Var mısın Samim?

— Evet, çok iyi olur. Colette de zaten bu akşam Fransız Büyükelçiliğine davetli. Biz erkek erkeğe oturur konuşuruz.

Hemen otelin kapısında bekleyen bir taksiye binerek Papazın Bağı'na gittiler. Orada o akşamüstü hiç kimseler yoktu. Ufak mezeler geldi.

Yunus Nadi;

— Anlat bakalım Süreyya, dedi. Bu olay seni çok üzdü.

— Nasıl üzmez, iki günden beri mahvoluyorum. Çok sevdiğim bir dostumun anlattıkları, beynimin orta yerine oturdu, hiçbir şey düşünemiyorum.

— Evet ama Süreyya, bu olayda senin kadar ben de suçlanmış durumdayım. Ben bu işi hiç abartmıyorum. İkimizin de hiçbir suçu yok.

— Sen öyle diyorsun, doğru, ikimiz de suçsuzuz, ama ben bu olayı bir türlü hazmedemiyorum.

Samim Rıza;

— Öyleyse lütfen anlatır mısınız, dedi. Ben hiçbir olayda sizin suçlu olacağınızı asla düşünmem. İkiniz de dürüstlük ve namus simgesi olan dostlarımsınız. Kimse size en ufak bir leke süremez. Ahlâkınızın yüceliğini tüm yaşamınız boyunca kanıtladınız. Hepimiz bunun tanığıyız.

— Anlatayım. İki gün önce bir dostumla konuşurken söz İzmir suikastından açıldı. İdam edilenlerden bazılarının durumu o zamanlar içimizi sızlatmıştı. Hepsinin suçlu olmadığına inanıyorduk. Ama bir şey yapacak durumda değildik. Bazılarını çok yakından tanımış, yıllarca dostluk etmiştik. Dostum, "Şimdiye kadar sana anlatmadım, ama aradan kaç yıl geçti, artık bunu söylemekte sakınca görmüyorum," diye söze başlayarak şöyle dedi: "Ardahan Mebusu Çopur Hilmi idamından önce bana ne dedi biliyor musun? 'Beni Süreyya ihbar etmiş.' Ben, 'Olamaz!' diye haykırdım, 'nasıl bana ihbarcı diyebilir?'

Samim Rıza;

— Süreyya Bey, bu işin bir geçmişi olsa gerek, dedi. Siz ne biliyordunuz ki? Suikast girişiminden haberiniz var mıydı? Olamaz böyle şey.

Süreyya Bey;

— Haklısınız Samim Bey, dedi. Olayla benim nasıl bir ilişkim olabilirdi? Bakın size bu işin tarihçesini anlatayım. Yunanlıların Anadolu içlerine kadar ilerledikleri dönemde herkesin morali çok bozuktu. Mustafa Kemal'e karşı da bir güvensizlik havası estiriliyordu. Enver Paşa'nın ordunun başına getirilmesini isteyenler bile vardı. Bir gün üç-beş arkadaş bir yerde toplanmış sohbet ediyorduk...

Yunus Nadi;

— Evet, dedi, ben de vardım.

Süreyya Bey konuşmasını şöyle sürdürdü:

— Eskişehir'deki yenilgi büyük bir karamsarlık yaratmıştı. Aramızdan biri, "Bunun çaresi Enver'i başa getirmektir. Yönetimi ve orduyu Enver'e bırakmalıyız," dedi. Başka biri, "Peki Mustafa Kemal'i ne yapacağız?" diye sordu. Yine onlardan biri, "Onu halletmekten başka çare yoktur," diye yanıt verdi. Ben, "Yani, ne yapmayı düşünüyorsunuz?" diye sordum "Öldürürüz," dediler. Buz gibi oldum. Bu sözlere asla inanmadım. Devirmek değil de öldürmek ne demekti? Yani Mustafa Kemal'e karşı bir suikast mı hazırlayacaklardı? Nasıl böyle bir ihanet akla gelebilirdi?

Yunus Nadi;

— Ben de buz gibi olmuştum. "Şakayı bırakın, böyle şey olmaz," dedim.

Süreyya Bey;

— Ne diyeceğimi bilemiyordum. "Siz çıldırmışsınız. Bunu hiç duymamış olayım," demekle yetindim.

Samim sordu:

— Peki, ne yaptınız? Hainlerin bu niyetini Mustafa Kemal'e bildirdiniz mi?

Süreyya Bey;

— Hayır, diye yanıt verdi. Böyle bir konuşmayı Mustafa Kemal Paşa'ya duyurmayı jurnalcilik gibi kötü bir hareket bildim. Benim gibi, Abdülhamit döneminde jurnalcilerin iftirasıyla sürgüne gönderilmiş, Sinop Kalesi'nde türlü işkenceler görmüş bir adam asla ispiyonculuk yapamazdı.

Kaldı ki Kuvayı Milliyeci ahlâkıyla davranmasını beklediğim bu adamların böyle bir hainlik düşünmelerini ihtimal dışı görüyordum. Onların bu kadar kötü ve ahlâksızca hareket edebileceklerine inanamıyordum. Meğer onlar o günlerde gizli gizli örgütlenerek kendilerine yeni yandaşlar arıyorlarmış. Ben bunu nereden bilebilirdim ki... Bu olayı, büyük dostum ve hayran olduğum Mustafa Kemal Paşa'ya söyleyemedim.

Bu alçak adamların niyetlerini Paşa'ya anlatsaydım ne olurdu? Paşa, sözlerime inanır ve bu adamların sadece kendisine değil, memlekete büyük zararlar vereceklerini düşünerek de hepsini mahvedebilirdi. Ben de onlara verilecek feci cezadan kendimi sorumlu tutardım. Ayrıca, o adamların hiçbirinin ciddi planları olmadığı halde mahvedilmiş olacaklardı. Böyle bir durumda kendimi hiç affedemezdim.

Bu yüzden olayı duyurmak istemedim. Ama başka bir düşünce beni aylarca huzursuz etti. Ya, dedim, onlar suikast tasarılarını gerçekleştirirlerse. Yani, ya Gazi'yi öldürürlerse, bundan ben sorumlu olmaz mıydım? Uzun bir süre bu kuşkuyla yaşadım. Bereket bu iş gerçekleşmedi ve ben huzura kavuştum.

Aradan dört yıl geçti, bir de baktım, bu hainler teker teker tutuklanıyorlar. Planlarını gerçekleştirmek için İzmir'de Gazi'yi vurmaya kalkmışlar. Yunus Nadi de, ben de hayretler içinde kaldık. Onları ihbar etmemiş olmamın sorumluluğundan kurtulmuş oluyordum. Bildiğiniz gibi bu kişiler İzmir'de asıldılar. Olay benim için kapanmıştı.

Ne var ki Ardahan mebusu Çopur Hilmi Bey'in idam sehpasında, "Bizi Süreyya ihbar etti," dediğini öğrenince deliye döndüm.

— Süreyya Bey, siz onları ihbar etseydiniz, o konuşmaların olduğu gün ederdiniz. Yoksa dört yıl sonra değil. Bunu niçin yap-

madığınızı da çok güzel anlattınız. Bu yüzden bunalım geçirmişsiniz. Bunu çok iyi anlıyorum.

— Evet, doğru, ben sağlam bir Milli Mücadeleci karakterini şöyle anlıyorum: Milli Mücadele'ye katılan her insanın dürüst, temiz, sözünün eri, her şeyden önce memleket çıkarlarını düşünen, tam anlamıyla yurtsever bir insan olması gerekir. Böyle bir insan bu uğurda kanının son damlasına kadar savaşır. Her yaptığı işin yurda neler kazandıracağını düşünür. Hiçbir tehlikeden kaçınmaz. Görevini yaparken duyacağı zevki her şeyin üstünde tutar. Alçakgönüllüdür; yaptığı işlerle övünmez. Kendisini öven, kutlayan olursa utanır, sıkılır. Onurundan en ufak bir ödün vermez. Bütün davranışlarının her an hesabını vermeye hazırdır. Kendisine düşen bütün görevleri, olanakları elverdiği ölçüde yapmış olmanın huzuru içinde, vicdanıyla hesaplaşarak yatağına girer. İşte şimdiye kadar hep böyle yapmaya çalıştım...

Akşam oluyordu. Gaziosmanpaşa sırtlarını bir kızıllık kaplamıştı. Yunus Nadi kadehini kaldırarak;

— Süreyya, dedi, sen bunun en güzel örneğini verdin. Bu olayda en ufak bir vicdan azabı çekmene gerek yok. Yarın çocuklarına tertemiz bir Milli Mücadeleci ahlâkını miras bırakacaksın. Sana ne mutlu. Bizden olanlar hep senin gibi temiz duygular içinde olsalardı bu savaşı daha kolay kazanırdık.

Süreyya Bey'in anlatacağı daha çok şey vardı.

— Samim Bey, diye söze başladı, size bir anımı daha anlatmak isterim. Büyük Harp'te Gelibolu Mutasarrıfı'ydım. Düşman Arıburnu'nda takılıp kalmış, ilerleyemiyordu. Bütün amacı Türk kuvvetlerini ezerek Kocaçimen'e çıkmaktı. Bilmiyorlardı ki bu kuvvetlerin başında dünyanın en büyük adamı, yenilgi kabul etmez bir Türk büyüğü Mustafa Kemal var. Ben kendisini Derne'de yakından tanımıştım. Ona candan bağlıydım. Onun sohbetinde bulunmak bir onur, bir haz ve bir neşe kaynağıydı. Görevim, bir bölge yöneticisi olarak ordunun zaferini ve başarısını sağlamak için gerekli hizmetleri yapmaktı. Bunun için de 19. Fırka kumandanı, dostum Mustafa Kemal'le görüşmem gerekiyordu.

Üçüncü Kolordu Karargâhına gittim. Orada, sonradan orgeneral olan Fahrettin (Altay) Paşa'yla karşılaştık. O beni Mustafa Kemal'in bulunduğu yere götürecekti. Atlarımıza atlayıp yola koyulduk. Bir hayli gittikten sonra genç bir subay bizi durdurdu ve yolun sakıncalı olduğunu bildirdi, ama biz yolumuza devam ettik. Bir süre sonra yerde yatan bir askerin bizi selâmlamak için kalkmaya çalıştığını gördüm. Asker boynundan vurulmuştu. Belki de son anlarını yaşıyordu. Ama terbiyesi gereği bizi selâmlamak için son bir gayretle doğruluyordu. Kendisine moral vermeye çalıştım, kucaklayıp öptüm. Sonra atlarımızı dört nala sürerek o sakıncalı bölgeyi aştık.

Mustafa Kemal'in bulunduğu bölgeye yaklaşırken feci kokular duydum. Bu, ölmüş askerlerin cesetlerinden yayılan kokuydu. Yol boyunca üzerleri örtülmüş cesetlerle karşılaştık. Bazı kopmuş kol ve bacaklar da açıkta kalmıştı.

Mustafa Kemal geleceğimizi haber almış ve bulantı veren o kokuların içinde bizi karşılamaya çıkmıştı. Sarıldık, öpüştük... Beni siperlerinin gerisindeki odasına götürdü. Odada bir demir asker karyolası, üzeri haritalarla dolu bir masa, bir sürahi ve tahta bir iskemle vardı. Bütün eşya bu kadardı. Gazi'nin sevgili kurt köpeği de ayakaltında dolaşıyor, bazen de siperlerde koşturuyordu. Gazi, "Ulan kerata, vurulacaksın, gir içeriye," diye köpeğe sesleniyordu. O karyolaya oturdu, ben de iskemleye. Cephemizin durumunu konuştuk, geçmiş günlerden söz ettik. Mustafa Kemal Gelibolu Mutasarrıfı olmam sıfatıyla onuruma bandonun çalmasını emretti. Bando başladı çalmaya. Karşı siperlerdeki düşman, kendisiyle alay edermiş gibi mızıka çalınmasından hiç hoşlanmadı. Toplar başladı gürlemeye. Biz ise hiç aldırmadan sohbetimizi sürdürdük.

Samim Rıza, İbrahim Süreyya Bey'den duyduklarını o akşam Colette'e anlatmak için sabırsızlanıyordu. Ama hikâyeye nereden başlayacaktı? İzmir Suikastı'ndan mı? Colette ne bilecekti İzmir Suikastı'nın ne olduğunu. Ta başından başlayarak olayı anlatması gerekecekti. Evet, evet, bu olayı Colette'in bilmesinde ya-

rar vardı. Türkiye'yi anlatmak için görev almış bir Fransız gazeteci bunları bilmek zorundaydı.

Samim Rıza o akşam sevgilisine;

— Bak Colette, bugün arkadaşlarla çok ilginç şeyler konuştuk. Bunları sana anlatmak istiyorum. Ama öncelikle sana, İzmir Suikastı denen bir olayı anlatacağım. Bunu bildiğini pek sanmıyorum, dedi.

— Hayır Samim, hiç duymadım. Anlat da öğreneyim.

— Bundan iki yıl önce, 17 Haziran 1926'da İzmir'de Gazi'ye bir suikast girişimi ortaya çıktı ve sanıklar teker teker yakalandı. Bu olay aylarca Türk kamuoyunun en önemli olaylarından biri oldu. Birçok ünlü politikacı tutuklandı ve sanıklar idam edildi.

— Çok ilginç, devam et lütfen.

— Evet, ne diyordum, 17 Haziran 1926'da gazeteye İzmir'den bir haber geldi. Meclis'te her zaman Hükümet'e karşı gelmekle tanınan Ziya Hurşit'le arkadaşları Rizeli İsmail, Batumlu Gürcü Yusuf ve Ardahan milletvekili Çopur Hilmi'nin Gazi'yi öldürmeye hazırlanırken silâhlarıyla yakalandıkları bildirildi. Bomba gibi bir haber. Düşünebiliyor musun, Ankara'da da sık sık adı duyulan bazı ünlü politikacılar, Gazi'yi öldürmek için tam eyleme giriştikleri zaman yakayı ele vermişler.

Hemen muhabir arkadaşlarımızı seferber ederek olayı araştırdık. Şöyle bir durum ortaya çıktı: Almanya'da mühendislik eğitimi gördükten sonra yurda dönen Ziya Hurşit bir süre Meclis'e girmiş ve ilk başlardan itibaren Mustafa Kemal'e karşı gelmiş bir insandı. Sözgelimi Gazi'nin, Sakarya Savaşı'nı kazandıktan sonra Ankara'da coşkuyla karşılanmasına içerlemiş ve Meclis'teki karatahtaya "Bir millet, putunu kendi yapar, kendi tapar," diye yazmıştı. Sonra, çevresindeki bazı milletvekilleriyle birlikte bir darbe hazırlığına giriştiği anlaşıldı.

İlk önce Gazi'yi İzmir'de Kemeraltı'nda öldürmeyi tasarlayan suikastçılar, Gazi'nin İzmir'e bir gün gecikmeyle gelmesi üzerine bu planlarını uygulayamamışlar.

Hazırladıkları plana göre, suikastın hemen arkasından bir

motorla Sakız Adası'na kaçmayı kararlaştırmışlar, ama motorcu pişman olup darbecileri İzmir Valisi'ne ihbar etmiş, bunun üzerine darbecilerin hepsi yakalanmış.

Bu olay elbette çok büyük yankılar uyandırdı. İzmir'de Kel Ali (Çetinkaya) Bey'in başkanlığında bir İstiklal Mahkemesi kuruldu. Buna, "Üç Aliler Mahkemesi" dendi: Kel Ali (Çetinkaya), Kılıç Ali, Zırh Ali ve Savcı Necip Ali (Küçüka). Soruşturma genişletilince darbecilerin eski Karakol Cemiyeti ileri gelenleriyle, eski İttihatçılarla ve Meclis'teki eski Terakkiperver Fırka kurucularıyla ilişkileri ortaya çıktı. Kâzım Karabekir Paşa, Ali Fuat (Cebesoy) Paşa, Feridun Fikri (Düşünsel), Münir Hüsrev (Göle), Ayıcı Arif, İsmail Canpolat, Refet (Bele) Paşa ve eski Maliye Bakanı Cavit Bey gibi kişiler hakkında kovuşturma açıldı ve bazıları tutuklandı. Karakol Cemiyeti kurucularından Kara Kemal yakalanacağını anlayınca intihar etti. Rauf (Orbay) ve Dr. Adnan (Adıvar) beylerin de tutuklanmaları isteniyordu. Onlar yurtdışında oldukları için kurtuldular.

Mahkeme bunlardan on üçünün idamına karar verdi, bazıları aklandılar. Ziya Hurşit ve arkadaşları suikastın yapılacağı Gaffarzade Oteli'nin önünde asıldılar.

Mahkeme ondan sonra Ankara'ya geldi. Orada da Cavit, Rauf (Orbay), Dr. Adnan (Adıvar), Kara Vasıf, Salah (Cimcoz), Hüseyin Cahit (Yalçın) beylerin ve daha birçok ünlü kişinin duruşması yapıldı. Cavit Bey'in idamına karar verildi, bazıları 10 yıl hapse mahkûm oldu, bazıları da aklandı.

— Türkiye bir terör dönemi yaşamış. Korkunç bir şey.

— Evet, ne yazık ki kuruların yanında yaşlar da yandı. Keşke bu olay bu kadar büyütülmeseydi.

Mahmut Esat Bey

Colette'i en çok ilgilendiren konulardan biri de yeni Türkiye Cumhuriyeti'nin ekonomisiydi. Bu ne tür bir ekonomiydi? Liberal değil, sosyalist değil, komünist hiç değil. Peki devletçi mi? Nasıl bir devletçilikti bu?

Samim'e bu konudaki düşüncelerini sordu. O da;

— Evet, dedi, biz ne sosyalistiz, ne de liberal. Bizdeki düzeni devletçilikle tanımlayabilirsin. Ama ne tür bir devletçilik? Bunun ilkeleri 1923 Şubatı'nda İzmir'de toplanan İzmir İktisat Kongresi'nde saptandı. Kongreyi Hükümet adına düzenleyen, o zamanki İktisat Bakanı Mahmut Esat (Bozkurt) Bey'di. Kendisini tanımanı çok isterim. Mahmut Esat İsviçre'de Freiburg'da kapitülasyonlar konusunda doktora yapmıştı. Birinci Meclis'e İzmir mebusu olarak girdi. Gazi'nin güvenini kazandı ve bir süre sonra İktisat Bakanlığı'na getirildi. Kongreyi, sana onun anlatmasını isterim. Hiç sıkılmazsın, çok iyi Fransızca konuşur. Şunu da belirteyim, Mahmut Esat bir süre sonra Adalet Bakanlığı'na atandı. Türk hukuk düzeninde devrim yaratan Medeni Kanun ve öteki kanunlar 1926'da, hep onun zamanında çıkarıldı. Mahmut Esat iktisatta ve hukukta devrimlerin temel direğidir. Mustafa Necati eğitimde, Tevfik Rüştü (Aras) dışişlerinde devrimlerin temellerini nasıl atmışlarsa, Mahmut Esat da Cumhuriyet'i temelleri üzerine oturtanlardan biridir. Elbette ki Gazi olmasaydı hiçbiri olmazdı.

Colette;

— Ben Mahmut Esat'ın adını iki yıl önce Fransa'da duymuştum, dedi. Hani Lahey Adalet Divanı'nda Bozkurt-Lotus davasında Türk tezini savunan o değil miydi?

— Ta kendisi. Bu davayı da o sana anlatır.

Colette, Cumhuriyet devrimlerinde bu derece etkili rol oynayan ve önemli beyinlerden biri olan bu kişiyi tanımak için sabırsızlanıyordu.

Samim ertesi gün;

— Colette'ciğim, dedi, Mahmut Esat'la konuştum. Bugün seni onun evine götüreceğim. Ben çok kalamayacağım. Seni bırakıp ayrılırım. Rahat rahat sohbet edersiniz.

Gerçekten de öyle oldu. Samim Rıza Colette'i Mahmut Esat'la tanıştırdıktan sonra Ankara Palas'a döndü. Colette'le Mahmut Esat baş başa kaldılar. Devrimlerin öncülerinden biri olan bu adam Colette'ten birkaç yaş büyük görünüyordu. Hiç de kasıntılı

bir havası yoktu. İsviçre'de okumuş olması, kadınlarla konuşmalarında büyük bir rahatlık sağlıyordu. Birçok Fransız gazeteci ve yazar tanıyordu. Onlardan söz ettiler. Sonra söyleşiye geçildi.

Colette:

— Sizin kim olduğunuzu ve neler yaptığınızı biraz biliyorum. Ama bunları sizden dinlemek isterim. Sizinle iki Batılı aydın gibi, iki dost gibi konuşalım. Size soracağım çok şey var. İsterseniz önce Türkiye Cumhuriyeti'nin ekonomi politikasından başlayalım. Siz bu işin mimarısınız. Bana önce İzmir İktisat Kongresi'ni anlatırsanız çok mutlu olacağım.

— Kongreye binin üstünde delege çağırdık. Mebuslar, generaller, sanayiciler, tüccarlar ve işçiler de katıldı. Türkiye'de ilk kez ekonomi konusunda böyle bir toplantı düzenleniyordu.

Gazi, kongreyi uzun bir konuşmayla açtı ve ekonominin bir ulusun yaşamındaki ve gelişmesindeki yerini belirterek şunları söyledi:

"Arkadaşlar, siz doğrudan doğruya halkın içinden geliyorsunuz. Sizi halk seçti. Halkın sesi hakkın sesidir. Kılıçla fütuhat yapanlar (toprakları ele geçirenler) sapanla fütuhat yapanlara yenilmeye mahkûmdur. Efendiler, kılıç paslanmaya, çürümeye mahkûm olur. Ama saban kullanan kol günden güne kuvvetlenir ve daha çok toprağa sahip olur.

"Osmanlı Devleti, gerçekten bağımsızlıktan yoksun hale getirilmişti. Yabancıları yargılama hakkı yoktu. Onlardan vergi isteyemezdi. Böyle bir devlete elbette bağımsız denemezdi. Osmanlı ülkesi, yabancıların ortak sömürgesinden başka bir şey değildi.

"Siyasal ve askeri başarılar ne kadar büyük olursa olsun, ekonomik zaferlerle taçlandırılmazsa kalıcı olmaz, kısa sürede söner gider. Öyle bir ekonomi dönemi başlatmalıyız ki artık milletimiz insanca yaşamasın bilsin.

"Bu devlet ancak ekonomik egemenliğini elde ederse güçlü temeller üzerine oturtulabilir."

Bakın Colette Hanım, o güne kadar Türkiye'de bu tür sözler hiç söylenmemişti. Salon alkıştan inledi.

— Evet Sayın Bakan, bunlar çok devrimci sözler.

— Biz o kongrede şu kararları verdik: Kapitülasyonlar, yani yabancı devletlere tanınan ayrıcalıklar kaldırılmalıdır. Kapitülasyonlar oldukça, ekonomik bağımsızlığımıza kavuşamayacağımızı biliyorduk. Bunu başardık. Sömürge olmaktan kurtulduk.

Tam bağımsızlığımızın, parasal bağımsızlıkla sağlanacağını biliyorduk; Bunu ilân ettik.

Dışarıya muhtaç olmadan yerli ürünler ve kaynaklarla yetinmeye karar verdik.

Yabancıların ellerindeki işletmelerin devletleştirileceğini açıkladık.

Gazi Türkiye'nin gerçek sahibi ve efendilerinin gerçek üretici olan köylüler olduğunu ilân etmişti. Bunu uygulamaya yöneldik.

Gazi, "Yeni Türkiye devletinin temelleri süngüyle değil, süngünün de dayandığı ekonomiyle kurulacaktır. Askeri zaferlerimizle mağrur olmayalım, yeni bilim ve iktisat zaferlerine hazırlanalım," dedi. Bunları benimsedik.

Bizim ekonomi politikamız ne liberal, ne komünist, ne sosyalist, ne de etatist, yani devletçi olacaktır. Biz korumacı sistemlerin hiçbirinin kopyası olmamaya karar verdik. Bir karma ekonomi sistemi kurmaya yöneldik. Buna da Türkiye İktisat Ekolü dedik.

— Peki devletleştirmeden ne anlıyorsunuz?

— Bizde ekonomi girişimlerinin kısmen devletin, kısmen de özel sektörün yetkisi altında olmasını uygun gördük. Devletçiliğin temelleri böyle atıldı.

Öte yandan da yabancı sermayenin tekelleşmesine izin verilmemesi ve tekelleşme varsa da kaldırılması kararlaştırıldı. Yani, yabancı sermayenin ülkeyi sömürmesini engelleyecek kararlar alındı. İzlediğimiz program ekonomik açıdan devletçidir. Çünkü halkımız doğal bakımdan devletçiliğe inanır. Her şeyi devletten istemeyi kendinde hak görür. Bizim uyguladığımız devletçilik düzeni, dokuzuncu yüzyıldan beri kuramcıların propagandasını yaptıkları sosyalizmden alınmış, sıradan bir aktarma değil, bize özgüdür.

Bize göre devletçiliğin anlamı şudur: Kişinin girişimlerini desteklemek, ama büyük bir ulusun ve ülkenin gereksinimlerini göz önünde tutarak ekonomiyi devletin yönetimine bırakmak. Biz özel girişimcilerin yüzyıllarca başaramadığını kısa sürede yapıyoruz.

Kongrede önerilen başka konulardan da söz etmek isterim.

O zamana kadar amele diye adlandırılan kadın ve erkek bütün emekçilere bundan böyle işçi denilmesine karar verildi. Artık işçiler için bilinçlenme dönemi başlıyordu. Günlük çalışma süresi de 8 saatle sınırlandırıldı. 12 yaşından küçüklerin çalıştırılmasının yasak edilmesi istendi.

İşçilere sendika hakkının tanınması önerildi.

1 Mayıs İşçi Bayramı olarak kabul edildi.

Görüyor musunuz Colette Hanım, bütün ülkelerde uzun savaşlar sonucunda elde edilen hakları, biz bu kadar kısa bir zamanda tanıdık. Bir Fransız sosyalisti olarak sizin bunu çok iyi değerlendirmenizi bekliyorum.

Colette;

— Çok iyi anlıyorum, dedi. Gazetem bu sözlerinizi çok iyi değerlendirecek. Başarınızdan dolayı sizi kutlarım. Fransa'da olsaydınız, yeriniz herhalde Sosyalist Partisi'nde olurdu.

— Teşekkür ederim, ama ben her şeyden önce kendimi Mustafa Kemalci sayıyorum.

— Sizin adınız iki yıl önce Fransız basınında çok geçti. Hani Lahey Adalet Divanı'nda Bozkurt-Lotus davası görülürken siz Adliye Bakanı olarak o davaya katılmış ve Fransızlara karşı devletinizin görüşlerini savunmuştunuz. Sizin teziniz bizde büyük tepki yarattı, ama sonunda davayı siz kazandınız. Bizimkiler tazminat ödemeye mahkûm oldular. Bu, Fransa için büyük bir yenilgiydi. Yıllarca Osmanlı Devleti içinde kapitülasyonlardan yararlanmış olan Fransız işadamlarına büyük bir tokat indirmiş oldunuz. Gazetem şimdi benden bu konuda ufak bir yazı istiyor. O zaman neler söylediğinizi kısaca anlatır mısınız?

— Bakın Colette Hanım, olay şöyle oldu: Hiç unutmam, 2 Ağustos 1926 günü *Lotus* adında bir Fransız yük gemisi Midilli

açıklarında giden *Bozkurt* adlı bir kömür şilebine çarpmış ve gemiyi batırmıştı. Sulara gömülen *Bozkurt* şilebinde sekiz Türk denizcinin kaybolduğu anlaşıldı. Doğruyu söylemek gerekirse *Lotus* gemisinin kaptanı Desmos, kendi dikkatsizliği yüzünden meydana gelen bu kazadan dolayı çok telaşlanmış, gemideki bütün Fransızlar sağ kalan Türk denizcileri kurtarmak için canla başla çalışmışlardı. Kurtardıklarını da kendi gemilerine alıp İstanbul'a getirmişlerdi.

İstanbul basını bu olaya elbette ki çok geniş yer ayırdı. Savcılık işe el koydu ve *Lotus*'un kaptanı Desmos'la birlikte *Bozkurt*'un süvarisi Hasan Kaptan da tutuklandı.

— Evet, anımsıyorum. Sağcı gazeteler kıyameti koparmışlardı. Böyle bir şeye hiç alışık değillerdi, onurlarına dokundu. Ben kısmen biliyorum ama sizden duymak istiyorum.

— Duruşma 15 Eylül'de sona erdi. Hasan Kaptan 4 ay, Desmos da 30 gün hapse mahkûm oldular. Yine mahkeme insaflı davranmış.

Ama Fransa bu karardan hiç hoşlanmadı. Türkiye'yi protesto etti ve kaptanın derhal salıverilmesini istedi. Fransızlar, kazanın Türk karasuları dışında olduğunu vurgulayarak Türk mahkemelerinin bu olayda yetkili olamayacağını öne sürdüler. Bir gün Gazi Hazretleri ve İsmet Paşa beni çağırdılar. Meseleyi bir daha anlatmamı istediler. Anlattım ve sözlerimi şöyle tamamladım: "Paşam, Lahey Adalet Divanı'na gidelim, kimin haklı, kimin haksız olduğu ortaya çıksın. Ben haklı olduğumuza inanıyorum. İzin verin davamızı ben savunayım. Kaybedersem bir daha dönmem, fakat kazanacağız. Davayı kaybetsek bile onurumuz zedelenmez. Çünkü uluslararası bir mahkemenin kararına uymak onursuzluk değil, büyük bir onurdur."

Bu sözler üzerine Gazi ve İsmet Paşa bana, "Güle güle git, kazanacaksın. Kazanmasan da memleket seni bağrına basacaktır," dediler.

Davamızı savunmak için kalkıp Lahey'e gittim. Uluslararası deniz hukukunu iyi incelemiştim. Bir devletin kendi toprakları dışında işlenen bir cinayette, sanık eğer o ülkeye gelmişse ad-

liyenin böyle bir olaya el koyma hakkının olduğunu ileri sürdüm. Kaldı ki, Fransızlar *Lotus*'un kaptanının serbest bırakılmasını istemekle bizim yetkili olduğumuzu kabul etmiş oluyorlardı. Fransızlar kapitülasyon hükümlerine göre bizim Fransız uyruğundaki kimseleri yargılamaya hakkımız olmadığını ileri sürmeye kalktılar. O sömürgecilik ayrıcalıklarını biz çoktan tarihe gömmüştük. Türkiye artık bağımsız ve egemen bir ülkeydi. "Geçti o çağlar," dedim, "bütün devletler artık Türkiye'nin egemenlik haklarını kabul etmek zorundadır."

Ben haklıydım. Adalet Divanı bizim tezimizi kabul etti. Fransa'nın sömürgeciliği sürdürme çabalarına ilk büyük darbeyi vurmuş olduk.

Colette Hanım, bana kızmıyorsunuz değil mi?

— Ne demek kızmak? Size yüzde yüz hak veriyorum. Ben her zaman sömürgeciliğe karşı oldum. En büyük dileğim, sizin bütün Afrika ve Uzakdoğu ülkelerinin sömürülen insanlarına örnek olmanızdır. Ne yazık ki o ülkelerde şimdiye kadar bir Mustafa Kemal çıkmadı. Ama bir gün çıkacağına inanıyorum. Bütün insanlar ve dünya emekçileri kölelik zincirlerini koparacaklardır.

Colette Hanım, isterseniz bu konuşmamızı başka bir gün sürdürelim. Size anlatacağım başka şeyler de var. İki yıl önce yaptığımız Hukuk Devrimi'ni mutlaka bilmeniz ve bunu Fransa'ya duyurmanız yararlı olacaktır. Bugün bir toplantıya yetişmek zorundayım. Bana izin verecek misiniz?

— Aman, ne demek sayın Bakan. Beni aydınlattınız. Türkiye'de yaptığınız devrimlerin bu kadar önemli olduğunu hiç bilmiyordum. Sizden öğreneceğim daha çok şey var.

Paris Telefonları

Otele döner dönmez Colette'in ilk işi Paris'i, Françoise'yı telefonla aramak oldu. Yabancı ülkelerle telefon konuşması hiç de kolay değildi. En az bir saat, bazen iki saat beklemek gerekiyordu. Sonunda bağlantı kuruldu.

Françoise:

— Colette... Kulaklarıma inanamıyorum. Nihayet sen ha? Biz seni Samim'in kapattığını sanıyorduk. Hele şükür sesini duyabildim.

— Biliyorsun Françoise, telefonla bağlantı kurmak bir felâket. Kaç kez denedim, tutturamadım. Annem de meraktan ölüyordur. Lütfen kendisine haber ver.

— Hiç vermez olur muyum? Hemen vereceğim. Anlat, sabırsızlıkla bekliyorum. Havas Ajansı geçen gün senin Cumhuriyet Balosu'nda Kemal Paşa'yla dans ettiğini bildirdi. Bütün gazeteler bunu manşetten gösterdi. Nedir durumlar? Çok merak ediyoruz. Yoksa Samim'in yerini Kemal Paşa mı alıyor?

— Saçmalama Françoise, hiç olacak şey mi? Kemal Paşa beni dansa kaldırdı. Üst üste üç dans ettik. Olağanüstü büyüleyici ve zarif bir adam, anlatamam.

— Belli belli, çılgına dönmüşsün.

— Döndüm elbette.

— Peki, Samim kıskanmadı mı?

— Kıskanmaz olur mu? Öldü, öldü...

— Yazık, acıdım Samim'e. Eee, sonra?

— Paşa bugünlerde beni yemeğe çağıracak.

— Ne mutlu sana. Aman, dikkat et, bu işin sonu neye varır belli olmaz. Kemal Paşa çok çapkın bir adammış. Bir de bakarsın...

— Sen delisin. Kemal Paşa her önüne gelenle yatacak değil ya?

— Ama senin gibi güzel, tatlı ve olağanüstü sevimli bir kadınla her gün karşılaşmıyor ki.

— Öyle deme, Türkiye'de ne harika kadınlar var. Sen şimdi bırak bunları da anlat, yazılarım gazetede çıktı mı?

— Çıktı elbette, hem de nasıl ses getirdi. Senin o Dışişleri Bakanı'yla konuşman bir olay oldu. Demek ki Bakan bir zamanlar Komintern'in yürütme kurulundaymış. Adam ne ilerici lâflar ediyor. Milli Eğitim Bakanı da öyle. Bizim sosyalistler şaşkına döndü.

— Daha dur, bekle. Sırada Ekonomi Bakanı'nın anlattıkları var. Bunlar devrimin temel direkleri.

— Peki Samim'le durumlar nasıl?

— Bildiğin gibi, müthiş tatlı. O eski günlerimizi yaşıyoruz. Hem de çok olgunlaşmış olarak. Kendimi yine aşk rüzgârlarına bırakıtım. Ne kadar mutlu olduğumu anlatamam.

— Anlat ne olur. Samim hâlâ bekâr mı?

— Ne yazık ki değil. Ama hiç önemi yok. Kadın İstanbul'da. Anladığım kadarıyla budalanın biri. Samim gibi ünlü bir gazetecinin karısı olmak için onunla evlenmiş. "Benim kocam Mustafa Kemal'in dostu," diyor da başka bir şey demiyormuş.

— Eee, öyleyse sen onun icabına bakarsın.

— Bakacağım da ne olacak? Ben hiç Samim'le evlenmeyi düşünmüyorum ki. Evli olması beni hiç ilgilendirmez.

— Öyle mi diyorsun? Sen hâlâ kendini tanımamışsın. "Samim Samim," diye yıllar boyu az mı kafa ütülemiştin. Ben seni tanırım, yarın bir fırsat çıksa sen her şeyi bırakır oraya yerleşirsin. Gazetecilik maceran da sona erer.

— Sen öyle zannet. Deli miyim ben? Nasıl bırakırım gazeteciliği?

Santral memuru araya girdi:

— Üç dakikanız doldu; kesiyorum.

— Aman madam, bir dakika daha.

— İmkân yok, kesmek zorundayım. Sırada daha on abone var. Veda edin birbirinize.

— Françoise, ben seni yine ararım. Seni çok seviyorum.

— Ben de.

Colette telefonu kapattıktan sonra derin derin düşünmeye başladı. Françoise haklı mıydı acaba? Her şeyi bırakıp Türkiye'ye yerleşebilir miydi? Kendi kendine bu soruyu hiç sormamıştı. Yaşadığı böyle bir ilişkiyi bir anda nasıl kesip atabilirdi? Samim'siz geçirdiği yılların ne kadar acılı olduğunu düşündü. Yeniden o günleri yaşamak istemiyordu. Ne olacaktı öyleyse? Ne olabilirdi?

Bunları neden şimdiye kadar hiç düşünmemişti? Aralarındaki

sevgi bağı bugünlerdeki hızıyla devam ederse Colette belki yılda bir-iki kez İstanbul'a gelebilirdi. Eh, Samim'e de zaman zaman Paris'e gelmek düşerdi. Yani, yılda en az üç kez bir araya gelme fırsatı yaratılabilirdi. Toplam beraberlikleri yılda bir ayı bulabilirdi.

Hem neden yalnız İstanbul ve Paris olsun, önemli bir konferansa katılmak ya da bir kongreyi izlemek için belki Londra'da, belki Roma'da, belki de Berlin'de buluşabilirlerdi. Neden olmasın?

Ama birlikte yaşayacakları bir evleri ya da bir daireleri olamayacaktı. Ortak eşyaları, yatakları, bardakları, kadehleri, gramofonları, plakları da olmayacaktı. Otellerde buluşmak, hiç birlikte yaşamanın tadını verebilir miydi?

Evlerine dostlarını davet edemeyeceklerdi. Colette onlara ufak içkiler, mezeler hazırlayamayacaktı. Ortak bir kitaplıkları olamayacaktı. Her mevsimi birlikte yaşamanın zevkini tadamayacaklardı.

Bunları yaşamak için evlenmek hiç de şart değildi ama topluma kendilerini kabul ettirmeleri gerekirdi. Ne var ki, toplum kabul etsin etmesin, Colette'in hiç umurunda değildi, yeter ki beraberliklerini sürdürsünler...

Peki ama nerede yaşayacaklardı? Paris olamazdı. Samim hiç İstanbul'dan ayrılır mıydı? Hem de böyle coşkulu bir devrim havasını yaşarken. Asla böyle bir şey söz konusu olamazdı.

Peki ya Colette İstanbul'a yerleşirse nasıl olurdu? Ne demekti Colette'in İstanbul'a gelip yerleşmesi? Türkiye'de iş bulup çalışması olanak dışıydı. Nasıl kopardı Paris'ten? Colette kendi kendine, "Acele etme, iyi bir düşün bakalım," dedi. "İstanbul'da Fransızca iki gazete çıkmıyor mu; *Journal d'Orient* ve *İstanbul*... Onların birinde neden bir iş bulamayasın? Hayır, hayır, böyle şeyler düşünmenin hiç sırası değil. Hem düşünsene bir kez, senin sevdiğin adam evli, hiç karısını boşamak ister mi? Kolay mı bu işler? Sen çıldırmışsın, aklını başına al. Röportajları tamamla, sonra hanım hanım Paris'e, yuvana dön. Ama bir de bakmışsın sevgilin de sensiz

yapamaz olmuş. Haa, o zaman iş değişir. İşin bu yanını bırak da biraz o düşünsün. Kafanı yorma böyle ince olasılık hesaplarıyla."

Colette bunları düşüne düşüne yatağına uzandı. Canı, ne içki içmek istiyordu ne de yemek yemek. Derken bir telefon sesiyle daldığı düşlerden uyandı. Ankara Palas'ın santral memuru;

— Madam, dedi, sizi Paris'ten arıyorlar.

Annesiydi telefon eden.

— Colette, yavrum, seni çok merak ettim.

— Kaç kez aradım anne, kolay değil Paris'i bulmak.

— Kızım, az önce Françoise'dan haberini aldım. İyi olduğuna çok sevindim. Gazetedeki yazılarını da okuyorum. Seninle çok övünüyorum Colette. Önemli olan senin sağlığın, başarıların, mutluluğun. Ama Colette'ciğim, ben biraz huzursuz oldum. Yine Samim'le berabermişsiniz. Bilirsin sana hiç karışmam ama korkuyorum kızım...

— Niye korkuyorsun anne?

— Niye olacak? Yine gebe kalırsın diye korkuyorum. O çok düşüncesiz bir adam. Unuttun mu başına açtığı dertleri?

— Hayır, hiç unutmadım anne. N'olur beni merak etme. Ben çok mutluyum. Bildiğin gibi değil, yaşamımın en güzel günlerini geçiriyorum.

— Yaşa, eğlenmene bak, ama sakın kapılma.

— Kapılmam anne.

— Ne zaman döneceksin?

— İşlerim bittiği zaman. Daha elimde çok önemli röportaj konuları var.

— Çok sevindim. Ama ne olur oralarda kalmaya kalkma. Yazılarını bitirir bitirmez dön. Seni çok özledim Coco.

— Olur anne, merak etme, döneceğim.

Telefon kapandı. Ankara derin uykulardaydı. Otelin barından da hiç ses gelmiyordu.

Kapı vuruldu. Samim'di gelen.

— Canım sevgilim, hoş geldin.

— Anlat bana günün nasıl geçti? Mutlu musun?

Colette çok mutluydu. İçini kemiren kuşkulardan hiç söz etmedi. Duygu ve seks dolu bir gece geçirdiler.

Ertesi gün Samim Colette'i Adliye Bakanlığına bıraktı. Mahmut Esat Bey onu bekliyordu. Odacı birer Türk kahvesi getirdi. Colette de artık orta şekerli kahveye alışmıştı.

— Evet, nerede kalmıştık?

— Galiba devrimlerde madam. İnsanlığın birtakım kutsal yapıları vardır: Vatan, özgürlük, bağımsızlık, anayasa gibi. Peki bunları nasıl ayakta tutacaksınız? Ulusların yaptırım güçlerinin olması gerekmez mi? İşte bu yaptırım gücü devrimdir. Saati çalınca insanlar gereken toplumsal devrimi yapmazlarsa onlara ölmüş gözüyle bakılır. Uluslar yaptırım güçlerini göstermekte ne kadar diri ve çevik davranırlarsa, o ölçüde varlık haklarına sahip olurlar. Bu hak, devrim hakkıdır.

Devrim öyle bir silâhtır ki bir milletin bütün kutsal varlıklarının üstünde bir kartal gibi yakından süzülerek uçar. Zararlı kurumları birer kanat vuruşuyla atar. Devrim, yaşamın gereğidir. Uluslara insan gibi yaşama olanaklarını devrim verir.

Devrim, tarihin alın yazısıdır. İnkârı kabil olamayan bir olgudur. Yaşama ve yaşatma davası ancak devrim haklarının kullanılmasıyla güdülebilir.

Gazi işte bu davada önüne geçilmez bir hızla yürüdü. Önüne çıkanları yıktı, devirdi ve ezdi.

Gazi işin başlarında Çankaya'da küçücük bir evin içinde, kör ışıklı bir lamba altında çalışıyordu. Altında, ikide bir bozulan külüstür bir otomobil vardı. Bazen Ankara istasyonundaki Direksiyon Binası'nda, öğle yemeği olarak önümüze yalnız ekmek peynirle biraz da kiraz konuyordu. Gazi bu koşullar altında çalıştı ve devrimi gerçekleştirdi.

Sakarya Savaşları sırasında bir gün attan düştü. Kaburga kemiği kırıldı. Hemen ayağa kalktı. Yüzünü düşmana doğru çevirerek, "Günü gelecek, ben de senin kemiklerini kıracağım!" diye haykırdı. Devrimler bu koşullar içinde yapıldı.

— Siz bana hukuk reformlarını da anlatacaktınız.

— Evet Colette Hanım, biz burada iki yıl önce inanılmaz bir hukuk devrimi yaptık. 1926'dan beri bizde, İsviçre Medeni Kanunu uygulanıyor. Bakın anlatayım. Biz Batı uygarlığını koşulsuz kendimize mal etmeye, benimsemeye karar vermiştik. Bu karar o kadar kesindi ki önümüze çıkanları demirle, ateşle yok edecektik. İlk olarak medeni kanun konusunu ele aldık. Bizde uygulanan yasa İslâm Hukuku'na dayanan Mecelle idi. Bu, çağdışı bir ortaçağ yasasıydı. Batı'dan bir medeni kanunu örnek almayı ve onu Türkiye'nin koşullarına uydurmayı düşündük. Sizde Napolyon döneminde kabul edilmiş olan ve "Code Civil" denen yasa da az çok eskimiş bir yasaydı; onu örnek almadık. Avusturya Medeni Kanunu da Habsburg'lardan kalma bir yasaydı, onu da beğenmedik. Alman Medeni Kanunu'nu inceledik, baktık ki o da çok karmaşık. Ben İsviçre'de okuduğum için onların medeni kanunu üzerinde çalışmıştım. İsviçre Kanunu 1912'de yürürlüğe girmişti, anlaşılması kolay bir yasaydı. Bu yasayı Türkçeye çevirttik, üzerinde bazı değişiklikler yaptık. Ben bir gerekçe hazırladım ve bunu Meclis Başkanlığına sundum.

Adalet Komisyonu tasarıyı hiçbir değişiklik yapmadan kabul etti. Tasarı Genel Kurul'a getirildi. Bazı arkadaşlar tasarıyı madde madde görüşüp tartışmak istediler. Ben karşı çıktım. Çünkü baktım ki tasarıyı kuşa çevirecekler, dayattım, "Yasa bir bütündür," dedim. "Bunu ya tümüyle kabul edersiniz ya da geri çevirirsiniz."

Arkadaşlar baktılar ki biz ödün vermek niyetinde değiliz, dayatmaktan vazgeçtiler ve tasarı 17 Şubat 1926'da kabul edildi. Şeriatçılara karşı tam bir zafer kazanmış olduk.

Colette Hanım, bunun anlamı çok büyük. Bu yasayla biz, dinin devletle ilişkisini kesmiş olduk. Laiklik bunu gerektiriyordu. Medeni Kanun'la dinsel sorunlarda tarafsızlığı kabul ettik.

Medeni Kanun'la evlenme akti yetkisini din adamlarından alıp belediye başkanlarına ya da nikâh memurlarına verdik.

Kadının hakları ile erkeğin hakları arasında eşitlik sağladık.

Tek bir kadınla evlenme ilkesi yasallaştı. Çok eşli evliliği yasakladık.

Aile içindeki ilişkiler ve miras işleri Medeni Kanun'la düzenlendi. Toplum ilişkilerinde Batı'daki ilkeler örnek alındı. Türkiye'nin Batı uygarlığına katılmasında en önemli etkenlerden biri bu yasa olmuştur.

— Bu hukuk devrimi, uygarlığın en önemli anahtarı sayılır.

— Evet, bence de öyle. Bu yasanın ardından Borçlar Kanunu'nu kabul ettik. İsviçre'den esinlenerek hazırladığımız bu yasayla dünyanın en ileri yasalarından birini daha çıkarmış olduk. Bu da Mecelle'nin yerini aldı.

Arkasından İtalyan Ceza Yasası'ndan esinlenerek Türk Ceza Yasası'nı çıkardık. Onun ardından Ticaret Yasası'nı, onlardan sonra Hukuk ve Ceza Muhakemeleri Yasaları'nı, Deniz Ticaret Yasası'nı, İcra ve İflas Yasası'nı. İşte ben bu değişikliklerin tümüne birden Hukuk Devrimi diyorum.

— Kutlarım sizi Sayın Bakan. Biz bu yaptığınız işlerin önemini hiç kavrayamamıştık. Siz gerçekten bir hukuk devrimi gerçekleştirmişsiniz. Peki laiklik konusunda ne düşünüyorsunuz?

— Yasaları dine dayalı devletler, hiçbir zaman medeniyete ayak uyduramaz, kısa bir zaman sonra yurdun ve ulusun isteklerini karşılayamaz. Çünkü dinler, değişmez kuralları kapsar. Yaşam yürür, gereksinimler hızla değişir. Din yasaları ise bu değişikliklere ayak uyduramaz. Bu nedenle dinlerin yalnız bir vicdan işi olarak kalması gerekir.

Hilâfet laiklikle uzlaşamazdı. Laiklik zorunluydu. Din ve devlet işlerini birbirinden ayırarak modern bir cumhuriyet kurmak zorundaydık. Dini, Türkün ilerleyen adımlarının önünde engel olmaktan çıkarmamız gerekiyordu.

Laiklik elbette dinsizlik demek değildir. Din ve devlet işlerinin ayrılmasıdır. Devleti dini bir kimlikle tanımlamak kadar yanlış bir şey düşünülemez.

Bir devlet düşünebilir misiniz, hacca gitsin ve hacı devlet ola-

rak dönsün? Bir devlet düşünün, abdest alarak beş vakit namaz kılsın? Bir devlet düşünün, Ramazanlarda oruç tutsun!

Eski anayasalarımızda "Devletin dini İslam'dır" deniliyordu. O dönemlerde din devlete direktifler veriyor ve zalim hükümdarlarla onların emrinde olanların elinde bir baskı aracı oluyordu. Hükümdarların kötü davranışları yasal sayılıyordu. Bizdeki isyanların hemen hepsi şeriata dayanmıştır.

— Sayın Bakan, Gazi geçenlerde, "Köylü bu memleketin efendisidir," dedi. Siz ne düşünüyorsunuz?

— Anlatayım. Gazi Sofya'da ataşemiliterken bir gün danslı bir çay salonuna gitmiş. O sırada oraya poturlu, çarıklı bir köylü girmiş. Bir masaya kurulmuş. Garsonlar kendisine yüz vermemişler. Köylü, bir süre sonra bir garson çağırıp çay ve pasta istemiş; getirmemişler. Seçkinlerin geldiği bu salona köylülerin giremeyeceğini söyleyip adamı kovmaya kalkmışlar. Köylü kızmış, ayağa kalkmış. "Ulan utanmazlar, nankörler," demiş, "beğenmediğiniz bu kılığımla ben vatana ve size hizmet veriyorum. Burada dilenmiyorum, oturuyorum ve oturacağım. Çünkü hakkımdır. Şuradan şuraya gitmiyorum." Polis çağırmışlar. Polis de, "Köylü haklı," demiş, "çayını, pastasını vermeye mecbursunuz."

Adam bacak bacak üstüne atarak pastasını yemiş ve çayını içmiş.

Bu olayı ben Gazi'den dinledim. Gazi bunları anlattıktan sonra bize, "Bu memleketin efendisi kimdir?" diye sordu. Birbirimize bakıyorduk. Gazi bekledi. Sorunun karşılığını alamayınca, "Bu memleketin efendisi Türk köylüsüdür," dedi.

Ertesi gün de Meclis'te aynı sözleri söyledi. Meclis alkıştan inledi.

Colette Hanım, köylü ve işçi Türk tarihinin temelidir, Türk milletinin kendisidir. Bir yıl köylü ve işçi istirahata çekilse ne olur acaba? Bütün ekonomik hayat felce uğrar.

Türk devrimlerinin başarısındaki en büyük pay Türk köylüsünündür. Bu bakımdan Türk devrimine "Türk Köylü Devrimi" demek daha doğru olur.

Colette;

— Bunu hiç düşünmemiştim, dedi. Bu anlattıklarınız çok ilginç. Biraz da sömürü düzeninden söz eder misiniz?

— Colette Hanım, henüz devrim tamamlanmadı. Yapılacak daha çok şey var. Ben hırsızlara karşı bir savaş açılmasından yanayım. Bugün hırsızlar örgütlenmiş durumdalar. Hırsızlar derken, haklarında soruşturma açılmış birkaç memurdan söz etmiyorum, bu tür şeyler her yerde olabilir. Bizim asıl yakalarına yapışmak istediğimiz hırsızlar millet, devlet ve hükümetten aldıkları gücü kullanarak girişimcilerin önlerini kesen, milletin onurunu utanmadan, korkmadan pazara çıkaran politikacılardır.

Bunlar o kadar korkusuzlardır ki hükümetle alay ederler. Yasaları hiçe sayarlar. Türlü entrikalar çevirirler. Hükümet son zamanlarda bunlarla savaşmaya kalktı ama başarılı olacak mı, bilmem. Hükümet daha güçlü bir mücadele vermeli. Bunlar hükümeti teslim almak istiyorlar. Gözleri o derecede pektir. Bunlar küstahtır. Bunlar soyguncudur. Milli iktisadın düşmanıdır. Bin bir yalan söylerler. Açıktan kendilerine pay ister ve alırlar. Bu paylar milletin kesesinden çıkar. Biz bunlarla mücadele ediyoruz ama işimiz çok zor!...

— Sayın Bakan, siz Milli Eğitim Bakanlığı yapmadınız ama eğitim konularıyla da yakından ilgilendiğinizi duydum. Milli Eğitim Bakanı Mustafa Necati Bey önemli projeler oluşturmuş, onlar yürüyormuş. O projelere ek olarak siz nelerin yapılmasını isterdiniz?

— Bence Türkiye'de yeni anlayış bilimle, kültürle gerçekleşebilir. Klasik kültürü benimsemek zorundayız. Batı'nın bütün klasik ve temel yapıtlarını hızla dilimize çevirmeliyiz. Eski Yunan ve Roma yapıtlarını da yarın Türk devrimini bizden devralacak gençlere tanıtmalıyız. Bugünkü kuşağa edebiyatı, sanatı sevdirmek, benimsetmek bir zorunluluktur. Ancak bu şekilde dini yobazların ve soyguncuların elinden kurtarabiliriz. Çünkü bugün karşımıza çıkan şeriatçıların emeli din adına milleti soymaktır.

Gazi'yle Görüşme

Meclis'in açılışından birkaç gün sonra Colette'e, Kemal Paşa'dan beklediği haber geldi. Gazi kendisini ertesi gün saat 17'de Çankaya'da kabul edecekti. Haberi Samim getirdi. Gazi, ikisini birlikte bekliyordu.

Colette'le Samim, Colette'in Gazi'ye neler sorabileceğini uzun uzun tartıştılar. Bir yanda Fransız basınını ilgilendirecek dış politika konuları vardı, öte yanda Fransızların bilmediği devrim konuları. Soruları saptadılar ama, konuşmalar hiç beklenmedik bir yönde gelişebilirdi. Gazi'nin sözünü kesip de araya sorular yerleştirmek hiç de kolay olmazdı.

Gazi, Colette'le Samim Rıza'yı çaya bekliyordu. Saat tam 17'de birlikte Çankaya'ya ulaştılar. Başyaver kendilerini karşılayıp salona aldı. Salon zevkli bir biçimde döşenmişti. Birkaç dakika sonra da Gazi güleç bir yüzle salona girdi. Colette'i büyük bir nezaketle karşılayarak;

— Sizi bekletmedim ya, dedikten sonra, kusura bakmayın, son günlerde çok önemli kararlar almak zorundaydım. Sizinle hemen görüşme mutluluğuna erişemedim, dedi.

Colette;

— Rica ederim Ekselans, dedi, bu kadar işiniz arasında beni kabul etmeniz benim için ne büyük mutluluk.

Gazi'nin, röportaj konularına hemen girmek istemediği ve havayı biraz ısıtmaya çalıştığı anlaşılıyordu. Önce Ankara'nın kuru soğuğundan söz edildi, sonra Ankara Palas'taki karşılaşmadan. Daha sonra Gazi, Millet Meclisi'nin açılışı için yapılan işlerden kısaca söz etti. Sonra da 1912'de Fransa'da Picardie Manevraları'na katılmış olduğunu anımsatarak Fransızlarla ilişkilerini gündeme getirdi. Milli Mücadele'de Fransa'yla bütün sorunların nasıl kolaylıkla çözüldüğünü anlattı.

Colette bunu fırsat bilerek Gazi ile ünlü Fransız yazar Claude Farrére arasında 1922'de İzmit'te kurulan dostluktan söz açtı. Gazi, Claude Farrére'e büyük bir saygı duyduğunu belirterek şöyle dedi:

— Mösyö Claude Farrére, Türkiye'nin gerçek ve ciddi dostu olduğunu o görüşmemizde bana pek açık biçimde kanıtlamıştı. Ülkemiz ateşler içindeyken, ulusumuz zulümlerle karşı karşıyayken, dünyanın tüm adaletsizlikleri bize yöneltilmişken yüce bir ses göklere yükseldi. O ses, insani bir çağırıştı ve Claude Farrére'in sesiydi.

Kendisinin, özgürlüğünü ve bağımsızlığını tüm dünyaya tanıtmak için kanlar dökmüş ve devrimler yapmış büyük bir ulusun seçkin bir evladı olduğunu biliyordum. Türkiye'yi, yaşadığı üzüntülü zamanlarında yakından görmek istemesini zaten beklerdim. O da öyle yaptı. Önce İstanbul'a gitti, sonra da İzmit'e geldi.

O geldiği sıralarda düşmanlarımız bize yok edici son darbeyi indirmek için fırsat kolluyordu. Bekledikleri anın geldiğine inanmışlardı. Türkiye parçalanacak, Türk halkı esir edilecek, horlanacak, sefil ve darmadağın olacaktı. Bu amaca ulaşmak için akla hayale gelmeyecek yöntemlere başvuruldu. Bize her türlü iftirayı attılar. Türkler vahşidir, zalimdir, uygarlığı benimseme yetenekleri yoktur!" diyerek dünya kamuoyunu aldatmaya kalkıştılar.

Düşmanlarımız, ne pahasına olursa olsun amaçlarına ulaşabilmek için her gün yeni yeni yöntemler icat ettiler. Çünkü Türkiye'yi harabeye çevirmek ve suçsuz halkımızı, kadınlarımızı ve çocuklarımızı en vahşi işkencelerle ve insanlık dışı saldırılarla öldürmek istiyorlardı. Batı'nın bazı zalim ve gerçeği görmemek için gözlerini kapayan politikacıları ise başlarını başka yönlere çevirdi.

İşte o günlerde Claude Farrére'i kabul etmekten çok övünç duydum. Ama biz, yaşamak ve bağımsızlık için kanlı savaşlar veriyor ve kan ağlıyorduk. Ona, tarlalarını süren, koyunlarını güden vatandaşlarımızı yakından tanıtmak istedim.

1923 Sonbaharı'nda Ankara'ya gelen Fransız yazar Maurice Pernot'yu tanırsınız elbette. Ona da şöyle demiştim: Biz politikamızın, geleneklerimizin ve çıkarlarımızın gereği Avrupa'ya, daha

doğrusu Batı'ya yönelmiş bir ülkeyiz. Biz hep Doğu'dan Batı'ya yürüdük. Eğer son yıllarda yolumuzu değiştirdikse bu bizim hatamız değildir. Bizi siz zorladınız. Gövdemiz Doğu'daysa fikirlerimiz Batı'ya yönelik olmuştur. Tüm çabamız, Türkiye'de çağdaş, dolayısıyla Batılı bir hükümet kurmak içindir. Uygarlaşmak isteyip de Batı'ya yönelmemiş ulus hangisidir? Böyle bir ulus, ayağına bağlanan zincirleri kırar ve yürür. Ülkemize gelen yabancılar bizi tutsak etmekten içtenlikle vazgeçerlerse iyi karşılanacaklardır.

Colette büyük bir heyecanla Gazi'yi dinliyor ve zaman zaman elindeki kalemi ve bloknotu masanın üzerine bırakarak not bile alamıyordu, ama Gazi'nin bütün sözleri belleğine işleniyordu. Mustafa Kemal Paşa konuşmasını şöyle sürdürdü:

— Başkomutan Meydan Muharebesi'nden sonra sizin ünlü komutanınız General Pellé İzmir'e geldi. Biliyorum, yarı resmi olarak geliyordu, ama aslında, Fransız hükümeti onu, benimle görüşmeye göndermişti. Ordularımızın Çanakkale ve İstanbul yönünde ilerlememesini istedi. Ona göre oralar tarafsız sayılan bölgelerdi. Oysa bizim böyle bir bölgeden haberimiz yoktu. Düşmanı izlemek zorunda olduğumuzu söyledim.

Onun ardından Fransızlar, bir zamanların ünlü gazetecisi ve devlet adamı Franklin Bouillon'u İzmir'e gönderdi. Onunla kolayca anlaştık. Dostluk bağları böyle kuruldu.

Colette konuyu değiştirmek isteyerek;

— Geçen gün Adliye Bakanı Mahmut Esat Bey'le görüştük, dedi. Bana hukuk alanında yapılan devrimleri anlattı. Çok ilginç buldum. Bütün bu devrimleri sizin önerdiğinizi biliyorum. Bunları sizden dinlemeyi çok isterim.

— Cumhuriyet Türkiyesi'nde eski yaşam ve hukuk kurallarının yerine, yeni kuralların gelmesi zaruriydi. Çağdışı hukuka bağlı olanlar, karşıma türlü zorluklar çıkardılar. Ama biz baştan başa yeni yasalar yaparak eski hukuk ilkelerini temelinden söküp attık. Bugün hukuk mekteplerinde okuyanlar, yeni Türk sosyal yasasının yaratıcısı olacaktır.

Gazi ve Kadın Hakları

— Peki Ekselans, kadın hakları konusunda neler düşünüyorsunuz?

Gazi bu konuya gençliğinden beri büyük bir önem veriyordu. Böyle bir sorunun sorulmasına sevindiği gözlerinden belli oluyordu. Bu konuda çok doluydu. Söze şöyle başladı:

— Bakın Madam, size bir anımı anlatayım. Milli Mücadele döneminde bir gün Akşehir yakınlarında bir köye gitmiştim. Çok yağmur yağıyordu ve soğuktu. Kimliğimi belli etmeksizin bir evin önünde duran bir kadına, "Hemşire, yağmur var, soğuk var, beni kabul eder misiniz?" diye sordum. Hiç duraksamadan, "Buyurun," dedi.

Beni bir odaya aldı. Odada ateş yoktu. Yeni bir ateşin yakılması da zaman alacağı için bana, "İsterseniz diğer odaya gidelim, orada hazır ateş var," dedi. Gittik. Ardından komşulardan birkaç kadın ve erkek geldi. Hep beraber konuşmaya başladık.

Bana en önemli soruları kadınlar sordu. Askerin ve düşmanın durumuyla ilgileniyorlardı. Konuşurken de hiçbir telaş ve çekingenlik göstermediler. Sevecen ve rahat konuştular. Ama daha sonra benim kim olduğumu anlayınca telaşlandılar ve söyledikleri şeylerden ötürü kendilerine bir zarar geleceğini sanarak korktular. Çünkü o güne kadar resmi bir kişiyle konuşmamışlardı ve bunu bir kabahat sayıyorlardı.

Şunu belirtmek isterim, ülkemizde cahillik varsa bu geneldir. Yalnız kadınlarımızı değil, erkekleri de kapsar. Hiçbir ulusun kadını, "Ben Anadolu kadınından daha fazla çalıştım, ulusumu kurtuluşa götürmekte Anadolu kadını kadar çaba gösterdim," diyemez.

Kadınlarımız, sosyal yaşamda her zaman erkeklerimizle yan yana yaşamıştır. Eskiden beri kadınlarımız yaşam kavgasında, geçim çabalarında erkeklerle yan yana yürüdüler. Erkeklerimiz düşmana karşı süngüleriyle dikildi. Ama ordumuzun yaşam kaynaklarını kadınlarımız işletti. Çift süren, tarlayı eken, ormandan odunu, keresteyi getiren, üzümü pazara götüren, aile oca-

ğının bacasını tüttüren, tüm bunlarla birlikte, kucağında yavrusuyla, yağmur demeden, kış demeden, sıcak demeden, kağnısıyla cepheye cephane taşıyan, hep hep o yüce, o özverili, o kutsal Anadolu kadını olmuştur. Kadınlarımıza, her zaman şükran ve minnet duyduk.

Colette, kadınlara gösterilen saygı konusunda hiç böyle bir konuşma beklemiyordu. Yine kâğıdı kalemi bırakarak Gazi'yi dinlemeye devam etti.

— Madam, size şunu söyleyeyim, büyük Türk kadınını çalışmalarımıza ortak etmek, yaşamımızı onunla birlikte yürütmek, bilimsel, ahlaki, sosyal ve ekonomik yaşamda erkeğin ortağı, arkadaşı, yardımcısı ve destekçisi yapmak en esenlikli yoldur.

Kadınlarımız bugün her yerde erkeklerle fikir birliğiyle aydınlık bir yolda yarışırcasına yürüyor. Hiçbir yerde de erkeklerin gerisinde değil. Ben her yerde kadınla erkek arasında bu eşitliği istiyorum. Kadınlarımız Avrupa kadınlarının gerisinde kalmayacak ve pek çok yönde onların üstüne çıkarak nur ve kültürle donanacaktır. Büyük şairimiz Tevfik Fikret'in bir sözü var, burada size onu söyleyeyim. "Elbet sefil olursa kadın, alçalır beşer."

Gazi'nin kadınlar konusundaki bu sözleri Colette'i çok heyecanlandırmıştı. Gazi de onun bu sözlerden zevk almasından memnun oluyordu. Sözlerini şöyle sürdürdü:

— Bakın Colette Hanım, size bir anımı daha anlatacağım. Annem ve kız kardeşim devrim konularında bana her zaman inanmış ve destek olmuşlardır. Biz bir zamanlar Selânik'te gerçek özveriyle komitacılık yapıyorduk. 1908'de Meşrutiyet'in ilânından çok önce bizim evde bir toplantı yapmıştık. Odaya bakan hizmetçi bunu anneme haber vermiş, "Yukarıda tartışmalar oluyor, paralar, planlar konuşuluyor," demiş.

Annem hasta, yatağından kalkmış, bizim bulunduğumuz odanın kapısına kadar gelmiş, ne konuştuğumuzu dinlemiş ve odasına dönmüş.

Bir süre sonra arkadaşlarım gitti. Uyuduğunu sandığım an-

nem yanıma geldi ve bana, "Çocuğum," dedi, "sen ve arkadaşların yedi evliya gücündeki padişaha baş mı kaldırıyorsunuz? Bunu anlamak istiyorum."

Anneme, ne düşündüğümü ve ne yapmak istediğimizi söylemek istemiyordum. Ama sonra gerçeği gizlemeye gerek görmedim. Tersine annemi ve kız kardeşimi aydınlatmayı yeğledim. "Evet anne, dedim, senin yedi evliya gücünde sandığın o adam hiçbir güce sahip değil. Biz burada toplanan insanlar, ülkeyi bu zalimlerden kurtarmak istiyoruz. Senin aklın buna ermeyebilir, gider evliyalarla konuşursun."

Annem o zaman "Evlâdım, sizler çok gençsiniz," dedi, "bu işler zordur. Benim de haberim olsun ki gerekirse yardım edeyim size, sen benim tek oğlumsun. Sonra bir şey olmasın isterim."

"Anne," dedim, "ben namuslu bir adam olarak bu işlerin içinde bulunmak zorundayım. Beni bundan alıkoyacak mısın?"

"Hayır evlâdım," dedi. "Bir gün, bu işler olduktan sonra seni namuslu ve onurlu insanlarla birlikte görmezsem o zaman kederlenirim. Yalnız şunu unutma, önemli olan başarıya ulaşmaktır, başarılı olmaya çalış..."

Duygulanan Colette'in gözleri sulanmıştı.

Gazi;

— Görüyor musunuz Colette Hanım, dedi, Türk kadını işte böyle her zaman erkeklerin yanında olmuş ve onları bütün gücüyle desteklemiştir.

Gazi bunları büyük bir duygusallık içinde anlatıyor ve sık sık gözleri doluyordu. Colette ise gözlerini onun mavi gözlerinden ayırmıyor, büyük bir dikkatle kendisini dinliyordu. Bazen de Colette'in gözleri Gazi'nin sarı saçlarına, güneşten yanmış yüzüne, zarif ellerine, ince uzun parmaklarına takılıyor, onları inceliyordu. Mustafa Kemal Paşa sözünü bitirir bitirmez Colette ona yeni bir soru yöneltti:

— Ekselans, geçen gün Milli Eğitim Bakanı Mustafa Necati Bey'le konuştum. Bana, giriştiğiniz okuma yazma seferberliğinden ve eğitim kampanyalarından söz etti. Bunları sizin direktifle-

rinize uyarak yaptığını biliyorum. Bu alanda öğretmenlere büyük görevler düşüyor. Düşüncelerinizi öğrenmek isterim.

Gazi;

— İzin verirseniz bir sigara içebilir miyim, diye sordu.

— Ne demek, Ekselans, elbette. Bana kızmazsanız şunu söylemek isterim. Siz acaba biraz fazla sigara içmiyor musunuz? Biz geleli yarım saat bile olmadı, beşinci sigarayı içiyorsunuz.

— Doğru, haklısınız, biraz abarttığımın farkındayım, bazı günler 40-50 sigara ve 10-15 kahve içtiğim oluyor. Sorunuza yanıt vermeden önce şunu anlatmak isterim. Sigara benim için çok önemlidir. Oysa İnhisarlar (Tekel) İdaresi bir ara sigara kâğıdının satışını yasaklamıştı. Güya kaçak tütün kullanılmayacak ve sigara kâğıdı denetim altında tutulacaktı. Peki sigara kâğıdı alacak parası olmayan fakir fukara köylü ne yapacaktı? Tütünü gazete kâğıdına sarıp içmeye başlamıştı.

Bir gün bir köy kahvesinde sigarayı bu şekilde içen bir köylü başlamış hükümete ve bana sövmeye. Hemen bir zabıt tutmuşlar ve bana hakaret ettiği için köylü hakkında kovuşturma açmışlar. Bu gibi suçlarda yasaya göre benim onayım gerekir. Adliye Bakanı benden izin istedi. Kendisine, "Siz hiç gazete kâğıdına sarılmış sigara içtiniz mi?" diye sordum. "Hayır, efendim," dedi. "Ben içtim," dedim, "o kadar berbat bir şeydir ki, adam haklı. Ben de olsam sayıp söverdim, kovuşturma açmaya gerek yoktur. Adamı serbest bırakın!"

"Türkiye, Şeyhler ve Dervişler Ülkesi Değildir"

Colette bastı kahkahayı. Gazi devam etti:

— Geleyim deminki sorunuza. Ben kültür ve eğitim davasında öğretmenlere ne büyük ölçüde görevler düştüğünün bilincindeyim. Daha Cumhuriyet'in ilânından önce bir muallimler topluluğu İstanbul'dan Bursa'ya gelerek bana Milli Mücadele konusunda düşüncelerimi sormuştu. Şöyle demiştim: "Ordularımızın kazandığı zafer, sizin ordularınızın zaferine sadece zemin hazırladı. Gerçek zaferi siz kazanacaksınız."

Başka bir konuşmamda da şunları söyledim: "Toplumumuzun gerçek hedefine ulaştırmak için iki orduya ihtiyaç vardır; biri asker ordusu, öbürü de bilgi ordusu. Bunların ikisi de değerlidir, büyüktür, saygındır. Her ikisi de yaşamalıdır. Bir ulus, bilgi ve kültür ordusuna sahip olmadıkça savaş alanlarında ne denli parlak zaferler elde ederse etsin hayatta kalamaz, elde edilen zaferler söner."

Yeni Türkiye'nin birkaç yıla sığdırdığı askeri, siyasal ve yönetsel devrimler öğretmenlerin başarısıyla sürdürülecektir. Güçsüz beyinler, yetersiz bakışlar gerçeği kolaylıkla göremezler. Eski hocalar nasıl din temeline dayalı egemenlik yaratmışlarsa, öğretmenler de bilim temeline dayalı egemenlik yaratacaklardır. Çünkü dünyada her şey için, uygarlık için, yaşam için, başarı için en doğru yol gösterici bilimdir. Bilimin ve fenin dışında yol gösterici aramak aymazlıktır, cahilliktir, sapmadır.

Biz, iki bin yıl önceki bilimin ve fenin diliyle çizilmiş yasaları bugün uygulamaya kalkışırsak bu bilimdışı olur.

Colette bu sözlerden esinlenerek başka bir konuya değinmek istedi. Bu din adamlarının rolüydü. Gazi'nin birden sesi yükseldi ve şöyle dedi:

— Colette Hanım, şunu iyi biliniz ki Türkiye Cumhuriyeti şeyhler, dervişler, müritler memleketi olamaz. Bunu her zaman söyledim. En gerçek tarikat, uygarlık tarikatıdır.

Birtakım şeyhlerin, dedelerin, seyitlerin, çelebilerin, babaların, dervişlerin arkasından sürüklenen ve falcılara, büyücülere, üfürükçülere yaşamlarını emanet eden insanlardan oluşan bir kitleye ulus denebilir mi?

Bu tür insanları da kapsayan Takrir-i Sükûn Kanunu'nu çıkardık.

Bütün zorba hükümdarlar hep dini kullandılar, ulema sınıfına başvurdular. Gerçek din adamları onları dinlemeyince, kamçılarla dövüldü, sürüldü, zindanlarda çürütüldü, darağaçlarında asıldılar. Ama birtakım çıkarcı hocalar hükümdarın istediği fetvaları verdi. İşte o tarihten beri saltanat tahtında oturan ve halife denen müstebit hükümdarlar, bu gibi hoca kılıklı adamları ko-

rudu ve ülkeyi bu duruma getirdiler. Türkiye artık din ve şeriat oyunlarına sahne olmaktan çok uzaktır. Bu oyuncular kendilerine başka taraflarda sahne arasınlar.

— Peki Ekselans, kültür konusunda ne düşünüyorsunuz?

— Türkiye Cumhuriyeti'nin temeli kültürdür. Kültür, okumak, anlamak, görebilmek, görebildiğinin anlamını ve uyarıcı yönlerini kavramak, düşünmek ve zekâyı eğitmektir. Ben ulusal ve tarihsel doğamızla orantılı bir kültür amaçlıyorum.

Colette Hanım, bizde öteden beri çok kötü bir alışkanlık vardır: Çocuklarımızı konuşturmaz ve dinlemeyiz. Zavallılar söze karışınca, "Sen çocuksun, sus, büyüklerin konuşmalarına karışma," der, sustururuz. Bu ne denli yanlış, üstelik sakıncalı bir tutumdur. Oysa, tam tersine çocukları özgürce konuşmaya, düşündüklerini, duyduklarını anlatmaya özendirmek gerekir. Çocuklarımız düşüncelerini hiç çekinmeden açıkça söylemeye ve savunmaya alışmalıdır. Bu da bir kültür sorunudur.

Colette Fransız basınını ilgilendiren en önemli konulardan birine beklediği yanıtı almış olmanın mutluluğu içindeydi. Gözleri parlıyordu.

— Ekselans, dedi. Size son bir sorum olacak. Sigara konusunda düşündüklerinizi söylediniz, ya içki konusunda ne düşünüyorsunuz? Biz Fransızlar içkiyi, özellikle şarabı çok severiz, bunu bilirsiniz elbette. Acaba sizin tutumunuz nedir? Öğrenmek isterim.

Gazi'nin gözleri parladı.

— Colette Hanım, diye söze başladı. Bugün biraz geç oldu. Ama eğer yarın akşam köşkteki yemek davetimi kabul ederseniz bunları da sofrada konuşuruz.

— Ekselans, bu bana ne büyük iltifat. Sizinle aynı sofraya oturmak, ünlü sofralarınızı tanımak... Beni son derece yücelttiniz.

— Öyleyse yarın akşam birlikte olmak üzere...

Gazi konuklarını köşkün kapısına kadar geçirdi. Çok dinç ve sağlam görünüyordu. İri, gök mavisi gözleri ışıl ışıl parlıyordu. Biraz çıkık elmacık kemikleri yüzüne tatlı bir anlam katıyordu.

Colette, boyunu kendi boyuyla karşılaştırdı. Yaklaşık 1,70 olmalıydı. Hiç göbeği yoktu. Atletik yapılıydı. Colette giderayak bir de bunları saptadı. Canı hiç de gitmek istememişti. Zaman ne kadar da çabuk geçmişti. Gazi Colette'in hafifçe elini öptü. Ayrıldılar. Başyaver, Cumhurbaşkanı'nın kendilerine bir araba tahsis ettiğini bildirdi.

Colette arabada Samim'e;

— Sen hiç konuşmadın, dedi, hep ben konuştum.

— Elbette böyle olacaktı. Çok iyi bir röportaj oldu.

— Evet, harika, mesleğimin en güzel ve en tatlı röportajlarından birini yaptım.

— Ben de o kanıdayım.

— Samim, sevgilim, sana çok şeyler borçluyum. Sen olmasaydın bu konuşmayı imkân yok yapamazdım. Bayıldım Gazi'ye. Ne muazzam adam ve de alçakgönüllü. Hiç aklıma gelmezdi, düşün, 1922'de Meclis başkanı, yani devlet başkanı, hem de başkumandan. Cephede savaş hazırlıkları yapılırken yağmurda, soğukta, bir köyde, tek başına sokakta dolaşıyor ve kimliğini açıklamadan sıradan bir eve konuk oluyor. Bu tür şeyler, masallardaki krallar için anlatılır. İnanılır gibi değil.

— Evet sevgilim, Gazi'nin bu tür birçok serüveni vardır. Sonra sana anlatırım.

Otele döndüler. İnceden bir yağmur yağıyordu. Hava biraz ayaza çekmişti. Resepsiyon memuru;

— Madam Cordier, dedi, sizi yarım saat önce Paris'ten, gazetenizden aradılar. Sonra yine arayacaklarını söylediler.

— Pekâlâ, ben bu akşam çıkmıyorum. Ararlarsa bağlarsınız.

Samim'le Colette odaya çıktılar ve üç saatlik özlemle birbirlerine sarıldılar.

— Colette'ciğim, burnuma kötü kokular gelmeye başladı. Gazeteden seni hiç aramazlardı, önemli bir şeyler mi var acaba?

— Bilmiyorum, ben de merak ettim. Adamlar haklı, Paris'ten ayrılalı bir ayı geçiyor.

— Ama sen burada az şey yapmadın ve onlara da duyurdun. Hele bu akşamki röportaj, bomba.

— İnşallah değerlendirmesini bilirler.

— Hiç merak etme, bu röportaj manşet üstünden verilir. Telefon çaldı.

— Madam Cordier, telefonunuzu bağlıyorum.

Colette telefonu aldı eline.

— Jacques sen misin? Ben de sizi arayacaktım. Röportajdan dönüyorum. Kemal Paşa'yla harika bir konuşma yaptım. Hemen yarın sabah gazeteye yollarım. Paşa yarın akşam da beni Çankaya'ya yemeğe davet etti (...) Evet, Büyükelçi'ye hemen bildireceğim (...) Durumlar çok iyi. Ama yalvarırım sana, bana, öbür gün dön deme. Demiyorsun, değil mi? (...) Yaşa, sana İstanbul'dan bir kutu lokum getireceğim, çok seveceksin (...) Ne dedin, ne dedin? (...) Beni İtalya'ya mı göndereceksiniz? Ay, bayıldım, çok iyi (...) O koca budala faşist Mussolini'yle mi? (...) Tamam, konuşurum konuşmasına, ama sakın onların oyununa gelmeyelim? (...) Anladım patron, anladım. Ben buradaki işleri bitirir bitirmez sana bütün programımı bildireceğim. Hepinize öpücükler. Poincare'e (devlet başkanına) de hep kendisini düşündüğümü söyle. Sıkı durun, geleceğim, hepinizin de canına okuyacağım. Sizi gidi kurusıkı gazeteciler.

Telefon kapandı. Samim sonucu merakla bekliyordu.

— Eee, anlat, ne istiyorlar?

— Konuşmamdan anladın herhalde, bir Roma tasarısı.

— Anladım, anlamasına ama, yine de bir sorayım dedim. Demek sana yol görünüyor. Gideceksin.

— Evet sevgilim. Hiç bu durumu konuşmadığımızın farkında mısın? Evet, ne olacak? Şu bir aydır birbirimize nasıl alıştık, biliyorsun. Her şey kendiliğinden oldu, birdenbire gelişti. Hiç ayrılmayacakmışız gibi bir duygu vardı içimde, aptalca bir duygu. Neden hiç düşünmedim bunu? Her şey ne kadar da iyi gidiyordu? Peki ne olacak? Yine birlikte olmak için on dört yıl bekleye-

cek miyiz? Sen burada, ben orada. Yok, artık çocuk değiliz. Seni bilmem ama bana çok güç gelecek.

— Bana güç gelmeyecek mi sanıyorsun? Şimdiden içimde bir şeyler kanamaya başladı. Ağzım kuruyor. Bütün Ankara Palas üstüme üstüme geliyor sanki.

— Samim, benim tatlı varlığım, dur, acele etme. Her şeyin bir çaresi bulunur. Bizi ne Dünya Savaşı birbirimizden ayırabildi, ne de Cumhuriyet'in ilânı. Sonunda buluştuk. Eskisinden tatlı seviştik, sevişiyoruz da. Mutlaka, mutlaka bir yolunu bulacağız.

— Bulacağız ama bakalım ne zaman. Ömrümüz yetecek mi mutlu olmaya?

— N'olur beni üzme Samim. Biraz gerçekçi olalım. Bunları sonra düşünürüz. Hele şu yarınki konuşmayı da yapayım. Öbür gün birlikte İstanbul'a döneriz. Senin de gazetenin başında bulunman gerekmez mi? Bir aydır gazeteyi bıraktın. Yazılarını buradan gönderiyorsun.

— Bırak şimdi bunları Colette, sen beni öyle büyüledin ki, anlamıyor musun? Yaşamımın en mutlu günlerini yaşıyorum. Sanırım sen de öyle. Birdenbire bir telefon bizi rüyalarımızdan uyandırdı.

— Biz mutluluğu nerede arıyoruz, bilmiyorum.

— Mutluluk bizim beraberliğimizde.

— İyi de senin devrimlerin, benim gazetem ve yazılarım olmazsa yine bu mutluluğu sürdürebilir miyiz? Ayakların yere basıyor mu Samim?

— Basıyor basmasına da, görmek, düşünmek istemiyorum.

— Ben de sana bu akşam bunları hiç düşünmeyelim, diyorum. Olaylar bizi bir yerlere, belki bir süre ayrı yerlere sürükleyecek. Ama biz kendimizi olaylara kaptırmayacağız. Yeni koşullar altında sağlıklı kararlar alacağız. Bu bir kader değil. Kaderimizi biz kendimiz çizeceğiz.

— Tamam, anlaştık öyleyse.

Colette'le Samim bu umutsuz anlaşmayı yine de sıcak öpüşmeler ve lezzetli bir-iki meze eşliğinde kadehlerle kutladılar.

Gazi'nin Sofrasında

Otelin restoranında hafif bir akşam yemeği yendi. Sonra yine Colette'in odasına çekildiler. Konu ertesi akşamki yemekti. Colette Gazi'nin sofralarını çok merak ediyordu. Kimler gelir? Neler konuşulur? Yemek saat kaçlara kadar sürer? Sofrada neler yenip içilir, devlete yön veren kararlar nasıl tartışılıp alınır?

Ertesi günkü davet, belki de Colette'in kafasındaki soruların cevaplanmasına yardımcı olacaktı. Samim söze şöyle başladı:

— Colette'ciğim, ben Gazi'nin sofrasında çok bulundum. Ama benden çok o sofralarda Nuri (Conker), Fuat (Bulca), Cevat Abbas, Şükrü Kaya, Tevfik Rüştü, Salih (Bozok), Falih Rıfkı ve Kılıç Ali gibi arkadaşlar bulundular. Keşke fırsat olsa da onları dinleyebilsen.

Ben onlardan dinlediklerimi kendi bildiklerimle birleştirerek sana anlatayım. Gazi'nin sofrası bir içki sofrası değil, bir çeşit inceleme ve araştırma merkezi ve bilimler akademisidir. Orada her şey tartışılır, sanat, kültür, dış politika, eğitim, tarih, coğrafya, edebiyat, din, dil, askerlik, milliyetçilik, ekonomi, ülkenin güvenliği, azınlıklar; her şey, her şey... Herkes düşüncelerini açıklar, Gazi'ye ters düşse de bunları savunmaktan çekinmez.

Yalnız, Gazi dedikodudan hiç hoşlanmaz. Dedikodu yapan olursa Gazi'nin suratı asılır, bu gibi konuşmaları duymak istemediğini söyler. Dahası da var, dedikoduda adı geçenleri hemen sofrasına çağırıp yüzleştirmeye kalkar. "Bakın bu arkadaş sizin arkanızdan şunu şunu söyledi. Doğru mudur?" diye sorar. Dedikoduyu yapan da rezil kepaze olur. Gazi'nin çevresindeki insanlar onun bu huyunu bildikleri için hiç kimsenin arkasından konuşmazlar. Gazi doğrucubaşıdır. Colette'ciğim sana, Falih Rıfkı'nın sofralar hakkında neler düşündüğünü anlatayım. Gazi'nin sofralarında çok sık bulunan Falih Rıfkı Bey şöyle der:

"Gazi'nin devlet sırlarını sofrasının üstüne döktüğünü hiç sanmayın. Resmi işlerini hükümet adamlarıyla görüşür, akşam meclislerinde de dostlarıyla buluşur, olaylar ve kişiler üzerine anılarını anlatır ve tartışır. Bu onun eski âdetidir. O, yaman bir politikacı-

dır. Son büyük Makedonyalıdır. Ne yaptığını, ne yapacağını, kimlere ne yaptıracağını, kimleri nasıl ve nerede kullanacağını iyi bilir, pek hesaplı bir adamdır. Varmak istediği hedefe ulaşmasını iyi bilir. Bal veren bir çiçek değil, balı almasını bilen bir arıdır. Tarihte, gazi kadar iç ve dış, özel ve resmi yaşayışı birbirine karışan, iç içe geçen, hatta birbirinden ayrılmayan pek az adam vardır."

Samim konuşmasını şöyle sürdürdü:

Gazi'nin bence üç tür sofrası vardır: Birincide Gazi yalnız çok yakın arkadaşlarıyla birlikte olur. O arkadaşlar Kemal Paşa'nın çocukluk, gençlik, Harbiye ve askerlik arkadaşlarıdır. İçlerinden bazıları uzaktan akrabası da olur. Onlarla gençlik anıları konuşulur, şakalar, taklitler yapılır, şarkılar, türküler söylenir, sabahlara kadar eğlenilir. Bu tür sofralar yalnız Çankaya'da değil, Gazi'nin gittiği birçok yerde kurulur. Örneğin Dolmabahçe'de, Yalova'da, Pera Palas'ta, Park Otel'de, Tokatlıyan'da...

İkinci tür sofralar, devlet adamlarının ve gazetecilerin de katıldığı sofralardır. İsmet Paşa, Mareşal Fevzi Paşa, Celâl (Bayar) Bey, Reşit Galip Bey, Ali (Çetinkaya) Bey, Hikmet (Bayur) Bey, Yunus Nadi Bey, Mahmut (Soydan) Bey, Mahmut Esat (Bozkurt) Bey, Kâzım Paşa (Orbay) gibi bakan, kumandan ve gazetecilerin davet edildiği bu sofralarda, devlet işleri konuşulur.

Üçüncü tür sofralarda belirli bir konuda doğrudan çalışmalar yapılır. Bunlara bazen Ankara'da bulunan Türkiye büyükelçileri, genel müdürler, ünlü valiler, profesörler, bilim adamları çağrılır. Yemekte yalnız sorunlar tartışılır, notlar alınır, ön kararlara varılır ve bunların uygulanması için Gazi ertesi gün, kesin direktifler verir.

— Yani, anladığım kadarıyla bu sonuncusu, üst düzeyde birer danışma kurulu toplantısı gibi bir şey?

— Aynen öyle. Sofranın karşısında büyük bir karatahta bulunur. Gazi sık sık tahta başına geçerek planlar çizer, yazılar yazar, katılımcıları da bazen tahta başına çağırır. Bu, sanki birer atölye çalışmasıdır. En önemli devrim konuları bu tür toplantılarda ele alınmıştır.

— Peki toplantılar nasıl düzenlenir? Yemeğe çağrılanlar o akşam gündemde nelerin olduğunu bilirler mi?

— Hayır, bilmezler. Tasarı, Gazi'nin kafasındadır. O konuda söz söyleyebileceğine inandığı kişileri yemeğe çağırır.

— Peki, Samim, bu bir dikta yönetimi olmuyor mu?

— Hayır, asla. Gündemi saptamak, bütün yönetim kurullarında başkanın görevidir. O da başkanlık görevini yapıyor. Toplantı şöyle düzenlenir. Gazi, kafasında gündemi oluşturduktan sonra akşam 6'ya doğru başyavere yemeğe kimlerin geleceğini bildirir.

Gelenler Çankaya Köşkü'nün bilardo salonunda toplanır, kendi aralarında konuşmaya başlarlar. Gazi genelde randevularına çok sadıktır, konuklarını bekletmekten hiç hoşlanmaz. Doğru bilardo salonuna gelir, keyfi yerindeyse yemek saatine kadar biraz bilardo oynar. Genelde Nuri (Conker), Tevfik Rüştü ve Salih (Bozok) beyler kendisine eşlik eder, saati gelince de Gazi konuklarını sofraya davet eder.

Sofraya bazen kadınlar da katılır. Gazi'nin ilk gizli eşi Fikriye, sonra Lâtife Hanım, Sabiha (Gökçen) ve Afet (İnan) hanımlar uzun süreler sofralarda bulundular. Gazi bazı arkadaşlarının bazen eşleriyle birlikte gelmelerini ister.

Gazi sofra düzeni konusunda çok meraklı ve titizdir. Çatal, kaşık, bıçak, peçeteler yerli yerine konmamışsa Gazi bunları doğrudan düzeltir, garsonlara da ters ters bakar. Onlar da utanırlar.

Gazi yemek seçmez, bu anlamda güç bir kişi değildir. Önüne ne konsa yer. Ama yemekten önce beyaz peynir, kavun ve leblebiyle rakı içmeyi sever. Yemek, genelde sofraya çok geç gelir.

— Hangi yemekleri sevdiğini de söyler misin?

— Neleri merak ediyorsun, şaşıyorum. Dur bakayım, anımsamaya çalışayım. Karnıyarık, kuru fasulye, pilav, etli bamya, beyaz peynirli omlet gibi bizim mutfağa özgü halk tipi yemeklere bayılır. Sofrada çoğu zaman konuşmak ve konuşulanları dinlemek yüzünden de gece yarılarına kadar aç kaldığı olmuştur. Yakınlarından duymuştum, bazen konuklar gittikten sonra mut-

fağa gider, aşçıya omlet yaptırırmış. Öğlenleri bir bardak ayran ya da limonata içer.

Kılıç Ali Bey anlatmıştı, bir gün öğleyin Ankara'da evine yemeğe gitmiş. Bir de bakmış, kapıda Gazi'nin otomobili duruyor. Telaşla içeri girmiş. Bir de ne görsün, Gazi mutfakta omlet yaptırmış, yiyor.

— Samim'ciğim, sofra nasıl toplanır, kimler çağrılır, neler konuşulur, hepsini anlattın. Peki sofra nasıl dağılır, onu da anlatsana.

— Yine sana Falih Rıfkı'dan duyduklarımı anlatayım. Falih'e göre sofranın iki türlü dağılışı vardır. Ya Gazi'yi iyice uyku ve yorgunluk basar, herkese izin verir, kendi de yatak odasına çıkar, yatar. Ya da sofrada yabancılar varsa onlarla vedalaşıp onları yolcu eder, birkaç yakın arkadaşını alıkoyar ve onlarla özel sohbetini sürdürür.

Falih'in katıldığı bir yemekte güle oynaya sabahlamışlar. Gazi birkaç yakınını alıkoymuş. Onlarla, gece üstüne bir hayli yorum yapılmış, konuşulmuş. Tam ayrılacakları sırada Falih Gazi'ye; "Şimdiye kadar sizin için yalnız yabancılar yazdı," demiş. "Biz yanınızdayız, sizi onlardan daha iyi tanıyoruz. İzin verin de Yakup Kadri'yle birlikte bir kitap hazırlayalım."

Gazi;

"Dün geceyi de yazacak mısınız?" diye sormuş. Falih;

"Canım efendim," demiş, "bu kadar özel yaşamınıza girmeye ne gerek var?"

Gazi;

"Ama," demiş, "bunlar yazılmazsa ben anlaşılamam ki... Siz de başkalarının yazdıklarını tekrarlamış olursunuz."

— Onlar da vazgeçmişler, dedi Samim.

— İyi de Samim'ciğim, içki konusunda fazla bir şey söylemedin.

— Sevgilim, sen Gazi'ye o soruyu sordun. O sana ne dedi, yarın akşam anlatırım, demedi mi? Tamam öyleyse, onu da kendisinden dinle.

O gün zaman çok çabuk geçti. Colette Çankaya'daki yemeğe titizlikle hazırlandı. Sabahtan saçlarını bigudiyle sarıp dalgalandırdı. Koyu renk bir döpiyes giydi. Ayaklarında uzun topuklu ayakkabılar vardı. Boynuna ve saçlarına hafif bir parfüm sıktı. Rujunu tazeledi. Samim saat 7.30'da hazır olmasını söylemişti. Birlikte yine bir arabaya binerek Çankaya'ya yollandılar.

Başyaver kendilerini salona aldı. Öteki konuklar da oradaydı, Samim teker teker onları tanıttı:

— Gazi Hazretleri'nin en yakın arkadaşı Sayın Nuri (Conker) Beyefendi, yakın dostu ve akrabası eski Ankara Kumandanı Sayın Fuat (Bulca) Beyefendi, Sayın Dışişleri Bakanımız Tevfik Rüştü Beyefendi'yi zaten tanımıştın, Sayın Mahmut Esat Beyefendi'yle de tanışıyorsunuz. Cumhurbaşkanlığı Özel Kalem Müdürü Sayın Hasan Rıza (Soyak) Beyefendi...

— Çok mutlu oldum efendim. Bu akşam Ekselans'ın sofrasında sizlerle birlikte olmak benim için ne büyük zevk.

Az sonra Gazi de salona geldi. Çok şık bir takım elbise giymişti. Gözleri parlıyordu. Konuklarıyla güler yüzle ve içten bir hava içinde el sıkıştı. Bu, hiç de resmi olmayan bir dost toplantısıydı. Her şey konuşulabilirdi.

Az sonra sofraya geçtiler. Colette'in gözü, Samim'in sözünü ettiği, masanın arkasındaki karatahtayı aradı. Tahta yoktu. Yabancı konuklar olunca karatahtanın kaldırıldığını anladı.

Şef garson Colette'e ne içeceğini sordu.

— Rakı lütfen!

Öteki konuklara ne içecekleri sorulmadı. Kristal bir sürahiden kadehlere rakılar dolduruldu.

Sofradakilerin hepsi Fransızca biliyordu. Gazi, özellikle bu uyumu sağlamak için Fransızca bilmeyen hiç kimseyi çağırmamıştı.

Gazi'nin ve Cumhuriyet'in onuruna ilk kadehler kaldırıldıktan sonra Gazi konuşmaya başladı.

— Madam, siz bana dün içki konusunda ne düşündüğümü

sormuştunuz, söze oradan başlayacağım. Nasıl Fransızlar şarap, İngilizler viski içiyorsa ben de rakı içerim, ama önemli sorunların tartışılacağı toplantılarda değil. Gündüzleri de hiç içmem. Bazı yakın arkadaşlarım bana içkinin zararlarını anlatıyor. Ben de onlara diyorum ki, "Ben bunları bilmez değilim, haklısınız. Fakat ne yapayım ki bazen kafam bana ıstırap verecek kadar hızlı çalışıyor. Böyle durumlarda kafamı biraz uyuşturup dinlenme ihtiyacını duyuyorum."

Gazi kısa bir süre sustuktan sonra konuşmasını şöyle sürdürdü:

— Benim adım çok içer diye çıkmıştır. Ne var ki görev başında bir damla içmem. Vatan işlerine içki karıştırmam. İçki sadece benim keyfim içindir. İçki yüzünden görevimi bir an geri bıraktığımı anımsamıyorum.

Daha gençken, manevralara çıkmadan önce, muhabbete dalarak sabahlara kadar içsek bile ben uyumadan, saatinde görevimin başına gider ve işimi hiç aksatmazdım. İçki ve görev iki ayrı şeydir. Eğer birbirine dokunacaksa, görevi elbette keyfe tercih etmeli ve içkiyi kesmeli.

— Ekselans, bir soru soracağım ancak onu, sadece meraktan soruyorum: Sizin pokere düşkün olduğunuz söyleniyor. Doğru mu?

Gazi bastı kahkahayı.

— Bırakayım da, dedi, bunun yanıtını arkadaşlar versinler. Hasan Rıza Bey, lütfen anlatır mısınız?

— Anlatayım efendim. Gazi Hazretleri kumardan hiç hazzetmezler. Ama bazı geceler köşkte ya da davetli olduğu yerlerde poker oynarlar. Ama sonunda ne olur? Gazi, kazansın kazanmasın, bütün fişleri harman eder ve herkes verdiği parayı geri alır. Buna kumar diyebilir miyiz? Bazen de arkadaşlarıyla, eğlenmek için tavla oynar. Bu da bilmem kumar sayılır mı?

— Ekselans, size günde kaç saat ve nasıl çalıştığınızı sormak isterim. Bu konular Fransızları çok ilgilendirir. Bir şeyler söylemek ister misiniz?

— Bunun da yanıtını Hasan Rıza Bey'e bırakıyorum.

Gazi'nin özel kalem müdürü elbette bu sorunun yanıtını çok iyi biliyordu.

— Gazi Hazretleri bazen hiç dinlenmeden 30-40 saat çalışır, diye söze başladı. Büyük Nutuk'unu dikte ederken, yanında çalışan arkadaşlar oldukça yorgun düşmüş ve içlerinde bayılanlar olmuştu. Ama Gazi Hazretleri hiç yorulmadan kâh ayakta, kâh otururak, belgeleri inceleyerek 20-30 saat çalışmalarını sürdürmüş ve kendisinde en ufak bir yorgunluk belirtisi görülmemiştir.

Şunu da belirteyim, Gazi Hazretleri okumayı çok sever. Genel bilgisini durmadan artırmaya çalışır. Eline aldığı kitabı ilginç bulursa, kabil değil bitirmeden bırakmaz.

Paşam, izin verirseniz, bir anımı da anlatayım.

— Anlat bakalım, bence hiçbir sakıncası yok.

— Bir geziden dönüyordum. Sabahleyin Ankara'da trenden iner inmez doğru köşke gittim ve Paşa Hazretleri'nin ne durumda olduğunu sordum. Aldığım yanıt şu oldu: "Paşa Hazretleri iki gün, iki gecedir durmadan kitap okuyorlar. Yalnız birkaç kez banyo yaptılar ve koltuğunda dinlendiler."

İzin alıp yatak odasına girdim. Paşa, beyaz keten gecelik entarisiyle geniş koltuğuna bağdaş kurmuş dinleniyordu. Elinde, bitirmek üzere olduğu bir kitap vardı. Bana;

"Hoş geldin, otur bakalım," dedi. "Elime bir tarih kitabı geçti, onu okuyorum."

"Yorulmadınız mı Paşam?"

"Hayır, yalnız gözlerim yaşarıyor. Ama onun da çaresini buldum. Birkaç metre tülbent aldım, parça parça kestirdim, onlarla gözlerimi kuruluyorum."

Gazi;

— Evet, dedi, Hasan Rıza Bey'in anlattıkları doğrudur. Kendimi okumaya kaptırdım mı kurtulamıyorum.

Colette;

— Ekselans, dedi, yine Fransız kamuoyunu ilgilendiren bir sorum olacak: Hiç halktan uzaklaştığınızı, yalnız kaldığınızı his-

setmiyor musunuz? Çünkü genelde büyük adamlar böyle bir yalnızlık bunalımına düşerler.

— Çok doğru söylüyorsunuz, ben halktan hiç kopmak istemem. Halkın arasına karışıp özgürce dolaşmayı, birlikte eğlenmeyi her zaman özlüyorum. İlk başlarda buna pek olanak bulamıyordum. Ayrıca gittiğim yerlerde insanlar beni görür görmez eğlencelerini bırakarak toparlanmaya başlıyorlardı, bundan çok rahatsız oluyordum.

Zamanla Ankara büyüyüp genişleyince toplantı yerleri de çoğaldı. Halkın arasına daha çok karışabildim. İnsanlar da bana alıştılar, çekingenlik duymamaya başladılar.

İstanbul'da da sık sık halkın arasına karışma olanağını buluyorum. Gülhane Parkı, Pera Palas, Tokatlıyan Oteli, Roznuar, Garden Bar ve Büyükada'da Anadolu Kulübü'nde insanlar beni aralarında görüyorlar. Ama yine de istediğim rahatı bulduğumu söyleyemem.

Gazi bir an düşündükten sonra Hasan Rıza Bey'e dönerek;

— Lütfen sen anlatır mısın, dedi. Benim bu sıkıntıma her zaman tanık oluyorsun.

Colette iyi bir soru sormuş olmanın sevinci içindeydi.

Hasan Rıza Bey;

— Olur, dedi. Ben buna çok tanık oldum. Yalnız ben mi, Nuri Bey, Fuat Bey, hepimiz sizin halkın arasına karışmak için her zaman nasıl bir çaba harcadığınızı yakından biliriz. Paşam, izin verirseniz arkadaşlara ve konuğumuza benim şu Karaoğlan Çarşısı olayını anlatayım.

— Ha, anladım. Anlat anlat.

— Çankaya'daki bu köşk daha yapılmamıştı, Gazi Hazretleri Eski Köşk'te oturuyorlardı. Ben de bir akşamüstü günlük işler hakkında bilgi vermek için Köşk'e çıkmıştım. Gazi Hazretleri'ni Köşk'ün holünde buldum, tek başına bilardo oynuyordu. Beni görünce elindeki istekayı bıraktı. "Nereden geliyorsun?" diye sordu. "Çarşıdan efendim," dedim. "İşin mi vardı?" diye sorunca, "Hayır efendim," dedim. "Karaoğlan'daki Çiftlik mağazasına uğ-

ramıştım. Orada bir arkadaşıma rastladım, Samanpazarı'na kadar yürüdük. Oradan bir arabaya binip döndüm."

Gazi Hazretleri, "Gördün mü ya," dedi. "İşte ben bu kadarını da yapamıyorum. Sizin geçtiğiniz yollardan ben ancak otomobille geçebiliyorum. Herkes gibi yaya yürümem imkânsız. Kaç kez denedim, arabadan inince derhal çevremi kalabalık bir meraklı kitlesi sarıyor. Yol kapanıyor, trafik duruyor, polis işe karışıyor ve halk rahatsız oluyor. Yürüyemiyorum ve arabaya binip uzaklaşmak zorunda kalıyorum. Bu benim için hiç hoş değil."

Gazi, Hasan Rıza Bey'in konuşmasını gülümseyerek dinliyordu. Bütün öteki konuklar da keyifli keyifli gülüyordu.

— Evet, dedi Gazi, Hasan Rıza Bey'in anlattıkları çok doğru. Aynen öyle demiştim. Yani, ben burada bir çeşit mahpus hayatı yaşıyorum. Gündüzleri genelde yalnızım. Herkes işinde gücünde. Benim ise bazı günler bir saatimi bile dolduracak işim olmuyor. Ya kitap okuyorum ya da bir şeyler yazıyorum. Biraz hava almak istersem şehrin içinde ya da dışında ancak otomobille geziler yapıyorum. Sonra yine bu hapishaneye dönüyorum. Kendi kendime bilardo oynuyorum, sofra zamanını bekliyorum.

Gazi yine bir an sustu. Sonra arkadaşlarının teker teker yüzlerine bakıp gülümseyerek;

— Hep aynı yüzler, aynı sözler, dedi.

Ama bu elbette şakaydı. Ciddi yanı var mıydı, onu kimse düşünmek istemedi.

Colette;

— Ekselans, dedi, ne kadar tatlı anlattınız. Ne kadar içten ve duygusaldı. İşte sizden tam bu tür sözler beklerdim. Sizin için bir de diktatör derler, böyle bir insan hiç diktatör olur mu?

Colette'in bu sözleri üzerine Salih Bozok;

— İzin verirseniz bu konuda ben konuşayım, dedi Gazi'ye bakarak. Olur işaretini alınca da devam etti: Gazi Hazretleri bu konuda çevresindeki insanların düşüncelerini sorar. Bazen düşüncelerini değerli bulmadığı kimselerle de görüşür. Bir defasında dayanamayıp kendisine "Paşam," demiştim, "şu danıştığınız

kimseler içinde bazen öyleleri var ki, şaşırıyorum. Onların görüşlerine katılmayacağınızı da biliyorum. Kararınızı önceden vermiş olduğunuz da belli. O halde ne diye bu kişileri birer birer çağırıp konuşturuyorsunuz?"

Gazi, yüzüme alaycı bir havayla bakıp şu yanıtı vermişti: "Bazen hiç umulmadık adamlardan pek çok şeyler öğrenmişimdir. Hiçbir düşünceyi yabana atmamak gerekir. Sonuçta, kendi düşüncemi uygulayacak olsam bile, herkesi ayrı ayrı dinlemekten zevk alırım."

Bu kez de Nuri Conker araya girerek Hasan Rıza Bey'e şöyle dedi:

— Bir de Bursa hikâyesi vardı. Hani Muhafız Komutanı İsmail Hakkı (Tekçe) ile Gazi'yi korumaya kalkmışsınız. Gazi izin verirse, onu da anlatsana.

Gazi'nin izin vermesiyle Hasan Rıza Bey başladı:

— Anlatayım. Şapka Devrimi günlerinde Gazi Hazretleri Bursa'ya gitmişti. Temenyeri'ndeki Cumhuriyet Köşkü'nde konuk edilmişti. Köşkün kent dışındaki yolu dik ve virajlıydı. Birtakım yobazların Şapka Devrimi'ne karşı bazı hazırlıklarda bulunduklarını haber aldık. Bu çeşit kötü niyetli insanlar virajlarda, tarlaların içinde pusu kurup otomobile saldırıda bulunabilirlerdi.

Muhafız Komutanı İsmail Hakkı'yla bu olasılığı konuştuk. Yolun iki yanına ve virajlara süngülü nöbetçiler koymayı uygun gördük.

Gazi Paşamız Bursa'ya bir akşamüstü gelmiş, Köşk'e çıkıncaya kadar da hava iyice kararmıştı. Bu yüzden bizim aldığımız güvenlik önlemlerinin farkına varamamıştı. Ama ertesi gün şehre inerken bir de bakmış ki yol, süngülü nöbetçilerle sarılmış. Köşk'e döner dönmez beni çağırttı. Kızgın ve kırgın bir havadaydı. "Yoldaki bu durum nedir?" diye sordu. Kekelemeye başladım. O devam etti: "Sen buraya gelip benimle görüşmek istesen, iki yanı süngülü askerlerle tutulmuş bir yoldan geçmek hiç hoşuna gider miydi? Böyle şeylere hiç gerek yoktur. Bir daha yapmayınız.

Kapıdaki resmi polisleri de istemem. Gerekiyorsa onların yerine sivilleri kullanınız. Aldığınız önlemler halkı ürkütmeyecek biçimde olmalıdır."

Bunun üzerine kapıdaki resmi elbiseli polisleri geri çektik. Yol üstündeki nöbetçiler de tarlaların içine alındı ve yerleştirildi.

Gazi;

— Vay, vay, vay, dedi, neler yapmışsınız da hiç haberim olmamış.

Bu konuşmalar olurken bir yandan rakılar içiliyor, ufak mezeler dağıtılıyordu. Saat 11'i geçiyordu. Yemek servisi başlamadan önce Colette Gazi'ye;

— Ekselans, dedi, size son bir sorum olacak. Burası belki yeri değildir. İsterseniz hiç yanıt vermeyin, ama ben bunu sormadan edemeyeceğim. Gazetem özellikle bu sorunun yanıtını bekliyor: Komünizm hakkında ne düşünüyorsunuz?

Herkes Gazi'nin bu konuda neler düşündüğünü çok iyi biliyordu, ama yine de Paşa'nın neler söyleyeceği merakla bekleniyordu. Gazi söze şöyle başladı:

— Komünizm sosyal bir konudur. Ülkemizin sosyal koşulları, dinsel ve ulusal geleneklerimiz, Rusya'daki komünizmin bizde uygulanmasını mümkün kılmıyor.

Le Petit Parisien gazetesinden gelen bir muhabire de 1922 sonlarında söylediğim gibi, bizim yönetim biçimimiz Bolşevik bir düzen değildir. Çünkü biz, ne Bolşevikiz ne de komünist. Ne biri, ne öbürü olamayız. Çünkü biz milliyetçiyiz ve dinimize saygılıyız. Bizim hükümet biçimimiz tam demokrattır. Dilimizde bu hükümete "Halk Hükümeti" denir.

Biz Ruslarla olan ilişkilerimizde kapitalizmin aleyhine olmadık, komünizmin ilkelerine de hiç değinmedik. Bize Ruslar, "Bizimle görüşmek için komünist olunuz ya da olmak zorundasınız," demediler. Biz de onlara, "Sizinle dost olabilmek için komünist olmaya karar verdik," demedik.

Bolşevik Hükümeti'nin komünist olduğunu biliyoruz. Temel amaçları komünistliktir. Tüm uluslara bu fikri kabul ettirmek ve

bu rejimi uygulatmak isterler. "Biz Türkiye'de buna engel olacağız, size bunu yaptırmayız," demek, Bolşevik Hükümeti'nin varlığını tanımamak, onu reddetmek demek değildir. Biz bunu yapmayız. Ama ülkemize ve ulusumuza zarar verilmemesi için gerekli önlemleri de almak zorundayız. Onlar buna karşı çıkamazlar. Hükümetin resmi kişiliği başkadır, ulus içinde oluşacak sıradan derneklerin görüşleri başka.

Sorumsuz bazı kimseler Rus komünistliğini ülkeye sokmak için girişimlerde bulunabilirler. Bu, siyasal ve sosyal bir konudur. Ben sosyal devrimlerden söz etmiyorum. O, ulusun gelişmesine ve yeteneğine bağlıdır.

Ben şunu söyleyeyim, Türkiye'de Bolşeviklik olmayacaktır. Türk Hükümeti'nin temel amacı halka özgürlük ve mutluluk vermek, halkımıza iyi bakmaktır. Türkiye'de işsizlik de yoktur.

Hepimiz biliriz ki, Dünya Savaşı'nın son yıllarında Rusya'da fakir halkın, özellikle en çok eziyet ve üzüntü çeken işçi kesiminin gerçek sosyalistlik niyetleri açığa çıktı. Ve bu kesim, tüm insanlığın, emperyalist ve kapitalist yönetimlerin zalim hükmünden kurtulmasını amaç edindi. Bakû'da bir kongre toplandığını biliyorsunuz. Resmi ve resmi olmayan yollardan bizden de temsilciler çağrıldı. Bu çağrılar doğrudan halkımıza yapıldı. Biz kimseden ders almadık, aldatıcı vaatlere kanarak işe girişmedik. Bizim ilkelerimiz Bolşevik ilkeleri değildir. Bizim görüşümüz halkçılıktır. Kuvvetin, egemenliğin, yönetimin doğrudan halka verilmesidir. Bize milliyetperver derler, ancak öyle milliyetperveriz ki bizimle işbirliği yapan tüm milletlere de saygı gösteririz. Biz bencil ve kibirli değiliz.

Bolşeviklik ulus içinde haksızlığa uğramış bir sınıfı göz önüne alır. Bizim ulusumuz tümüyle haksızlığa uğramış ve zulüm görmüştür. Biz ülkenin ahengi ve düzenini korumak zorundayız.

Biz kongrelere de gideriz, her şeye katılırız. Ama bu toplantılara ulusun temsilcilerinden oluşan Meclis'ten kişiler gider ve yapılması gerekeni yapar.

Gazi bir süre sustuktan sonra heyecanlı bir sesle konuşmasını şöyle sürdürdü:

— Biz bir devrim yaptık. Buna devam ediyoruz. Biliyorsunuz Fransa Büyük Devrimi, hemen hemen yüz yıl sürmüştür. Devrimin birkaç yılda tamamlanacağını düşünmek yanlış olur.

Hocaları memnun edelim, İslam âlemini memnun edelim, herkesi memnun edelim dersek devrim yapamayız.

Bu devrim, milletin selâmeti adına, halk adına yapıldı. Milletimiz demokratik bir hükümet kurarak düşman ordularını yok etti.

Colette Hanım, size son bir şey daha söylemek isterim. Geçen Nisan'da yaptığımız bir değişiklikle, Anayasa'dan, "Türkiye devletinin dini İslâm'dır" hükmünü çıkardık. Laiklik böylece Anayasa'daki yerini almış oldu. Rejimi uygarlık temeline oturttuk.

Colette istediğinden çok fazlasını almıştı. Gazi sözlerini bitirince yeniden servis yapıldı. Saatler ilerlemişti. Gece yarısından sonra sofradakiler artık dağılma zamanının geldiğini anladılar. Önce Samim'le Colette kalktı. Kapıda arabaları bekliyordu. Çok olumlu geçen bir gecenin sonunda, büyük bir mutluluk içinde otele döndüler. Konuşulacak daha çok şey vardı. Birtakım yorumlar yapılabilirdi. Ama o işleri sabaha bıraktılar. Ankara'daki son geceleriydi. Biraz yorgun da olsalar son gecenin tadını doya doya çıkarmaları gerekmez miydi?

Devrimler Yeterli mi?

Sabah kahvaltısı Colette'in odasına getirildi.

— Sevgili Colette, nasıl buldun dün akşamki konuşmaları?

— Çok çok yararlandım. Bu, muazzam bir yazı konusu olacak. Kemal Paşa'nın komünizme ve devrimciliğe yaklaşımı kafamı bir hayli kurcaladı.

— Bolşevikliğe bakış açısını zaten çok iyi biliyorduk. Ama devrimler hakkındaki konuşmaları benim için pek doyurucu olmadı.

— Neden? Milli Eğitim, Şapka, Yazı Devrimi, Hukuk Devrimi, Hilafet'in ve Saltanat'ın kaldırılması, ekonomik devrimler, devletçilikle ilgili çabalar senin için yeterli değil mi?

— Değil desem, beni çok ukala bulur musun?

— Hayır bulmam. Benim de kafamın takıldığı bazı şeyler var. Konuş bakalım.

— Colette'ciğim, benim hep devrimlerden yana olduğumu bilirsin. Gazi Anadolu'ya geçtiğinden beri, yani, yaklaşık on yıldır bu gelişmeleri çok büyük bir coşkuyla yaşadım. Ama düşünsene, bütün yapılanlar, hep üstyapı devrimleri değil mi? Altyapıyı değiştirmeye yöneldik mi? Yeni bir üretim düzeni kurabildik mi? Toprak reformu yapabildik mi? Köylü yurdun efendisidir diyoruz ama toprak ve tarım düzeninde Osmanlı'dan beri neyi değiştirebildik? Ağaların, büyük toprak sahiplerinin kurduğu sömürü düzeni sürüp gidiyor. Köylü yine onların kölesi, yine yoksul ve perişan, yine kara cahillik içinde. Üretim ilişkileri hiç değişti mi? Yine tefeciler, aracılar, köylünün ürününü yok pahasına alıyor ve halkı sömürüyorlar. Köylüye üretim ve iş olanakları sağlayabildik mi? Köylü için üretim ve dağıtım kooperatifleri kurabildik mi? Köylüye yol, su ve elektrik götürebildik mi? Köy okullarını açabildik mi? Köylüyü aydınlatabildik mi? Onlar istedikleri kadar köylü efendimizdir desinler, köylü buna inanıyor mu?

Bugün bütün bu devrimler Gazi'nin yaşamasına bağlı. O giderse, yarın onu bir suikastle yok ederlerse ne olacak? Kim koruyacak devrimleri? Çevresindeki bir avuç devrimci ve bugün onlara dalkavukluk bazı eden çanak yalayıcılar mı? Hepsi yarın devrim düşmanı olur. Hepsi yine medreseleri açmaya, şeriat düzenini kurmaya kalkarlar. Ne yazık ki koşullar hâlâ buna çok elverişli. Pusuya yatmış bekliyorlar. Şimdi ödleri kopuyor, kıllarını kıpırdatamıyorlar. Biliyorlar, baskı yasaları, Takrir-i Sükûn Kanunu yürürlükte. Yarın yine İstiklâl Mahkemeleri kurulur, hepsini darağacına yollarlar.

Bütün sorun yeni bir düzen kurup ülkenin ekonomik bağımsızlığını sağlayabilmekte. Bu iş hiç kolay değil. Hükümet emperyalizme savaş açtı, ama içerideki kapitalist eğilimlere karşı hiçbir önlem alınamadı. Ülkede yeni zenginler yetişsin isteniyor. Bu girişimler iktidardan da destek buluyor.

— Peki, böyle bir girişim kentlerde varlıklı bir sınıfın gelişmesine yol açmaz mı? Bunlar bir sermaye birikimi sağlarlar, üretim düzenine egemen olurlar. Her türlü vurguncu bunlardan çıkar. Yarın devleti de bunlar ele geçirebilirler.

— Evet sevgilim, yarın bir yanda toprak ağaları, bir yanda kentlerde palazlanan bu yeni zenginler, iktidarı ele geçirmek için bütün devrim düşmanlarıyla anlaşırlarsa hiç şaşmam.

— Peki sen geçenlerde bana hükümetin el koyduğu büyük bir yolsuzluk olayından, Yavuz-Havuz'dan söz etmiştin.

— Evet Colette, o olayın kahramanları Gazi'nin yakın arkadaşlarıydı. *Yavuz* zırhlısını bakımı için başka bir ülkeye göndermektense Türkiye'de yeni bir tesis kurup zırhlının bakımının orada yapılmasını önermişlerdi. Bir ortaklık kurup o işi gerçekleştirdiler ve dünyanın parasını vurdular. Devletin kendilerine her zaman destek olacağını sanıyorlardı. Adamlar köşeyi döndüler. Ama İsmet Paşa bu işi parmağına doladı, yüklü bir miktar komisyon alan eski Denizcilik Bakanı ile ortaklarına karşı acımasız bir kovuşturma açtı. Gazi de eski dostlarını İsmet Paşa'nın adaletine teslim etti. Hepsi mahkûm oldular. Ama ben bunu bir istisna olarak kabul ediyorum. Yarın bu vurgunculuk işleri belki de çoğalacak. Yeni bir vurguncular sınıfı ortaya çıkacak. Bunlar, hem dış ticareti ele geçirecekler hem de bankaları. Devrim düşmanlarına da her türlü ödünü verecekler.

— Ne kadar kötü olur.

— Colette, sevgilim, Gazi de bunun farkında. Geçenlerde Konya'da ne dedi, biliyor musun? "Bana karşı suikast düzenlenmesinin nedenini hiç düşündünüz mü? Bu girişimlerin peşinde koşanların benimle hiç alıp veremedikleri yoktur. Onlar intikam duygusuyla da davranmıyorlar. O halde neden beni yok etmek istiyorlar? Çünkü Cumhuriyet'i benimle özdeşleştiriyorlar. Ben gidersem istedikleri düzeni yeniden kuracaklarını umuyorlar."

Kemal Paşa sözlerini şöyle bitirdi: "Efendiler, size şunu söyleyeyim, devrimci Türkiye Cumhuriyeti'nin varlığı benim var olmama bağlı değildir. Bu Cumhuriyet ve devrimler Türk milleti-

nin öz malıdır, her zaman var olacaktır. Bu konuyu artık kapatalım."

Bence Gazi aldanıyor. Her şey ona bağlı. O yarın giderse felâket olur, felâket. Bütün gericiler ayaklanır. Bütün yeni zenginler de iktidarda kalabilmek için onlara her türlü ödünü verirler.

Ama ne yazık ki Gazi'nin çevresini hep dalkavuklar ve çıkarcılar almış. Gerçek devrimciler bunları açık açık kendisine söyleyemiyorlar. Ekonomik altyapı değişmedikçe bence devrimlerin güvencesi yoktur.

— Peki Samim, ya yeni yeni kurulan kamu işletmeleri, devlet bankaları, devlet tekelleri ne olur?

— Hiç merak etme sevgilim, onlar da özelleştirilir, vurgunculara, soygunculara devredilir.

— Her şeye karşın sen yine de umutlu musun? Bir şeylerin değişebileceğine inanıyor musun?

— Elbette. Bir şeyleri değiştirebilmek için elimizden geleni yapacağız.

Komünistlere Karşı Eylemler

Kahvaltıdan sonra Samim otelin resepsiyonundan günlük gazeteleri istedi. Kapıdaki çocuklardan biri az sonra, odaya *Hakimiyet-i Milliye* gazetesiyle bir gün önceki *Cumhuriyet* ve *Akşam* gazetelerini getirdi. Samim gazete başlıklarına şöyle bir göz attıktan sonra;

— Önemli bir şeyler yok, dedi. Ama dur bakayım, ufak bir haber var: Komünist şair Nâzım Hikmet altı ay önce Rusya'dan Türkiye'ye dönerken Hopa yakınlarında yakalanmış, sınırdan izinsiz geçtiği anlaşılınca tutuklanmış, üstü aranmış ve çantasından "Moskova'da Heraklit'i Düşünürken" adlı bir şiir çıktığı için de savcı, hakkında kovuşturma açmış.

Colette sordu:

— Peki neymiş bu şiir?

— Gazetede bu şiir yazılı değil ama ben biliyorum. Savcı Arap harfleriyle yazılı olan bu şiiri "Moskova'da Her Ekalliyet'i

Düşünürken" diye okumuş. Ekalliyet ne demek? Azınlık. Heraklit olmuş mu Ekalliyet... Savcı, "Demek sen Moskova'da Türkiye'deki azınlıkları düşündün," demiş. "Demek ki senin Kürtler ve Lazlarla ilişkilerin var. Demek ki sen yeni bir Kürt ayaklanması için Moskova'dan talimat getiriyordun. Buna bölücülük derler. Sen yurdun bölünmez bütünlüğünü bozmaya çalışıyorsun. Sen vatan hainisin." Nâzım, "Hayır," demiş, "siz galiba karıştırdınız. Ben Ekalliyet demedim, Heraklit dedim."

"Peki ne bu Heraklit?"

"Eski bir Yunan filozofu."

"Vay hain vay, demek ki senin Yunanlılarla da ilişkin var? Biz İstiklal Savaşı'nı yaptık. Yunanlıları denize döktük. Sen kalkıp Yunanlılar için şiir yazıyorsun. Senin kökün dışarıda zaten. Vatanı satmaya kalkmışsın. Senin damarlarında asil Türk kanı dolaşmıyor. Bunu cezası idamdır. Atın şu haini içeriye."

Nâzım Hikmet'i yanındaki arkadaşı Laz İsmail'le birlikte almışlar içeriye. Nâzım üç ay Hopa Cezaevi'nde tutuklu kaldıktan sonra Rize Cezaevi'ne gönderilmiş, oradan da İstanbul'a.

Şairi görenler anlattılar, elleri kelepçeliymiş, üstü başı perişanmış, sakalı uzamış, ayakları çamurluymuş, ceketinin düğmeleri kopuk, saçları darmadağınmış. Yine de başı dimdikmiş, mavi gözleri ışıl ışıl parlıyormuş. İki jandarmanın arasında bir kahraman gibi yürüyormuş.

Düşün Colette, Moskova'dan dönmekte olan Nâzım denen bu genç, 24-25 yaşlarında komünist bir şair. Düşüncelerini hiç saklamıyor, "Evet, ben komünistim," diye bas bas bağırıyor. Hükümet de güya her türlü düşünceye açık. Olur mu böyle şey?

Ne diyordum? Nâzım'la Laz İsmail'in İstanbul'da sorguları yapıldı. Daha önce haklarında kovuşturma açıldığı için her ikisinin de Ankara'ya gönderilmelerine karar verildi. Basında Nâzım'ın suçsuzluğunu savunan yazılar çıktı ama hiç aldıran olmadı. O sıralarda bir de af yasası çıkmış, siyasi tutuklular salıverilmişti. Nâzım için bunu uygulamak istemediler. Bakalım şimdi ne olacak?

Colette şöyle dedi:

— Samim'ciğim, ben sizdeki durumu pek anlayamıyorum. Bir komünist partisi kurulmasına, daha doğrusu komünistlerin yayın ve eylem yapmalarına izin var mı, yok mu? Hükümet komünistlerle sosyalistleri aynı kefeye mi koyuyor?

— Güzel soru. Şu anda bizde bir komünist partisi yok.

1920 Mayısı'nda Anadolu'da "Yeşilordu Cemiyeti" kuruldu. Kurucular arasında Tokat milletvekili Nâzım, Dr. Adnan (Adıvar), Hakkı Behiç, Yunus Nadi, Hüsrev Sami, Muhittin Baha (Pars) ve Çerkez Ethem'in ağabeyi Reşit de vardı. Çerkez Ethem de sonra bu cemiyete katıldı. Cemiyet Ankara'da, Eskişehir'de ve daha birçok ilde örgütlendi. Tüzükte cemiyetin kapitalizme, emperyalizme ve askeri yönetimlere karşı olduğu, İslâmiyet'in ilkelerine ve Türk aile yapısına saygılı olacağı ve ekonomik devlete geniş yer verileceği belirtiliyordu. Çerkez Ethem de "Bolşeviklik geleceğimiz için çok yararlı ve verimli olacaktır," diyordu.

Gazi bu gelişmelerden hoşlanmadı, örgütün çalışmalarını durdurttu. Yeşilordu, yalnız Eskişehir yöresinde etkili oldu.

Çerkez Ethem, o arada, 30 Ağustos 1920'de Arif Oruç'un sorumluluğu altında *Arkadaş* adıyla bir gazete çıkardı. Gazetenin adı bir hafta sonra *Seyyare-i Yeni Dünya*'ya dönüştü. Başlığın altında Marx'ın "Bütün Dünya İşçileri Birleşiniz" sözünden esinlenerek "Dünyanın Fukara-i Kasibesi Birleşiniz" (Dünyanın Fakir İşçileri Birleşiniz) sözü yer alıyordu.

— Peki ilk komünist partisi ne zaman kuruldu?

— Ayrıntılarına girmeden şunları söyleyeyim: Bu eğilimdeki ilk illegal parti, Türkiye Komünist Partisi olarak kuruldu. Bu örgütün bir merkez komitesi vardı. Komitenin başkanı da Mustafa Suphi Bey'di. Suphi Bey bu partinin "Türkiye'de Bolşevik devrimini yapmak için" kurulduğunu belirtmiş. Bolşevikler Türkiye'ye yapacakları yardımı bu komite aracılığıyla yapmayı tasarlamışlar. Komite, Türkiye'ye gönderilmek üzere Bakû'da 50 top, 70 makineli tüfek, 17 bin tüfek ve bir yığın cephane biriktirmiş. Merkez Komitesi Bakû'da, İstanbul'da ve Anadolu'da birkaç şube açmış.

7 Aralık 1920'de TKP'nin yayılma ve yasallaşmasını sağlamak üzere Türkiye Halk İştirakiyûn Fırkası kurulmuş. Mustafa Suphi, Meclis Başkanı Mustafa Kemal Paşa'ya bir mektup göndererek şunları sormuş:

- Anadolu'da serbest olarak Bolşevik teşkilâtına müsaade edilir mi?
- Bolşevik programının Anadolu'da uygulanması için ne gibi değişiklikler düşünüyorsunuz?
- Bu konuda Büyük Millet Meclisi'nin görüşü nedir?

Mustafa Kemal Paşa'nın da Mustafa Suphi Bey'in mektubuna şu yanıtı verdiğini duyduk:

"Mektubunuzu aldım. İstanbul Hükümeti'nin kabul ettiği barış koşulları tarafımızdan reddedilmiştir. Ezici çoğunluğu rençper ve köylüden oluşan milletimiz, Batı emperyalizminin ve kapitalizminin boyunduruğundan kendini kurtarabilmek için bunlara karşı birleşmeye ve savaşmaya karar vermiştir ve bu kararını uygulamaktadır.

Türkiye Halk İştirakiyûn Fırkası'nın da aynı amaçla çalışmakta olmasını sevinçle karşıladık.

Milletimiz kendi kaderine, tam bir bağımsızlık anlayışı içinde el koymuştur. Kurduğumuz halk hükümetinin ülkenin her yerinde halk tarafından seçilmiş birer yönetim kurulu vardır. Meclis Başkanlığı'na bağlı olan bu örgüt Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'dir. Meclis işte bu örgütten doğmuştur ve Sovyet örgütünden farksızdır. Sosyal devrimi de BMM yönetmektedir. Milletimizin birlik ve direncini kırabilecek zamansız girişimlerden çekinmek zorundayız.

Amaç ve ilke yönünden bizimle tamamen birlik olan Türkiye Halk İştirakiyûn Fırkası'ndan maddi ve manevi yönden hakkıyla yararlanabilmemiz için teşkilâtınızın Meclis Başkanlığıyla irtibat kurması gerekir. Türkiye'de kurulacak

örgüt ve uygulanacak devrimler ancak bu kanal aracılığıyla yapılabilir.

Bu işbirliğini sağlamak için Büyük Millet Meclisi'ne yetkili bir temsilci göndermenizi ve Meclisimizin de Bakû'ya, kurultaya gönderdiği Memduh Şevket (Esendal) Bey'le ilişki kurmanızı rica eder, samimi saygı ve selâmlarımı sunarım."

— Bakû'da toplanan bu kurultay neydi? Onu da anlatsana.

— Anlatayım. Moskova'da Üçüncü Komünist Enternasyonal'in bir kararına uyularak 1 Eylül'de Bakû'da "Doğu Halkları Kurultayı" toplandı. Bu kongreye Türkiye'den 235 kişi katıldı. Bunlar arasında Mustafa Suphi, Tahsin Bahri, Hafız Mehmet, Ethem Nejat, Kayserili İsmail Hakkı, Gazi'nin yakın dostu Dr. İbrahim Tali (Öngören) de vardı. İbrahim Tali toplantıya, Anadolu Türk Halk Hükümeti'nin temsilcisi olarak katılmıştı. Şöyle diyordu:

"Anadolu, uygarlığa doğru yürüyüşünde son evlâdı ölene kadar bağımsızlığını korumaya kararlıdır. Sovyet Rusya'nın kendisine uzattığı eli büyük bir içtenlikle kabul edecektir."

Enver Paşa da toplantıya katıldı ve Almanya'nın yanında savaşa girdiği için üzüntü duyduğunu belirtti.

Kongrenin sonunda yayınlanan bildirinin bir yerinde şöyle deniyordu:

"Kalk, sen ey tahsildar ve tefecilerin kanını emdiği Türk köylüsü!"

— Mustafa Suphi ve arkadaşları şimdi neredeler?

— Ne yazık ki onların sonu çok acıklı oldu. Hepsi Karadeniz'in sularında boğuldular.

Bakû Kurultayı'nın ardından 1920 Kasımı'nda Mustafa Suphi'nin Mustafa Kemal Paşa'ya bir mektup yolladığını duyduk. Mustafa Suphi şöyle diyormuş:

"Mustafa Kemal Paşa Hazretleri'ne,

"Mektubunuzun içeriği Üçüncü Enternasyonal çevrelerinde çok iyi etki yaratmış, zulüm gören halkımızın da esaret ve sefaletten kesin olarak kurtulmasına yönelik ortak

amacımız güçlenmiştir. Bunun için Türkiye'de kendiliğinden doğmaya başlayan komünist örgütlerin yasal bir biçime de sokulması gerekir. Bunu sağlamak için, zatıâlinizin önerisine uygun olarak, geniş yetkileri olan heyetimiz bugünlerde yola çıkmaya hazırlanmaktadır.

"Partimiz tarafından Anadolu harekâtına yardımcı olmak üzere Türk Kızıl Alayı Merkez Komitesi üyesi Mehmet Emin yoldaşın kumandası altında Karabekir Paşa'nın emrine girmek üzere yola çıkarılmış ama yolda 11 ölü ve 20 yaralı vermiştir.

"Temsilciniz Memduh Şevket Bey Bakû'ya gelir gelmez görevlerini başarıyla yapması için kendisine olanaklar sağlanmış ve Rusya Halk Komiserleri Şurası üyesi Stalin yoldaşla tanıştırılmıştır.

"Stalin yoldaş, Rusya Şuralar Hükümeti'nin Anadolu'daki milli ayaklanma hareketine, bütün doğu milletleri için bir örnek olarak baktığını ve her türlü fedakârlığı yapmaya hazır olduğunu söylemiştir.

"Stalin yoldaş bir sorundan söz etti. Enver Paşa ve arkadaşlarının Rusya'da iyi karşılanmaları Anadolu için çalışmaları koşuluyladır. Bunların Anadolu cephesini bozarak iç anlaşmazlık yaratma olasılığı var mıdır?

"Emperyalizmin esaretinden kurtulmak için açılan devrim cephesinde TBMM Hükümeti onurlu bir yer tutmaktadır. Bu yolda başarısını diler ve saygılarımızı sunarız."

— Çok ilginç bir mektup. Demek ki Mustafa Kemal Paşa'yı destekliyorlarmış.

— Ama Mustafa Kemal her şeyin hükümet eliyle yapılmasını istiyordu. Mustafa Suphi'ye yazdığı bir mektupta da, "Ne yapılacaksa hükümet tarafından yapılacaktır. Çok doğal olarak komünizme ve Bolşevikliğe açıktan açığa karşı koymayı uygun görmem," demişti.

Gazi'nin aynı günlerde Ali Fuat Paşa'ya yazdığı özel bir mektupta da şöyle dediğini öğrendik:

"Mustafa Suphi ve arkadaşları Türkiye Komünist Partisi'ni kurmuşlar. Kayıtsız koşulsuz Rusya'ya bağlanmak demek olan içteki komünizm örgütlenmesi tamamen aleyhimizedir. Gizli komünizm örgütünü durdurmak, sürüp içimizden atmak zorundayız."

Bir şey daha anlatayım. Mustafa Kemal Paşa'nın Moskova'ya gönderdiği Ali Fuat Paşa da Kars'ta Mustafa Suphi'yle konuşmuş. Onun da anlattığına göre Mustafa Suphi kendisine şöyle demişti: "Üçüncü Enternasyonal, Türkiye'nin sosyal kaderini seçmeyi kendisine bırakmıştır. Anadolu harekâtının, Türk milletinin emperyalist düşmanlara karşı bağımsızlığını ve özgürlüğünü kurtarmak için yapıldığına inanıyoruz. Türkiye'deki bey ve paşaları burjuva sınıfından saymıyoruz. Aksine, halk kitlelerinin en yakın yardımcılarından biri olarak biliyoruz."

Ali Fuat Paşa, Mustafa Suphi hakkındaki izlenimlerini şöyle anlatmıştır:

"Mustafa Suphi'yi şöhret ve ihtiras peşinde koşan, zeki, kurnaz ve azimli bir şahsiyet gibi görmüştüm. Rusya'daki Bolşevik liderlerinin başarılarını yakından izleme fırsatını bulan bu zatın bir gün gelip Türkiye'nin Lenin'i olması ihtimalini hatırından geçirdiği muhakkaktı. Komünizme inanıyor, komünizmin fikir ve prensiplerini kendi siyasetine vasıta yapmak istiyordu. Hariçteki İttihatçıların memlekete girmemeleri ve içerde İttihat ve Terakki Fırkası'nın her ne suretle olursa olsun diriltilmemesi hakkındaki Mustafa Kemal Paşa'nın görüşüne tamamen katılıyordu. Belki de daha ileri giderek ya Mustafa Kemal Paşa'yla veyahut arkadaşlarıyla komünizmi uygulamaya başlamayı hatırından geçiriyordu. Ve her ihtilâlci gibi görünmeye çalışıyordu.

"Memleketimize, Üçüncü Enternasyonal'in gerçek bir elçisi gibi girmek istediği ilk bakışta anlaşılıyordu. Rusların resmi elçi-

si Medivani yoldaşla beraber Kars'a kadar gelmesi de bunun bir delili sayılabilirdi.

"O arada Ankara'da da, bütün zararlı Bolşevik cereyanlarına, Büyük Millet Meclisi Hükümeti'nin istediği yönü verebilmek için, resmi bir komünist partisi kurulmuştu.

"Mustafa Suphi yoldaş ve onun arkasında bulunan Üçüncü Enternasyonal ile Sovyet Hükümeti'nin de hiç şüphesiz bizim resmi komünist partisinin yönünü Üçüncü Enternasyonal'in yoluna kurnazca çevirmek istediklerinde tereddüt caiz değildi.

"Mustafa Suphi imkân bulabildiği takdirde, Ankara'daki komünist partisine Rusların istediği aşıyı tatbikte tereddüt etmeyecekti. Ben bu düşüncemi o zaman Büyük Millet Meclisi Başkanlığına arz etmiştim."

— Bu da çok ilginç. Peki, Mustafa Suphi ve arkadaşları sonra nasıl öldürüldüler?

— Hatırlarsan, Tevfik Rüştü Bey, Moskova'ya giderken onlarla Erzurum'da karşılaştığını ve onlara, "Beni burada bekleyin," dediğini anlatmıştı. Ama onlar beklemeden yola çıkmışlar. Trabzon-İnebolu yoluyla Ankara'ya ulaşacaklardı. Ama onların Ankara'ya gitmesini hiç istemeyeler vardı. Erzurum valisi bunların başında yer alıyordu. Amaç Mustafa Suphi ve arkadaşlarına kara çalmak ve onları sınır dışı etmekti. Bunun için de birtakım planlar hazırlandı. Kâzım Karabekir Paşa da bu politikayı uyguluyordu.

Kâzım Karabekir, Mustafa Suphi'nin İstanbul'da ve Ankara'da komünist ve anarşistlerle ilişki kurduğunu ve "Türkiye'de ihtilâl yapmak üzere İngilizler tarafından gönderildiğini" yaydı. Halkı kışkırttı ve yer yer gösteriler düzenlenmesini önerdi.

Mustafa Suphi ve arkadaşları Trabzon'dan bir tekneye bindirildiler ve Enver Paşa'nın adamı olarak tanınan Yahya Kaptan'ın çetesi tarafından 28/29 Ocak 1921 gecesi Karadeniz'de boğduruldular.

— Elbette Mustafa Kemal Paşa bundan sorumlu olamaz.

— Ben de o kanıdayım. İşin sorumlularından hesap sorulmadı da denemez; soruldu. Bir süre sonra Yahya Kaptan tutuk-

landı, Sivas Ağır Ceza Mahkemesinde yargılandı, aklandı, muzaffer bir kumandan gibi Trabzon'a döndü. Adlarını açıklamadığı arkadaşlarına küfürler savurdu. "Sanki bütün bu işlerden ben tek başıma sorumluymuşum. Daha üstüme varırlarsa her şeyi olduğu gibi ortaya dökerim," dedi. Birkaç ay sonra da kimliği saptanamayan kimseler tarafından vurularak öldürüldü. Bu olayın açıklanmasını istemeyenler onu da yok ettiler.

— Bakû Kurultayı'nın toplandığı günlerde İstanbul'da da komünist eğilimli "Türkiye İşçi ve Çiftçi Sosyalist Fırkası" kuruldu. *Kurtuluş* adıyla bir dergi yayınladılar. Partinin başkanı önce Vehbi (Sarıdal) Bey, sonra da Namık İsmail (Yeğenoğlu) Bey oldu. Genel sekreter de Dr. Şefik Hüsnü'ydü. Türkiye Komünist Partisi'nin İstanbul'daki uzantısı biçimindeydi. Sonra kapatıldı.

Bunların karşısındaki başka bir girişim de Gazi'nin, Ekim 1920'de kurdurduğu Türkiye Komünist Fırkası'dır.

— Yaa... Hayret!

— Evet. Kurucular 30 kişiydi. Kimler yoktu ki aralarında: Mareşal Fevzi Paşa (Çakmak), Ali Fuat Paşa (Cebesoy), İsmet Paşa, Refet Paşa (Bele), Tevfik Rüştü (Aras), Mahmut Esat (Bozkurt), Yunus Nadi, Süreyya (Yiğit), Refik (Koraltan), Hakkı Behiç, Kılıç Ali, Eyüp Sabri (Akgöl)...

Gazi bu konuda Meclis'te 30 Ocak 1921'de yaptığı bir konuşmada şöyle dedi:

"Komünizme çare vardır. O da, komünizmin ilkelerini ve kurallarını ulusumuza anlatmaktır. Bu gerçekler ulusumuzun çoğunluğunca tam olarak anlaşılınca ne gerekiyorsa yaparız ya da bu uygulanamaz değildir, deriz, korkar, yapmayız.

"Türkiye Halk İştirakiyûn Fırkası adıyla kurulmuş komünist bir parti vardır. Bu partiyi kimlerin ne amaçlarla kurduklarını biliyorum. Amaçlarının vatanın yüce çıkarlarına tamamen uygun olduğuna ve kurucuların en değerli ve en vatansever arkadaşlarımız olduğuna kesinlikle inanıyorum.

"Bakınız, ben sosyolojiyle fazla ilgilenmedim. Ama doğal olarak komünizm sınır tanımaz. Oysa biz bir ulusal sınır kabul edi-

yoruz. Komünizm kayıtsız, koşulsuz özgürlüğü savunuyor olabilir ama biz bunu kabul edemeyiz. Öyleyse hükümetin politikası son derecede açık ve seçik demektir."

— Sonra ne oldu?

— Bütün bu örgütler dağıtıldı. Komünistler yeraltına indiler. *Aydınlık*'ı çıkardılar. 1 Mayıs 1923'te bir bildiri dağıtınca tutuklamalar başladı. Mahkeme, sanıkların vatana ihanet suçuyla cezalandırılmalarını istedi.

TKP, 1 Ocak 1925'te gizli bir kongre yaptı. Dr. Şefik Hüsnü bu kongrede yine genel sekreterliğe seçildi.

O yıl Takrir-i Sükûn Kanunu çıkarılınca partinin yayın organları yasaklandı. Şefik Hüsnü ile Hasan Âli (Ediz) yurtdışına kaçtılar.

1 Mayıs 1925'te komünistler yeni bir bildiri yayınlayınca geniş çapta tutuklamalara girişildi. Sanıklar Ankara İstiklâl Mahkemesinde yargılandılar ve 7-10 yıllık hapis cezalarına mahkûm oldular.

— Evet, şimdi durumu daha iyi anlıyorum.

Kahvaltıdan sonra Samim'in ilk işi telefon edip o akşam için yataklı trenden yer ayırtmak oldu. Son günlerini otelden çıkmadan birlikte geçirmeye karar verdiler. Samim Colette'le birlikteyken hiç sıkılmıyordu. Neler neler konuşuyorlardı. Ne Paris'te öğrencilik anıları kalıyordu, ne devrim yürüyüşleri, ne barış gösterileri, ne milli mücadele, ne de bizim devrimler.

Sonra birer yudum içki içip yatağa uzanıyorlar, sevişiyorlar, sonra yeniden tartışmalara başlıyorlardı. Son günlerini böyle bir mutluluk içinde geçirdiler.

Sonra, Ankara Palas'a ve Ankara'ya elveda. Hoşça kal sevgili başkent. Bu kez de ters yönde bir tren yolculuğu: Polatlı, Eskişehir, Bozüyük, Bilecik, Sapanca, İzmit, Gebze, Tuzla, Pendik yoluyla İstanbul. Yine restoranda masaların üstünde sallanan rakı kadehleri, sigarabörekleri, kavun ve beyazpeynirler. Sonra yataklı vagonun daracık kuşetinde sevişmeler. Sonra da günün ilk ışıkları ve Haydarpaşa Garı.

Samim Colette'i Pera Palas'a bıraktıktan sonra doğru Nişantaşı'na, konağa gitti.

Cemile gayet soğuk karşıladı kocasını.

— Nerdesin Samim, iki haftadır yoksun. Hiç düşünmüyorsun, bu kadın öldü mü, kaldı mı? Sen beni bıraktığın zaman öksürüyordum, nezleydim. Hiç merak etmemişe benziyorsun. Ne oldun, diye sormadın. Ölsem haberin olmayacak. Topu topu iki kez telefonla aradın. Onda da ne konuşulur? Hiç. Her gün Paşa'yla beraber değildiniz ki. Günler boyu Meclis'te de değildin. Yemekler, ziyafetler, rakı sofraları... Ooh, gel keyfim gel. Burada karın meraktan çatlıyormuş, gözüne uyku girmiyormuş, migreni tutuyormuş, öksürüyormuş, beyefendinin hiç umurunda değil. Açık açık söyle, konuş, yoksa beni artık sevmiyor musun? Sana yapışıp kalacak değilim ya, ben de başımın çaresine bakarım. Hem benim peşimde koşan ne kadar çok erkek var. Can atıyorlar beni görmeye. Ah, sersem kafa, sana takıldım kaldım işte. Bundan sonra ben de bilirim yapacağımı. Sen beni aramıyor musun, ben seni hiç aramayacağım. Ne halin varsa gör...

Samim, kadın bir an önce bitirsin diye hiç ağzını açmıyor, içinden, "Ya sabır, ya selâmet, ya Allah, ya Muhammed," deyip susuyordu. Biliyordu, o bir kez böyle başladı mı hiç sonu gelmezdi. Bir defasında saatine bakmıştı, Cemile tam 37 dakika konuşmuştu. Neler söylememişti, neler. Hele bazı olaylar vardı, her defasında gündeme geliyordu. Hangi olaylar? İşte bunların örnekleri: iki yıl önce Necmettin Beylerin evinde, yemekte neden Yekta Bey'in o fingirdek karısıyla ilgilenmişti? Neden gözlerini hiç o adi kadının gözlerinden ayırmamıştı? Herkes ne derdi sonra? Zaten ne dedikodular çıkarılmamıştı ki...

Sonra başka bir yemekte neden yanına İzzet Paşa'nın kızını oturtmuştu? Çocuğu yaşındaki kıza neden o kadar çok yüz vermişti?

Neden Cezmi Bey'in baldızı gazeteye gelip kendisiyle konuşmak isteyince, "Hayır, meşgulüm, çok işim var," dememişti?

Bu olaylar herkesin ağzındaydı. Neler neler anlatıyorlardı.

Neden bu söylentilere meydan veriyordu, karısını seven bir erkeğe hiç böyle şeyler yakışır mıydı?...

Samim, elbette yorulur, susar diye hep boş yere bekliyordu. Cemile ise tam Sultanahmet Meydanı'nda iki saat nutuk atabilecek bir hitabet gücüne sahipti. Bu Tanrı vergisiydi. Yazık, yeteneklerini iyi yerlerde kullanamıyordu. Samim düşünüyordu, Meclis toplantılarında da Cemile gibi saatlerce bomboş sözler söyleyen ne kadar çok insan vardı. Bu demagoglara "büyük hitabet ustaları" deniyordu. Allah, Allah, duman attırıyorlardı ortalığa. Gazi de deli oluyordu bu gibilere. Meclis Başkanı Kâzım Paşa istediği kadar, "Efendim lütfen sadede gelelim," diye adamların sözlerini kesmeye kalksın, onlar bildiklerini okuyorlardı. Gazi de içinden belki de, "Sizi bir daha listeye zor alırım," diyordu.

Cemile konuştukça konuştu. Samim eve geldiği zaman saatine bakmamıştı ama herhalde yirmi dakika oluyordu. O hiç ağzını açmamıştı. Cemile onun savunmaya geçmesine bile fırsat tanımıyordu.

Haydi, bu kez Cemile haklı olabilirdi ama eski olaylarda Samim'in asla hiçbir suçu yoktu. Ne Yekta Bey'in fingirdek karısına yüz vermişti, ne Cezmi Bey'in baldızına asılmıştı, ne de İzzet Paşa'nın kızına. Öyle bir şeyler yapmaya kalksa Yusuf Ziya ile Orhan Seyfi, *Akbaba*'da Samim'i dillerine dolar rezil kepaze ederlerdi. Bunlar aklının köşesinden bile geçmiyordu. "Yahu, kadın mı kalmadı memlekette? Ben hiç onlara bakar mıyım?" diyordu. Kendini çok iyi tanıyordu, hiçbir zaman böyle bir niyeti olmamıştı. O sadece nezaket ve kibarlık gereği çevresindekilere iyi davranmış ve kadınları mutlu edecek tatlı sözler söylemişti. Bütün suçu buydu. Her defasında, "Tövbe artık," diyordu, "hiçbir kadınla, kızla ilgilenmeyeceğim. Değer mi? Ne gereği var? Yurtta barış, evde barış. Otur oturduğun yerde." Ama olmuyordu işte. İçinden de, "İnşallah bir gün gerçekten biriyle ilgilenirim de sen görürsün," demiyor değildi. Diyordu ama Colette gelene kadar asla bu tür bir girişimde bulunmamıştı. Cemile onu hep İstiklâl Mahkemesi yargıçları gibi savunmasız ipe göndermişti.

Cemile 23 dakika dır dır ettikten sonra gıcığı tuttu, öksürüklere boğularak susmak zorunda kaldı. Samim'e nihayet söz hakkı tanınmış oluyordu.

— Cemile'ciğim, dedi, sen boş yere kendini harap ediyorsun. Görmüyor musun, ne hâle geliyorsun? Bak, şimdi de gıcık tuttu, öksürüyorsun. Bu gerginlikler hiç sana yaramıyor. Evet, Ankara'ya gitmek zorundaydım. Meclis'in açılışı vardı. Cumhuriyet Balosu'na katıldım. Bizim bakanların birkaçıyla görüşmem gerekiyordu, konuştum geldim. İşte bak, evimdeyim, seninle beraberiz.

Cemile artık hıçkırıklarını tutamıyordu. Gözyaşları arasında;

— Samim, konuşturma beni, diye yeniden söze başladı. Ya o Fransız orospusu ne oluyor? Hiç yanından ayrılmıyormuş. Her yere onunla gidiyormuşsun. *Akbaba* bütün bunları yazdı. Gazi'ye de onu peşkeş çekmeye kalkmışsın, ama tutmamış. Kadını tanıtmadığın adam kalmamış. Ne Mahmut Esat ne Mustafa Necati ne de Tevfik Rüştü... Senin yüzünden hepsinin karılarıyla araları açılmış. Şimdi de çöpçatanlığa mı başladın? Yakışır mı sana? Yoksa o kadın senin dalgan mı? Söyle, konuş. Kadın yamanacak yer arıyormuş, galiba seni buldu.

— Cemile'ciğim, bak o kadın ne orospu ne de... O bir Fransız gazeteci. Benim Paris'ten üniversite arkadaşım.

— Bırak bu sözleri Samim. Ben kimin gazeteci, kimin orospu olduğunu çok iyi bilirim. Üniversiteden arkadaşındı da niye şimdiye kadar bana hiç ondan söz etmedin. Uyduruyorsun. Öyleyse Fransa'ya git, o orospuyla yaşa. Sana o tür sokak kadınları layıktır zaten. Aah, ben ne budalaymışım. Beni yıllarca nasıl uyuttun? Sana nasıl inandım, aldandım, yazıklar olsun.

Samim artık dayanamadı.

— Peki, öyle yapacağım, diyerek kapıyı vurdu ve gitti.

Cemile arkasından;

— Samim, Samim'ciğim. Seni kızdırmak istemedim. Dur, bak ne diyeceğim, diye bağırıp duruyordu.

Samim büyük bir gerilim içinde gazeteye geldi. Masasının üs-

tü mektup, yazı ve telgraf doluydu. Onlara çarçabuk bir göz attıktan sonra sekreterine;

"Yataklı Vagonlar Müdürü Hüsnü Sadık Bey'i arayın," dedi. "Bu akşamki Simplon Ekspresi'nde Colette için bir yer ayırsınlar."

O gün çok hareketli geçti. Yazı işleri müdürü, onun yokluğunda olup bitenleri anlattı. Gazetede iki köşe yazarı vardı, her ikisi de kendisine Ankara'daki havayı sordular. Samim;

— Her şey yolunda, dedi. Gazi Hazretleri'ni hiç bu kadar formunda görmemiştim. Cumhuriyet'in ilkelerinden hiçbir ödün vermeyeceğiz. Tam yol ileri. Bütün Türk Milleti bizim arkamızda. Ölmek var, dönmek yok. Cumhuriyet sonsuza kadar yaşayacak.

Sonra muhabirler sıraya girdi. Açık açık söylemediler ama aylıklarına ufak bir zam istediler.

Samim sonra gazetede yönetim işlerinin başında olan kardeşini çağırttı. Dağıtım, satış, reklâm ve kâğıt durumunu sordu. Yeni harflerle baskının sağlanması için alelacele bir Linotype ya da Intertype dizgi makinesinin ısmarlanması gerekiyordu. Kardeşi de bu konuda iki firmadan da teklif alacaktı. Bu işin hiç ihmale gelecek yanı yoktu. Samim bu konuda da gerekli direktifleri verdi.

Sonra Vâlâ Nurettin'le buluşup Pandeli'de öğle yemeği yediler. Ona da olan biteni anlattı, Nâzım Hikmet'in durumunu sordu. O da pek bir şey bilmiyordu, ancak şunları anlattı:

— Matbaada arkadaşlar, "Nâzım Hikmet getirildi," der demez görmeye gittim. Kendisini resmi bir binanın dehlizinde, muhafızların ortasında bir tahta sıraya oturmuş gördüm. Beni kucaklayamadı. Bileklerinde kelepçe vardı. Ben de onu kucaklayamadım. Omzunu okşamakla yetindim. Derhal konuya girdi. "Moskova'da Heraklit'i Düşünürken" başlıklı şiirinden dolayı başının belaya girdiğini söyledi.

Samim;

— Vâlâ, sen bu şiiri biliyor musun, diye sordu.

— Bilirim elbette. Aklımda kalan satırları okuyayım:

Şehir uzakta
Genç adam ayakta
Akıyor şehirden geçen nehir
Genç adamın ayakları dibinden
Heraklit, Heraklit, ne akıştır bu...
Gebedir her sukût yükselişe
Ne mümkün karşı koymak
Bu köpürmüş gelişe
Heraklit, Heraklit!
Akar suya kabil mi vurmak kilit?

— Hayret doğrusu, demek ki bu şiir yüzünden tutuklanmış.

— Pek çok aydın Nâzım'a kelepçe vurulmasına isyan etti. Protesto makaleleri yayınlandı. Yusuf Ziya *İkdam* gazetesinde şöyle bir şey yazdı:

"Dün gazetelerde şöyle bir haber vardı: 'Nâzım Hikmet yakalandı.' Bu başlığın 'Hristos enselendi'den ne farkı var? Halbuki henüz yüz yüze duruşması yapılmamış komünistlikten sanık Nâzım Hikmet Bey Türk edebiyatında bir devir, bir aşamadır. Bu 23-24 yaşlarındaki genç, altın başlı çocuk, gafil davranıp yanlış adımlar atmış olabilir, bunu affetmeliyiz. Vatan aşkıyla sınırdan içeri girip bizzat teslim olan bu Türk gencinden böyle hakaretle bahsetmemiz doğru mu? O Türk genci ki memleket aşkı, mavi gözbebeklerini iki göz damlası gibi eriten bir Türk şairidir."

III

Ayrılıklar

Colette İstanbul'da son gününü Beyoğlu'nda alışveriş yaparak geçirmişti. Otele döndü, valizlerini hazırladı. İçinde bir burukluk, bir hüzün vardı. İstanbul'dan böyle ayrılacağını hiç düşünmemişti. Ne kadar da kaptırmıştı kendini bu havaya. Hayır hayır, havaya değil, Samim'e. Aradan on dört yıl geçtikten sonra bu tutku nasıl yeniden tazelenmişti? Sanki Paris'teki o ilk coşkulu günleri yaşıyorlardı. Doğru değil, o zamanlar büyük bir coşku vardı ama ikisi de çocuk sayılırdı. Yaşam konusundaki bilgileri, deneyimleri neydi ki... Ama şimdi, öyle mi ya? Yıllar ikisini de nasıl da olgunlaştırmıştı.

Neydi onlarda eski günlerden kalan? Vücutları, yüzleri, gözleri, elleri, ayakları, sesleri, bakışları hep aynıydı... Ya kafa yapıları, duyguları hep aynı mıydı? Galiba kalıplar, boyutlar, derinlikler, algılama güçleri, duyarlılıklar, davranışlar da eskisi gibiydi. Ama o kalıpların çoğu yepyeni bir içerik kazanmıştı. Birbirlerini daha iyi tanıyor, daha iyi değerlendiriyor ve karşılıklı ödünler vermesini daha iyi beceriyorlardı. Zaten bu aşamaya gelince yıkılması kolay olmayan bir dönem başlıyordu. Çünkü zaman onlara birbirlerini kırmamayı ve saymayı öğretmişti. Öyle olunca da birbirlerinden kopmaları hiç kolay olmayacaktı.

Otel odasında valizini kapatırken, Samim'den kalan anı değerindeki bazı öteberiyi de valizin içine atmayı ihmal etmedi: bir kalem, bir tarak, bir mendil, sarı bir beş kuruş, bir kâğıt lira ve onun son kez rakı içtiği kadeh. Bunları nasıl bir titizlikle saklayacaktı, kimbilir.

Colette, bu saatler hiç geçsin istemiyordu. Samim hiç gelme-

se... Tren Sirkeci'den hiç kalkmasa... Yarın yine buluşsalar... Colette yine sevgilisinin kollarında ve koynunda olsa... Başını dayasa onun göğsüne. Samim'in parmakları önce onun saçlarında, sonra da bütün vücudu üzerinde dolaşsa...

Derken kapı vuruldu. Samim'di gelen. Yeniden birbirlerine sarıldılar. Dudakları, dilleri birbirine karıştı. Sonra bakışları, sözleri birbirine karıştı. Sonra ikisinin de gözlerinden birkaç damla yaş aktı.

— Samim, sevgilim.

— Colette, büyük aşkım.

— Biz hiç ayrılmayacağız, değil mi?

— Evet, ayrılıklar hep geçici olacak. Yine böyle çılgınca birbirimize sarılacağız. Birbirimizin olacağız.

— Olduk bile. Çoktan olduk.

Otelin kahverengi üniformalı ve kasketli bagaj görevlisi valizleri kapıya indirirken onlar son kez öpüştüler.

Sonra kapıda bekleyen arabaya yerleştiler.

Elveda Pera Palas Oteli. Elveda cıvıl cıvıl Beyoğlu. Elveda geçen yüzyılın gizemli Galata Köprüsü ve merhaba Sirkeci Garı.

Bir ay önce burada birbirlerine nasıl kavuşmuşlardı! Nedir bu mutlulukların peşini kovalayan hüzün? Nedir bu geçen günlerin özlemi ve kalplerdeki burukluk?

Gare de Lyon'da Françoise ve gazeteden iki arkadaşı Colette'i karşıladılar. Kucaklaştılar, öpüştüler. Arkadaşlarından biri;

— Colette, dedi, Ankara'da harikalar yarattın. Senin haberlerini gazetede bomba gibi patlattık. Bütün basın alıntılar yaptı. Herhalde bir dizi hazırlayacaksın. Artık ne başlık bulursun bilmem. "Genç Türkiye'den İzlenimler" mi olur, yoksa...

Öteki arkadaşı hemen ekledi:

— Yoksa, "Kemal Paşa'nın Kollarında" mı olur?

— Bırakın şimdi sululuğu. Durun biraz nefes alayım, sonra konuşuruz.

— Yok güzelim, öyle nefes alacak zamanın yok, hemen Roma'ya gidiyorsun.

— Yahu, siz aklınızı mı oynattınız? Trenden iner inmez beni Roma'ya mı gönderiyorsunuz?

— Bak görürsün, o kadar keyifli yazılar yazar mısın? Şimdi git Mussolini'yi baştan çıkar bakalım.

— Başlayacağım şimdi hepinize... Bırakın biraz kendime geleyim. Haydi bakalım, herkes evine. Çok teşekkürler, gelip beni karşıladınız. Hediyelerinizi de unuttum sanmayın. Ben şimdi Françoise'la gidiyorum. Yarın gazetede görüşürüz.

— Kızım, git evine dinlen, ama hiç valizlerini açma, nasıl olsa iki gün sonra İtalya'dasın.

— Defolun bakalım başımdan!

Colette arkadaşlarını sevgiyle kucakladı. Gazeteci kızlar gardan ayrıldılar. Françoise Colette'in koluna girdi.

Park yerinden arabaya binip doğru Colette'in apartmanına geldiler.

— Şimdi anlat bakalım güzelim. Neler oluyor? Çıldırıyorum meraktan. Beni çok ihmal ettin. Neredeyse bir ay olacak. Hiç seninle bu kadar ayrı kalmamıştık.

— Evet tatlım. Anlatacak neler var, neler.

— En önemlisini söyle.

— Söyleyeyim, Samim'e yeniden çılgıncasına âşık oldum.

— İyiden iyiye uzaklaşacağız desene.

— Abartma sen de. Hem bak, biliyorsun, Samim'le biz hiçbir yere varamayız. O kendi yurdunda, ben burada... Yılda birkaç kez bir araya gelebilirsek ne mutlu bana. Başka bir şey olacağı yok. Ama onu çok düşüneceğim. Peki, sen anlat, ne aşklar yaşadın ben yokken?

— Dalga geçme Colette, biliyorsun benim hiç sürekli bir erkek arkadaşım olmadı. Bu gidişle de hiç olmayacak.

— Hiç belli olmaz. Yarın rüyalarının prensi çıkar karşına, neye uğradığını anlayamazsın.

— Neyse, bırakalım şimdi bunları. Gelelim senin Roma yol-

culuğuna. Duydum, bu iş çok ciddi. Senden faşizm konusunu iyi işlemeni isteyecekler. Yeni bir şeyler var mı, bilmiyorum, ama bu konu Fransız solu için çok önemli.

— Yalnız Fransız solu için mi? Faşizm gittikçe güç kazanıyor. Bunun dışarıdaki etkileri ne olur acaba? Bence bu olay Türkiye'yi bile etkileyebilir. Bir dikta rejimi doğuyor İtalya'da.

— Peki, Türkiye'de de bir dikta yok mu?

— Bak güzelim, hem var, hem yok. Senin bildiğin gibi değil. Ben bunları anlatacağım yazılarımda.

— Colette'ciğim, demek ki senden Kemal Paşa ile Mussolini arasında bir karşılaştırma yapmanı isteyecekler. Bunun için de senin İtalya'daki durumu çok iyi bilmen gerekiyor.

— Genel bilgilerim var. Şöyle bir toparlamaya çalışayım. İtalya 1918'de büyük savaşı kazananların yanında olduğu halde bu maceradan hiç kârlı çıkmadı: 650 bin ölü, 400 bin yaralı, 100 milyar borç... İtalya kaynamaya başladı: Grevler, gösteriler... Güneyde köylüler büyük topraklara el koydular, fabrikalar işgal edildi. Anımsıyorsun elbette.

— On yıl oldu hiç unutmadım. Derken 1919'da Benito Mussolini adında güya sosyalist bir gazeteci çıktı, Faşist Örgütü'nü kurdu. Neymiş? Ne sınıf savaşları olacakmış, ne Marksizm, ne de devletçilik. Sosyalizm başka yollardan gerçekleştirilecekmiş. Sosyalistlerle komünistler arasındaki kavgalar faşistlere yaradı.

— Evet faşistler Mayıs 1920 seçimlerinde ancak 38 milletvekili çıkarmışlardı, Mussolini de Milano'dan seçildi. Yaklaşık 400 üyeli bir meclisin içinde o kadarcık faşistin gücü ne olur ki diyorduk. Oysa halkın hoşnutsuzluğu, grevler, bölünmeler, işgaller hep onlara yaradı ve 31 Ekim 1922'de Mussolini faşist birliklerin başında Roma'ya yürüdü. Sendikaları da ele geçirdiler.

— 1924 seçimlerinde de milletvekili sayısını 355'e çıkardılar. Kendi gençlik örgütlerini kurdular. Eğitime el koydular. Bütün partileri dağıttılar.

— Tek parti, tek şef Duçe. Çılgına döndü bütün İtalya. Bir Büyük Faşizm Konseyi kurdular. Meclis'in tüm yetkileri o kongrede

toplandı. Türkiye'de böyle şeyler hiç olmadı. Mustafa Kemal tüm gücünü Meclis'ten alıyor, günlerce muhalefetle savaşıyor, Meclis çoğunluğuna büyük saygı gösteriyor. Mussolini ise kaçığın teki.

— Geçen şubatta da Mussolini kendi faşist milislerini ordunun içine soktu. Ordu artık milislerin yönetiminde. Altı ay önce de seçim yasasını değiştirdi. İtalya'da demokrasi kalmadı, artık. Gazete şimdi seni onun için Roma'ya gönderiyor. İtalya'nın durumu çok kötü. Git bak bakalım neler oluyor? Oradan Mussolini'ye hiç övgüler döşeneceğini sanmıyorum.

— Sanki hiç beni tanımıyor gibisin. Ben hiç böyle şeyler yapar mıyım?

O gece Colette Françoise'a bütün İstanbul ve Ankara izlenimlerini anlattı. Françoise bunları biraz kıskançlıkla dinledi. Hem Colette'in başarılarına çok seviniyordu, hem de onunla aynı düzeyde çalışmalar yapamamanın burukluğu vardı içinde. Ama yine de çok mutlu oluyordu. Colette bütün geceyi, Samim'le yaşadığı günlerin tatlı anılarıyla geçirdi. Daha fazlasını düşünüp mutluluğunu bozmak istemiyordu.

Ertesi sabah doğru gazeteye gitti. Patron da kendisine aynı şeyleri söyledi. Kemal Paşa'yla konuşmalar ve Ankara röportajları harikaydı. Ama şimdi de Roma'da çalışmasını aynı yönde sürdürmesi gerekiyordu. Evet, ertesi gün hemen yola çıkacaktı. Gazetenin Roma bürosuna da bilgi verilmişti. Gereken randevular ayarlanacaktı.

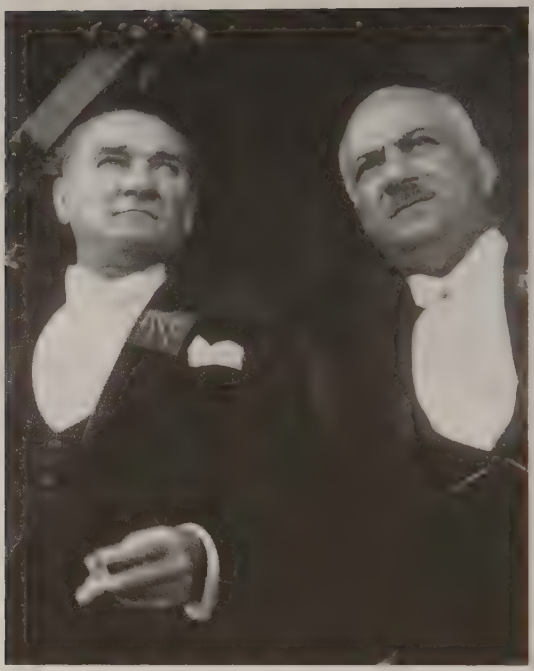
İstanbul'da ise insanlar soğuk bir kışa hazırlanıyorlardı. Pastırma yazı çabucak bitmiş ve birdenbire yağmurlar başlamıştı. Neler vardı gazetelerde? *Vakit* gazetesi "Mesut Çiftler Yarışması" nı başlatmıştı. *Fenerbahçe* vapuru Moda'da karaya oturmuştu. Ekmek 30 para ucuzlamıştı. Ömer Seyfettin Bey'in *Mahçupluk İmtihanı* ile Vedat Nedim Bey'in *Kör Oyunları* Darülbedayi'de sahneye konmuştu. Ayıbalığına işkence davasında keşif kurulu olumsuz rapor vermiş ve ayıbalığını sağlıksız ve dar bir yerde sergileyen Nurettin Efendi'nin savunması istenmişti. Yazar

▲ *Gazi ve İsmet İnönü:* İsmet İnönü'yle Yeşilköy Havaalanı'nda (Foto: Selâhattin Giz, *Fotoğraflarla Atatürk,* Vehbi Koç Vakfı).

▶ *Atatürk ve Afet İnan:* Afet Hanım Bursa Öğretmen Okulu'nu bitirdikten sonra İzmir'de görev aldı. İsviçre ve Fransa'da eğitim gördü ve Cenevre'de doktora yaptı. Dil Devrimi'nde çalışmaları oldu. Ölümüne kadar Atatürk'ün yanında bulundu. Daha sonraları Hacettepe Üniversitesi'nde Devrim Tarihi dersleri verdi (*Fotoğraflarla Atatürk,* Vehbi Koç Vakfı).

◄ *Atatürk ve Recep Peker:* Kuleli Askeri Lisesi'ni ve Harbiye'yi bitirdikten sonra Yemen, Trablus, Balkan ve Birinci Dünya savaşlarına, sonra da Milli Mücadele'ye katıldı. Her zaman Gazi'nin en yakın çevresinde yer aldı (Foto: Selâhattin Giz, *Fotoğraflarla Atatürk,* Vehbi Koç Vakfı).

▲ *Atatürk ve Tevfik Rüştü Aras:* Beyrut'ta Tıp Fakültesi'ni bitirdi. Doktor olarak çeşitli görevlerde bulunduktan sonra 1920'de Menteşe'den milletvekili seçildi. Dışişleri Bakanlığı da yapan Tevfik Rüştü, Atatürk'ün ölümünden sonra Londra'ya Büyükelçi olarak gönderildi ve 5,5 yıl orada kaldı (Foto: Selâhattin Giz, *Fotoğraflarla Atatürk,* Vehbi Koç Vakfı).

▲ *Gazi Dışişleri Köşkünde:* 31 Aralık 1929'da verilen yılbaşı balosunda (*Fotoğraflarla Atatürk,* Vehbi Koç Vakfı).

▲ *Recep Zühtü, Nuri Conker, Kılıç Ali, Cevdet Kerim İncedayı, Fethi Okyar ve Atatürk:* Nuri Conker (soldan ikinci), Gazi'nin en yakın arkadaşıydı. Tüm yaşamı boyunca Atatürk'ün yanında yer aldı ve sofralarında bulundu. 2., 3., 4. ve 5. dönemlerde milletvekili olarak görev yaptı (*Fotoğraflarla Atatürk,* Vehbi Koç Vakfı).

▲ *Kel Ali, Kılıç Ali, Reşit Galip ve Necip Ali:* Üç Aliler Mahkemesi diye adlandırılan İstiklâl Mahkemesi'nin üyeleri (SİPA).

▲ *Atatürk, Fethi Okyar ve kızı Nermin (Kırdar):* Ali Fethi Okyar, Gazi'nin Harbiye'deki en yakın arkadaşlarından biriydi. 1930 Temmuzu'nda Gazi, kendisine bir muhalefet partisi kurma görevi verdi. Serbest Fırka adıyla kurulan parti aynı yıl kapanmak zorunda kalınca, Fethi Bey Londra Büyükelçiliğine atandı. Atatürk'ün ölümünden sonra, 1939'da milletvekili seçildi ve bir süre Adalet Bakanlığı yaptı (*Fotoğraflarla Atatürk,* Vehbi Koç Vakfı).

▲ *Gazi Bir Törene Gidiyor:* Sol başta Cevat Abbas, Gazi'nin solunda Kâzım Özalp, sağ başta Salih Bozok (Albay Nurettin Berksü'den).

▲ *Gazi Haydarpaşa Garı'ndan Çıkarken:* Sağ başta Recep Peker, Gazi'nin solunda İstanbul Valisi Muhittin Üstündağ, onun solunda Salih Bozok (Albay Nurettin Berksü'den).

▲ *İbrahim Süreyya, Yunus Nadi, Nazime Nadi ve Nadir Nadi: Cumhuriyet* gazetesinin kurucusu Yunus Nadi (Abalıoğlu), İbrahim Süreyya'nın (Yiğit) yakın arkadaşlarından biriydi. Yıllarca TBMM'de birlikte çalıştılar. Süreyya Yiğit, 1909'da Yenice Kaymakamıyken Gazi'yle tanıştı, Çanakkale'de, Trablus'ta, Sivas ve Erzurum kongrelerinde Gazi'nin yanında yer aldı. Birinci Meclis'ten 1950'ye kadar, 30 yıl milletvekilliği yaptı (Nuyan Yiğit Arşivi).

▲ *Gazi Yakınlarıyla:* Gazi yakınlarından birinin evinde özel bir yemekte (Özel Arşiv).

▲ *Gazi'nin Çalışma Sofrası:* Gazi'nin sofrası bazı akşamlar önemli çalışmalara ve tartışmalara ortam olurdu. Gazi yemeğe katılanlara direktifler verir, onlar da sürekli notlar alırdı (Albay Nurettin Berksü'den).

◄ *Reşit Galip:* Rodos'ta doğdu. Liseyi İzmir'de okudu. Tıbbiye'deyken gönüllü olarak Balkan Savaşı'na, sonra da Birinci Dünya Savaşı'na katıldı. 1917'de Tıbbiye'yi bitirdikten sonra çeşitli yerlerde görev aldı. Ocak 1924'te Aydın'dan milletvekili seçildi. Türk ocaklarında çalıştı. Halkevlerinde yöneticilik yaptı. Eylül 1932'de Milli Eğitim Bakanı oldu. Ağustos 1933'te ayrıldı. 41 yaşında zatürreeden öldü (Gazetelerden).

▶ *Vasfi Raşit Sevig:* Galatasaray Lisesi'nden sonra İstanbul ve Paris hukuk fakültelerini bitirdi. *Meyyale* romanının kahramanı Meyyale Hanım ile Vezir Hasan Hilmi Paşa'nın kızı Nazmiye Hanım'la evlendi. 1924'te Sivas'tan, 1930'da da Şebinkarahisar'dan milletvekili seçildi. Avukatlık yaptı. Ankara Hukuk Fakültesi'nde Devrim Tarihi, Roma Hukuku ve Medeni Hukuk okuttu. Gazi'nin sofralarında bulundu (H. Topuz Arşivi).

Suat Derviş Hanım Almanya'ya gitmişti. Ameliyat ettiği iki kişinin ölümüne neden olan Basurcu Agâh Efendi tutuklanmıştı. Tramvay işçileri de 7-15 Ekim tarihleri arasında 8 günlük bir grev yapmışlar, ortalık birbirine girmişti.

23 Aralık'ta gazetelerde şöyle bir haber daha vardı:

"Nâzım Hikmet 3 ay 3 güne mahkûm oldu."

Ya Samim Rıza neler yapmıştı o günlerde? Cemile Hanım büyük bir bunalım içindeydi. Samim'i ertesi gün kapıda büyük bir duygusallıkla karşılamış ve;

— Samim, demişti, dün konuştuklarımızı unutalım. Ben gereksiz yere çok hırçınlaştım, seni üzdüm, beni affet. Senin beni nasıl sevdiğini biliyorum. Sen benim çılgınlıklarıma aldırma. Bazen çok huysuz ve tahammül edilemez bir kadın oluyorum. Ama sen benim bütün kaprislerime katlanıyorsun. Bir daha böyle saçma davranışlarım olmayacak. Ne olur sen de beni anlamaya çalış. Hayatımda tek erkek tanıdım, o da sensin. Bazen çok tekelci olmaya kalkıyorum; buna hakkım yok. Senin, elbette mesleğin gereği, birçok ilişkilerin olacak. Bunu çok iyi anlıyorum. Bundan sonra hiçbir olay mutluluğumuza gölge düşürmesin. O Fransız gazeteci arkadaşın için söylediklerimi de unut. Bunları düşündükçe utanıyorum. Senin eşin olarak hiç öyle kaprisli, huysuz bir kadın olmak istemezdim. Söz veriyorum, sana laik bir eş olmaya gayret edeceğim.

Samim ne söyleyeceğini, ne yapacağını bilemiyordu.

— Üzülme Cemile, diyebildi. Sen haklısın, kabahat benim. İnan bana, bundan böyle sana her zaman çok dikkatli davranacağım. Aramızda hiç kötü bir şey olmayacak.

Bu, aralarında yeni bir dönemin başlangıcı mıydı? Samim de ne yapacağını bilmiyordu. İçinde Cemile'ye karşı büyük bir acıma duygusu vardı.

Sanki o bir gün önceki Cemile gitmiş, yerine ilk günlerin Cemile'si gelmişti. Nasıl olmuştu bu? Samim eski Cemile'yi yeniden bulduğu için pek sevinemiyordu. Çünkü kafasında Colette vardı. Ondan nasıl vazgeçebilirdi?

Ama Colette gerçekten var mıydı? Aralarındaki bu umutsuz aşkın hiçbir çıkış yolu olabilir miydi? Bu ne uzak bir olasılıktı. Belki de Colette'i bir daha hiç göremeyecekti. Bunları düşünürken tüyleri ürperiyordu. Peki Cemile'yi içinde bulunduğu bunalımdan kurtarmak için ne yapabilirdi?

Bir günde nasıl bu kadar değişebiliyordu? Şizofreni dedikleri bu muydu yoksa? Hem kendi mutsuzluğunu yaratıyordu hem de yakınlarını kahrediyordu.

— Cemile'ciğim, dedi, bunları unutalım.

Cemile ağlıyordu.

Samim, İstanbul'da tekdüze bir yaşam sürüyordu. *Halkın Sözü* gazetesinin tirajı hiç de fena sayılmazdı. Gazete her gün Ankara'dan atlatma haberler veriyor, başyazılar da geniş yankılar uyandırıyordu.

Cemile artık hiçbir huysuzluk çıkarmamak için aşırı bir dikkat gösteriyordu. Ama Samim'in bütün aklı Colette'teydi. Ondan güzel bir telgraf almıştı, telgrafta ayrıca, Roma'ya gideceğini bildiriyordu.

Faşizmin Doğuşu

İki hafta sonra Colette'ten sevgi ve özlem dolu bir mektup geldi. Şöyle diyordu Colette:

"Eski Roma İmparatorluğu'nun başkenti Roma'dan, eski Bizans İmparatorluğu'nun başkenti İstanbul'daki sevgiliye seslenmek ne muazzam bir olay.

"Her şeyden önce şunları söyleyeyim: Seninle İstanbul ve Ankara'daki günlerimizi şimdiden özlüyorum. Ne büyük bir zevkti seninle birlikte olmak. Kibarlığın, benimle ilgilenmen, inceliğin, zekân, esprilerle dolu konuşmaların ne kadar tatlıydı. Bir gün bana şöyle demiştin: "Ne anlattığımın hiç önemi yok, ben sana bakmak için bir şeyler uyduruyorum!" Ne kadar çok gülmüştüm.

"Seni düşünürken sıcak bir gülümseme beliriyor

yüzümde. İçimde bir ateş yanıyor. Ayrılık acısı içimi kemiriyor. O zaman anılara sığınıyorum. Teselliyi onlarda buluyorum. Bunları nasıl unutabilirim? Bana ne yaptın sen? Beni kendine nasıl alıştırdın? Sensiz yaşamak artık ne kadar zor gelecek. Sana çok âşığım ve sensiz yapayalnızım. Ben aslında hiç de kolay ağlamam. Ama sana yazarken gözlerimden yaşlar süzülüyor. Elbette ki seni sevdim ve seveceğim. Ne mutlu bana, seninle ne harika günler geçirdik. Roma akşamlarımda yine sen varsın. Her an seni yaşıyorum.

"Bu girişten sonra buradaki izlenimlerimi anlatayım sana. Mussolini'yle uzun bir konuşma yaptım. Bana önce özgürlüklerden söz etti. Ona göre özgürlük, insanın kendini topluma adaması demekmiş. Yani, tüm özgürlüklerden toplum düzeni adına vazgeçiliyor. Onun toplum düzeni dediği şey de faşist düzen. Anlıyorsun değil mi? Özgürlük demek, faşizm demek!

"Bu kaçık herif kendini tarihte yeni bir dönemin yaratıcısı sayıyor. Ona göre bir tek gerçek var, o da ulus. Uluslararası bir düzene ve uyuma boş veriyor. Emekle sermayeyi uzlaştırarak toplumdaki bütün hoşnutsuzluklara çare bulacak, grevleri önleyecek ve bütün çıkar çatışmalarını yok edecekmiş! O konuşurken gülmemek için kendimi zor tuttum. Sen neymişsin ey Duçe!

"Sıkı dur, bak daha neler var: Basın özgürlüğü 1925'te çıkan bir yasayla ortadan kaldırılmış. Bir gazeteciler meslek odası kurulmuş. O da faşistlerin yönetiminde. Odaya üye olmayan kimse gazetecilik yapamıyor. Muhalefet basını diye bir şey kalmamış İtalya'da.

"Toplanma özgürlüğü yasaklanmış. Sokaklarda izinsiz gösteri yasak. Önce validen izin gerekiyor.

"Telefonlar dinleniyor, mektuplara el konabiliyor. 280 bin milisten oluşan yeni bir polis örgütü kurulmuş.

"Mussolini Hazretleri hem parti başkanı, hem de başbakan. Tüm yetkiler onda toplanıyor. Partinin kendi milis

güçleri var, bütçesi var. Yani anlayacağın, parti, devlet içinde devlet.

"Bütün sendikaları yok edip kendi sendikalarını kurmuşlar.

"Okullarda faşist gençlik örgütleri oluşturulmuş. Çocuklar bu örgütlerin içinde yetiştiriliyor. Okul kitapları hep faşist ideolojiye göre yazılmış. Gençliğe verilen eğitimin üç ana ilkesi var: inanmak; itaat etmek; savaşmak.

"Her şeyin başı disipline dayanıyor: 'disiplin silâhların en yücesidir' ve 'Duçe her zaman haklıdır,' deniyor.

"Ekonomik düzen özel sektöre dayanıyor. İşverenler, yani patronlar, bankacılar, işadamları Duçe'den çok hoşnut. Hepsi Mussolini'yi destekliyor.

"Ceza yasasını da ona göre düzenlemişler. Ben hukukçu değilim ama, anladığım kadarıyla bu yasa devletin sosyal, ekonomik, siyasal ve hukuksal düzenini değiştirmek, bir sınıfın başka bir sınıf üstünde egemenliğini sağlamak için örgüt kurmayı, dergi ve gazete çıkarmayı ve her türlü propagandayı yasaklamış.

"Ne demek bu? Sen anlıyor musun? Parti kuracaksın, ama amaç ülkenin ve devletin düzenini değiştirmek olmayacak. Dergi çıkartacaksın, ama sosyal ve ekonomik düzeni eleştiremeyeceksin. Cezası korkunç! Yaşam boyu hapis. İşte faşizm dedikleri bu. Yani, faşizm tüm sosyalist eğilimlere kapalı. İtalyan solcuları kıyameti koparmışlar, ama neye yarar!

"Sizin Adliye Bakanı Mahmut Esat işte bu yasayı Türkiye'de uygulamakla övünmüştü. Yani sizin ceza yasası İtalya'dan alınmış. Bence buna devrim değil, karşı devrim derler. Bu yasayla bütün sosyalistleri yaşam boyu hapislerde çürütebilirsin. Ankara'dayken bu durumu hiç bilmiyordum. Çok merak ediyorum, sen ne düşünüyorsun?

"Samim'ciğim, şimdilik söyleyeceklerim bu kadar. Seni seviyorum. Hoşça kal sevgilim.

Samim'in bu mektuba yanıt vermesi pek kolay olmadı. Acaba Cumhuriyet Halk Partisi içinde böyle bir faşist modeli destekleyenler var mıydı? Neden olmasın? Vardı elbette. Ama bu kişiler o dönemde daha açık seçik tanınmıyorlardı. Partinin şahinleri dikta yanlısıydı. Tek parti rejimini savunuyorlardı. Basına karşı her türlü baskıdan yanaydılar. Bunların başında Recep (Peker) Bey geliyordu.

İtalya'da faşizmin yükselişinden bir süre sonra da Almanya'da Hitler'in işbaşına gelerek Nazi rejimini kurması yıllar sonra Ankara'da da büyük ilgi uyandıracak ve Atatürk 1936'da Recep Peker'i bu konuları yakından incelemek üzere İtalya'ya ve Almanya'ya gönderecekti. İncelemelerini büyük bir hayranlıkla tamamladıktan sonra Ankara'ya dönen Peker bu konuda parti kurultayına sunulmak üzere bir rapor hazırlayacak, Başbakan İsmet İnönü de raporu incelemeden onaylayarak Atatürk'e iletecektir.

Cumhurbaşkanı'nın özel sekreteri Hasan Rıza (Soyak) Bey'in yıllar sonra anlattığına göre Atatürk faşist yönetim düzeni hakkında şöyle diyecektir:

"Kimlerdir o ülkedeki bu zorbalar? Onları kimler seçiyor? Bütün kuvvetleri kendisinde toplayan, devleti ve memleketi tek başlarına yönetecek olan yüksek meclisin üyeleri nasıl seçilecek? Bu zorbalar kurulu güç ve yetkilerini kimden alacak? Hayret! Bu ne sakat düşüncedir, bu nasıl zihniyettir! Görülüyor ki varmak istediğimiz hedef henüz en yakın arkadaşlar tarafından bile, zerre kadar anlaşılmış değildir. Çocuk, biz öyle bir idare istiyoruz ki bu ülkede bir gün eğer dünyada hükümdarlığa karşı gittikçe artan akımlara rağmen direnenler varsa padişahlıktan yana olanlar bile bir parti kurabilsinler..."

Atatürk raporu incelerken Soyak'a şunu soracaktır:

"Bunları İsmet Paşa okuduktan sonra mı imza etmiştir? Hayır, hayır, mutlaka okumamıştır. Sen şimdi telefonla İsmet Paşa'yı ve Recep Bey'i bul, buraya gelmelerini rica ettiğimi söyle."

Her ikisi de bir süre sonra Köşk'e gelecek ve Recep Peker'in faşizme ilişkin raporu bir daha hiç sözü edilmemek üzere arşive kaldırılacaktır.

Noel gecesini Colette, annesinin evinde, Françoise ve akrabalarıyla birlikte geçirdi. Annesi geleneksel bir Noel yemeği hazırlamıştı. Yani, istiridyeler, hindi, şampanya... Colette'in Ankara ve Roma'daki başarıları kutlandı. Dostlardan gelen tebrik kartları okundu. Bazılarına telefon edildi. Françoise, her yıl olduğu gibi bu kez de Noel'i Colette'lerde geçirmekten çok mutluydu.

Herkes çok eğlendi ama, gece yarısına doğru artık birbirlerine söyleyecek sözlerinin kalmadığını anladılar. Olur olmaz konular açmaya kalkıyorlar, bunları da pek sürdüremiyorlardı. Hele teyze, dayı ve amca çocuklarıyla aralarında hiçbir ortak konu yoktu. Anaları ve babalarıyla ilgili anılardan söz ediyor ve gülmek için kendilerini zorluyorlardı. Her biri ayrı meslekler edinmişti. Siyasal eğilimleri de aynı değildi. Ama yine de birbirlerine hoşgörüyle davranmaya çalışıyorlar ve içlerinden, bir an önce şu yemek bitse de evlerimize dönsek diyorlardı.

Samim, İstanbul'da Noel'in hiç farkına varmazdı. Avrupa görmüş Türklerin ya da o çevrelere özenenlerin Galatasaray'da Saint-Antoine Kilisesi'ne gidip ayini izlemeleri geleneği henüz gelişmemişti. Samim Colette'in Noel'ini kutlamayı bile ihmal etti. Ama yeni yılını mutlaka kutlayacaktı.

Kutlanan İlk Yılbaşılar

Yılbaşı kutlamaları da artık yavaş yavaş Türklerin gelenekleri arasında giriyordu. 1929'a girerken ünlü başyazarlar ve yazarlar Tokatlıyan Oteli'nde kendi aralarında bir yılbaşı gecesi düzenlediler. Kimler yoktu ki o gecede: Necmettin (Sadak) Bey ve eşi, Yunus Nadi, Ahmet Şükrü (Esmer), Selâmi İzzet (Sedes) ve eşi, Ahmet Ağaoğlu Bey ve eşi Sitare Hanım, Hakkı Tarık (Us), Siirt mebusu Mahmut (Soydan), Ethem İzzet (Benice), Samim Rıza ve Cemile Hanım.

Hepsi gayet şık giyinmişti. Şampanyadan önce bir bol servisi yapıldı. Bol, o dönemde çok moda olmuş bir içkiydi. Beyaz şarabın içine likör, elma ve bazen de madensuyu karıştırılarak yapılan ve büyük bir çorba kâsesi içinde masaya getirilip kepçeyle kadehlere doldurulan bu içki, bütün düğünlerde, balolarda, barlarda ve gece kulüplerinde çok içiliyordu. "Bol" Fransızca kâse demekti ama Fransa'da böyle bir içki bilinmiyordu. Belki bu bol, bizdeki azınlıktan barmenlerin icat ettiği bir içkiydi.

Şampanya diye getirilen içki de köpüklü şaraptı. Şampanya öyle kolay kolay masalara getirilecek bir içki değildi. Hele yurtta "Yerli malı kullan" diye bir kampanyanın yapıldığı sıralarda gerçek şampanya Türkiye havasıyla asla uyuşmazdı.

O yeni yılı yalnız Tokatlıyan'dakiler değil, tüm İstanbul, tüm Ankara, tüm İzmir coşkuyla kutladı. Ya Gazi Hazretleri nerede geçirdi yılbaşını? Ankara'da, Bilecik milletvekili Asaf (İlbay) Bey'in kızının düğününde. Asaf Bey, Gazi'nin Selânik'ten arkadaşıydı. Ankara belediye başkanı olan Asaf Bey'in Yenişehir'de, Güven Park'ın karşısındaki evinde bir düğün düzenlenmişti. İki şenlik bir aradaydı. Gazi'nin bütün yakınları ve bakanların birçoğu oradaydı. Gece çok eğlenceli geçse de, herkesin keyfinin yerinde olduğu pek söylenemezdi. Çünkü Milli Eğitim Bakanı Mustafa Necati o gün öğle üzeri, Sıhhat Yurdu denen bir klinikte apandisit ameliyatı olmuş, ama birdenbire durumu çok ağırlaşmıştı.

Nereden çıkmıştı bu apandisit olayı? Necati Bey bir süredir karın ağrıları çekiyor, ama aldırmıyordu. Doktorlar körbağırsağın alınması gerektiğini söylediler. O yine boş verdi. Yapılacak çok iş vardı. Millet Mektepleri'ni açacak ve okulların ilk öğrencisi kendisi olacaktı. 29 Aralık Cumartesi günü bakanlıkta günlük işleri içinde boğulmuş çalışırken birdenbire sancılar içinde kıvranmaya başladı. Hemen bir konsültasyon yapıldı, derhal ameliyat olması gerekiyordu. Ama nasıl? Cumartesi günü ameliyat olur mu, pazartesiye kalsın, dediler. Kliniğe kaldırdılar. Pazartesi sabahı masaya yatırdılar. Narkoz verip bayılttılar. Operatör neşteri vurdu. Bir de baktı ki apandis patlamış ve iltihabı kana karışmış.

Bu durum, o günün koşullarında ölümcüldü. Necati Bey can çekişiyordu.

Gazi'ye haber verildi.

— Yazık olur, çok yazık olur! Kurtulmalı, diyebildi.

İsmet Paşa ile Kâzım Paşa kendisini klinikte ziyaret ettiler. 39 olan ateşi birdenbire düşmeye başladı. Bu, kötü bir durumun habercisiydi.

Gazi o gece ikide bir;

— Necati'den ne haber, diye soruyor. Ancak kendisine sağlık müjdesi veren olmuyordu.

Mustafa Necati ertesi sabah, yeni yılın ilk günü saat 10.10'da yaşama gözlerini yumdu. 35 yaşındaydı. Onun kurduğu Millet Mektepleri o sabah açılıyordu. Afet (İnan) Hanım, o gün ilk kez Gazi'nin ağladığını görüyordu.

Mustafa Necati kendisini bütün çevresine sevdirmiş, Gazi'nin de güvenini kazanmış bir kişiydi. Kemal Paşa onu Kastamonu İstiklâl Mahkemesi Başkanlığına getirmişti. O dönemde Hıyanet -i Vataniye Kanunu'yla bütün casuslar ve asker kaçakları idam ediliyordu. Necati Bey de böyle bir mahkemenin başkanıydı ama idam kararları vermeye hiç içi el vermiyordu. Ne yapabilirdi?

İşte gazeteci ve tarih yazarı Enver Behnan'ın (Şapolyo) onun hakkında anlattıkları:

"Ben onun Kastamonu'da bir davranışına tanık oldum. Ağır cezalara çarptırılan asker kaçakları, birbirinden yiğit ve genç insanlardı. Ama mahkemenin kararı kesindi. Ertesi gün hepsi Nasrullah Köprüsü'nün başında idam edileceklerdi. Oysa ordunun askere ihtiyacı vardı. Cephede korkunç çarpışmalar olurken böyle aslan gibi delikanlılar nasıl feda edilebilirdi? Bunları gören Necati Bey şöyle bir olay düzenledi: Kentte, güvenilir din adamları ve eşrafla gizlice konuştu ve tam mahkûmlar asılacakken esnafın kendisinden onlar için af istemelerini önerdi.

"Ertesi gün erken saatlerde, şafak sökerken halk Nasrullah Köprüsü'nün başında toplanmış idamları bekliyordu. İdam sehpaları kurulmuştu. Cellat da ipleri yağlıyordu. Mahkûmlar teker

teker sehpaların önüne getirildiler. Tam o sırada eşraf ve ulema öne çıktı. 'Bir dakika efendim,' dediler. 'Çok önemli bir durum vardır. Reis Bey'in buraya teşriflerini rica ediyoruz.'

"Cellatların başındaki başçavuş da kokuyu almıştı. 'Pekâlâ,' dedi, 'Reis Bey'i çağıralım.'

"Necati Bey'in gözüne uyku girmemişti. Olukbaşı'ndaki evine alelacele bir jandarma gönderdiler. Necati Bey hemen geldi. Ulemayı ve eşrafı dinledi. Sonra zincire vurulmuş mahkûmlara döndü;

"'Ey ölümün eşiğinde olan delikanlılar,' diye söze başladı. 'Siz bilmeden bu suçu işlediniz. Yarın hangi yüzle Tanrı'nın huzuruna çıkacaksınız? Orada sizin yeriniz yok. Siz korktunuz, düşmandan kaçtınız. Kardeşleriniz şehit olurken siz ihanetle suçlandınız. Kimden kaçıyorsunuz? Düşman yarın sizi karılarınızın koynunda kesecektir. Kentin büyükleri sizin affınızı istiyorlar. Tanrı'dan af dileyin. Bayrağın altında cepheye gidin, ya şehit olun ya gazi...'

"Herkes hüngür hüngür ağlarken, koca meydan alkıştan çınlıyordu. Zincirler çözüldü ve hepsi cepheye gönderildi."

Enver Behnan Bey anılarını şöyle bitiriyordu:

"Sonradan işittim. O gençlerin hepsi şehit olmuş."

Yılbaşından üç gün sonra Samim Paris'ten yine baş döndürücü bir mektup aldı. Colette şunları yazıyordu:

"Samim, gücüme güç katan sevgilim,

"Günlerimin düz bir cümle gibi gidişi içinde sen bir parantez açtın. Öyle bir parantez ki, içinde ufak cümlecikler barındırıyor.

"Cümle, gerçekte içinde parantezler olmadan da kendi başına bir bütündür. Tek başına okunabilir. Bazen o cümlenin sonu bir ünlemdir, bazen üç nokta, bazen de bir soru işareti.

"Ama bir parantez açıldı mı kapanmadan olmaz, anlam

tamamlanmaz. Parantezin içindekiler cümleyi zenginleştirir. Onlar sizden bağımsız da olabilirler.

"Benim yaşamım düz bir cümleydi, sen onun içinde bir parantez açtın. O parantez olmasaydı yaşamımda bir şeyler eksik kalacaktı. Bunun kimse farkına varamazdı, ben bile bilemeyecektim.

"Ben şimdi o kendi cümlemin içindeki parantezden, yani senden çok hoşnutum. Bazen biraz geç kaldığımı düşünüyorum, ama belki de daha önceleri o paranteze hiç gerek olmamıştı.

"Yaşama ilişkin her şeyin bir zamanı ve yeri var belki de ve demek ki şimdi o parantezin tam zamanıymış. Ne var ki parantez günden güne cümleye egemen oluyor. Ben çok mutluyum. Ya o parantez hiç açılmasaydı.

"Yeni yıla girerken hep bunları düşündüm. Her gün yeniden âşık olur mu insan? Oluyormuş meğer. Bırak, o parantez hep açık kalsın. İçini birlikte dolduralım, var mısın? Bil ki çok özleniyorsun benim yakışıklı erkeğim."

Troçki İstanbul'da

1929 Şubatı'nın başlarında yabancı haber ajansları çok ilginç bir haber yayınladı: Sovyet Devrimi'nin en büyük liderlerinden, Lenin'in yakın arkadaşı Troçki, Stalin'in emriyle İstanbul'a sürgüne gönderiliyordu. Haber bütün dünyada bomba gibi patladı. Bu, hiç beklenmedik bir olaydı. Nasıl oluyor da Troçki Sovyetler Birliği'nden kovuluyordu!

Samim Rıza bu haberi ajans bülteninden okuyunca büyük bir heyecana kapıldı. Hemen telefonla Yunus Nadi'yi ve Necmettin (Sadak) Bey'i aradı. Onlar da pek bir şey bilmiyorlardı. Demek ki Stalin, Lenin'in ölümünden beri, yani beş yıldır Troçki'ye karşı sürdürdüğü savaşı kesin olarak kazanmıştı.

Samim Rıza, Troçki hakkında belleğinde kalan bilgileri şöyle bir toparlamaya çalıştı. Troçki kimdi? Troçki 1879'da Ukrayna'da doğmuştu. Demek ki Gazi'den iki yaş büyüktü. Bütün yaşamı dev-

rim olaylarıyla geçmişti. Ama Samim bunların ayrıntılarını anımsamıyordu. Bildiği bir şey varsa o da 1917 Devrimi'nde başrolü oynayan kişilerden biri olmasıydı. Sonra Dışişleri Komiserliğine (bakanlığına) getirilmiş, sonra da Savaş Komiseri (bakanı) olarak iç-savaşı yönetmişti. Kızıl Ordu'yu da o kurmuştu.

Troçki, 1924'te Lenin öldüğü zaman Kafkasya'nın Karadeniz kıyılarında doktor gözetimi altındaydı, Moskova'ya cenazeye gidemedi. Stalin bütün yönetim mekanizmasını kendine göre düzenlerken, Troçki bu işlerin dışında kaldı. 1925'te Savaş Komiserliğinden alındı. Doruktaki en güvendiği kişiler, Stalin'le işbirliği yaptı. 1927'de partiden atılan Troçki, Kazakistan'ın başkenti Alma-Ata'ya sürüldü.

Ya ondan sonrası? Samim Rıza bunları doğrudan Troçki'den dinlemek isterdi. Ama görüşebilecek miydi? Troçki uzun süre İstanbul'da mı kalacaktı? Bunların hiçbirini bilmiyordu. Ne var ki Troçki'nin İstanbul'a gelmesi dünya çapında bir olaydı. Bütün yabancı basın bu olaya büyük ilgi gösterecekti.

Samim Rıza Ankara'ya telefon edip Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü'yü aradı. Olayı ona sordu. Tevfik Rüştü haberi doğrulayarak;

— Evet, dedi, Stalin Troçki'nin sürgün olarak İstanbul'a gönderilmesini istemiş. Sovyet Büyükelçisi Suriç bana bunu sözlü olarak bildirdi. Başka ülkeler kendisini kabul etmiyormuş. Gazi Hazretleri'ne düşüncelerini sordum. Olaya sıcak baktığını anladım. Biliyorsun, Sovyetler Birliği'yle dostluk ilişkilerimiz çok iyi. Onlardan gelen bir istemi geri çevirmemiz kolay olmaz. Kaldı ki Troçki'nin Milli Mücadele yıllarında bize önemli yardımları olmuştu. Sovyet Büyükelçisi'ne Troçki'yi kabul edeceğimizi söyledim. Kendisini İstanbul'da konuk edeceğiz. Yalnız şu da var, bu adamın yaşamı her an tehlike altında olabilir. Hiç beklenmedik bir biçimde bir suikasta kurban gidebilir. Kendisini korumak zorundayız. İstanbul Valisi Muhittin (Üstündağ) Bey'e Atatürk bu konuda bilgi verdi. Çok dikkatli olmamız gerekiyor. Muhittin Bey uygun görürse seni kendisiyle görüştürebilir.

Samim'in kafasında yeni umutlar belirdi. Colette de belki Troçki'yle bir röportaj yapmak için İstanbul'a gelebilirdi. Bu olay nasıl heyecanlandırmazdı Samim'i...

12 Şubat'ta Troçki'yi taşıyan *İliç* adlı Sovyet şilebinin İstanbul limanına girdiği bildirildi. Troçki gemiden alınarak Beyoğlu'ndaki Sovyet Konsolosluğuna götürüldü. Orada birkaç gün kaldıktan sonra Tokatlıyan Oteli'ne taşındı.

Otelde korunması kolay olmayacaktı. Nisan sonunda ona Büyükada'da Nizam Caddesi'nde Arap İzzet Paşa'nın köşkü kiralandı. Eşi Natalya ve oğlu Leon Sedov'la birlikte oraya yerleşti.

Arap İzzet'in köşkü Troçki'nin zevkine göre düzenlendi. Zemin katındaki odalardan biri oğlu Leon'un çalışma odası oldu. Öteki oda da yemek odası. Troçki birinci kattaki salonu kendisine çalışma odası yaptı, birkaç keresteyi iki sehpanın üzerine yerleştirerek büyük bir çalışma masası oluşturdu. Yazılarını bu masada yazıyordu.

Akşamları eşiyle birlikte balkondan güneşin batışını seyretmekten de hiç vazgeçmiyordu.

Yabancı muhabirler kendisiyle konuşabilmek için her yola başvuruyorlardı. Samim, Vali Muhittin Bey'den görüşme izni aldıktan sonra Troçki'den bir randevu alabildi. Troçki ertesi gün kendisini Büyükada'da kabul edecekti.

Samim ertesi gün belirlenen saatte Arap İzzet Paşa'nın köşkündeydi. Pencereler demir parmaklıklarla kapalıydı. Troçki kendisini güler yüzle karşıladı. Saçları darmadağındı, keçi sakalı biraz kırlaşmıştı. Gözlerinde ufak, yuvarlak gözlükler vardı. Koyu renk bir ceket giymişti. Samim Fransızca;

— Yoldaş, diye söze başladı, yıllardan beri sizi izlerim. Ekim Devrimi'nde başrolü oynadığınızı biliyorum. Ne yazık ki Lenin yoldaşın ölümünden sonra Stalin'in tuzağına düştünüz. Aranızdaki düşmanlık, görüş ayrılığından çok Stalin'in kıskançlığından kaynaklandı. Lenin'in yerine geçmek sizin hakkınızdı. Stalin'in oyununa geldiniz. Oysa parti yöneticilerinin çoğu arkanızdaydı. Bu olayları sizden dinlemeyi ne kadar çok isterim.

Samim'in bu sözleri Troçki'ye güven vermişti. Piposunu yaktı. Koltuğuna yaslandı. Rahatlamış bir havadaydı.

— Benimle görüşmenize nasıl izin verildi?

— Vali Muhittin Bey dostumdur, sizinle konuşmamda bir sakınca görmedi.

— Buna çok sevindim. Dilerim konuşmak isteyen başka gazetecilere de güçlük çıkarmazlar. Ben kısa bir süre gazetecilik yaptım. Mesleğin güçlüklerini bilirim. Gazetecileri kırmak istediğimden değil, onlar öteki insanların sözcüleri durumundadır. Ama gazetecilerin nasıl oyuna geldiklerini de çok iyi bilirim. Gazeteler, istisnai olarak doğruyu yazarlar.

Emile Zola Fransa'daki ekonomi ve finans gazeteleri için şöyle der: "Gazeteler iki gruba ayrılır. Birinci grup çok satan gazetelerdir, ikinci grup da namuslu gazetelerdir, yani parayla satın alınamayan gazeteler. Sarı basın denen, yani yüksek tiraj yapan gazeteler hiç sıkılmadan, düşünmeden, arkalarına bakmadan yalan söylerler. İngilizlerin *Time*, Fransızların *Le Temps* gazeteleri kendilerine dokunmayan durumlarda doğruyu yazarlar. Bu tür yazılar kendilerine güven duyulmasını sağlar."

Size bir örnek vereyim. *Times* gazetesi, benim Stalin'le anlaşarak İstanbul'a gönderildiğimi yazmış. Amaç Yakındoğu'yu asker gücüyle ele geçirmekmiş. Nasıl uydurabilirler böyle bir şeyi? Benim beş yıldan beri Stalin'le kanlı bıçaklı olduğumu *Times* bilmez mi? Kim inanır bu gazetelere? Bir Churchill inanmaz.

İstanbul'a geldiğimin ertesi günü Berlin'de çıkan bir Alman gazetesinde okudum. Alman Parlamentosu Başkanı Löbe, "Troçki'ye sığınma, yani özgürlük hakkı tanıyacağız," demiş. Ne zaman demiş? 6 Şubat'ta. Oysa Almanların vize vermedikleri bana 10 Şubat'ta bildirilmişti. Hemen Moskova'ya tel çekip bu durumu anlattım. Doğru değilmiş. Ne buyurulur?

Demokratik sığınma hakkı, yalnız o ülkenin yönetiminde olanlar gibi düşünenlere mi verilir? Demokratik sığınma hakkında o kişinin eğilimlerine bakılmaz.

Ben Alman Sosyal Demokratları'na karşıydım. Yine de kar-

şıyım. Şimdi Sosyal Demokratlar iktidarda. Hem bana sığınma hakkı tanıyorlar, hem de bakın bize muhtaç oldu demek istiyorlar.

Ben burada büyük bir çelişki görüyorum. Burjuva demokrasisinin eski yöntemlere üstün olması gerekir. Ama onlar da sonsuza dek yaşamayacak, onların yerini sosyalist toplum düzeni alacaktır.

Troçki bunları anlatırken heyecanlanıyor ve sesi yükseliyordu. Kürsüden seslenen bir lider havası vardı. Samim Rıza;

— Sayın yoldaş, dedi, önce özgeçmişinizden biraz söz etmek ister miydiniz?

— Anlatayım. Bugün 50 yaşındayım. Doğum günüm Ekim Devrimi'ne rastlıyor. O zaman 38 yaşındaydım. 9 yaşıma kadar, her şeyden uzak bir köyde yaşadım. Liseyi bitirdikten bir yıl sonra ilk kez tutuklandım. Benim üniversitelerim cezaevleri, sürgünler ve göçler oldu. Toplam 4 yıl cezaevinde yattım. İki kez Sibirya'ya sürgüne gönderildim. İki kez başka ülkelere göç etmeye zorlandım, 12 yıl yurtdışında, Avrupa'da ve Amerika'da yaşadım.

1905 Devrimi'nden önce 2 yıl, daha sonra da 10 yıl yurtdışında kaldım.

Savaş sırasında, 1915'te Almanlar beni, gıyabımda hapse mahkûm ettiler, sonra da Amerika'ya sürdüler.

Rusya'da devrimin başlayacağını öğrenir öğrenmez yola çıktım, bu kez de İngilizler beni Kanada'da toplama kampına yolladılar.

Hem 1905 Devrimi'ne katıldım, hem de 1917 Devrimi'ne. Petersburg'da Sovyet Meclisi Başkanlığı'na seçildim. 1917 Devrimi'nde önemli bir rol oynadım ve ilk Sovyet Hükümeti'nde Dışişleri Komiserliğine getirildim.

Savaş Komiseri olarak beş yıl çalıştım, Kızıl Ordu'yu ve Kızıl Donanma'yı kurdum. İçsavaş yıllarının dışında bütün çalışmalarım parti militanı ve yazar olarak geçti. Yaptığım çalışmaları ve görüşlerimi yazdım. On üçü yayınlandı, 1927'de kitaplarımın baskısını durdurdular.

1918 Ocak ayında Çin sınırına sürüldüm.

— Oradan da buraya geliyorsunuz, anladığım kadarıyla.

— 1927'de zaten ben kızağa alınmış durumdaydım. Ama parti kaynıyor ve Stalin'e karşı muhalefet güçleniyordu. Her yerde gösteriler oluyordu. Petrograd işçileri de ellerinde pankartlarla yollara dökülmüşlerdi. Beni önce partinin Merkez Yürütme Kurulu'ndan attılar, sonra da parti üyeliğinden. Parti içinde muhalefeti örgütlemek ve karşı devrimcilikle suçlanıyordum. Gizli Polis GPU, 16 Ocak 1927'de Alma-Ata'ya sürgüne gönderileceğimi bildirdi. Hastaydım, ateşim vardı, ayakta duracak halde değildim. Karım valizlerimizi hazırladı. Garda bir gösteriyle karşılaştık. Halk, "Yaşa Troçki!" diye bağırıyordu. O durumda Kazakistan'a gönderildim.

16 Aralık 1927'de Alma-Ata'da GPU'dan bir ültimatom aldım, her türlü siyasal eylemden uzak durmamı istiyorlardı. "Hayır, durmayacağım," dedim. "Dünya proleterleri önünde sizi suçluyorum. Marx'ın ve Lenin'in öğrettiklerini ayaklar altına aldınız. Dünya devrimini saptırdınız. Ekim Devrimi mirasına ihanet ettiniz. Bir terör dönemi başlattınız.

"Siyasal etkinliklerden vazgeçmem bugünkü parti yönetimine körü körüne boyun eğmem demektir. Sizinle savaşımı sürdüreceğim."

18 Ocak 1928'de GPU'dan yanıt geldi: Sovyet iktidarına silâhlı bir eylem hazırladığım iddia ediliyordu ve Sovyetler Birliği sınırları dışına gönderilmeme karar vermişlerdi.

Benim Sovyet iktidarına karşı silâhlı bir eylem hazırlama girişimime kargalar bile gülerdi! Oğlum ve eşimle yine valizleri topladık. 22 Ocak'ta karlar altında bizi bir otobüse bindirdiler. Kırgızistan dağlarında bütün yollar kardan kapanmıştı. Isı sıfırın altında 35 dereceydi. Yolda bana, İstanbul'a sürgüne gönderileceğimi bildirdiler. 30 kilometreyi 7 saatte alabiliyorduk. Adım başında otobüsü durdurup denetimden geçiriyorlardı. Pişkek'te trene bindirildik. Yolculuk 12 gün sürdü. Yolda Anatole France ve Panait İstrati'den kitaplar okudum. 10 Şubat'ta Odesa'ya gel-

dik. Bizi *İliç* adlı bir şilebe bindirdiler. Gemide, bizden başka ne tek bir yolcu vardı ne de yük. Gemi 12 Şubat'ta Boğaz'a girdi. Büyükdere açıklarında demirledik. Bir Türk polis komiseri beni güvertede karşıladı. Cumhurbaşkanı Kemal Paşa'ya gönderilmek üzere kendisine şu mesajı verdim:

"Sayın Başkan,

"İstanbul kapılarından Türkiye sınırına geçerken size şunu bildirmekle onur duyuyorum. Ben buraya kendi irademle gelmedim, baskı altında bu sınırı geçiyorum. Derin saygılarımın kabulünü rica ederim."

Elbette benim polislerle hiçbir sorunum olamazdı. Fransa'dan İspanya'ya sürülürken polis bana, "Hükümetler değişir, ama polis hep aynıdır," demişti. Onu anımsadım.

Samim bu macerayı dinlerken hüzünlenmişti.

— Kemal Paşa'dan size bir yanıt geldi mi, diye sordu.

Troçki;

— Hayır, dedi. Yalnız validen şu mesajı aldım:

"Sürgüne yollandığınızı bilmiyorduk. Bizden 'sağlık nedenleriyle' sizin için izin istendi; vize verdik. Türk toprağında bir yere kapatılmanız ya da herhangi bir şiddete uğramanız söz konusu değildir. İstediğiniz yere gitmekte özgürsünüz. Kalacak olursanız size her türlü konukseverliği gösterir, güvenliğinizi sağlarız."

Bu mesajı Gazi'nin Muhittin Bey'e dikte ettiğini bilen Samim, iyi bir röportaj yapmanın mutluluğuyla Troçki'nin yanından ayrıldı.

Gazi, Troçki gibi bir devrimciyi tanımak istemez miydi? Troçki kimbilir ona neler anlatırdı. Petrograd'da kışlık sarayın zaptı, Vrangel ve Denikin ordularıyla kıran kırana savaş, Beyaz Rusların gemilerle İstanbul'a kaçışları, Stalin'le kıyasıya bir kavga, sürgün, daha neler neler. Troçki Büyükada'da Arap İzzet'in köş-

künde kalıyor, Gazi de sık sık Büyükada'ya Yat Kulübü'ne gidiyordu. Seslense Troçki duyabilirdi. Karşılıklı rakı ve votka kadehleri kaldırabilirlerdi. Troçki dört buçuk yıl İstanbul'da yaşadı. Birlikte olmak için fırsat mı yaratılamazdı? Adanın yollarında bile rastlaşabilir, birbirlerini selâmlayabilirlerdi.

Troçki'nin Jean Van Heijenoort adındaki sekreteri, yıllar sonra, Gazi'nin Büyükada'da oturan bir bakan aracılığıyla Troçki'yle görüşmek için bir sondaj yaptığını yazacaktır. Ama bu girişim olumlu bir sonuç vermeyecektir. Böyle bir girişimi doğrulayacak bir belgeye de rastlanmamıştır. Çünkü Gazi'nin çelik gibi bir iradesi vardır, orada duygusallığa yer yoktur.

Troçki ile Gazi elbette ki aynı görüşleri paylaşmıyorlardı. Troçki'nin amacı bütün ülkelerde devrim yapmaktı, Gazi'nin amacı ise Misakı Milli sınırlarını aşmıyordu. Öteki ülkelerde başkaldırıları, devrimleri desteklemeyi hiçbir zaman programına almamıştı. İkisi de sürekli devrimden yanaydı ama Gazi sürekli devrimi yalnız Türkiye sınırları içinde görüyordu.

Troçki Stalin'le de anlaşamamıştı. Stalin Sovyetler Birliği ülkelerinde elde edilmiş başarılarla yetiniyor, öteki ülkelerde devrimci eylemleri ancak el altından, olay çıkarmadan desteklemekle yetiniyordu. Dünya devrimi onun pek umurunda değildi. Daha gerçekçi bir politika izliyordu. Sovyetler Birliği içindeki muhalefet eylemlerini silâh gücüyle, kanla, sürgünlerle, düzmece mahkemelerle önlemeye çalışıyordu.

Gazi elbette Troçki'den yana değildi. Eğer Lenin'den sonra Sovyetler Birliği'nde Troçki iktidara gelecek olsaydı Türkiye'yle ilişkiler ne olurdu? Troçki'nin Türkiye'deki komünist eylemlere karşı tutumu neydi? Bunlar galiba hiç gündeme gelmemişti. Troçki acaba Türkiye'deki komünistlerle hiç ilişki kurmaya niyet etmiş miydi? Bunun yanıtını vermek kolay değildi. Türkiye Komünist Partisi herhalde Moskovacı ve Stalinci'ydi. Bu nedenle de Troçki'ye sıcak bakmaları beklenemezdi.

Nâzım Hikmet 1929'da İstanbul'daydı. *835 Satır* adlı şiir kitabını yayınlamıştı. *Resimli Ay*'da, Abdülhak Hamit'e, Ahmet

Haşim'e, Mehmet Emin'e ve Yakup Kadri'ye karşı "Putları Yıkıyoruz" adlı bir kampanya yönetiyordu. Troçki ile ilgilendiği pek söylenemezdi.

Ne var ki, Nâzım 1920'li yıllarda Moskova'da KUTV diye adlandırılan Doğu Emekçileri Üniversitesi'nde okurken Troçki'nin derslerine girmiş ve konuşmalarını dinlemişti. Troçki gözden düştükten sonra Stalinci öğrenciler Troçki'yi protesto etmek için onun derslerine girmiyor, girenler de teker teker sınıftan çıkıyorlardı. Günün birinde salon boşalmış ve Nâzım sınıfta tek başına kalmıştı. Troçki sınıftan çıkarken, kendisini dikkatle izleyen bu öğrenciyi selâmlayarak ona teşekkür etmişti. Öteki öğrenciler bundan hiç hoşlanmamışlar ve Nâzım'a, "Nedir bu yaptığın, sen Troçkist mi oldun?" diye çatmışlardı. Nâzım'ın yanıtı şöyle olmuştu: "Hayır. Ben Troçkist falan değilim. Adam çok güzel konuştu, hayranlıkla izledim. Böyle bir güzelliği bırakıp çıkamazdım elbette..."

Yine o tarihlerde İstanbul'da komünist tutuklamaları başlatılmıştı. Gazeteler 7 Nisan'da yedi, 21 Nisan'da da on iki komünistin tutuklandığını yazdı. Yine aynı günlerde *Resimli Ay* dergisinden iki yazar tutuklandı. Öte yandan yine aynı yılın sonlarında Ankara'da Türkiye ile Sovyetler Birliği arasında imzalanan Dostluk ve Tarafsızlık Antlaşması bir protokolle uzatıldı.

Troçki bunlara nasıl bakıyordu? Bunları hiç açıklamadı. Günlerini odasına kapanıp anılarını yazarak, tekneyle balık tutarak ya da bahçesinde çiçek yetiştirerek geçiriyordu. Bahçıvan Tahir Ağa onun çırağı durumundaydı ve "Troçki gülü" adını verdiği kırmızı bir gül de üretmişti. Yıllar sonra bir gün bu kırmızı gülü Yat Kulüp'te Gazi'ye hediye etti.

Troçki'nin İstanbul'a gelişi dünyaya nasıl yansıdı acaba? Fransa'da çıkan Komünist Parti'nin yayın organı *Humanité* gazetesi, Moskova'da yayınlanan *Pravda*'nın bir haberini özetleyerek Troçki'nin Sovyet iktidarına karşı yasadışı bir örgüt oluşturduğunu bildirdi. 17 Şubat'ta da Troçki'nin İstanbul'da Sovyet

Konsolosluğunda konuk edildiğini yazdı. Okuyanlar şaşırıp kaldı, Troçki bir karşı devrimci miydi, yoksa Sovyet Hükümeti'nin İstanbul'a yolladığı bir görevli mi?

22 Şubat'ta da *Humanité*'de Komünist Partisi Genel Sekreteri Maurice Thorez'in bir yazısı çıktı. O da Troçki'den "devrimin emekçilerinden biri" diye söz ediyordu. Bu da okuyucular için çok şaşırtıcı oldu.

Derken, Tass Ajansı bütün dünyaya Sovyetlerin resmi görüşünü duyurdu: "Troçkistler karşı-devrimin yardımcılarıdır!"

Yine kafalar karıştı. Bunu fırsat bilen bir Amerikan haber ajansı, Troçki'den bir yazı dizisi istedi. Ajansın ödeyeceği telif ücreti, Troçki ailesinin İstanbul'daki geçimini karşılayacaktı. Çünkü Troçki Sovyetler Birliği'nden beş parasız ayrılmıştı.

İlk haftalarda çeşitli ülkelerden birçok gazeteci kendisinden anılarını yazmasını istedi. Troçki bunlara pek güvenmiyordu. Sonra Fischer Verlag Yayınevi, Troçki'ye yaşamöyküsünü yazmasını önerdi. Troçki o konuda da hazırlıklı değildi. Güncel siyasetin üzerine eğilmek ona daha tatlı görünüyordu. Uzun süre karar veremedi.

Troçki günlerini nasıl geçiriyordu? İstanbul'a bir kez indi, o da Ayasofya'yı görebilmek için. En büyük zevki balık avlamaktı. Bir tekne edindi. Onunla denize açılıyor, olta ya da ağla balık tutuyordu. Kırk metre uzunluğunda bir ağ satın almıştı, onu denize seriyor, sonra da suya taşlar atarak balıkların ağda toplanmasını sağlıyordu. Oltayla avlandığı zaman tekir ve barbunya yakalamaktan çok hoşlanıyordu. Bazı günler Tuzla'ya kadar uzandığı da oluyordu. Balığa çıkarken bazen yanına eşini ve oğlunu da alıyordu. Hava güzel olursa tekneyi Dragos kıyılarına çekerek oralarda ızgara balık eşliğinde piknik yapıyorlardı.

Troçki yabancı basını ve İstanbul'da çıkan yabancı dillerdeki gazeteleri de hiç aksatmadan okuyor ve dünya olaylarını yakından izliyordu.

Samim Rıza Büyükada'da çok şey öğrenmişti, bu durumu bir an önce Colette'e anlatmak istiyordu. Ama Fransız sosyalistleri-

nin Troçki'den nefret ettiklerini de biliyordu. Baştan beri sosyalistlerle Troçkistler arasında köprüler atılmıştı. Zaten sosyalistler, 1922'de komünistlerle bağları kopardıktan sonra ortada kalmışlardı. Ne sağcılarla anlaşabiliyorlardı, ne de komünistlerle. Komünistlerin liderleri Maurice Thozez, Jacques Duclos, Marcel Cachin işçilere daha inandırıcı geliyordu. Sosyalist Parti'nin lideri Léon Blum'un itibarı yükseliyordu ama yine de sosyalistler öteki sol akımların karşısında direnecek güçte değildi. Sosyalistlerin organı olan gazete, böyle bir karmaşa içinde, Troçki'nin görüşlerini yansıtamazdı.

Samim bütün bunları biliyordu ama yine de Colette'e bir tel çekerek Troçki'yle konuşması için onu İstanbul'a çağırmaktan kendini alıkoyamadı.

İki gün sonra Colette'den beklenen yanıt geldi: *Populaire* gazetesi hiçbir biçimde bu işe bulaşmak istemiyordu. Troçki'yle yapılacak bir röportaj, Troçkistlere Fransa'da bir güç kazandırabilirdi. Colette'in İstanbul'a gelme olasılığı da böylece suya düşmüş oldu.

Cemile Ölüm Döşeğinde

İstanbul soğuk bir kış geçiriyordu. Karadeniz'den gelen buzlar Boğaz'dan kitleler halinde Marmara'ya doğru uzanıyor ve gemiler buzlara çarpmamak için türlü manevralar yapmak zorunda kalıyordu. Boğaz trafiği allak bullak olmuştu. Kömür ve odun depolarının önünde insanlar birbirine giriyordu. Fırınların önü de ana baba günüydü.

Samim keyifsizdi. Hele Colette'in gelme olasılığı da ortadan kalkınca büsbütün mutsuz ve karamsar olmuştu. Tekdüze yaşamı devam ediyordu. Böyle soğuk bir mart akşamı konağa gelirken kafasında hep kötü düşünceler vardı. Bir yandan da Cemile'yi düşünüyordu. Cemile son günlerde hiç iyi değildi. Beli ağrıyor; geceleri öksürüyor, uyuyamıyor, terliyor, sayıklıyor ve ateşi yükseliyordu.

O son aylardaki huysuz, kaprisli, hırçın Cemile gitmiş, yerine

yine yıllar önceki Cemile gelmişti sanki. Melek gibi bir kadın olmuştu.

Samim'in eve çağırmadığı doktor kalmadı. Önce sıtma nöbeti dediler, tutmadı. Sonra zatürreeden şüphelendiler, o da çıkmadı. Verem olması akla geldi, onu da tutturamadılar. Ünlü profesörlerden biri, "Hiç kanser üzerinde duran oldu mu?" diye sordu. Bu ölümcül hastalık hiç kimsenin aklına gelmemişti. Zaten o konuda fazla bir şey de bilinmiyordu. Bunu karısından gizleyen Samim, bu konuyu belediye başkanı operatör Cemil (Topuzlu) Bey'le konuştu. O bu konuda çok karamsardı.

— Bu uğursuz hastalık hakkında çok az bilgimiz var, dedi. Tedavisi hakkında ise hiçbir şey bilmiyoruz. Eğer kanser olduğu kesinleşirse bizim yapabileceğimiz bir şey yok. Bekleyeceğiz. Bazen on yıl yaşar, bazen birkaç ay. Ama iyisi mi, siz hastanızı Paris'e götürün. Orada iyi klinikler var. Olmazsa Suresne'de Foch Hastanesi'ne yatırırsınız. Tanıdığım arkadaşlara yazarım. İnşallah kurtulur.

Samim ne yapabilirdi? Bu durumu Cemile'ye anlatması asla söz konusu olamazdı. Cemile'yi tanıyordu, böyle bir durumda her türlü çılgınlığı yapar, belki de intihar ederdi. Evde kimsenin ağzını bıçak açmıyordu.

Samim bunları düşüne düşüne eve geldi. Daha sokak kapısındayken Cemile'nin öksürüğünü duydu. Yatak odasında çini bir soba yanıyordu. Oda sımsıcaktı. Pencerelerin kalın perdeleri örtülmüş, odanın ortasındaki mangala da korlar alınmıştı.

Cemile yatağa uzanmış, üzerine de kırmızı bir battaniye örtmüştü. Hastalık ona ne kadar yakışmıştı. Son yıllarda aldığı bütün kiloları vermiş, incelmiş, ancak solgun bir kadın olmuştu.

— Nasılsın Cemile'ciğim? Seni bu akşam daha iyi gördüm. İyileşeceksin. Öksürüğün de biraz azaldı galiba. Gündüz biraz uyuyabildin mi bari?

— Uyuyamadım Samim'ciğim, bu öksürük beni hiç uyutmuyor, tıkanır gibi oluyorum. Ama sen kendini üzme, ben bunlara alıştım.

— İyi olacaksın.

— Ama ne zaman? Bak, dört ay oldu, hiçbir iyileşme yok. Seni de üzüyorum. İşinden gücünden oluyorsun. Sen ne kadar iyi bir insansın Samim. Sana âşık olmak, yüzme bilmeden okyanusa atlamak gibi bir şeydi. Ünlü bir gazetecinin dünyası okyanustan farklı olamazdı zaten. Ben böyle zengin bir dünyada ne yapabilirdim ki? Boğulurdum. Uzun zaman boğulmamaya çalıştım. Beni sen yetiştirdin. Senin o derin sularında çırpındım, durdum. Sonra sevgili eşimin kollarına bıraktım kendimi. Uzun süre, "Seni seviyorum," deme cesaretini bile kendimde bulamamıştım. Okyanusun dibinde bir kum tanesi gibiydim. Hiç vazgeçebilir miydim senden? Ankara'ya gittiğin zamanlar koca kentin içinde yapayalnız hissediyordum kendimi. Bazen de bir istiridyenin içinde bir zerreydim... Bir inciye dönüşebilirim umudu vardı içimde. Hep bu umutla yaşadım. Hep bunu düşledim.

Cemile bunları söylerken sesi alçalıyor ve sözcükler ağzından yavaş yavaş dökülüyordu. Samim susuyordu. Cemile kısa bir suskunluktan sonra boğuk bir sesle konuşmasını şöyle sürdürdü:

— Canım erkeğim, ben hep seni sevdim. Seni boş yere kırdığım oldu. Durup dururken hırçınlaştım. Beni anla, seni çok kıskanıyordum. Ama şimdi içimde sana karşı sonsuz bir güven var. Sana artık kadınlık görevlerimi bile yapamıyorum. N'olur beni affet. Benim gitme zamanım geliyor galiba.

— Hayır Cemile, böyle konuşma. İyileşeceksin. Bu sabah operatör Cemil Bey'le görüştüm. Seni Paris'e götürmemi önerdi.

— Ne diyorsun Samim? Paris mi dedin? Ben asla oraya gidemem.

— Cemile'ciğim, doktor sana orada iyi bir teşhis koyabileceklerini söylüyor. İyi tanıdığı uzmanlar varmış, onlara yazacak. Fethi (Okyar) Bey de Paris'te büyükelçi. Kendisini yakından tanırım. Sana doktorlardan randevu alır, birlikte gideriz.

— Hayır Samim, hayır. Ne olacaksa burada olsun. Bırak, uğraşma benimle.

Bu Paris konusu Cemile'nin birdenbire kafasını karıştırmıştı.

Orayı istememesinin nedeni elbette Colette'ti. Samim Paris değil de Viyana ya da Londra deseydi hiç karşı gelmeyecekti. Samim acaba Colette'le buluşmak için mi Paris'i istemişti? Hayır hayır, bunu yapamazdı. Samim elbette ki Colette'le birlikte olabilmek için Paris'ten söz etmiş olamazdı. Cemile böyle ters bir tepki gösterdiğine üzüldü.

— Samim'ciğim, dedi, sen nasıl istersen öyle olsun. Ama ne olur acele etmeyelim. Hele havalar biraz iyileşsin, bahar gelsin, o zaman duruma göre gerekirse gideriz. Söz veriyorum.

Korkunç soğuklarla geçen bir kıştan sonra İstanbul'a birdenbire çiçeği bol bir bahar geldi. Erguvanlar birkaç günün içinde Boğaz sırtlarını ve karşı kıyıları pırıl pırıl bir pembeye boyadı.

Bahçelerde önce erik ve elma ağaçları çiçek açtı, sonra da kiraz ve şeftaliler. İnce uzun hasır sepetler içinde Arnavutköy çilekleri yollarda boy gösterdi. Büyükdere, Tarabya ve Arnavutköy meyhaneleri dolup taşmaya başladı. Sarıyer'de, Bebek'te ve Kandilli'de sandal sefalarının mevsimi geldi. İstanbullular artık baharın keyfini çıkarıyordu.

Ya Cemile? O ancak, yatak odasının pencerelerinden sokaktaki ağaçların tomurcuklandığını görünce baharın geldiğini anlayabilmişti. Ne öksürüğü kesilmiş ne de bel ağrıları geçmişti. Bir hayli de kilo vermişti. Yüzü, ikonalardaki Meryem Ana'yı andırıyordu. Artık dayanacak gücü kalmamıştı. Bir akşamüstü eve dönen Samim'e;

— Anladım artık, dedi. Bahar da bana mutluluk getirmedi. Seni daha fazla üzmek istemiyorum. Operatör Cemil Bey'le yine bir konuş, beni Paris'e yollasın. Ne zamana randevu alabilirse bildirsin, beraber gideriz, bu benim son yolculuğum olur.

— Niye böyle söylüyorsun Cemile? Biz seninle balayı seyahati yapmamıştık. Bu bizim balayımız olur. Bir hafta, on gün hastanede kalırsın. Sonra da bir otele çıkarız. Her akşam bir yere götürürüm seni. Moulin Rouge, Folies Bergères, Maxim... Göreceğin ne çok yer var bilsen, Paris'in tadını çıkaracağız seninle.

Cemile acı acı güldü.

— Benden geçti artık Samim, diyebildi. Bu benim için bir ölüm yolculuğu olacak. İnşallah sen güzel günler görürsün.

— Yeter Cemile'ciğim, n'olursun böyle karamsar olma. Paris seni sağlığına ve eski gençliğine kavuşturacak.

— Sen öyle diyorsan, öyle olsun.

İki haftalık bir bekleyişten sonra Paris'ten yanıt geldi. Cemile Hanım için Suresne'deki Foch Hastanesi'nde bir yer ayrılmıştı. Samim Colette'e de durumu bildirdi. Bu geziyi ne kadar kötü koşullar altında yapmak zorunda olduğunu anlattı. Ondan, Trocadero çevresinde bir otel bulmasını istedi. Hastanedeki randevudan birkaç gün önce gelip otelde kalacaklardı. Samim, Büyükelçi Fethi Bey'e de bu konularda ayrıntılı bilgi verdi.

Cemile güçlükle adım atabiliyordu. Kollarına girip merdivenlerden indirdiler. Yine Sirkeci Garı, yine Simplon Ekspresi, yine yataklı vagonlar. Dört günlük yorucu bir yolculuktan sonra bir sabah, günün erken saatlerinde Simplon Ekspresi , Paris'te Gare de L'Est denen Doğu Garı'na girdi. Samim, umutsuz gözlerle pencereden peronda bekleyenlere bakıyordu. Birden irkildi, gözlerine inanamadı. Colette'le Françoise peronda onları bekliyordu. Samim hemen vagondan inip ikisini kucakladı. Françoise hiç değişmemişti.

— Samim, dedi, ne mutlu bana, seni yeniden görebildim.

— Evet, bu benim için de çok büyük bir sürpriz oldu.

Colette'in gözlerinden iki damla yaş süzüldü. Sevgilisini büyük bir özlemle kucakladı.

— Gara geldik diye bize kızmadın değil mi?

— Hayır Colette, hiç kızar mıyım? Son derece duygulandım. Sen müthiş tatlı bir kadınsın. Bu yaptığını hiçbir kadın yapmaz.

— Ben herhangi bir kadın değilim Samim. Mutluluklarda da beraberiz, acılarda da. Madam nerede? Camila'ydı değil mi adı?

— Evet, önemi yok, sen Camila diyebilirsin. Cemile'yi koluna girip indirmemiz gerekecek. Ben görevliye söyledim.

— Hayır Samim, onlara gerek yok. Françoise'la ben ona yardımcı oluruz.

— Peki, öyle olsun. Gelin sizi tanıştırayım.

Birlikte vagona girdiler. Cemile kompartımanda bekliyordu. Samim;

— Bak Cemile, dedi, Paris'ten arkadaşlarım seni karşılamaya gelmişler. Hiç beklemiyordum. İşte Colette ve Françoise.

Cemile'nin Fransızcası çok zayıftı. Bir zamanlar *Türkler İçin Fransızca* adlı bir kitaptan pratikte geçerli cümleleri ezberlemişti. Hepsi o kadardı.

— Enchantez, enchantez, demekle yetindi.

Yüzü bembeyaz, elleri de buz gibiydi. Gülümsemeye çalışıyordu. Kendisini kucaklayıp yanaklarından öptüler.

Cemile;

— Samim, dedi, ne diye zahmet etmişler buralara kadar. Çok duygulandığımı söyle kendilerine. Yardım et de vagondan ineyim.

Colette ve Françoise Cemile'nin kollarına girdiler. Görevliler de valizleri indirmeye yardım ettiler.

Colette;

— Samim, biz buraya benim arabamla geldik. Araba garın önündeki park yerinde. Oraya kadar istersen madamı bir tekerlekli sandalyeyle taşıtalım, dedi.

Cemile;

— Hayır, yürürüm oraya kadar, dedi.

Yavaş yavaş yürüyerek çıkış kapısına geldiler. Colette arabasını alıp getirdi. Valizleri yerleştirdikten sonra Françoise öne oturdu, Samim'le Cemile de arkaya. Colette onlara Avenue Kleber'de dört yıldızlı bir otel ayırtmıştı. Elbette artık öğrencilik yıllarındaki otellerde kalacak değildiler. Otel gerçekten çok görkemliydi. Görevliler valizleri taşırken Colette otelin lobisinde çay içmeyi önerdi. Ama Cemile bir an önce odasına çekilip yatağına uzanmak istiyordu. İçinde Colette'e karşı bir kıskançlık duygusu var mıydı? Asla. Bütün olumsuz duygularından arındığını anlıyordu.

Ne tatlı bir kadındı Colette. Kendisine ne kadar ince, zarif ve saygılı davranmıştı. Fransızcası yeterli olsa onunla çok iyi dost olabileceğini düşündü.

Samim, Colette ve Françoise'a binlerce teşekkür ettikten sonra kucaklaşıp ayrıldılar. O asansöre binip yukarı çıkarken Françoise da Colette'e;

— Sen süper bir insansın, dedi. Hiçbir kadın yapmaz senin bu yaptığını. Görsün herkes olgunluk nedir, hoşgörü nedir? Zaten sana yirmi yıldır hayrandım, bu kez beni kendine büsbütün bağladın. Sen bu davranışlarınla bütün insanları çıldırtırsın.

— Françoise'cığım, anlamıyor musun, ben Samim'i delicesine seviyorum. Onun için yapamayacağım hiçbir şey yok. Nesini kıskanayım Camila'nın? O bana yalnızca acıma duygusu veriyor. Benim yerimde olsan sen de öyle yapardın. İnsanlık bunu gerektirmez mi? Hele sosyalist kültürle yetişmiş bir insandan başka türlü bir davranış bekleyebilir miydin?

— Peki şimdi ne yapmayı düşünüyorsun?

— Şu anda yapacağım tek şey Camila'nın iyileşmesini beklemek. O bu durumdayken Samim'le yatamam ama duygularımı değiştirmeme de imkân yok. Elbette Samim benim sevgilim olarak kalacak. Ama bu koşullarda Samim'in benim evime gelmesine asla izin veremem. Böyle bir davranış hiç de doğru olmaz. İçim rahat etmez. Kendimi onun kollarına bırakmakta zorluk çekerim.

— Haklısın galiba. Yorum getiremiyorum.

Samim Rıza ertesi sabah Büyükelçi Fethi Bey'i ziyarete gitti. Fethi Bey'le gençlik yıllarından dostlukları vardı. Paris Büyükelçisi, *Halkın Sözü* gazetesinin sürekli okuyucusuydu. Samim'e elinden geleni yapacağını söyledi. Elçiliğin arabasını Samim'in emrine verdi.

Elçiliğin ikinci kâtibi otele gelerek Samim Rıza ile Cemile Hanım'ı elçiliğin arabasıyla Foch Hastanesi'ne götürdü. İkinci kâtip hastane görevlilerinden, Cemile Hanım'a özel ilgi göstermelerini

istedi. Cemile Hanım bitkin ve karamsardı, iyileşeceğine inanmadığını da konuşmalarıyla belli ediyordu. Onlara iki kişilik bir oda ayrılmıştı. Samim de refakatçi olarak hastanede kalacaktı.

Samim Rıza eşini hastaneye yatırdıktan sonra, operanın arkasındaki büyük mağazalardan bir şeyler almaya gitti. Cemile'ye iç çamaşırları, gecelik, terlik, kolonya gibi şeyler gerekiyordu. Biraz da meyve alıp hastaneye döndü. Paris'in hiç eski tadı kalmamıştı sanki. Oysa her yerin cıvıl cıvıl olması gerekirdi. Öğrencilik yıllarının coşkulu günlerini anımsadı. Suresne'e giderken Boulogne ormanından geçti. Ormanın içlerine uzanan dar yollar yine sevişen çiftlerle doluydu. Samim neler yaşamamıştı o yollarda. Colette'le kaç pazar oralarda piknik yapmış ve kuytu köşelerde ne tatlı sevişmişlerdi. İkisi de yıllar sonra yine Paris'teydiler ama Samim'in duygularını şu son aylarda kara bulutlar kaplamıştı.

Hastanede tatsız bir gece geçirdiler. Cemile sancılar içinde kıvranıyordu. Ertesi sabah önde ünlü profesör, yanında asistanlar ve arkada hemşireler odaları dolaşmaya başladılar. Koğuşlardan çıt çıkmıyordu.

Sıra Cemile Hanım'ın odasına geldiğinde Samim heyecan içindeydi. Ünlü cerrahın yüzü hiç gülmüyordu. Samim'den hastanın durumunu sordu. O anlatırken asistanlardan biri de sürekli notlar alıyordu. Profesör röntgen, kan ve idrar tahlillerinin gerektiğini ve ancak ondan sonra bir karara varabileceğini söyledi.

Ertesi sabah o tahliller yapıldı. Filmler çekildi, daha sonraki gün doktorlar ve hemşireler yine tam kadro odaya girdiler. Profesör raporları ve filmleri dikkatle inceledi. Yanındakilerle tıbbi terimlerle bir şeyler konuştu. Samim bu terimleri anlamıyordu. Umutsuz gözlerle Cemile'yle bakıştılar. Durum galiba aydınlığa kavuşamamıştı. Profesör Samim Rıza'ya;

— Dostum, dedi, şu anda kesin bir şey söyleyecek durumda değilim. Ancak, ortada cerrahi bir müdahaleyi gerektirecek bir durum da yok. Hastanıza bazı ilaçlar vereceğim. Bunları hiç ak-

satmadan kullanın. Burada uzun süre kalmanızı da gerekli görmüyorum. Hasta İstanbul'da daha iyi dinlenebilir. Yorulmasın,

kendini üzmesin, ağır yemekler yemesin, heyecanlanmasın, ilaçları hiç aksatmadan alsın. Orada, bizim kürsüden yetişmiş arkadaşlarımız var, kendilerine yazacağım. Gelişmeleri sürekli bana bildirecekler. Size sağlıklı günler diliyorum...

Profesör bunları anlatırken Cemile Hanım hiç durmadan;

— Samim, bu adam ne diyor, diye soruyor, ama hiçbir yanıt alamıyordu. Doktorlar çıktıktan sonra Samim;

— Cemile'ciğim, dedi, bak gördün, ortada hiç telaş edecek bir durum yokmuş. Profesör ameliyatı da gerekli görmedi. Hemen bugün çıkıyoruz. Verdiği ilaçlar sana iyi gelecekmiş. Operatör Cemil Bey'e de bir mektup yazacak. Bundan sonra seninle yine o ilgilenecek. Eve bir telgraf çekerek dönüşümüzü müjdeleyelim, merak etmesinler.

Cemile Hanım boş gözlerle Samim'i dinliyordu. Hiç sevinemedi. Profesör sanki, "Sizi hemen ameliyata alıyorum," deseydi sevinecek miydi? Hayır! İçinde bir şeylerin yıkıldığını hissediyordu. Geldiği gibi yine bitkin bir halde İstanbul'a dönmek ona çok acı geliyor, bütün umutları sönüyordu.

Oysa Paris'e gelirken, her şeye karşın içinde birtakım umut ışıkları yanıp sönüyordu. Belki birkaç hafta içinde sağlığına kavuşacak, sonra da Samim'le Paris'in tadını çıkaracaklardı. Samim onu öğrencilik yıllarında gittiği barlara, lokantalara, parklara götürecekti. Cemile nasıl da kaptırmıştı kendini bu düşlere. İşte şimdi artık bütün bunlarla birlikte yaşama dair umutları da bitiyordu. Bu ne hızlı bir çöküştü. Ağzı kuruyor, söylemek istediği sözler boğazında düğümlenip kalıyordu. Bin bir güçlükle;

— Samim'ciğim, döneceğimize çok sevindim, diyebildi.

Sonra ikisi de uzun bir süre sustular.

Daha sonra hastabakıcılar valizlerin toplanmasına yardım ettiler. Cemile'nin gözlerinden yaşlar süzülüyordu. Akşamüstü Samim otelden telefonla Colette'i aradı. Daha durumu anlatmaya başlamadan Colette;

— Biliyorum, dedi, her şeyi öğrendim. Profesör bana hastanın durumunu bütün ayrıntılarıyla anlattı. Maalesef çok geç kalınmış. Yapılacak hiçbir şey yok. Ama belli olmaz, üç ay da yaşayabilir, üç yıl da! Kansere karşı çok güçsüzüz. Sana sabırlar dilerim. Moralini bozma. Eşine de moral vermeye çalış. Bana sürekli haber vermeyi ihmal etme. Sizi geçirmeye gelemeyeceğim. Buna yüreğim dayanmaz. Duygularımı ve üzüntülerimi gizleyemem. Beni affet. Ama şunu bilmeni isterim, seni her zamanki gibi delicesine seviyorum ve seveceğim...

Telefon kapandı. Samim tüm yaşamında hiç bu kadar kötü olmamıştı.

1930 Temmuzu'nda bir gün, gazetelerde şöyle bir ölüm haberi çıktı:

"*Halkın Sözü* gazetesi sahibi ve başyazarı değerli meslektaşımız Samim Rıza Bey'in eşi, Cezayir-ı Bahr-ı Sefit eski valilerinden Çerkez Hüseyin Paşa'nın kerimesi Cemile Hanım, uzun bir süreden beri çekmekte olduğu hastalıktan kurtulamayarak dün Hakkın rahmetine kavuşmuştur. Merhumenin cenazesi yarın öğle namazını müteakip Teşvikiye Camii'nden kaldırılacaktır. Kederli eşine ve yakınlarına Tanrı'dan sabırlar dileriz."

Bir hafta sonra da Samim Colette'ten şu mektubu aldı.

"Sevgili Samim,

Eşinin ölüm haberi beni hiç tahmin edemeyeceğin ölçüde harap etti. Keşke kendisini hiç tanımamış olsaydım. Senin ne kadar duygusal bir insan olduğunu biliyor ve nasıl yıkılmış olduğunu tahmin edebiliyorum. Bu ölüm olayı bizi birbirimizden belki biraz uzaklaştıracak. Çünkü onun anısına ihanet etmekten çekineceğiz. Bakalım zaman ne gösterecek? Belki uzun zaman birbirimizi hiç göremeyeceğiz. Ama seni her zaman aynı aşkla sevdiğimi ve seveceğimi

unutma. Hiç yılmayacağını biliyorum. Sabırlı ol. Ne kadar uzaklarda olursam olayım, kafam ve kalbim her zaman seninle olacak. Seni özlemle kucaklarım. Colette"

Paris'te konan teşhisten sonra Cemile'nin kurtulmasının ancak bir mucizeyle olabileceği belli olmuştu ve Samim'in kendini buna alıştırması gerekirdi.

Nitekim sonunda Cemile kurtulamamıştı ve onun ölümü Samim'i çok sarsmıştı.

Çocukluk ve Gençlik Aşkları

Samim son günlerde sık sık, yıllardır anımsamadığı, unuttuğunu sandığı sevda serüvenlerini hatırlıyordu. Cemile'nin ölümü onu, şimdi yılların çok gerisinde kalmış çocukluk ve gençlik dönemlerine götürüyordu...

Çocukken yine Nişantaşı'ndaki konakta oturuyorlardı. Komşu çocukları da zaman zaman konağa geliyor ve zemin kattaki selâmlık dairesinde oyunlar oynuyorlardı. Bunların içinde Samim'in en çok beğendiği arkadaşı, kendisinden iki yaş büyük olan Nigâr'dı. Samim ona daha başka bir yakınlık duyuyordu. Belki de Nigâr bütün öteki kızlardan daha güzel ve daha sevimli olduğu için. Bazı günler öteki arkadaşları evden ayrıldıktan sonra Nigâr'la baş başa oynamaya fırsat buluyordu. Bir keresinde öteki çocuklar gittikten sonra Nigâr Samim'e, "Haydi gel, istersen seninle karı-koca oyunu oynayalım," demiş ve sedire uzanıp birbirlerine sarılmışlardı.

Nigâr birçok kez annesiyle babasının yatakta sarmaş dolaş görmüştü ve bunu oyuna uyguluyordu. Bu rol için de arkadaşlarının içinde en uygun olarak Samim'i görüyordu. Yaşının küçük olmasına karşılık Samim erken gelişmişti. Boyu da Nigâr'dan uzundu. Ayrıca çevresinde en hoş ve güzel çocuk da oydu.

Böyle sarmaş dolaş sarılıp uzanmalar sırasında birbirlerini öpmekten de hiç geri kalmıyorlardı. Bu da karı-kocalığın gereğiydi. Samim bu oyundan hoşlanmaya başlamıştı. Ortak arkadaşları gi-

der gitmez de Nigâr'ı sedire sürükleyerek, "Haydi karı-koca oyunu oynayalım," diye ona sarılıyordu.

Daha çok küçüktüler ve belki de henüz cinsellikten habersizdiler. Ancak farkında olmasalar da bu tohumlar gelişiyordu. Samim bir gün Nigâr'a, "Bebekler nasıl doğar?" diye sordu. Nigâr'ın bu konuda ablasından öğrendiği şeyler vardı. "Ay, sen bilmiyor musun, dedi, bebek kadınların karnından çıkar."

Samim, "Hayır, bilmiyorum," dedi. "Karnın neresinden çıkar?"

Nigâr, "Bak, göstereyim," diyerek eteğini kaldırdı.

Samim kıpkırmızı olmuştu. Bu, onun hiç beklemediği bir şeydi.

Nigâr daha eteğini indirmeden, selâmlığın kapısı büyük bir gürültüyle açıldı. Samim'in annesi, teyzesi ve anneannesi bir hışımla içeri daldılar. Samim'in annesinin tokadı Nigâr'ın yanağında patladı. "Seni edepsiz seni! Sen kötü kadın mı olacaksın? Bu yaşta! Şuna bak, eteğini kaldırıp ayıp yerini gösteriyor. Defol buradan. Bir daha da bu eve adımını atma."

İkinci tokat Samim'in yanağında patladı. "Sen de hiç utanmıyorsun. Seni terbiyesiz seni! Biz de sizi uslu uslu oynuyorsunuz sanıyorduk. Paydos. Oyun moyun yok bundan sonra..."

İki çocuk da hüngür hüngür ağlıyordu. Samim'in teyzesi Nigâr'ı kolundan tuttuğu gibi dışarı attı. Samim de odasına hapsedildi. Akşam yemeğine bile inmedi.

Samim'in uğradığı ilk baskın da, ilk ve son kez yediği tokat da bu oldu. İlk cinsel deneyim ve kadın anatomisi dersi böylece yarım kaldı. İlk sevda öyküsü de acı bir ayrılıkla sona erdi. Bir süre sonra Nigârlar mahalleden taşınıp bilinmeyen bir semte gittiler. Nigâr Samim'in belleğinde bir anı olarak böyle yer etti ve öyle de kaldı.

Aradan yıllar geçti. Samim, Mektebi Sultani'de okuyordu. Sınıfta Yahudi, Rum ve Ermeni arkadaşları vardı. Hafta sonları arkadaş evlerinde kızlı erkekli toplantılar yapılıyordu. Toplantılarda şarkılar söyleniyor ve oyunlar oynanıyordu. Gençler ilk birayı da o

evlerde içtiler. İlk flörtler o dönemde başladı. Gruptaki kızlar arasında hiç Türk yoktu. İstanbul'un kozmopolit çevresinden gelen bu kızlar genelde bizim gençlerden daha girgin, daha deneyimli ve becerikli oluyor ve onların cinsel eğitiminde önemli roller oynuyorlardı.

Samim o toplantılarda ilk önce Cecilia'ya âşık oldu. Cecilia ufak tefek, sarışın, uzun saçlı, iri siyah gözlü bir Yahudi kızıydı. Babasının Galata'da, Voyvoda Caddesi'nde büyük bir mağazası vardı. Cecilia da Saint Pulcheri Fransız Kız Okulu'nda okuyordu. Samim ilk öpüşme derslerini ondan aldı. Ama bu seanslar çok aceleye geliyordu. Cecilia Samim'in daha ileri gitmesine fırsat tanımıyor ve "Arréte mon cheri, ça suffit," (Dur sevgilim, yeter) diye kıyameti koparıyordu.

Samim, Cecilia'nın hoşuna gitsin diye İspanyolca sözler de öğrendi ama, "Jo te kero muço," (Seni çok seviyorum) gibi tatlı laflar hiç işe yaramadı, kapılar açılmadı.

O çevrede Samim'in ikinci aşkı Zapyon Rum Lisesi matematik öğretmeninin kızı Evdoksia oldu. Evdoksia'nın çocukluğu Atina'da geçmişti. Ateş gibi sımsıcak, kumral bir kızdı. Rumca şarkılar söylüyordu. Bütün gençler ona âşıktı. O da hepsini idare etme becerisini gösteriyordu. Grupta onu sıkıştırmayan genç kalmamıştı. Hepsi ona kendi sevgilisi gözüyle bakıyordu ama onun en beğendiği genç Samim'di. Geç saatlere kadar kaldıkları günlerde Samim mutfakta Evdoksia'yı sıkıştırınca, güzel Rum kızı kendisine pek karşı koymuyor ve Samim'in elleri Evdoksia'nın göğüslerine kadar uzanıyordu. Ama hepsi o kadar, daha aşağılara inmek kesinlikle yasaktı. Bu durumlarda Evdoksia "Pedimu, siga siga," (Yavrum, yavaş yavaş) diye haykırıyor ve Samim ister istemez hızını kesiyordu.

Samim Rum sevgilisini baştan çıkarabilmek için Rumca bazı sözler öğrenmişti. "Ah vre Evdoksia, sagapo poli poli," (Seni çok seviyorum) diye kıza sarılmaya kalkınca sevgilisi, "Ohi vre, ohi," (Hayır, hayır) diye Samim'in ellerini yakalıyordu.

Bunun üzerine Samim öğrendiği bütün Rumca sözleri sırala-

maya başlıyordu: "Agapimu, pedimu, pedakimu, koriçamu, mikrilamu" (Sevgilim, küçüğüm, kalbim, aşkım...) Evdoksia kırılıyordu gülmekten. Zaman zaman da "Samim vre, uslu dur, yok yaramazlık," diyerek mutfaktan kaçıyordu.

Samim Evdoksia'dan sonra Siranuş'a asıldı. Onun da babası Surp Agop Hastanesi'nde kadın ve doğum hastalıkları uzmanıydı. Siranuş siyah saçlı, kara gözlü, kara kaşlı, iri yapılı, kolları biraz kıllı, kocaman göğüslü ve çok tatlı bir Ermeni kızıydı. Biraz da romantik havalardaydı. Uzun zaman Samim'e yüz vermedi. Ama ona güvendikten sonra da bambaşka bir kız oldu.

Samim bu kez de Ermenice aşk sözleri öğrendi: "Siranuş, kezi şat kısırem." (Seni çok seviyorum) "Siranuş, inç beses? Maga pas? (İyi misin, beni seviyor musun?) Samim bunları söylerken kıza dokunuyor, o da, "Mega Asvas, miner miner," (Tanrım, yapma, yapma) diye Samim'in ellerine sarılıyordu.

Ama birkaç hafta sonra "miner"ler azaldı, Siranuş "gamas gamas" (yavaş yavaş) demeye başladı. Artık uzun uzun öpüşüyorlardı. Ama, flörtün kuralları gereği, belirli sınırlara gelince Samim stop etmek zorunda kalıyordu, anatomi dersleri bir türlü ilerlemiyordu.

İşte tam o günlerde, Samim'in aklı, karşı komşulardan birinin kızı Muallâ'ya takıldı. Gürün'den İstanbul'a gelmiş bir ailenin kızı olan Muallâ, Samim'den yaklaşık iki yaş küçüktü. İri yapılı, esmer, kara gözlü, iri göğüslü, tatlı bakışlı bir kızdı. Zaman zaman annesiyle birlikte Samimlere geliyordu. Önceleri Samim Muallâ'yla hiç ilgilenmedi, aklı fikri Siranuş'taydı. Ama bir süre sonra baktı ki, akşam saat kaçta eve dönerse dönsün, Muallâ karşı pencerede, perdenin gerisinde onu gözlüyor. Üç değil, beş değil, her gece Muallâ bir hayalet gibi pencerede; Samim eve döndükten sonra lamba sönüyor, perdelerin gerisindeki gölge de yok oluyordu.

Bu gözetleme olayı aylarca devam etti. Sonunda günün birinde ikisi de okula giderken evlerinden aynı saatte çıktılar. Gülümsediler, selâmlaştılar, sonra yan yana yürüdüler. Muallâ heyecan içindeydi. Kalbi güm güm atıyordu.

Samim'e büyük bir cesaret geldi. "Muallâ," dedi, "seni sevdiğimi biliyor musun?"

Muallâ kıpkırmızı oldu. "Hayır, dedi, nereden bileyim? Şimdiye kadar hiç yüzüme baktınız mı ki?..."

Samim ne söyleyeceğin bilemiyordu. "Hiç cesaret edemedim Muallâ," diyebildi.

Aralarında bir yakınlaşma, sıcaklık başlamıştı. Samim, "Muallâ," dedi, "yarın akşam bizimkiler bir düğüne gidecekler. Ben evde yalnız olacağım. Gelemez misin?"

Muallâ, "Bizimkiler de yoklar, gelirim," dedi, "ama ya bir gören olursa?"

"Olmaz, ne olur, hiç değilse iki dakikalığına uğra."

Muallâ ertesi akşam, eli ayağı titreye titreye Samimlerin kapısını çaldı. Kıpkırmızı olmuştu. Alnından boncuk boncuk ter dökülüyordu. Samim onu kolundan yakalayıp içeriye çekti. Selâmlık dairesine girdiler. Girer girmez de Samim edindiği bütün deneyimlerle Muallâ'nın dudaklarına yapıştı, genç kızı kollarıyla sımsıkı sardı. Sıktı, sıktı... Sonra bir eliyle bluzunun üst düğmelerini çözerek omzuna uzandı. Öptü, öptü... Şaşkınlıktan Muallâ'nın ağzını bıçak açmıyordu. Samim, kızın bu şaşkınlığından yararlanarak ellerini daha aşağılara indirdi. Muallâ hiç konuşacak halde değildi. Sırılsıklam ter içindeydi. Samim onu tatlı tatlı okşarken kız birden kendine geldi ve onun ellerini çekip itti. Samim hiç dayatmadı. Zaten bu kadar ileri gidebileceğini bile hiç düşünmemişti.

Muallâ'nın saçları darmadağın olmuştu. Büyük bir hırçınlık içinde, "Ben gidiyorum," diye kapıya koştu.

"Dur Muallâ, nereye? daha tek kelime konuşmadık..."

Muallâ aynı hışımla fırladı gitti.

Ertesi sabah okula giderken yolda karşılaştılar. Muallâ, hiç ağzını açmadan Samim'in eline bir mektup sıkıştırdı ve hemen uzaklaştı. Mektupta şunlar yazılıydı:

"Samim Rıza, ya ben gebe kaldıysam, ne yaparım? Bunu hiç düşünmediniz mi? Sizden nefret ediyorum."

Samim deliye döndü. Muallâ nasıl gebe kalabilirdi? Aralarında hiçbir cinsel ilişki olmadan, yalnız okşamakla bir kız gebe kalabilir miydi? Samim şaşkınlıktan kalakaldı. Demek ki bu kızın en ufak bir cinsellik bilgisi yoktu. Felâket! Bunu kendisine nasıl anlatabilirdi. Onu eve çağırdığına çağıracağına bin pişman oldu. Muallâ artık pencerede beklemiyordu.

Aradan bir ay geçti geçmedi, Muallâ'dan bir mektup:

"Dargın sevgiliden bin kere özür diliyorum. Ne kadar cahil olduğumu anladım. Beni affedin. Sizi dünyalar kadar seviyorum."

Hayır, hayır, bu olacak şey değildi. Samim bir daha Muallâ'yı göremezdi ve görmedi.

Bu olaydan yaklaşık on yıl sonra, Samim'in Cemile'yle evlendiği günlerde Muallâ'dan imzasız bir mektup geldi. Pembe bir kâğıda yazılmış olan bu mektup, yılların gerisinden özlemli bir sevginin izleriydi:

"Samim, hiç unutamadığım büyük aşkım. On yıl boyunca kendimi, bir kilisenin duvarları arasına yerleştirilmiş bir Meryem Ana heykeli gibi yalnız hissettim. Ama dün *Halkın Sözü* gazetesinde evlilik haberini okuyunca ayaklarım yere bastı. Sana artık bir daha hiç kavuşamayacağımı anladım. Bütün gençlik hayallerim bir anda yıkıldı. Saatlerce ağladım. Hâlâ da ağlıyorum. Neydi benim suçum? Niye beni anlamak istemedin? Hiç deneyimi olmayan bir kız çocuğunu neden hiç anlamadın? Anladım, her şey bomboşmuş. Yıllarca seni boşuna beklemişim. Artık beklemeyeceğim. Ne diyeyim, sana sevgili eşinle sonsuz mutluluklar dilerim. Herhalde hiçbir zaman, hiçbir yerde bana rastlamayacaksın. Ama aşkım hiç ölmeyecek."

Samim bu mektubu okuyunca çılgına döndü. Bu nasıl bir aşktı? Muallâ'yı nerede, nasıl bulabilirdi? Onlar yıllar önce o apartmandan taşınıp gitmişlerdi. Karşıki pencerenin perdeleri de bir

daha hiç açılmamıştı. Muallâların nereye taşındıklarını o çevrede bilen yoktu. Oysa onunla oturup tatlı tatlı eski günleri anmayı ne kadar isterdi. Samim'in içi sızladı. Keşke bu mektubu hiç almasaydı. Aldıktan sonra da keşke Muallâ'ya ulaşabilseydi. Nostaljik anılarda nasıl bir hüzün vardı...

Muallâ'dan sonra hayatında Sıdıka yer aldı. O yıl yaz bir türlü gelmek bilmiyordu. Her gün yağmur, fırtına... İki gün güneş, arkasından yine yağmur, yine sağanak. Sonunda yaz, bir geldi pir geldi. Okullar da tatil olunca herkes yazın geldiğini anladı ve sayfiyelere taşındı: Büyükada, Heybeli, Yeşilköy, Bakırköy, Göztepe, Erenköy, Caddebostan, Suadiye ve Yakacık. Yazlık ev kiraları yükseldi de yükseldi. Rıza Paşaların, yani Samimlerin öyle bir sorunu yoktu, kendi yazlıkları vardı. Havalar düzelir düzelmez Yakacık'taki köşklerine taşındılar.

Rıza Paşaların köşkünü, kışın Dramalı bir göçmen aile bekliyordu. Ana, baba, bir erkek ve bir kızdan oluşan aile, köşkün müştemilatında kalıyordu. Onlar aynı zamanda bağa, bahçeye de bakıyor, bütün çiftlik işlerini kotarıyorlardı.

Samim o yaz, göçmen ailenin kızı Sıdıka'yı çok gelişmiş ve güzelleşmiş buldu. Sıdıka'nın iri yeşil gözleri ve uzun sarı saçları vardı. Ne var ki heyecanlandığı zamanlar canavar gibi bakıyor ve bakışları insanın içine işliyordu. Samim büyülenmiş gibiydi. Kızın elleri, bahçede iş görmekten yer yer nasır tutmuştu. Samim'in gözleri bazen o ellere takılıyor ve içinden onun nasırlı parmaklarını okşamak, dudakları üzerinde dolaştırmak geliyordu.

Sıdıka'nın taş gibi göğüsleri vardı. Samim onları çıplak olarak gözünde canlandırıyor ve avuçlarında sıkmayı düşlüyordu. Onun bu arsız bakışlarından Sıdıka'nın hiç de rahatsız olmuş bir hali yoktu. Herhalde avuçları yeşil ot kokardı. Ya göğüsleri? Koltukaltları? Karnı? Samim bunları düşünürken genç kızı kollarına almış gibi oluyordu.

Bir gün Samim Sıdıka'yı bahçede çapa yaparken gördü. Hava rüzgârlıydı, kızın sarı saçları darmadağın olmuştu. Ayaklarında

çarık, sırtında bir basma entari vardı. Entarinin düğmeleri açılmış, göğüslerinin üst yanı ve omuzları görünüyordu. Samim usul usul kıza yaklaştı ve hemen arkasında durdu.

— Sıdıka, dedi, kolay gelsin.

— Ay Samim Ağabey, korkuttun beni. Böyle hiç ses etmeden insanın yanına varılır mı hiç?

— Ne olmuş yani? Seni çıplak yakalamadım ya...

— Yok, yakalayacaktın! Bir o eksikti.

— Yakalarsam ne olurdu?

— Kafana çapayı yerdin.

— Breh, breh, breh... Sen neymişsin Sıdıka?

— Elbette, ne sandındı! Ben senin bildiğin çıtkırıldım İstanbul avratlarından değilim. Ben rençper kızıyım, anladın mı?

— Sıdıka, boş ver şimdi bu lâflara. Sen benim çok hoşuma gidiyorsun.

— Gidiyorsam ne olacak? İki ay benimle gönül eğlendirirsin, kış geldi mi basar gidersin. Bütün erkekler aynısınız. Hiçbirinizin ciğeri beş para etmez. Sen git kendine bir bey kızı bul. Davul bile dengi dengine, yarın onunla evlenirsin. A be Samim Ağabey, oynama benimle. Vaktini boşa geçirme.

Sıdıka böyle dedi, ama aklı da Samim'de kaldı. Bayağı hoşlanıyordu Samim'den.

Samim de hiç yılmadı, bıkmadı, usanmadı; bir gün Sıdıka'yı kuyudan su çekerken yakaladı. Sonunda Sıdıka da dayanamadı, pes etti. Ve bir öğle üzeri samanların arasına kendini Samim'in kollarına bıraktı. Bıraktı bırakmasına ama o da onun flört sınırını geçmesine asla izin vermedi. Sıdıka genç kızlığının en tatlı anlarını yaşadı. Çok mutlu oldu. Çılgınlar gibi seviştiler. Ta, yağmur mevsimine kadar; okullar açılıp Rıza Paşalar konağa dönünceye kadar...

Ya Sıdıka? O kış Sıdıka'nın Kartal'dan bir makinistle evlendiği haberi geldi. Samim Dramalı Sıdıka'yı hiç unutamadı.

Peki Sıdıka'dan sonra? Samim Mektebi Sultani'nin son sınıfına gelmiş, onca kız tanımış ama hiçbir cinsel ilişkide bulunma-

mıştı. O kış o iş de oldu. Rıza Paşa'nın uzaktan bir akrabasının bir kızı vardı, Sabiha. Samim'den on yaş büyüktü, evliydi ve çok güzel bir kadındı. Günün birinde eşinden ayrılıp konağa yerleşti. Neden boşandıkları pek söylenmiyordu ama kocasının Sabiha'yı başka bir erkekle suçüstü yakaladığı söylentileri ortalarda dolaşıyordu.

Sabiha da öyle boş oturacak bir kadına hiç benzemiyordu. Her haliyle azgın bir dişi olduğunu anlamak pek güç değildi. Sabiha Samim'e de şehvet dolu gözlerle bakıyordu. Samim'in de elbette içi gidiyordu. Ateşle barut yan yana durursa olacaklara çare yoktur. Bir gün konak halkı evde yokken barut patladı. Allah Allah, hem de ne patlama. Samim cinselliğin ne olduğunu o akşam anladı. Ondan sonra her gün çeşitli fırsatlar yaratarak olmadık yerlerde ve koşullarda seviştiler. Samim bu sevişmeleri düşünmekten sınıfta kalabilirdi. Sabiha bir an aklından çıkmıyordu.

Samim ile Sabiha'nın ilişkisi, konakta ufak gerginlikler yaratmaya başladı. Çünkü Rıza Paşa'nın da aklı fikri Sabiha'daydı. Genç kadının konağa gelip yerleşmesini o yüzden istemişti. Baba ile oğul arasında bir kıskançlık baş gösterdi. Bu kıskançlıklar çok kötü olaylara yol açabilecek bir düzeye ulaşmak üzereyken Samim'in annesi durumu kavradı ve Sabiha birkaç gün içinde konaktan uzaklaştırıldı. Tabii ki o süre içinde Samim eğitimini tamamlayıp yüksek cinsellik diplomasını almıştı.

Ya Sabiha'dan sonra? Colette. Daha sonra Cemile, ondan sonra da yine Colette. Samim, bir gün Colette'le kaldıkları yerden devam edeceklerine inanıyordu. Ama ne zaman? O hiç belli değildi.

Eski Bir Sevgili

Samim günlerden bir gün gazetede başyazısını yazarken içeri odacı girdi ve güzel ve temiz giyimli bir kadının kendisini görmek istediğini haber verdi.

— Kimmiş bu kadın oğlum? Adını sormadın mı?

— Sordum efendim, ama söylemedi. "O, görünce beni tanır," dedi.

— Çok işi varmış, kabul edemeyecekmiş, dersin. Atlat gitsin.

Odacı iki dakika sonra yeniden geldi.

— Beyefendi, dedi, dediklerinizi söyledim, işiniz bitene kadar bekleyecekmiş.

— Beklesin bakalım. Öyleyse içeriye alıp bir yere oturtsaydın.

— Öyle yaptım efendim.

Samim Rıza yarım saat sonra başyazısını bitirince odacıya seslendi;

— O kadın hâlâ bekliyorsa buraya gelsin, dedi.

Az sonra Samim'in odasına çok zarif ve güzel bir kadın girdi. Yüzünde tatlı bir gülümseme vardı. Samim'in yanına yaklaştı.

— Beni hatırladın mı Samim?...

Samim heyecan içindeydi, yerinden fırlayıp kadını kucakladı.

— Nasıl hatırlamam Muallâ! Ne kadar değişmişsin. Ne harika bir kadın olmuşsun. Bu ne güzellik! Bu ne zarafet!

— Seni görmeyeli kaç yıl oluyor? Bir hesapla bakalım.

— En az yirmi yıl!

— Doğru. Ama beni nasıl tanıdın, hayret ediyorum.

— Gözlerini hiç unutmadım. Karşıki evin penceresinden beni izleyen o pırıl pırıl gözleri nasıl unuturum? Ya ilk ve son buluşmamız?

— N'olur hatırlatma. Ne kadar deneyimsizmişim.

— Peki, şimdi deneyimli misin?

— Elbette Samim, şimdi o günü düşündükçe kendi kendime çok gülüyorum.

— Muallâ, seni ne kadar çok görmek istemiştim. Evlendiğim zaman yolladığın mektup beni serseme çevirmişti. Seni aramadığım yer kalmadı, hiçbir yerde izine rastlayamadım.

— Samim, seni yıllarca bekledim. Hep bir gün birbirimize kavuşacağımızı umuyordum. Ama senin evlendiğini öğrenince bütün dünyam yıkıldı. Ben, hayatımda tek bir erkek sevdim, o da

sendin. Hep senin olmak istedim. Ufak kusurlarımızı affedebilirdik. Her koşulda sana ayak uyduracaktım.

— Artık çok mu geç Muallâ?

— Evet Samim, çok geç. Senden sonra ben de evlendim. Seni unutmaya çalıştım. Ama kocama sarılırken gözlerimi kapayıp hep seni düşünüyordum. Kendimi senin kollarında sanıyordum. Onunla sevişirken, "Oh, Samim'ciğim, seni çok seviyorum," dememek için kendimi güç tutuyordum. Bir keresinde ona, "Samim'im benim," dedim. Şaşkına döndü. "Ne diyorsun sen?" diye sordu. "Seninle daha samimi olmak istiyorum, onu söylemek istedim," dedim; inandı.

İlk zamanlarda kendimi sana ait hissettiğim için onun kollarında kendimi fahişe gibi hissediyordum, ağlamak geliyordu içimden. Hıçkıra hıçkıra ağlamak istiyordum. Kendimi zor tutuyordum, ama sonra yavaş yavaş alıştım.

Samim, bir süredir ayakta konuştuklarını fark edince şöyle dedi:

— Muallâ, otur şu koltuğa rahat rahat iki lâf edelim seninle. Kendimi öyle suçlu hissettirdin ki.

Muallâ bir koltuğa oturdu. Mantosunu çıkardı. Ne kadar da güzelleşmişti. Samim odacıya;

— Beni ararlarsa çıktığımı söyle, kimseyi içeriye alma, dedi.

Dosyalarını yerleştirdiği dolapta bir şişe konyak vardı. Kaç zamandır saklıyordu.

— Muallâ, dedi, yeniden buluşmamızı kutlayalım.

Muallâ hiç karşı gelmedi. Samim kadehleri doldurdu.

— Benim vefalı sevgilim, gençlik aşkım. Yeniden buluşmamıza.

Muallâ;

— Samim, dedi, bugün ben buraya sana başsağlığı dilemek için geldim. Eşinin öldüğünü gazetede okudum. İnan bana, senden hiçbir şey beklemiyorum. Yollarımız çoktan ayrıldı. Sen benim prizmamdın. Sana bakınca bir prizma kutusundaki gibi renkli yıldızlar parlıyor, ışıklar dağılıyor, karlar yağıyor, dört bir

yanımda renkler uçuşuyordu. O prizmayı sen kırdın, parçaladın. Artık onaramayız onu.

— Neler söylüyorsun Muallâ, her şeye rağmen bugün beraberiz. Önemli olan bu değil mi? İkimiz de bir şeyler yaşadık. Ben evlendim, mutsuz bir evlilik oldu. Sen de evlendin.

— Evet evliyim ve eşime ihanet etmeye hiç niyetim yok.

— İyi ama ben seni ondan çok önce tanıdım. Benimle olmakla asla ona ihanet etmiş sayılmazsın.

— Bırak bunları Samim, aramızda yirmi yıllık buzdağları duruyor. Onlar hiç erimeyecek.

— Ne yapalım onları eritmek için?

— Hiçbir şey yapamayız Samim, çok geç. Önceden düşünseydin.

— Evet, ayrı ortamlarda yaşadık. Başka başka yerlere geldik. Peki anlat Muallâ, şimdi sen neler yapıyorsun?

— Vaktin varsa anlatırım. Ben senin neler yaptığını hep biliyorum. Yazılarını okudum. Ama sen beni hiç izleyemedin.

— Doğru, elimde hiçbir ipucu yoktu. Yitirdim seni.

— Zaten beni hiç sevmemiştin ki.

— Beni sen kendinden uzaklaştırdın.

— Evet, bilinçsiz olarak.

— O zamanlar şimdiki gibi harika bir kadın da değildin.

— Güzelliğime boş ver. Sen beni hiç anlamadın. Oysa birlikte bir dünya yaratabilirdik. Bu arada sen gazeteciliğe yöneldin, ben de kadın haklarına.

— Ne diyorsun? Anlat, neler yaptın?

— Senin beni bırakman, bende bir başkaldırı duygusu uyandırdı. Kadınların güçsüzlüğü üzerinde düşünmeye başladım. Zamanla bu düşüncelerimi geliştirdim. Kadın dergilerini sürekli okudum. Nezihe Muhiddin, Şukûfe Nihal, Fatma Aliye, Emine Seniye, Halide Edip, Sabiha Zekeriya (Sertel) gibi kadın yazarlar benim ufkumu genişletti. Kadın hakları için savaşmaya karar verdim.

1923 Nisanı'nda *Vakit* gazetesinde "Kadınların Seçim Hakkı"

konulu bir anket yayınlanıyordu; onu okudum, Nezihe Muhittin Hanım'ı buldum. O ve arkadaşları "Kadın Halk Fırkası" adında bir partinin kuruluşu için çabalıyorlardı.

— Evet Muallâ, olayı çok yakından izledim.

— İşte ben de onlara katıldım, ama kendimi kurucular arasında yer alacak güçte bulmuyordum. Şunları istiyorlardı: Kadınların siyasal haklarına kavuşmaları; bir kadınlar örgütünün kurulması; bu örgütün bir partiye dönüştürülmesi.

O günlerde Nezihe Hanım'ın girişimiyle, 4 Haziran 1923'te Darülfünun'da "Münevver Türk Kadınları Şûrası" düzenlendi. Ben de vardım o sürede ve o toplantıda, "Kadınlar Halk Fırkası"nın kurulmasına karar verildi. Nezihe Muhittin o günlerde şöyle diyordu:

"Haklarımızı bize vermeseler bile biz onları alacağız. Kadınlarımızın on beş yıldan beri yaptığı etkinlikler bize bu hakkı tanımıştır. Ülkenin gerçek ihtiyacı, bizim o haklara sahip olmamızı emrediyor."

Biz artık ülkenin siyasal, toplumsal ve ekonomik konularında söz sahibi olmayı, belediye seçimlerine katılmayı, eğitimde kadınlara önemli bir yer ayrılmasını istiyor, hatta askerlik yapabileceğimizi belirtiyorduk.

Partinin tanınması için vilâyete bir dilekçe verdik ve çalışmalara başladık. Ama bir türlü Ankara'dan onay gelmiyordu. Sonunda, tam sekiz ay sonra vilâyetten bir yanıt geldi. Hükümet, partimizin kurulmasına izin vermemişti. Donduk kaldık.

— Ne yaptınız sonra? Kısmen biliyorum ama yine de senden dinlemek isterim.

— Biz de sekiz ay sonra "Türk Kadınlar Birliği"ni kurduk. Siyasal haklar için savaşımızı sürdürüyorduk. Bildiğin gibi bildiğin gibi, basında bizi küçümseyen yazılar ve çalışmalarımızı alaya alan karikatürler çıkıyordu. Biz de *Kadın Yolu* gazetesini çıkardık. Tanınmış birçok aydın kadın kadromuza katıldı. Ama yöneticiler bize sıcak bakmıyordu.

1927 yazında Heybeliada'da bir kadın kampı açtık, orada otuz

kadını ve genç kızı ağırlayacaktık. Hükümet bunu önledi. Polisler 25 Ağustos'ta kampın izinsiz olduğu gerekçesiyle çadırları söktüler.

O günlerde Değirmendere'ye bir gemi gezisi düzenlemiştik. Hükümet bunu da sakıncalı buldu ve yasakladı. Bütün çabalarımız boşa gitti. Bunlar yetmiyormuş gibi polis dernek merkezini bastı. Bazı yolsuzluklar olduğu ileri sürülerek Nezihe Hanım hakkında dava açıldı. Kongremizi topladık, bu kez de üyeler Nezihe Hanım'ı birlikten attılar. Bütün bu güçlükler karşısında yılmadan savaşımızı sürdürüyoruz.

— Muallâ, seni, böyle bir kavganın içinde yer aldığın için kutlarım. Mutlaka başaracaksınız. Üst düzeylerde görev alan bazı kişiler sizi engellemeye kalktılar, biliyorum. Ama hükümetin politikası bu değil. Göreceksin, kısa sürede bütün haklarınızı elde edeceksiniz.

— Bana moral verdin Samim. Senin çok zamanını aldım. İzin isteyebilir miyim?

— Hay hay, kabul, ama daha hiç doğru dürüst konuşamadık. Ben hep aynı evde oturuyorum. Çocukluğumuzun geçtiği evde. Seninle ilk buluştuğumuz evde. Yarın akşamüstü bana gelebilirsen çok sevinirim. Kaldığımız yerden devam ederiz.

— Çok sevinirim. Ama "kaldığımız yer," yirmi yıl önce kaldığımız yer mi olacak?...

Ertesi gün Samim, hava kararmadan konağa gidip heyecanla Muallâ'yı beklemeye başladı. İçinde bir şeyler kıpırdıyordu. Ne duyuyordu Muallâ'ya karşı? Bir hayranlık ve büyük bir istek. Muallâ'nın güzelliği, zarafeti ve kendine güveni onu sanki büyülemişti. Peki, Samim her beğendiği kadına karşı bu duyguları duyar mıydı? Hayır, ne kadar beğenirse beğensin bir kadının üstüne düşmez, yani ona asılmazdı. Ama kadının kendini beğendiğini ve istediğini anlarsa pek de çekingen davranmazdı. Hoşlandığı bir kadının ona avans vermesi karşısında ilgisiz kalmayı kabalık sayar ve erkekliğine yediremezdi.

Samim bunları düşünürken kapı çalındı. Muallâ bu kez daha çekici giysiler içindeydi. Ona karşı ilgisiz kalması kolay değildi. Büyük bir istekle birbirlerine sarıldılar. Dudakları birbirine değdi, dilleri birbirine dolandı. Samim'in elleri önce Muallâ'nın saçlarını okşadı, sonra da bluzunun içinden göğüslerini.

— Samim, yirmi yıl sonra bir gün yine bu evde seninle öpüşeceğimiz hiç aklına gelir miydi? Ama bak, şimdi ben hiç kaçmıyorum, beni gebe bıraktığını da hiç söylemeyeceğim!

Divanın üzerine oturdular. Samim Muallâ'ya bir içki hazırladı. Bir süre sonra divana uzandılar. İkisi de sonsuz istekler içindeydi. Yirmi yıl önce yarım kalan bir ilişkiyi, o akşam olgun bir şehvet içinde geliştirdiler.

Sonra yine lâf lâfı açtı. Muallâ;

— Bak Samim, dedi, bu benim yirmi yıldır ulaşmak istediğim bir düştü. Sonunda onu yaşadım. Ne kadar mutlu olduğumu da gördün. Doruklara eriştim.

— Evet, sevgilim, doruklara ulaştık.

— Peki, bundan sonra ne yapacağız? Ayrı ayrı yollardayız Samim. Benden yapamayacağım şeyleri isteyeceğini hiç sanmıyorum. Sana olan tutkum artık çok sağlam bir arkadaşlığa dönüştü. Seni zaman zaman çok isteyeceğim, özlemini çekeceğim ve arayacağım. Bu, aramızda yeni ve özgür bir dönemin başlangıcı olacak. Beni çok mutlu ettin. Benim büyük gençlik aşkım. Rüyalarımın erkeği. Seni kalbimin en derin yerinde her zaman yaşatacağım.

Ertesi sabah Samim, Muallâ'dan bir mektup aldı. Mektup gazeteye bırakılmıştı. Mualla şöyle diyordu o mektubunda:

"Samim, bu sabah gözlerimi açar açmaz sana sarılmış gibi oldum. Gülen gözlerle bana bakıyordun sanki. Yine hep seni düşündüm. Güne böyle başlamayı ne kadar çok istediğimi sana anlatmam imkânsız. Senin dünyanda minik bir yerim olduğunu artık biliyorum, yanılmış olamam. Aşktan öte bir ilişkinin sarhoşluğu içinde olumsuz şeyler düşünmek istemiyorum. Bu sevgi beni alıp götürecek.

Gittiğim her yerde seni göreceğim. Gözlerim korkularımı ve mutluluğumu ele veriyorsa söyleyecek bir şey kalmıyor. Umutsuz sevgimin her zaman sana ulaşması dileğiyle..."

Fethi Bey, Serbest Fırka ve Colette'in Dönüşü

O sıralarda neler vardı Türkiye'nin gündeminde?

Genelde Türkiye'nin huzurlu günler yaşadığı söylenebilir miydi? Evet, Gazi bol bol yurtiçi gezilerine çıkıyor, halkla konuşuyor ve her yerde sevgi gösterileriyle karşılanıyordu. 1930 Nisanı'nda İstanbul Şehir Tiyatroları sanatçılarını Çiftlik'teki Marmara Köşkü'nde yemeğe davet etmiş ve elini öpmek isteyen sanatçılara şöyle demişti:

— Hepimiz milletvekili olabiliriz, bakan olabiliriz, hatta cumhurbaşkanı da olabiliriz, ama sanatçı olamayız. Böyle olunca sanatkâr el öpmez, sanatkârın eli öpülür.

Çanakkale'de bir kolunu yitirmiş olan Fransız general Gouraud, haziran başlarında Ankara'ya geldi. Gazi kendisini Çankaya'da kabul etti. General, Gazi'yle tanışmanın heyecanı içindeydi, şöyle dedi:

— Sağ kolumu Çanakkale'de Türklere karşı savaşırken kaybettim. Bugün de öteki kolumu size dost eli uzatmak için getirdim.

Gazi'nin yanıtı şu oldu:

— Türk topraklarında yatan onurlu kolunuz, ülkelerimiz arasında son derecede değerli bir bağdır.

Fransız gazeteleri bu sözleri büyük başlıklarla verdi.

1930 yılının en önemli olayı, Serbest Fırka adıyla bir muhalefet partisinin kurulması oldu. İlginç olan, böyle bir girişimi hükümete karşı olanlar değil, doğrudan doğruya Mustafa Kemal Paşa istemişti. Gazi işbaşına geldiğinden beri ülkede hükümeti denetleyecek ikinci bir partinin kurulmasından yanaydı. İlk olarak 17 Kasım 1924'te başka bir parti deneyimi yaşanmış, ama Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası adıyla Kâzım Karabekir, Ali

Fuat (Cebesoy), Hüseyin Rauf (Orbay) ve Adnan (Adıvar) beylerin yönetiminde kurulan bu partinin ömrü ancak altı buçuk ay sürmüştü. Çünkü o dönemde Şeyh Sait İsyanı patlak vermiş, arkasından Takrir-i Sükûn Kanunu çıkarılmış ve yeni parti, dinciliği kışkırttığı için yasaklanmıştı.

Bir süre sonra da Halk Partisi içinde de bazı milletvekillerinin falsolu sesler çıkardıkları görüldü. Hükümeti denetleyecek bir grubun yararlı olabileceği ileri sürüldü. Bu grup nasıl oluşturulacaktı? Halk Partisi içinde mi, yoksa onun dışında yeni bir parti biçiminde mi?

Mustafa Kemal Paşa yeni bir parti kurulması düşüncesini ilk kez 1929'da Rize milletvekili ve yakın akrabası Fuat (Bulca) Bey'e açmış, o da tasarıya sıcak bakmıştı. Meclis Başkanı Kâzım (Özalp) Paşa böyle bir denetim mekanizmasının Halk Partisi içinde bir hizip olarak kurulmasından yanaydı. Ama İsmet Paşa parti içinde bu hizbin oluşturulmasını çok sakıncalı buluyor ve dışarıdan yeni bir parti kurulması düşüncesini yeğliyordu. Çünkü parti içinde kurulacak bir grup Halk Partisi'ni ikiye bölebilirdi. Oysa partinin dışında kurulacak yeni bir partiyi İsmet Paşa kolayca sindirebilirdi. Elbette ki, hükümeti eleştirmek ve denetlemek için bir örgütün kurulması, İsmet Paşa'nın hoşuna gidebilecek bir girişim değildi. Ama Gazi bunu istiyorsa o da böyle bir muhalefet örgütüne katlanmak zorundaydı.

Gazi bu konuda kararlıydı, hükümete karşı birtakım eleştirilerin yapıldığını çok iyi biliyor ve İsmet Paşa'nın demokratik yollarla bu eleştirilere yanıt vererek hükümeti güçlendirmesini istiyordu.

Kim vardı böyle bir muhalefet partisinin başına geçebilecek? Gazi çok güvendiği bir arkadaşının bu işi üstlenmesinden yanaydı. Çevresinde pervane olan en yakın arkadaşları böyle bir muhalefet işini üstlenecek kapasitede insanlar değildi. Cevat Abbas mı? Recep Zühtü mü? Nuri (Conker) mi? Fuat (Bulca) mı? Salih (Bozok) mi?...

Rauf (Orbay), Ali Fuat (Cebesoy), Refet (Bele) ve Kâzım

Karabekir'le yolları yıllar önce ayrılmıştı. Gazi'nin güvenebileceği kim kalmıştı çevresinde? Aklına Fethi (Okyar) geldi. Onunla arkadaşlığı çok eski yıllara dayanıyordu. Manastır Askeri İdadisi'nde dost olmuşlardı. Harbiye'yi aynı yıllarda okumuş, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nde birlikte çalışmışlardı. Fethi Bey 1913'te İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin genel sekreterliğine atandıktan sonra da bu dostlukları devam etmişti. Sonra, Fethi Bey Sofya'ya büyükelçi olarak atanmış, Mustafa Kemal de ataşemiliter olarak oraya gönderilmişti. Yine birlikte olmuşlar, sonra ikisi de İstanbul'a dönmüş, 1918 Kasımı'nda birlikte *Minbar* gazetesini çıkarmıştı.

Dört ay sonra İngilizler, sakıncalı 36 kişinin adını Damat Ferit Paşa'ya vererek bunların tutuklanmalarını istedi. Fethi Bey de sakıncalı kişilerden biriydi. Tutuklandı ve Bekirağa Bölüğü'ne kapatıldı. Neydi bu kişilerin suçları? Osmanlı Devleti'ni savaşa sürüklemek, Ermeni kıyımına neden olmak, Enver, Cemal ve Talât paşaların kaçmalarına yardım etmek... Bu tür nedenlerle, İngilizlerin emrine uyularak bu kişiler Malta'ya sürüldüler.

Mustafa Kemal o günlerde Hüseyin Rauf Bey'le birlikte Bekirağa Bölüğü'ne giderek Fethi Bey'le konuşmuş ve Anadolu'ya geçeceğini anlatmıştı. Fethi Bey, Mustafa Kemal'le birlikte olamamanın üzüntüsü içindeydi.

İki dost iki yıl birbirlerinden uzak kaldılar. Mustafa Kemal Erzurum, Sivas ve Ankara'da vatanın kurtuluşu için savaşırken, Fethi Bey Malta'da İngilizce öğreniyor, ekonomi, tarih ve politika kitapları okuyordu.

Sonunda 28 Nisan 1921'de İngilizler Malta sürgünlerini salıverdiler. Fethi Bey de derhal İnebolu yoluyla Ankara'ya geçti. İki eski dost büyük bir özlemle kucaklaştılar. Fethi Bey İstanbul'dan seçimlere girdi, kısa bir süre sonra milletvekili seçilerek Ankara'ya döndü ve Büyük Millet Meclisi'ne katıldı. Gazi de kendisini İçişleri Bakanlığına getirdi.

Artık yolları tekrar birleşmiş ve Fethi Bey sevgili arkadaşının yanında en önemli görevlerden birini üstlenmişti. Fethi Bey

Sakarya Savaşı sırasında da cephede Mustafa Kemal'in yanında yer alıyordu.

1923 Ağustosu'nda seçimler yenilenip de yeni meclis oluşturulunca Gazi, Fethi Bey'i başbakanlığa getirdi. Ama Fethi Bey'in iktidarı ancak iki ay on gün sürebildi. Gazi başbakanlık görevini İsmet Paşa'ya verince Fethi Bey mlis başkanlığına seçildi.

Ertesi yıl genç Türkiye Cumhuriyeti yine gergin günler yaşadı. O yıl Dinişleri Bakanlığının kaldırılmasıyla birlikte medrese eğitimi yasaklandı ve öğretimin birleştirilmesini amaçlayan Tevhid-i Tedrisat Kanunu çıkarıldı, yeni anayasa kabul edildi, Lozan Antlaşması yürürlüğe girdi. Refet Paşa, Rauf (Orbay), Adnan (Adıvar) beyler Halk Partisi'nden istifa ettiler. Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası kuruldu. Böyle bir hava içinde İsmet Paşa da görevinden ayrıldı ve Kasım 1924'te yeni kabineyi kurma görevi Fethi Bey'e verildi.

Ne var ki Fethi Bey'in bu ikinci başbakanlığı da, birincisi gibi çok kısa ömürlü oldu ve Fethi Bey tam üç ay on gün sonra çekilmek zorunda kaldı. Çünkü o aylarda Doğu'da Şeyh Sait ayaklanması baş göstermişti. Halk Partisi'nde şiddet yanlısı olanlar Fethi Bey'i yumuşak davranmakla eleştiriyorlardı. Fethi Bey'in Terakkiperver Fırka liderleriyle yakın ilişkiler içinde olması da geniş eleştirilere neden oluyordu. Başbakan gerçekte ılımlı bir liderdi. Doğu ayaklanması karşısında da şiddete başvurmaktan çekinerek, "Ben elimi kana bulamam," demişti. Bu olaylar, hükümetin grup toplantısında azınlıkta kalmasına yol açtı. Bunun üzerine Fethi Bey, hem başbakanlıktan istifa etti hem de milletvekilliğinden. Birkaç gün sonra da Gazi çok sevdiği bu arkadaşını Paris Büyükelçiliğine atadı.

Fethi Bey, eşi Galibe Hanım, oğlu Osman ve kızı Nermin'le 1925 Martı'nda Paris'e yerleşti ve Fransa'yı çok sevdi. İyi Fransızca konuşan Fethi Bey, Paris'in siyasal ve kültürel havasını hiç yadırgamadı. Vatan özlemini gidermek için tatillerde İstanbul'a gelmekle yetindi.

Bir gün yeniden Ankara'ya dönerek siyasal yaşama katılmayı

asla düşünmüyordu. 22 Temmuz 1930'da İstanbul'a giderken de böyle bir şey hiç aklından geçmiyordu. Ne olduysa 17 gün içinde oldu. Fethi Bey 23 Temmuz'da Yalova'ya giderek çiftlikte dinlenmekte olan Gazi'yle görüştü. Cumhurbaşkanı birkaç gün sonra, kendisinden yeni bir parti kurmasını istedi. Fethi Bey ilk başlarda buna yanaşmadıysa da uzun tartışmalar sonunda bir anlaşmaya varıldı ve o günlerde *Vakit* gazetesinde Mehmet Asım (Us) imzasıyla şu yazı yayınlandı:

> "Paris Büyükelçimiz Fethi Beyefendi şimdiki vazifesinden çekilerek iç politikaya dönmek niyetindedir. Fethi Bey iç politikayı, bizzat kuracağı bir fırkayla bağımsız olarak izleyecektir. Yeni fırka, cumhuriyetçilik ve laiklikte Halk Fırkası'nın ilkelerini kabul etmiştir. Bu da pek doğaldır. Çünkü fikir ve uygulamada Gazi'nin eski fikir ve eylem arkadaşı olan Fethi Beyefendi'den zaten başka bir şey beklenemezdi. Fakat idari, iktisadi ve siyasi kuramlarda ve bunların hayata geçirilmesinde, Halk Fırkası'ndan ve hükümetten farklı bir program ele alınacaktır. Reisicumhur Hazretleri, Fethi Beyefendi'nin bu girişimini doğal karşılamış ve gerekli bulmuştur. İsmet Paşa Hazretleri de Fethi Beyefendi'nin bu girişiminin yararlı olacağı kanısında olduğunu belirtmiştir."

Bu haber o gün bütün dünyada bomba gibi patladı. Demek ki uzun bir süredir Türkiye'de bir dikta rejimi kurduğu öne sürülen Kemal Paşa çok partili demokratik bir sisteme yöneliyordu.

Fransız gazeteleri bu olaya geniş yer ayırdı. Çünkü muhalefet partisini kurmakla görevlendirilen Fethi Bey, beş yıldan beri Paris'te büyükelçi olarak bulunuyordu; kendini Fransız politikacılarına ve basına sevdirmiş bir kişiydi.

Colette de Havas Ajansı'nın verdiği bu haberi okuyunca sevinçten çılgına döndü. Son yıllarda birçok kez Büyükelçilikteki çaylara ve yemeklere katılmış ve Fethi Bey'le dostça ilişkiler kurmuş, bomba haberler yapmıştı. Birden kafasında şimşekler çak-

tı. Hemen Ankara'ya gidip Fethi Bey'le uzun bir röportaj yapması ve hükümetin ileri gelenleriyle konuşup bir dizi yazı hazırlaması muazzam bir olay olmaz mıydı? İşte şimdi bunun tam sırasıydı.

Colette iki yıldan beri gazetenin dış haberler servisinin müdürü durumundaydı. Gazetede saygınlığı artmıştı. Yazıları da bütün siyasal çevrelerde geniş yankılar uyandırıyordu. Genel yayın müdürüne bir öneri getirdiği zaman bunun geri çevrilmesi söz konusu olamazdı.

Peki, Türkiye'ye gittiği zaman Samim'i görmeyecek miydi? Samim, Samim, Samim... Yıllardan beri onu kafasından atabilmiş miydi?

Samim'le mektuplaşmaya hiç ara vermemişti. Onun da kendisini hâlâ ilk başlardaki gibi çılgınca sevdiğini biliyordu. Cemile engeli de ortadan kalktığına göre ilişkileri çok başka yönlerde ve rahatlık içinde gelişebilirdi. İyi de bu gelişme Colette'i nerelere götürürdü? Türkiye'ye dönüş onun yaşamında yeni bir dönemin başlangıcı mı olurdu acaba? Neden olmasın. Colette böyle bir birlikteliği istemiyor muydu? Hiç istemez olur mu, deli oluyordu. Peki o zaman gazetecilik yaşantısına veda mı edecekti? Kolay mıydı böyle bir karar almak? Hele hele Paris'in en ünlü gazetelerinden birinde dış haberler müdürü olduktan sonra mesleğinden nasıl vazgeçebilirdi. Kafası zonkluyor ve ne yapacağını bilemiyordu. Ama herhalde yapacağı ilk iş genel yayın müdürünü görerek Türkiye tasarısını onunla görüşmekti.

Colette Havas'ın haberini eline alarak doğru genel yayın müdürünün odasına girdi. Müdür Colette'i görür görmez;

— Bana ne söyleyeceğini anladım, dedi. Olayı az önce radyodan duydum. Türk büyükelçisinin üstlendiği bu görev gerçekten bizim okuyucuları çok yakından ilgilendirir. Ben senin hemen yarın İstanbul'a gitmeni istiyorum. Orada tanıdıkların ve yakın dostların var. Fethi Bey de dostun sayılır. Bomba gibi haberler patlatacaksın. Acele et. Hemen evine git, valizin hazırla. Biletini al, yerini ayırt. Haydi Colette, göreyim seni.

Colette ne söyleyeceğini şaşırmıştı. İçinden müdürün boynuna sarılmak ve yanaklarından öpmek geldi, ama bu mutluluğunu da belli etmek istemiyordu. Duygularını ne kadar gizlemeye çalışırsa çalışsın, gözlerinin içi gülüyordu. Müdüre heyecanla;

— Sana nasıl hayır diyebilirim, dedi. Böyle bir olayı izlemekten çok zevk duyacağım. İstanbul'u da özlemiştim zaten. Kabul, gidiyorum. Yaşasın büyükelçi!...

— Colette, bak, dikkat et, Türkiye'ye gideceğini hiç kimse duymasın. Öteki gazeteler de hemen özel muhabir göndermeye kalkarlar.

— Merak etmeyin patron, hiç kimseye söylemeyeceğim.

Colette hemen odasına koştu ve İstanbul'a şu telgrafı çekti:

"Sevgili Samim. Geliyorum. Çok mutluyum. Colette"

Colette bu telgrafı çektikten sonra havalara uçtu, hemen yol hazırlıklarına başladı. İstanbul'da ya da Ankara'da en az bir ay kalmayı düşünüyordu. Röportajları yaptıktan sonra da tatilini orada geçirebilirdi. Bunları düşünmek bile sarhoş ediyordu onu. Mevsim yazdı. Çok hafif yazlık giysilerle yetinebilirdi. Samim'e de bir şeyler götürmeliydi? Ne meselâ? Bir şişe şampanya, iki şişe Bordeaux şarabı, biraz şarküteri, örneğin füme ya da sek jambon, domuz salamı... Yani İstanbul'da bulunmayan şeyler. Samim'in bunlara bayıldığını biliyordu. Hemen sokağa fırlayarak Félix Potin mağazalarının birinden bunları sepetine doldurdu. Sonra da çok tatlı düşlere daldı. Kafasından neler geçiyordu neler. Şu aşk gibi tatlı şey var mıydı dünyada!

Colette ertesi akşam Simplon Ekspresi'nin yataklı vagonundaydı. Tren kalktıktan sonra yemekli vagona geçip kırmızı şarabının kadehteki ufacık dalgalarını seyre daldı. Bu dalgacıklar onu nerelere götürmüyordu ki? İki yıl önceki İstanbul-Ankara, sonra Ankara-İstanbul yolculuklarını anımsadı. İçi içine sığmıyordu. Artık Cemile de yoktu. Zavallı Cemile! Keşke hiç tanımasaydı onu. Sonra yapacağı röportajları düşündü. Fethi Bey kaç kez onu elçiliğe yemeğe çağırmıştı. Kızı Nermin'le de aralarında iyi

bir diyalog kurulmuştu. Kendisinden randevu almak hiç de güç olmayacaktı.

Üç gün sonra Simplon Ekspresi Sirkeci Garı'ndaydı. Colette Samim'e ne gün geleceğini bildirmediği için garda hiç kimseyi beklemiyordu. Ama peronda yine Samim'i görünce sevinçten çıldıracak gibi oldu.

— Colette, sevgilim, artık seni hiç bırakmayacağım.

— Dur acele etme, hele bir kendime geleyim, konuşuruz.

Birlikte yine Pera Palas'a gittiler. Yine ilk günlerdeki heyecanla birbirlerine sarıldılar. İkisinin de gözlerinde sonsuz bir mutluluğun izleri vardı.

Tam iki saat özlem giderdiler. Önce koltukların, sonra yatağın üzerinde, daha sonra masa başında...

— Eee, anlat Colette, programın nedir?

— Her şeyden önce gündemde sen vardın. Birinci madde Samim. İkinci madde Fethi Bey. Bana Fethi Bey'in telefonunu bul. Üçüncü madde yine Samim.

— Ya dördüncü madde?

— Yine Samim.

— Tamam öyleyse, çok sevindim.

Samim hemen telefona sarılarak Fethi Bey'in Büyükdere'deki numarasını buldu. Bir süre sonra telefon bağlantısı sağlandı.

— Alo, ben Colette Cordier, Sayın Büyükelçi, sizinle bir röportaj yapmak için İstanbul'a geldim. Bana yarın bir saatinizi ayırabilirseniz çok mutlu olacağım.

— Elbette Bayan Cordier. Çok sevinirim. Yarın sabah sizi kahvaltıya bekliyorum.

Ertesi sabah Samim Colette'i Büyükdere'ye götürdüğünde saat 10'du. Fethi Bey günün erken saatlerinde hazırlanmış, konuğunu bekliyordu. Samim yeni parti liderinin bütün ısrarlarına karşın kahvaltıya kalmadı ve Colette'i orada bırakarak gazeteye döndü.

Fethi Bey kahvaltıda Colette'e Paris'teki son siyasal gelişmeleri sordu. Paris'ten ayrılalı yaklaşık iki hafta oluyordu. Olayların çok

uzağında kalmış, Fransız gazetelerini de hiç görmemişti. Colette gelirken yanına aldığı gazeteleri kendisine verdi. Fethi Bey bunlara merakla bir göz attı. Kendisine yeni bir parti kurma görevinin verildiği de bu gazetelerde önemli bir yer almıştı.

Soru sorma sırası artık Colette'e gelmişti.

— Ekselans, dedi, görüyorsunuz Fransız basını sizin böyle bir görevi üstlenmenize büyük bir önem veriyor. Nasıl oldu da Gazi yıllar sonra sizi böyle bir işle görevlendirdi? Siz Paris'teyken bana kaç kez Türkiye'de politikayla uğraşmayacağınızı söylemiştiniz. Sonra nasıl oldu da böyle bir görevi kabul ettiniz? Bana bunları açık açık anlatabilirsiniz. İstemediğiniz şeyleri yazmayacağıma emin olabilirsiniz.

Fethi Bey;

— Evet, dedi, size güveniyorum. Yıllar boyu Paris'te yazılarınızı okudum. "Yazılmamak koşuluyla" size anlatacağım şeyleri yazmayacağınızı biliyorum. Sizden hiçbir şey gizlemeyeceğim.

— Bana güvendiğiniz için size çok teşekkür ederim Ekselans.

— Anlatayım. 22 Temmuz'da iki aylık iznimi geçirmek için İstanbul'a geldim. Yalova'da bulunan Gazi Hazretleri'ne bir telgraf çektim ve saygılarımı sunmak için kendisini görmek istediğimi bildirdim. Gazi derhal beni Yalova'ya çağırdı. 23 Temmuz akşamı, Gazi Hazretleri'nin sofrasında Samih Rifat, Reşit Galip, Sadri Maksudi, Yusuf (Akçora), Kılıç Ali, Recep Zühtü, Cevat Abbas ve İbrahim beylerle birlikte olduk. Onlar bana Fransa'nın durumunu sordular, anlattım. Büyük ilgi gösterdiler. Her zaman olduğu gibi Gazi'nin sofrası geniş bir görüş alıverişine ortam oldu. Çok yararlandım.

Ertesi gün kaplıcalara giderek Gazi'nin akrabası ve yakın dostu olan Fuat (Bulca) Bey'i gördüm. Yeni parti haberini ilk ondan aldım. Bana, "Sana bir muhalefet fırkası kurman önerilecektir. Sakın buna kapılma. Sana yazık olur," dedi.

O sıralarda karşılaştığım başka dostlarım da bana, "Gazi bu kez seni Paris'e göndermeyecek. Önemli bir görev alacaksın," dediler. Ama Gazi'den hiçbir öneri gelmedi.

Ertesi günlerde yine sabahtan akşama kadar Gazi Hazretleri'yle birlikte olduk. Yalova çiftliğini ve kaplıcaları gezdik. Yine Gazi'den bu yolda hiçbir ses çıkmadı.

Birkaç akşam sonra yine sofrada Gazi ile beraberlik Gazi'nin bütün yakınları sofradaydı. Her zaman sofradaki dostlarını rakı içmeye zorlayan Gazi, o akşam bana, "Sen rakı içme," dedi. Nedenini hiç anlayamadım.

Gece yarısı sofra dağılırken Gazi bana, "Sen kal," diye işaret etti. Samsun Valisi Kâzım Paşa'yı da sofrada alıkoydu. Kaldık.

Gazi bana dışardan Türkiye'nin durumunun nasıl göründüğünü sordu. Ben de biraz karamsar bir tablo çizdim.

Gazi, "Peki, bunun çaresi nedir?" diye sordu. Meclis'in denetim görevini iyi yapamadığını söyledim. Bunun üzerine Gazi, "Ben bunun çaresini biliyorum. Muhalif bir fırka kurmak lâzımdır. Siz böyle bir fırkanın başına geçerek gördüğünüz aksaklıkları anlatırsınız. Birçok hatanın önü alınmış olur," dedi.

Kendisine, "Çok rica ederim, beni İsmet Paşa'yla karşı karşıya getirmeyiniz. Beni bu görevden affediniz," dedim. Dinlemedi.

Ertesi gün İsmet Paşa'yı da Yalova'ya çağırdı. Bir araya geldik. Ben, "Bizde muhalefete katlanmak güçtür," diye sözlerime başladım. "Basın özgür olacak. Her çeşit yazı yazılacak. Meclis'te hükümet eleştirilecek. Buna tahammül edemezsiniz," dedim. Gazi şu yanıtı verdi:

"Buna katlanacağız. Başka çare yoktur. Bugünkü manzaramız aşağı yukarı bir diktatörlük manzarasıdır. İçeride ve dışarıda bize diktatör gözüyle bakıyorlar.

"Geçen yıl Alman tarih yazarı Emile Ludwig gelmişti. Kendisini Çankaya'da kabul ettim. Bana tuhaf sorular sordu ve bizim diktatörlüğümüze kanaat getirerek geri döndü. Ben Cumhuriyet'i kişisel çıkarım için kurmadım. Hepimiz faniyiz. Ben öldükten sonra arkamda kalacak kurum bir istibdat müessesesi olmamalıdır. Ben bu millete miras olarak bir istibdat kurumu bırakmak ve tarihe öyle geçmek istemiyorum.

"Bütün güçlüklere katlanacağız. Sizin dostluğunuza, ahlâkını-

za ve bilginize güvenim vardır. Sorun ülkede Cumhuriyet'in kişilerin yaşamlarına bağlı kalmayarak kökleşmesidir. Siz bu işi üstleneceksiniz. Gerçekte bugünkü yönetim diktatörlüğe benziyor. Ben yönetim biçimini kişilere bağlı olmaktan kurtarmak istiyorum. Böyle bir amaca varmak için girişimi ele almanızı bütün kalbimle destekleyeceğim. Bu işteki başarınız, kazandığımız başarıların en parlağı olacaktır."

Ben bu muhalefet girişiminin parti içinde yapılmasını önerdim. Gazi, "İsmet Paşa buna razı değildir," dedi ve benim muhalefet partisinin başına geçmemde ısrar etti. Sonra da, "Yalnız şunu bilin ki," dedi, "ben Halk Partisi'nin sağında hiçbir kuruluşa müsaade etmem. Yeni parti, ancak Halk Partisi'nin solunda olmalıdır. Siz böyle bir parti kurarsanız bunun rengi ne olur?"

Ben kendisine şu yanıtı verdim. "Ben öteden beri özgürlük taraftarıyım. Benim kuracağım parti liberal bir parti olur. Böyle bir parti Halk Partisi'nin solunda yer alır."

Gazi buna karşı çıkmadı. Kendisine ileride iki parti karşısındaki tutumunun ne olacağını sordum. "Tabii ki ben tarafsız olacağım," demekle yetindi.

Ertesi gün Gazi ile birlikte *Ertuğrul* yatıyla İstanbul'a döndük. Ben Büyükdere'de Necmettin Molla Bey'in köşkünde kalıyordum. Gazi o akşam kendisinin de Molla Bey'in köşküne akşam yemeğine geleceğini söyledi.

Akşam yemeğini yine hep birlikte yedik. Eşim sofrada bana "İnşallah bir yıl daha Paris'te kalırız da, parti girişimini gelecek yıl uygularsınız," dedi.

Gazi;

"Hayır hayır," dedi, "bir sene sonra ne demek, derhal, hatta yarın işe başlanmalıdır."

Artık yapacak bir şey yoktu, Gazi Hazretleri'nin önerisini kabul ettim. Ondan sonraki akşamlarda da hep yeni parti işi gündeme geldi. Ben Gazi'ye partimin muhalefet görevini yapabilmesi için Meclis'ten en az 120 milletvekilinin olması gerektiğini söyledim. İsmet Paşa "Yok, 50'den fazla veremeyiz," dedi. Sonra

Gazi'nin önerisi üzerine 70 milletvekilinin yeni partiye geçmesi üzerinde anlaştık.

Colette;

— Bu nasıl olacak, diye sordu. Yani, Halk Partisi'nin milletvekillerinden 70'ine, "Siz Serbest Fırka'ya geçeceksiniz," diyecekler, onlar da partilerinden istifa ederek size mi gelecekler?

— Evet, öyle olması gerekiyor.

— Yani, bu insanlar, kendi iradelerinin dışında bir emirle mi size katılacaklar? Böyle muhalefet mi olur?

— Dediğiniz doğru ama, Meclis'te başka türlü temsil edilmemiz olanak dışı. Ancak Gazi, birçok milletvekiline bana katılıp katılmayacaklarını sordu, onların isteklerine göre davrandı. İsmet Paşa'nın politikalarını beğenmeyenleri tanıyordu, onları bana gönderdi. Hatta kız kardeşi Makbule Hanım'ı ve en yakın dostu Nuri (Conker) Bey'i bile bu biçimde bana verdi.

— Garip bir atama olmuş. Size katılanlar hükümetin programına karşı geldiklerinden değil, kişisel nedenlerle yanınızda yer almışlar.

— Bazı arkadaşlarımız, örneğin Ağaoğlu Ahmet Bey ve Reşit Galip Bey Halk Partisi'nden ayrılmamak için çok direndiler ama Gazi'nin dayatması karşısında fazla dayanamadılar. O günlerde bazı gazetelerde çıkan yazıları doğrudan Gazi dikte ediyordu. Gazi iki parti karşısında tarafsız kalacağını her fırsatta açıklıyor ve "Çok kavgalı olduğunuzda sizi soframda birleştireceğim. Her birinize ayrı ayrı soracağım. 'Sen ne dedin? Sen ne dedin? Senin cevabın neydi? Neye dayanıyordu,' diye. Böyle bir tartışma ortamı yaratmak benim için yüksek bir zevk olacaktır," diyordu.

Colette Fethi Bey'in sağ-sol konusundaki görüşlerini açıklığa kavuşturmak için başka bir yöntem uygulayarak şöyle dedi:

— Ekselans, dün bana Necmettin (Sadak) Bey'in birkaç gün önce *Akşam*'da çıkan bir yazısını gösterdiler. Size, partinizin programının sağa mı, sola mı yönelik olacağını sormuş. Siz de, "İsminden de anlaşılacağı gibi Fırkamız Halk Fırkası'nın solunda

liberal, laik ve cumhuriyetçi olacaktır," demişsiniz. İyi de solculuk bunun neresinde?

— Ben şunu demek istedim. Laiklik ve cumhuriyetçilik prensiplerine aykırı olarak sağda bir parti kurulacak olursa biz buna karşı oluruz, Halk Partisi'ni destekleriz.

Colette bu yanıtta solun ana prensiplerini göremediği halde ısrar etmedi.

Fethi Bey konuşmasını şöyle sürdürdü:

— Biz yeni bir seçim yasasıyla tek dereceli seçimi öneriyoruz. Kadınlarımız da seçme ve seçilme hakkına sahip olacaklardır.

— Evet Gazi de daha önce kadınlara bu hakkın tanınacağını belirtmişti.

— Bir de şu var: Biz, hükümetin vatandaşın refahına, ekonomik girişimlerine engel olan müdahalelerini kabul etmiyoruz.

— Demek ki siz özel girişimi destekliyorsunuz. Bu da sol bir prensip sayılmaz.

— Evet ama, biz özel girişimin gücü yetmezse devletin doğrudan doğruya girişimde bulunmasından yanayız.

— Ekselans, Halk Partisi de öyle yapmıyor mu?

— Biz limanlarda tekelciliği kaldıracağız. Sanayii Teşvik Yasası'nı uygulayacağız. Vergileri azaltacağız. Devlet masraflarında da sıkı bir tasarruf uygulayacağız. İsmet Paşa'nın izlediği demiryolu politikasına karşıyız, devlet aşırı masraflara girişmemeli.

— Evet, anlıyorum. Siz liberal politikaya yöneliyorsunuz. Bu da sol bir politika sayılır mı, bilemiyorum. Kusura bakmayın, Fransa ölçülerinde partiniz merkez-sağ bir parti sayılır.

Colette istediği yanıtları almıştı. Konuşmasını daha fazla uzatmak istemeyerek Fethi Bey'e teşekkür edip köşkten ayrıldı.

Colette o akşam Pera Palas'taki odasına kapanarak Paris'ten getirdiği daktilosunun başına geçti ve Türkiye'de kurulan Serbest Fırka'yı ayrıntılarıyla anlattı. Fethi Bey'in siyasal eğilimlerine de yazısında geniş yer ayırdı.

İstanbul'un günlük yaşamını ve Türkiye'deki sosyal değişiklikleri işleyebilmek için her gün Samim'le birlikte kentin çeşitli

semtlerini dolaşmaya başladılar. Eminönü, Balıkpazarı, Ayasofya, Topkapı Sarayı, Kapalıçarşı, Tahtakale, Sulukule ve Beyoğlu'nun gece hayatı Colette'in çok ilgisini çekti. Her akşam Pandeli, Abdullah Efendi, Degüstasyon gibi değişik lokantalarda yemek yediler. Beyaz Rus kabarelerinde ve Maksim'de de revüleri izlediler.

Cemile'nin ölümünden sonra Nişantaşı'ndaki konak dağılmış ve orada yaşayan hizmetlilerin her biri bir yere gitmişti. Konakta sadece Zenci Hanife Bacı ile Bolulu aşçı Cemal Efendi kalmıştı. Samim, Hanife Bacı'nın elinde büyümüştü. Bacı onu öz evladı gibi seviyor, konaktan asla ayrılmıyordu. Cemal Efendi de konağın bir parçası gibiydi. Alışverişi o yapıyor, akşamlara kadar mutfaktan çıkmıyordu. Oysa artık konakta eskisi gibi yemekli davetler, ziyafetler düzenlenmiyor, Samim de çoğu zaman yemeğini dışarıda yiyip geliyordu.

Cemile Hanım'dan sonra konağın iç düzeni de değişmişti. Salondaki eşyalara hiç dokunulmamıştı. Ama Cemile Hanım'ın ufak oturma odası önemli değişikliklere uğramıştı. Duvarda Cemile Hanım'ın işlediği, çerçeveli kanaviçe goblenlere hiç el sürülmemiş, aile fotoğrafları yerli yerinde bırakılmış, bunlara bir de Cemile Hanım'la Samim Bey'in düğün resmi eklenmişti.

Cemile Hanım'ın yatak odasındaki ufak tuvalet masası, bardağı, sürahisi ve şifoniyeri bu odaya taşınmış, en sevdiği giysileri, ayakkabı ve terlikleri de bu odadaki gardıroba konmuş, böylece bu oda ufak bir müzeye dönüştürülmüştü. İlk başlarda Samim günde birkaç kez bu odaya giriyor ve berjer koltukta oturup ölen eşini düşünüyordu. Ama son zamanlarda orada içi kararmaya, bunalımlara girmeye başlamıştı. Bir süre sonra odaya hiç girmez oldu. Öteki odalarda ve salonlarda da Cemile'den çok az şey kalmıştı.

Colette Konakta

Samim Colette'le kent turlarına çıktığı günlerin birinde sabahleyin aşçı Cemal Efendi'ye, "Biz belki akşam evde yemek yeriz, sen biraz meze ve yemek hazırla," demiş, aşçı da buna çok sevinmişti.

O gün yorucu bir gezinin sonunda Samim Colette'e;

— Bak, sevgilim, dedi, sana bir önerim var, istersen gel, bu akşam, yemeği bizim evde yiyelim, ne yapacağımızı sonra düşünürüz. Ne dersin?

— Senin içinde yaşadığın ortamı ne zamandan beri görmek istiyordum. Önerinin senden gelmesini bekledim. Anılarına çok bağlı olduğun için beni evine çağırmak istemezsin diye düşünmüştüm. Ama sence bir sakınca yoksa bence de yok. Hay hay, gidelim. Çok mutlu olurum.

Otomobil Nişantaşı'nda Hacı Emin Efendi Sokağı'ndaki konağın önünde durdu. Rıza Paşa'nın kırk yıl önce yaptırdığı bu konak hâlâ sapasağlam ayaktaydı. Merdivenler ve kapılar meşeden yapılmış, döşemelerin altında ısıtma sistemi vardı. Bütün odaların tavanlarından fanus avizeler sallanıyordu. Salon, Louis Quinze takımlarıyla döşenmişti. Vitrinlere Bohemya porselen tabaklar, kâseler ve bardaklar dizilmişti. Fincanların üzerinde Rıza Paşa'nın adının baş harfleri okunuyordu. Duvarlarda klasik tabloların taklitleri, Ayvazovski'nin yağlıboya iki tablosu ve göğsü madalyalarla kaplı birkaç paşa baba resmi yer alıyordu. Samim, sanki bütün bunlar sıradanmış gibi;

— İşte Colette, dedi basit bir ev. Kaç zamandır evin düzeniyle hiç ilgilenemedim. Salon, gördüğün gibi sıradan işte...

— Yapma Samim, hiç de öyle değil. Böyle bir salon bizde orta halli eski aristokrat ailelerde bulunur. Sizin soylular da bizimkilerle boy ölçüşmeye kalkışmışlar. Çok tatlı ve görkemli bir evin olduğunu sen de biliyorsun.

— Boş ver şimdi bunları. Ne içeceğiz? dedi Samim.

— Elbette rakı.

— O zaman hiç mesele yok. Cemal Efendi zaten her şeyi ona göre hazırlamış. Seni aç bırakmayacağım.

Tam o sırada Cemal Efendi meze tepsisini getirdi. Tepside yok yoktu. Derken kapı vuruldu. Hanife Bacı içeri girdi. Colette'i hiç yadırgamadı, "Bonjur Madam," diyerek el sıktı. Colette konaktaki emektar bacının bu konukseverliğinden çok duygulandı. Bu ne

tatlı bir ortamdı. Colette, bacıya ve aşçıya ufak birer hediye getirmemiş olmasına çok üzüldü.

Samim;

— İstersen, sofra tam hazır olana kadar sana konağı gezdireyim, dedi.

— Neden olmasın, çalışma odanı çok merak ediyorum.

Salona açılan kapıdan Samim'in çalışma odasına geçtiler. Duvarları kitaplıklarla kaplıydı. Çoğu Fransızca hukuk, tarih ve anı kitaplarıydı. Türkçe bölümünde de yüzlerce kitap yer alıyordu. Odada üç büyük resim görünüyordu. Biri Samim'in Paris'te arkadaşıyla birlikte çekilmiş bir fotoğrafı, bir başkası Gazi'nin, Samim'e imzaladığı mareşal üniformasıyla bir resmi. Üçüncüsü de Samim'in çocukluğundan kalma sararmış bir aile fotoğrafı. Çalışma masasının üstü de gazete ve dergilerle doluydu. Masada bir de eski bir hokka takımı ve bir dolmakalem göze çarpıyordu.

Colette masada kendi resmini boş yere aradı, ama belki de bunun daha zamanı gelmemişti.

Sonra üst kattaki yatak odasına çıktılar. Her taraf tertemiz ve gıcır gıcırdı. Colette, "Acaba buralarda Cemile'den bir iz kalmış mıdır?" diye etrafa göz gezdirdi ama hiçbir iz yoktu. Samim'in böyle bir dikkatsizlik yapacak bir insan olmadığını bir kere daha görmüş oldu.

Bu kısa dolaşma faslı sona erdikten sonra yine salona geçtiler. Samim "His Master Voice" marka gramofonuna Maurice Chevalier'in son çıkan plaklarından birini koydu. Rahat bir havada rakılarını yudumlamaya başladılar.

— Nasıl Colette, burada huzursuz olmadın değil mi?

— Neden huzursuz olacakmışım? Burası senin evin, rahatsız olmam için hiçbir neden yok. Ya sen? Sen de benim burada olmamdan rahatsız olmuşa benzemiyorsun.

— Evet sevgilim, öyle. Seninle yeni bir hayata başlarken türlü düşlere daldığımı anlıyorsun değil mi?

— Evet, çok iyi anlıyorum. Ama ne olursun hiçbir konuda acele etmeyelim. Bırak, zamanı içimize sindire sindire ya-

şayalım. Şarap içer gibi, yavaş yavaş, yudum yudum, geçirdiğimiz tatlı günlerin tadını damağımızda yeniden duyarak, geçmişle bugünün ve bugünle geleceğin düşlerini canlandıra canlandıra...

— Tamam Colette, ben de senin gibi düşünüyorum. Hiçbir olumsuzluk bizim mutluluğumuza gölge düşürmemeli.

— Öyleyse hiç bitmeyecek aşkımıza içelim.

Colette o gece konakta kaldı. Ertesi gün de Pera Palas'a giderek valizini topladı ve Nişantaşı'na yerleşti.

Bir süre sonra da dostlarını konakta kabul etmeye başladılar.

Ateşli Bir Devrimci: Vasfi Raşit

Dostlardan biri, Ankara Hukuk Fakültesi'nden Prof. Vasfi Raşit'ti (Sevig). O yıl Şebinkarahisar'dan milletvekili seçilmiş olan Vasfi Raşit, Samim'in hem Galatasaray'dan hem İstanbul Hukuk Fakültesi'nden hem de Paris Hukuk Fakültesi'nden arkadaşıydı. Ankara Hukuk Fakültesi'nde verdiği derslerde Atatürk devrimlerini savunuyordu. Samim onu Paris'te Colette'le tanıştırmış, birkaç kez birlikte yemeğe çıkmışlardı. Vasfi Raşit, babası Mehmet Raşit Paşa Yemen'de görevdeyken orada doğmuş, sonra da İstanbul'da okumuştu. İki yaş büyük ağabeyi Muammer Raşit de önce milletvekili seçilmiş, sonra yıllar boyu İstanbul Hukuk Fakültesi'nde devletler hukuku dersini okutmuştu.

Vasfi Raşit, Sivas Valisi Hasan Hilmi Paşa ile Meyyale(*) Hanım'ın küçük kızı Nazmiye'yle evlenmişti. Karı koca, yazlarını İstanbul'da geçiriyordu.

Öğrencileri Vasfi Bey'i çok severler ve onun derslerinde sınıflar tıklım tıklım dolu olurdu. Vasfi Raşit, "Eğitim, bir dostluktur," der ve öğrencileriyle dost olmaya gayret ederdi. Ona göre tarih ve edebiyat bilmeyen bir öğrenci asla hukukçu olamazdı. Fransa'da öğrencilik yıllarında çağının en ünlü hukukçularından ders almış ve sosyalist liderleri de yakından tanımıştı. Derslere

(*) Hıfzı Topuz'un biyografik romanı *Meyyale*'nin başkahramanı.

yıllar boyu hep siyah ceket ve rayé (yollu) pantolonlarla girdi. Kendisini Atatürkçü bir sosyal demokrat sayardı.

Colette, bir akşam yemeğe davet ettikleri Vasfi Raşit'e devrimler hakkında genelde ne düşündüğünü sordu. Vasfi Raşit'in yanıtı şu oldu:

— Gerçek devrimler, uğruna keder etmeden can vermeye ve kan akıtmaya değenlerdir. Bunlar da sosyal devrimlerdir ve toplum düzenini temelinden değiştirirler.

Temelleri değiştirmeden yapılan düzenlemelere ise devrim değil evrim denir.

Devrimlerde belki kan dökülür ama kan dökülmeden de devrim yapılabilir.

Devrim, yeni bir politikayı egemen kılmak ve yeni bir düzeni kurmak için yapılır. Eski düzenden çıkarı olanlar, onu korur ve devrimlere karşı koyarlar. O zaman da zora başvurmak gerekir.

Genelde eski surlar, eski anıtlar, eski kurumlar Parthenon Tapınağı gibi güzel şeylerdir. Ama eski tapınaklar gibi terk edilmeye mahkûmdurlar. Hiçbir kurum, hiçbir zaman insanlığın değişmez burcu olmamıştır.

Gerici ile devrimci arasındaki fark, işte bu anlayış farkıdır. Geçmişin güzelliklerini gericiler, devrimciler aynı duygularla beğenirler. Ama gericiler o güzelliklerin sonsuza dek kalmasını isterler. Kendilerinden önceki gericilerin de daha eski güzellikler için aynı hükmü vermiş olduklarını düşünmezler. Bu yaşlı dünya şimdiye kadar kaç Tanrı görmüş ve kaç Tanrı gömmüştür.

Her devrimde, düşüncelerini kabul ettirememiş olanların devrimlere küstüğü görülmüştür. Bunlar aslında, o devrimin kahramanları arasında yer alamadıklarını gören zavallılardır.

Devrim deniz gibidir, pislik tutmaz.

Yakup Kadri de bir gün Gazi için aynı sözleri söylemişti: "O, deniz gibidir, hiç pislik tutmaz."

Colette;

— Peki, dedi, başarısız olan devrimler var mıdır?

— Elbette, bazı sarsıntılar kurulu düzenin temellerini değiştirememiştir. Örneğin 1908 Meşrutiyeti'nde Saltanat'a hiç dokunulmamıştır. Başlangıçta hükümet bile değiştirilememiştir. Yeni rejimin şefleri ancak Üsküdar Mutasarrıflığını ele geçirmeye cesaret edebilmişlerdir. 1908'de sosyal alanda yapılan değişiklikler, erkeklerin Üsküdar'da gecelik entarisiyle sokağa çıkmalarını yasak etmekten ibaret kalmıştır.

Her devrimi mutlaka bir gericilik izler. Her devrimin peşinde, o devrimin yarattıklarını yok etmeye çalışanlar koşar.

Samim;

— Vasfi'ciğim, dedi, sen Paris'ten beri hiç değişmedin. O zamanlarda, Jaures'i dinlemeye gittiğimiz günlerde de hep böyle konuşurdun.

— Neden değişecekmişim? Ben o zamanlar neysem yine oyum. Ne var ki o yıllarda Türkiye'de henüz gerçek bir devrim yapılmamıştı. Bir gün Türkiye'de Gazi'nin başa geçip de bu tür köklü devrimler yapacağı aklımıza hiç gelir miydi? Rüyada görsek inanamazdık.

Colette Vasfi Raşit'e, "Türkiye'de hâlâ eski dönemlerin özlemini çekenler var mı?" diye sorunca Vasfi Bey;

— Elbette, dedi, hiç olmaz olur mu. Bakın Colette Hanım, size bir anımı anlatayım. Geçen yıl Dolmabahçe ile Kabataş arasında eski bir konakta oturan bir arkadaşımı görmeye gitmiştim. Kapıda beni konağın emektar hizmetçisi karşıladı. Bu çeşit hizmetçiler artık kalmadı. Onlar evin ayrılmaz birer parçasıydı sanki. Çocukken eve girerler, orada yaşlanır, orada ölürlerdi. Herkes onları aileden sayardı. Kimileri onlara abla derdi, kimileri de teyze. İşte, gittiğim konağın o sevimli hizmetçisi de, dostumun az sonra döneceğini söyleyerek beni ısrarla salona aldı. Yüzü solmuş, yayları yer yer kabarmış bir koltuğa otururak beklemeye başladım. Bir yandan kahvemi içiyor, bir yandan da duvarlardaki tabloları seyrediyordum. Duvarların birinde Gazi'nin büyük bir portresi vardı, başka bir duvarda da işlemeli bir tura ve Çallı İbrahim'in nefis bir tablosu.

Derken sofadan ayak sesleri geldi, kapı açıldı. İçeriye, neredeyse 150 yaşında bir kadın girdi. Bir deri bir kemikti; hortlak gibiydi, ama cin gibi gözleri vardı. Ayağa kalkıp, kendisini selâmlamak istedim, varlığımı fark etmedi bile. Önce salondaki dolabın kapağını açtı, bir şeyler arıyordu. Sonra eğilip masanın altını yokladı, perdelerin arkasında bir şeyler araştırdı. Bir yandan da, "Yine saklanıyorlar, hep saklanıyorlar," diye söyleniyordu. Beni bir korku aldı. Neye uğradığımı anlayamadım. Tam o sırada dışarıdan ayak sesleri duyunca rahatladım. Gelen, konağın sahibi dostumdu.

"Vasfi'ciğim, kusura bakma," diye ellerime sarıldı. Kucaklaştık. "Büyükannem odasından kaçıp gelmiş, seni korkutmuştur. Merak etme, ben onu şimdi odasına götürürüm."

"Haydi büyükanneciğim," dedi. "Gel, odamıza çıkalım. Onlar kaçmışlar, baksana."

Kadını âdeta sürükleyerek üst kata çıkardı. Sonra salona döndü.

"Vasfi'ciğim," dedi, "senden tekrar özür dilerim. Ben ona büyükanne diyorum ama o gerçekte benim büyükbabamın nenesidir. Tam 130 yaşında. Bunadı tabii. Her yanda birilerini arıyor. Kimleri mi: Bundan yüz yıl önce babasını öldürenleri. Babası, yani büyük dedem Yeniçeri kumandanıymış. İkinci Mahmut yeniçeri ocağını kaldırınca büyük dedemi de bir korku almış. Gizlenmek isteyen büyük dedemi, büyük ninem bir kuyuda saklamış. Ama adamcağız öldürülmekten kurtulamamış ve öleli yüz yıl oluyor. Ninemin kocası da 80 yıl önce ölmüş. Ninem onları hâlâ sağ sanıyor. Yeniçerileri kesen Kara Cehennem bir türlü onun aklından çıkmıyor. Bir eline geçirse boğacakmış! Hâlâ geçen yüzyılda ölenlerle birlikte yaşıyor."

İşte Colette Hanım, gerçi yaşlı kadın bunamıştı ancak bugün de toplumumuzda bu tür yaşayan ölüler hiç eksik değil. Durmadan padişahı ve halifeyi arıyor, şeytan taşlıyorlar. Korku içindeler. Biz de bu yaşayan ölülerle savaşıyoruz.

Vasfi Raşit'i dinlerken Colette'in tüyleri diken diken olmuştu. O ise son olarak şunları söyledi:

— Colette Hanım, Gazi olmasaydı, biz ne Cumhuriyet'i kurabilirdik ne de devrimleri yapabilirdik. Hüseyin Rauf (Orbay) Bey'in kim olduğunu ve Gazi'ye zaman zaman karşı çıktığını duymuşsunuzdur sanırım. Rauf Bey bir gün bana şöyle demişti: "Hepimiz bir araya gelsek, Milli Mücadele'yi Gazi gibi yönetemezdik!"

IV

"Biz Bu Ülkeyi Hacılara, Hocalara Bırakmayacağız!"

Colette İstanbul'da çeşitli konularda yazılar hazırlarken Samim de gazetedeki çalışmalarını sürdürüyor, bir yandan da Gazi'nin toplantılarını yakından izlemek için Yalova'ya gidip geliyordu. 23 Ağustos günü yine Yalova'dayken kaplıcada bir yemeğe çağrıldığını bildirdiler. Samim için bu çok önemli bir toplantı niteliğindeydi. Gündemde elbette ki Serbest Fırka konusu yer alacaktı.

Yemekte kimler yoktu ki o akşam; Fethi (Okyar), Refik (Koraltan), Recep (Peker), Yusuf (Akçura), Hüsrev (Gerede), Şemsettin (Günaltay), Sadri (Maksudi), Samih Rıfat, Şair Mehmet Emin (Yurdakul), Vali Muhittin (Üstündağ), Vasıf (Çınar), Tevfik Rüştü (Aras), Şükrü Kaya beyler ve daha birkaç ünlü konuk.

Gazi beyaz giysiler giymişti, herkese her zamanki gibi zarif davranıyor ve konuklarına güncel konular üzerindeki düşüncelerini soruyordu. Gazi'nin Serbest Fırka konusunda neler söyleyeceğini herkes merakla bekliyordu. Sofradakilerden biri muhalefetin cumhuriyet rejimini tehlikeye sokması olasılığından söz edince Gazi birden kükredi ve şöyle dedi:

— Biz bu müesseseyi hacılara, hocalara terk etmek için kurmadık. Tarihi Octave'a bırakamayız...

Gazi'nin ne demek istediğini önce pek anlayamadılar. Gazi Roma tarihini iyi biliyordu. İmparator Sezar'ın İ.Ö 44 yılında öldürülmesinden sonra iktidarı Sezar'ın manevi oğlu Octave ele geçirmiş ve Auguste adını almıştı. Ankara'daki Ogüst Tapınağı da

onun adını taşır. Sofrada bulunanlar Gazi'nin kendisini Sezar gibi gördüğünü ve ondan sonra yerine geçebilecek olanları Octave'a benzettiğini düşündüler. Octave kim olabilirdi? Yerine göz dikmiş olanlardan biri mi? Octave herhalde Fethi Bey olamazdı.

Gazi bu sözden sonra Fethi Bey'e dönerek konuşmasını şöyle sürdürdü:

— Siz benim çok eski ve güvenilir bir arkadaşımsınız. Sizi namusumla temin ederim ki bu ideali yaşatmak konusunda etrafımızda kimse kalmamış olsa bile, ben size bir nefer gibi hizmet sunacağım. Bu fikir ve maksadımı, isterseniz, yarın bütün kâinata ilân ederim. Ben Mustafa Kemal, verdiğim sözü tutarım. Cumhuriyet müessesesinin bir müstebitin eline geçeceğini mezarımda bile duysam, kalkıp haykırmak isterim. Ben yaşamım boyunca bu vatanda özgürlük havası teneffüs edemedim. Her vatandaş gibi Beyoğlu Caddesi'nde bastonla gezmeyi ne kadar arzu ederim. Cumhuriyetin milletin kalbinde kök saldığını görmek yegâne emelimdir.

Gazi'nin bu sözleri sofrada alkışlarla karşılandı.

Aradan on gün bile geçmeden Serbest Fırka'nın Anadolu'da, özellikle İzmir ve Ege Bölgesi'nde geniş ölçüde örgütlendiği görüldü. Serbest Fırka kurucuları, 3 Eylül'de İstanbul'dan bir gemiye binerek İzmir'e, oradan da bölgedeki başlıca kentlere giderek gösteriler düzenlemeye karar verdiler. Olay hem Samim'in gazetesi için çok ilginç olacaktı, hem de Fransız basını için. Bu bir kamuoyu yoklaması sayılıyordu. Serbest Fırka'nın ne ölçüde benimsendiği ve Halk Partisi'nin ne ölçüde yıprandığı belli olacaktı. Colette de bu gezi dolayısıyla İzmir'i ve Ege kıyılarını göreceğine çok seviniyordu.

Vapurda kimler yoktu ki: Fethi Bey, Ahmet Ağaoğlu Bey, Nuri (Conker) Bey ve partinin bütün ileri gelenleri. Samim her biriyle uzun uzun konuştu, demeçler aldı. Colette de izlenimlerini yazdı.

Mahmut Esat (Bozkurt) Bey İzmir'e önceden karayoluyla

gitmiş, kamuoyunu yoklamıştı. Görüştüğü kimseler hep Halk Partisi yandaşıydı. Hepsi, Ege Bölgesi'nde halkın Fethi Bey'e büyük bir tepki göstereceğini belirtmişti. Bu durumda Fethi Bey'in bölgeye gelmesi acaba doğru olabilir miydi? Mahmut Esat bundan çok korktu ve Gazi'ye bir telgraf çekerek Fethi Bey'in gezisine engel olmasını istedi.

Aynı türde yorumlar Fethi Bey'e de iletiliyor ve Halk Partililerin olay çıkaracakları anlatılıyordu. Ama tahminler ne olursa olsun, Fethi Bey ve arkadaşları karar vermişlerdi, gezi gerçekleşecekti.

Gemi İzmir Limanı'na üç saat gecikmeyle girebildi. Çünkü Vali'nin emriyle polis rıhtıma toplanan halkı dağıtmaya çalışıyordu. Gemi rıhtıma yanaşırken yer yerinden oynadı. Halk, "Yaşasın Gazi, yaşasın Fethi Bey!" diye bağırıyordu. Fethi Bey ve arkadaşları coşkun gösteriler arasında İzmir Palas'a indiler.

İzmir örgütünün başına halkın çok sevdiği, yoksulların dostu bir doktor getirilmişti: Ekrem Hayri (Üstündağ) Bey. İstanbul Valisi Muhittin Bey'in küçük kardeşi olan Dr. Ekrem Hayri'nin İzmir'de büyük saygınlığı vardı. Onun Serbest Fırka'ya geçmesi örgüte büyük güç kazandırmıştı. Bütün çevre halkı, belki silâhlı olarak sokaklara dökülmek için ondan bir işaret bekliyordu. Ama Ekrem Hayri taşkınlıklara engel oldu. Yine de bütün gericiler ve rejim düşmanları göstericilerin arasına karıştı.

Fethi Bey otelin penceresine çıkarak halka seslendi ve ertesi gün bir konuşma yapacağını duyurdu.

Vali Kâzım (Dirik) Paşa derhal Gazi'ye bir telgraf çekerek bu konuşmayı engelleyeceğini bildirdi, ama Gazi'den olumlu bir yanıt alamadı.

Partililer, ertesi gün yine İzmir Palas'ın önünde toplanmış bekliyordu. Polisin aldığı önlemlere karşın, korkunç olaylar oldu. Göstericiler Halk Partisi'nin merkezini ve onu tutan *Anadolu* gazetesini taşladılar. Bunun üzerine polis halkın üzerine ateş açtı, 10 yaşlarında bir çocuk öldü. Samim, Colette'e, "İyi ki geldik, olağanüstü olaylara tanık oluyoruz," dedi.

7 Eylül'de Fethi Bey mahşeri bir kalabalık önünde konuşurken yine yer yerinden oynadı. Polis bazı gazetecileri tutukladı. Bu olaylar, Serbest Fırka'nın daha ilk başlarda çığ gibi büyüdüğünü gösteriyordu. Aydın, Manisa, Akhisar ve Balıkesir'de de aynı tür gösteriler oluyor ve rejim karşıtları gövde gösterilerine girişiyordu. Hedef Mustafa Kemal değil, İsmet Paşa'ydı, ama Halk Fırkası yanlıları, bunu Cumhuriyet'e karşı yapılmış birer gösteri olarak yorumladılar ve Ankara'ya öyle duyurdular.

İş bununla da kalmadı *Cumhuriyet*'in başyazarı Yunus Nadi Bey 9 Eylül'de, gazetesinde Gazi'ye bir açık mektup yayınlayarak şöyle dedi:

> "Biz sizi ezeli ve ebedi şefimiz biliriz, oysa başka bir parti sizi kendine mal etmeye çalışıyor. Siz Cumhuriyet'in korunması görevini üstlenmiştiniz. İzmir'de bir matbaaya saldırıldı, parti binası taşa tutuldu. Lütfen bize durumu açıklayın aziz şefimiz."

Colette, Samim'e, "Bu bir provokasyondur. Yunus Nadi Bey Cumhurbaşkanı'nı Serbest Fırka'ya karşı önlem almaya zorluyor."

Samim, "Bana da biraz öyle geliyor," dedi. "Bakalım Gazi ne diyecek?"

Gazi ertesi gün beklenen açıklamayı yaptı ve şöyle dedi:

"Ben Halk Fırkası'nın genel başkanıyım. Bu kuruluşa tarihen bağlıyım. Bu bağı çözmek için hiçbir sebep ve gerek yoktur ve olamaz. Resmi görevim yani cumhurbaşkanlığım sona erince, Fırka'nın başına döneceğim. Fırka'ya yapılan saldırılara çok üzüldüm. Akan kanlar, yitirilen canlar bu üzüntümü şiddetlendirmiştir."

Bu yanıt Gazi'nin tarafsız kalmadığını ve Halk Fırkası'nı tuttuğunu gösteriyordu. Fethi Bey 14 Eylül'de İstanbul'da Gazi'yle görüştü. Gazi de bu konuda kendisine şunları söyledi:

— Beni, Fırka'mız güçlü diye aldatıyorlardı. Birçok partilinin, ekmek peşinde koşan halkı incittiğini anladım. Ben artık ta-

rafgirlik yapacağım. Yoksa Halk Fırkası yıkılacak. Yine tek fırkayla kalacağız, ki bu doğru değildir.

Bu durumda Fethi Bey'in morali sıfıra inmişti. Üç gün sonra yine Gazi'yle görüşerek;

— Ben bu koşullarda çalışamayacağım, demek zorunda kaldı.

Gazi de;

— Biraz sabırlı olun. Halk Fırkası'nı bir ay içinde yola getirmenin imkânı yoktur. Bunlar yedi yıldır tek partiye alıştılar. Her güçlüğü yavaş yavaş çözeriz. Çekilmek doğru değildir, dedi.

Gerginlik artık doruğa varmıştı. Colette her gün bu konuda Paris'e haberler ulaştırıyordu.

Samim de sevgilisine;

— Acele etme, diyordu, bakalım gelecek ay belediye seçimlerinde neler olacak? Serbest Fırka yanlıları seçimleri yitirmemek için her çareye başvurabilirler. Eğer hükümetin baskısı artarsa kan gövdeyi götürebilir. Halk, Serbest Fırka'yı yok eder. Korkunç bir şey olur. Çok parti denemesi fiyaskoyla sonuçlanır. Göreceğiz bakalım.

Ekim sonunda belediye seçimleri yapıldı. Gerçekten de yer yerinden oynadı. Bütün baskılara karşın 502 seçim bölgesinin 31'inde Serbest Fırka seçimleri kazandı; seçim yolsuzlukları olmasaydı, bu sayı çok daha yüksek olurdu.

Fethi Bey 15 Kasım'da konuyu Meclis'e getirdi, olayı protesto etti bir gensoru açılmasını istedi. Meclis o gün tarihinin en ateşli günlerinden birini yaşadı. Fethi Bey'den sonra söz alan Halk Partili on sekiz milletvekili Fethi Bey'e en olmadık sözlerle saldırdılar. En büyük saldırılar, İçişleri Bakanı Şükrü Kaya, Kel Ali (Çetinkaya) ve Rasih (Kaplan) beylerden geldi. Fethi Bey'i "komünistlikle, irtica ve anarşiyi kışkırtmakla" suçladılar.

Ali (Çetinkaya) Bey kürsüden Fethi Bey'i göstererek, "İşte Mondros Mütarekesi'nin sembolü," diye haykırdı. Sonra da İsmet Paşa'yı göstererek, "İşte Mudanya Mütarekesi'nin sembolü," diye bağırdı. Meclis alkıştan inledi.

Fethi Bey, "Ben Rasih Bey gibi sarıklı değildim, medrese eğitimi görmedim. Laik yasaları sevmiş bir adamım. Sizden laiklik dersi alamam," diye yanıt verdi.

Bütün bu saldırıları Gazi soğukkanlılıkla izliyor ama Fethi Bey'i koruyacak hiçbir şey söylemiyordu. Fethi Bey'in Parti'deki arkadaşları Nuri (Conker) ve Ahmet Ağaoğlu beyler de Meclis'te kendisini desteklemekten çekindiler. Fethi Bey bu durum karşısında partisini kapatma kararı aldı. Bu konuda bir bildiri yazıldı. Fethi Bey bu bildiriyi alıp Gazi'ye götürdü. Nuri (Conker), Şükrü Kaya, Kel Ali (Çetinkaya), Recep (Peker), Falih Rıfkı (Atay) beyler de oradaydı.

Gazi, Fethi Bey'e;

— Arkadaşlar kararınıza çok üzüldüler, dedi.

Fethi Bey de şunları söyledi:

— Hayret ettim, ben memnun kalacaklarını sanıyordum. Şükrü Kaya tekkelerden, gericilerden, eşkıyalardan kurtuldu.

— Hayır, Fırka'nın kapanmasına üzüldü. Şimdi ne olacak?

— Artık Fırka kapanmıştır.

— Meclis'te size katılacak belki başka arkadaşlar çıkar. Orada yeni bir kuruluş oluştururlar.

Fethi Bey;

— Bundan sonra parti kurmak için başka bir kulunuzu görevlendirirsiniz, dedikten ve birkaç saniye düşündükten sonra; Peki, bana verdiğiniz otomobili nereye teslim edeceğim, diye sordu.

— O, benim size hediyemdir. Benim bir hediyemi kabul etmez misiniz? Reddederseniz pek ziyade canım sıkılır. Mutlaka otomobil sizde kalacaktır. Zaten parti kurmanız için verdiğim paraların bir kısmı da doğrudan doğruya tarafımdan verilmiştir.

İkisi de bir süre sustu. Sonra Gazi;

— Bir gazete çıkartacaktınız, ne oldu, diye sordu.

— Bu düşüncem hâlâ var.

— Neden gazete çıkarmak istiyorsunuz?

— Falih Rıfkı ve emsalleri bundan sonra kudurmuş köpek gibi üzerime saldıracaklar. Kendimi savunmak zorundayım.

— Pekâlâ, siz bilirsiniz, ama çok güçlük çekersiniz. Size hücum ederler.

— Çıkarmasam da hücum edecekler.

— Ben onlara tembih ederim, etmezler. *Cumhuriyet*'e yazın, *Akşam*'a yazın.

— Hacet yok. Emir verin, istediklerini yazsınlar.

— Peki, size karşı yazmasınlar, Nuri Bey'e karşı yazsınlar. Sizler memleket hayrı için çok çalıştınız. Benim için ıstırap çektiniz. Sizlere çok teşekkür ederim.

Toplantı bu sözlerle sona erdi. 17 Kasım 1930 günü de gazeteler Serbest Fırka'nın kapandığını yazdılar. Gazi de o gün yurt gezisine çıkmak üzere trenle Ankara'dan Kayseri'ye hareket etti.

Serbest Fırka'nın tüm yaşamı 7 Ağustos'tan 17 Kasım'a, tam üç ay on gün sürmüş oldu.

Sayılı günler çabuk geçer... Doğru, Colette İstanbul'a geleli üç ay olmuştu. Bunun büyük bir bölümü işle geçti, ama o arada bir aylık tatilini de kullandı. Karar zamanı artık gelmişti. Ne yapacaktı? Dönsün mü? Kalsın mı? Kalmak için önce dönmek gerekmiyor muydu? Paris'e giderek eşyalarını toplayacak, evini kapatacak, işine veda edecek, sonra da İstanbul'a kesin dönüş yapacaktı. Ama Samim'le bunların ayrıntılarını hiç konuşmamışlardı. Zaman mı olmuştu sanki bunları konuşmaya. Her gün toplantı, röportaj, yazı hazırlama, bir koşuşturma... Akşamları da tatlı tatlı içki sofraları, davetler, Boğaz, Adalar, Beyoğlu, Çamlıca, Yeşilköy, motorla deniz gezintileri... Artık kesin bir karara varmak gerekiyordu. Ama bu konuyu ne Samim açıyordu ne de Colette. İkisi de ürküyordu bunu tartışmaktan.

Samim korkuyordu, çünkü ya Colette ayrılmaya karar verirse... Ya, "Şu üç aylık deneyim benim burada daha fazla kalamayacağımı gösterdi. İstanbul bana göre değil. Benim Paris'te kendi çevrem var, dostlarım var, onlardan kopamam. Seninle çok iyi günler geçirdik, çok mutlu oldum. İleride başka fırsatlar çıkar, yine gelirim. Bu işi tadında bırakalım," diyecek olursa. Samim ne

yapardı! Felâket... Bu sözleri duymaktan çekindiği için hiç konuyu açmadı.

Ya Colette açısından durum neydi? Samim'le aynı çatı altında yaşamak, her gece sabahlara kadar sevişmek ona çok tatlı gelmişti. Bu onun için yepyeni bir yaşam biçimiydi. İşi, eğlenceyi, sevişmeyi bir arada götürüyor ve bundan çok mutlu oluyordu. Bugünlerin bitmesini hiç istemiyordu. Ama bir yandan da kendi kendine soruyordu, "Acaba Samim gerçekten bu yaşamdan mutlu mu?" Öyle ya, Samim'i tekeline almıştı. Birlikte olmadıkları gün yoktu. Her yere birlikte gidiyor, birlikte çalışıyor, gece gündüz birlikte yaşıyorlardı. Adam hiç böyle şeylere alışık değildi ki... Sıkılsa da söylemezdi. Onun bildiği Samim, sıkıntısını hiç belli etmez ve her şeye katlanırdı. Günlerce, haftalarca Samim'in bakışlarında, sözlerinde, davranışlarında bu bıkkınlığın izlerini aradı; bulamadı.

İyi ama Samim de, "Colette'ciğim git artık Paris'e, işlerini bitir, gel buraya, hep birlikte olalım," demiyordu ki. Demek ki içinden böyle bir şey geçmiyordu.

Evlenmek mi? O iş, ikisinin de hiç aklında yoktu. Sorun nikâhlanmak değil, birlikte yaşamak ve bunu çevreye kabul ettirmekti. Birbirlerinin gelirine asla muhtaç değildiler. İlişkileri hiçbir parasal çıkara dayanmıyordu. Colette ilk geldiği günlerde Samim ona, "Artık seni hiç bırakmayacağım," dediği zaman Colette, "Acele etme, dur biraz kendime geleyim," dememiş miydi? Samim'den o zaman ilk kez birlikte yaşama önerisini almış ama onu yanıtsız bırakmıştı. Demek ki şimdi, "Düşündüm taşındım, ben de senden hiç ayrılmak istemiyorum," demek Colette'e düşerdi.

Aman Tanrım, bunlar ne zor işlerdi. Ama artık Colette, mutlaka bir şeyler söylemek zorundaydı.

Serbest Fırka tartışmaları sona erdikten sonra, Paris'e yazacak önemli bir konu da kalmamıştı. Colette İstanbul'dan ya da Ankara'dan günlük olayları yazacak değildi ya. Ortalık durulmuştu artık. Colette kendi kendine "Haydi kızım," dedi, "kararını verme zamanı geldi. Cesaret. Hemen bu akşam Samim'e du-

rumu anlat. Bakalım onun tepkisi ne olacak? Sonunda ölüm yok ya, ne olacaksa olsun."

O akşam Samim eve her zamanki gibi erken geldi. Colette konuyu açmak için fırsat yaratmak istiyordu. İlk kadehlerini içerlerken;

— Samim'ciğim, dedi, bu akşam seninle çok önemli bir konuda konuşmak istiyorum. Biliyorsun izin sürem doldu. Paris'e dönmek zorundayım. Mutlaka bir karar vermeliyiz.

— Hay hay verelim. Ben kararımı çoktan verdim zaten. Seni bırakmıyorum.

— Adama bak yahu! Beni bırakmıyormuş. Ben senin kölen miyim? Samim Bey, öyle Osmanlı erkeği gibi konuşma bakalım. Bu iş tek başına senin kararınla olmaz. Gazi Hazretleri hâlâ sana kadın-erkek eşitliğini anlatmadı mı?

— Bırak şakayı sevgilim. Elbette ben tek başıma karar vermeyeceğim. İkimiz birlikte karar vereceğiz. Ama ben senin kalacağına inanıyorum ve burada kalmanı deliler gibi istiyorum.

Colette elinden kadehi bırakıp sevgilisinin boynuna sarıldı. Yüzünü, dudaklarını, yanaklarını öptü, öptü. Onu sımsıkı kucakladı;

— Evet, dedi. Şimdi oldu. Neden bunları hiç söylemedin? Ben buraya yerleşmek istiyorum. Seninle yaşamaya çok alıştım. Çok iyi anlaştık. Aramızda hiçbir tatsızlık olmadı. Yalnız bir şartım var, evlenmek yok. Ben özgür bir kadınım. Boyunduruk altına girmem.

— Colette'ciğim seni hiç boyunduruk altına almaya kalktım mı?

— Hiç belli olmaz. Sen ne de olsa başka bir toplumdan, başka bir çevredensin; yarın bana hükmetmeye kalkarsan çok mutsuz olurum.

— Kabul sevgilim, evlenmeyeceğiz, birlikte yaşayacağız, ama sonsuza dek.

— Ben de öyle diyorum, günün birinde benden bıkarsan çeker gidersin.

— Sen de öyle. Benim şimdi Paris'e dönmem gerek, ama gitmemle dönmem bir olacak.

— Kabul. Ama yarın değil herhalde. Senin yokluğuna kendimi alıştırmam gerekecek.

— Acele et.

Eh, bu olay ıslatılmaya değerdi; onlar da öyle yaptılar.

Ahmet Hamdi, Hasan Âli ve Bir Belediye Başkanı

Colette bir hafta içinde yol hazırlıklarını tamamladı. Françoise'a, annesine, gazete genel yayın müdürüne ve arkadaşlarına Kapalıçarşı'dan hediyeler aldı. Niyeti en geç bir ay içinde geri dönmekti. İstanbul'da son günleri genelde Samim'le baş başa geçti. Paris'ten gelecek öteberiyle odalarını nasıl yeniden düzenleyeceğini konuştular. Eve yeni perdelik ve döşemelik kumaşlar, yeni porselen takımlar ve kadehler gerekiyordu. Colette evindeki çok sevdiği bibloları ve tabloları da getirecekti.

Son akşamların birinde Limancı Hamdi denen İstanbul Liman Şirketi Genel Müdürü Ahmet Hamdi (Başar) Bey'i yemeğe çağırdılar. Hamdi Bey ekonomi uzmanıydı ve Samim'in eski arkadaşıydı. Her konuda anlaşamasalar da, tartışmalar ikisi için de çok yararlı olurdu.

Hamdi Bey Gazi'nin son gezisine katılmış ve onunla birlikte Kayseri, Sivas, Tokat, Turhal, Amasya, Samsun ve Trabzon'da çeşitli toplantılara katıldıktan sonra dolu dolu dönmüştü. Gazi Hazretleri'nin buralarda yaptığı konuşmaları Anadolu Ajansı ve gazeteler tüm Türkiye'ye duyurmuşlar ama sofrada yapılan konuşmalar gizli kalmıştı. Samim bunları öğrenmek istiyordu. Bu izlenimler Colette için de eşsiz bir kaynak olacaktı. Onları yazar ya da yazmaz, o ayrı konu, ama bilmesinde yarar vardı.

Ahmet Hamdi Bey, o akşam elinde koca bir buketle geldi. Colette de harika Fransız mezeleri hazırlamıştı. Hemen sofraya oturdular. Samim;

— Eee, Hamdi'ciğim, dedi, anlat bakalım. Gezi nasıl geçti? Serbest Fırka'nın kapanmasının ertesi sabahı Ankara'dan tren-

le yola çıktınız. Yaklaşık on gün Gazi'yle birlikte oldun, sofrasına oturdun, tartışmalara katıldın. Ben ne yazık ki davetli değildim, bunlara tanık olamadım. Anlat, biz de dinleyelim.

— Neresinden başlayayım. Anlatacak o kadar çok şey var ki. Seni en çok ilgilendiren konu Serbest Fırka'nın kapatılmasıdır herhalde. İstersen oradan başlayayım.

İlk akşam trende, Gazi'nin vagonundaki masanın başında altı kişi oturmuş, Gazi Hazretleri'ni dinliyorduk. Şükrü Kaya, Recep (Peker), Reşit Galip, Memduh Şevket (Esendal) beyler ile genel sekreter ve ben. Gazi birdenbire ortaya bir soru attı: "Serbest Fırka'yı kaldırmakla iyi mi ettik?"

Herkes iyi edilmiş olduğu kanısındaydı. Söz bana gelince şöyle dedim: "Eğer Serbest Fırka'yı kurmakla iyi etmişsek, kaldırmak iyi olmadı. Yok böyle bir fırkayı kurmak yanlış idiyse kaldırmak şüphesiz iyi oldu. Ülkede birtakım bozukluklar vardı, Fırka'yı kurmak iyi oldu. Ama Serbest Fırka bunlara çare bulamazdı, hastayı ölüme götürdü. Onların savunduğu liberalizm, Türkiye'nin sömürge haline gelmesi, parçalanması, ortadan kalkması demekti. Fırkanın programı yüzyıl önceki yaşama aitti. Halk Fıkrası'nın karşısına ancak daha devrimci bir fırka çıkabilirdi. Bizim yaptığımızı beğenmeyerek daha ileri devrimler isteyen bir fırka kurulabilirdi. Bu bakımdan ben Serbest Fırka'nın kaldırılmasıyla iyi bir iş yapıldığı kanısındayım."

Bu sözler Gazi'nin hoşuna gitti, iki konuşmasında bunu tekrarladı.

Ertesi akşam da Sivas Hükümet Konağı'nda, sofrada hep birlikteydik. Gazi, "Şükrü Kaya Beyefendi," dedi, "zatıâliniz iktisadi doktrinler tarihinde uzmansınız. Bu konuda kitaplarınız da var. Bize liberalizmin ne olduğunu anlatır mısınız?"

Gazi Hazretleri sık sık bu türlü sorular sorar, bilirsiniz. Bir gün önce de Kayseri Valisi'ne şöyle dedi:

"Vali Beyefendi, iktisat ne demektir? Tarif eder misiniz?"

Adam ter dökmeye başladı. Yan yana oturuyorduk, usulcacık bana, "Aman Hamdi Bey'ciğim," dedi, "mektepte okuduk ama,

tamamen unutmuşum. Neydi bunun tarifi?" Aklıma bu konuşma geldi.

Şükrü Kaya Gazi'nin bu sorusu üzerine, "Paşam," dedi, "müsaade ederseniz, genç iktisatçı Hamdi Bey buna cevap versin."

Gazi Hazretleri, "Peki Hamdi Beyefendi," dedi, "lütfen bize liberalizmi anlatır mısınız?"

Ben de, bu sistemin bir buçuk yüzyıl önce Batı uygarlıklarının temeli olduğunu, fakat bunun geri kalmış ülkelerin sömürüsüne yol açtığını anlattım.

Gazi, "Hamdi Bey'in söylediği gibi liberalizm sömürgelerde uygulanmış bir sistemdir. Oysa biz sömürge değiliz ve olmayacağız. Liberalizmi düşünmek devrimi inkâr etmektir," dedi.

Samim;

— Çok iyi anlatmışsın, bravo, demekle yetindi.

Hamdi Bey;

— Bir de Hasan Âli (Yücel) Bey'in sofrada başına gelenleri anlatayım, dedi.

— Aman, lütfen anlat.

— Geziye, Milli Eğitim müfettişi olarak katılan Hasan Âli Bey'e, Gazi; "Hasan Âli Beyefendi," dedi, "siz felsefe okumuşsunuz, okutmuşsunuz. Elbette ki sıfırın ne olduğunu bilirsiniz. Bize tarif eder misiniz?"

Hasan Âli Bey böyle kolay bir sorudan çok hoşlandı.

"Efendim," dedi, "sıfır, âdemin(*) varlığı ile yokluğudur."

"Anlamadım," dedi, "hayat sonsuz da âdem sonsuz değil mi?"

"Şüphesiz efendim. Hayatın sonsuzluğunda..."

"Hayır, ben size sıfırı soruyorum. Sıfır adem(**) demek midir? Sıfır ile yokluk arasında ne fark vardır?"

"Efendim, birisi sıfır, yani yaşanmış şeyin yokluğudur, oysa..."

(*) Âdem: İnsanoğlu.

(**) Adem: Yokluk, hiçlik.

"Tuhaf şey, şu saat varken, onu biraz sonra cebime sokarsam sıfır mı olur?"

"Efendim, sıfır, yok demektir..."

"Güzel, bu yok olan şey, bir rakamın önüne, sağına geçerse onu on katı yükseltir. Bu nasıl olur?"

"Efendim, arkanızda ve solunuzdayım. İşte sıfır, sizin solunuzda olan bendenizim. Yani, zatıâlinizin yanında, ben."

Samim ve Colette dakikalarca güldüler.

Hamdi Bey;

— Size bir olay daha anlatacağım, ama bu son olsun, dedi.

— Nasıl istersen. Öyle tatlı anlatıyorsun ki.

— Samsun'da belediye seçimlerini Serbest Fırka kazanmıştı. Akşam sofraya oturduk, Gazi valiye sordu: "Belediye reisi nerede? Nasıl olur da burada olmaz?"

Derhal belediye reisini getirdiler, sofraya oturdu. Gazi onu soluna aldı. Kadehini kaldırarak, "İçelim," dedi.

Reis önündeki su bardağını kaldırınca Gazi, "Ne o reis beyefendi," dedi, "yoksa rakı günah diye içilmiyor mu?"

"Hayır efendim, yemek yemiş bulundum da."

"Ya, demek bizim geleceğimizi bilmiyordunuz?"

"Yok efendim, biliyordum, ama yemeğe çağrılmadım."

Gazi valinin yüzüne baktı ve sordu: "Vali beyefendi, niçin bu akşam beraber yiyeceğimizi reis beyefendiye bildirmediniz?"

Sofrada çıt yok. Bir süre sonra Gazi Serbest Fırka'nın neden dağıtılmış olduğunu anlattı ve reise; "Beyefendi, zatıâliniz artık feshedilmiş bir fırkanın belediye reisi olarak görevinize devam etmek istemezsiniz, değil mi? İstifa edin. Yeniden seçim yapılsın. Belki yine siz seçilirsiniz," dedi.

"Paşam, seçimler halkın şahsıma olan güveni biçiminde sonuç verdi. Eğer istifa edersem halkın güvenine karşı gelmiş olurum. Ama benim bu görevde kalmam istenmiyorsa Danıştay seçimi iptal eder, ben de halka karşı mahcup durumda kalmam."

Bu beklenmedik yanıt Gazi'yi kızdırmadı. "Düşündüğünüz doğru," dedi. "İstediğiniz gibi olsun."

Reis bir süre sonra, ertesi gün görülecek önemli işleri olduğunu söyleyerek izin istedi ve kalktı.

O kalktıktan iki dakika sonra da Gazi kükredi:

"Vali hazretleri, belediye reisi diye seçtiğiniz bu adamın yaptıklarını gördünüz mü? Her şeyden önce terbiyesiz. Soframıza yemek yiyerek geliyor. İçki ikram ediyorsunuz, içmiyor. Sonra da Reisicumhur sofrasında biz kalkmadan defolup gidiyor. Beğendiniz mi?..."

Vali Kâzım Paşa kalakaldı. Ortalık yine buz gibi oldu.

Paris'e Dönüş

Ertesi gün Colette yağmurlu bir havada, eşyalarının hemen hepsini Nişantaşı'ndaki konakta bırakarak İstanbul'dan ayrıldı. Nasıl olsa kısa zamanda dönecekti.

Üç gün sonra Paris'te de hava kapalı, gökyüzü kurşuni ve Seine Nehri neftiydi. Yine garda Françoise onu karşıladı. Birlikte önce annesinin evine gittiler. Colette kararını anlatmaya çalıştı. Annesi hiç hoşlanmadı bu durumdan. Françoise'ın da zaten keyfi kaçmıştı. Annesi;

— Bak sevgili kızım, dedi, duygularını çok iyi anlıyorum. Yıllardan beri Samim'den vazgeçemedin. Kabul, vazgeçme. Ama burada işini gücünü bırakıp Türkiye'ye yerleşmen doğru olur mu? Her fırsatta İstanbul'a git, gel, tatillerini orada geçir, buna hiç diyeceğim yok. Ama köprüleri atıp da oraya yerleşmene gönlüm razı olmuyor.

— Anneciğim, bunu denedik, ama olmadı. Ben İstanbul'da çok mutlu oluyorum.

— İyi ama benim tatlı Colette'im, sana orada hep yabancı gözüyle bakacaklar. Seni hep dışlayacaklar. Onların dillerini, geleneklerini bilmiyorsun, insanlarla anlaşamayacaksın. Bütün yaşamın boyunca vatan özlemi çekeceksin, Paris'i ve kendi çevreni arayacaksın. Köklerinden hiç kopamayacaksın. Kalbin hep Fransa'nın aşkıyla çarpacak. Burayla ilgini hiç kesemeyeceksin.

— Anneciğim, zaten kesmek istemiyorum ki. Her fırsatta yi-

ne buraya geleceğim. Bir ayağım Paris'te olacak. Oradan buraya sürekli yazı göndereceğim. Türkiye'de de bir çeşit Fransız kültür elçisi olacağım. Özlem çekmeyeceğim. Türklerin beni dışlayacaklarını sanmıyorum. Onlar, kendi ülkelerini bırakıp da Türkiye'ye yerleşenlere büyük sempati duyuyorlar. Türkiye'yi seçmeleri onların gururlarını okşuyor. Bir Türk kızı yabancı bir ülkeye gidip yerleşirse, dinini, uyruğunu değiştirirse ona kötü gözle bakıyorlar ve bundan hoşlanmıyorlar. Ama belki ileride buna da alışırlar, bilemem. Benim sorunum o değil. Hem düşünsene anne, Osmanlı döneminde Türkiye'de yabancı kökenli o kadar çok insan varmış ki, özellikle yeniçeriler böyle. Ayrıca Osmanlı sarayı hep yabancı kökenli kadınlarla doluymuş, onları hiç dışlayan olmamış.

Bizde de öyle değil midir? Çevremize bir baksana, Rus, Polonyalı, Sırp, Hırvat, Macar, İspanyol ve İtalyan kökenli insanlardan geçilmiyor.

Françoise burada söze karışarak şöyle dedi:

— Evet ama benim biricik Colette'im, çevrende gördüğün yabancı kökenli insanlar hep ikinci ya da üçüncü kuşak yabancılardır. Toplum onları kabul etmiştir ama onların babaları ya da büyük babaları az mı dışlanmışlardır. Bizim toplum Marie Curie'ye, Chopin'e, General Poniatowski'ye, Picasso'ya, Chagall'e, Dali'ye kucak açmıştır ama onlar istisna sayılırlar. Toplumlar, yabancıları öyle kolay kolay kabullenmezler. Halkların ırkçı, milliyetçi, şoven ve dinci duyguları hiç de kolay törpülenmez. Tutucu çevreler her fırsatta bu bağnazlıklarını dışa vururlar. Senin de başına böyle şeyler gelmesinden korkarım.

Bir de din ve inanç sorunu var. Ne sen, ne ailen, ne ben Katolikliğin kurallarını uyguladık. Zaman zaman nikâh ve cenaze törenlerinin dışında hiçbirimiz kiliseye gitmedik, papaza günah çıkartmadık. Ama Hıristiyan inanç ve geleneklerinin davranışlarımızda hiçbir etkisi olmuyor mu? Noel'i ve yılbaşını kutlamıyor muyuz? "Toussaint" dediğimiz ölüleri anma gününde mezarlara çiçek koymuyor muyuz? Hangimizi papaz vaftiz etmedi?...

■ *Troçki:* Troçki 12 Şubat 1929'da İstanbul'a geldi ve dört yıla yakın bir süre İstanbul'da, özellikle Büyükada'da yaşadı. 1933'te Fransa'ya yerleşti. İki yıl sonra Fransız Hükümeti Paris'te oturma iznini uzatmayınca, Troçki Norveç'e, sonra da Meksika'ya gitti. 20 Ağustos 1940'ta, Stalin'in görevlendirdiği bir ajan tarafından öldürüldü. Yandaki resimde İstanbul'a geldiği gün rıhtımda eşiyle görülüyor (*Cumhuriyet* Gazetesi Arşivi).

▲ *Hıfzı Topuz ile Falih Rıfkı, 1951'de* ***Akşam*** *gazetesi için bir söyleşide:* Falih Rıfkı Atay, Mercan İdadisi'ni bitirdikten sonra Edebiyat Fakültesi'nde eğitim gördü. Genç yaşlarda gazeteciliğe başladı. 1918'de *Akşam*'ın kurulmasına katıldı. Gazi'nin çevresinde yer aldı. 1922'de Bolu'dan milletvekili seçildi. *Hakimiyet-i Milliye*'de, sonra da *Ulus*'ta yıllarca başyazı yazdı. Ankara'dan ayrılınca İstanbul'da *Dünya* gazetesinin başına geçti. Atatürk'ün güvendiği yakın dostlarından biri olarak tanındı. En ünlü kitapları *Zeytindağ* ve *Çankaya*'dır (Hıfzı Topuz Arşivi).

◀ *İzmir İktisat Kongresi İçin Kimlik Kartı:* Birinci Türkiye İktisat Kongresi, 17 Şubat- 4 Mart 1923 tarihleri arasında İzmir'de toplandı. 1135 delegenin katıldığı kongrenin başkanlığına Kâzım Karabekir Paşa seçildi. Mustafa Kemal Paşa ve İktisat Bakanı Mahmut Esat Bozkurt da konuşmalar yaptılar. Bu kongreye İstanbul delegesi olarak katılan Ahmet Rami Topuz'un kimlik kartı (Hıfzı Topuz Arşivi).

▲ *Falih Rıfkı Atay ve Yunus Nadi:* Yunus Nadi: Fethiye'de doğdu, önce Rodos'ta, sonra Galatasaray'da okudu. İstanbul Hukuk Fakültesi'ni bitirdi. Genç yaşlarda gazeteciliğe başladı. *İkdam, Tasvir-i Efkar, Malûmat* ve *Rumeli* gazetelerinde çalıştı. Mütareke yıllarında *Yeni Gün*'ü, sonra da *Cumhuriyet*'i çıkardı. 1. dönemden 6. döneme kadar milletvekilliği yaptı. Her zaman Gazi'nin yakınları arasında yer aldı (Nuyan Yiğit Arşivi).

▶ *Mustafa Necati:* İzmir'de doğdu. İstanbul Hukuk Fakültesi'ni bitirdikten sonra öğretmenlik ve avukatlık yaptı. Yunanlılara karşı savaştı. 1920'de 26 yaşında Saruhan'dan milletvekili seçildi. İstiklâl Mahkemelerine başkanlık etti. 1923'te Mübadele, İmar ve İskân Bakanı, 1924'te Adalet Bakanı, 1925'te de Milli Eğitim Bakanı oldu. Eğitimde ilk devrimleri başlattı. Apandisinin patlaması sonucu 1929 yılının ilk günü öldü (Y.K.B *Cumhuriyet Ansiklopedisi*).

◄ *Mahmut Esat Bozkurt:* İstanbul Hukuk Fakültesi'ni bitirdikten sonra İsviçre'de Freiburg Hukuk Fakültesi'nde kapitülasyonlar konulu teziyle hukuk doktoru oldu. Milli Mücadele'ye katıldı. 32 yaşında Adalet Bakanı oldu. Medeni Kanun ve daha birçok temel yasa onun bakanlığı sırasında kabul edildi. Çeşitli gazetelerde yazılar yazdı. Devrim Tarihi dersleri verdi (*Ada* gazetesi, Kuşadası).

► *İsmail Habib Sevük:* İstanbul Hukuk Fakültesi'ni bitirdikten sonra çeşitli gazetelerde yazılar yazdı. Milli Mücadele'de Gazi'nin gezilerini izledi. Maarif müdürlüğü yaptı. Uzun yıllar Galatasaray'da edebiyat dersleri verdi. Yedinci dönemde Sinop'tan milletvekili seçildi (Özel).

▲ *Menemen Sanıklarından Beşi:* Menemen'de kaçtıktan sonra Düzce'de yakalanan sanıklar Menemen'e götürülürken (Y.K.B *Cumhuriyet Ansiklopedisi*).

▶ *Kubilay:* Gerçek adı Mustafa Fehmi'ydi. Antalya Öğretmen Okulu'nun sınavlarına girdi. Kazandı. Üç yıl öğretmen olarak çalıştıktan sonra yedek subay oldu. Menemen'de görevdeyken Cumhuriyet'i korumak için gözü kararmış şeriatçıların karşısına dikildi. Cezbeye geldiler, boğazını kestiler, kanını içtiler, kafasını bir bayrak direğine bağlayıp altında ilahiler okudular. Sonra katillerin hepsi asıldı (Kaynak Yayınları Arşivi).

▲ *İsmail Hakkı, Ethem Nejad ve Mustafa Suphi Bakû'da (1920):* Bakû'da Mustafa Suphi (Başkan), Ethem Nejad (Genel Sekreter) ve Kayserili İsmail Hakkı'nın yönetimine gizli Türkiye Komünist Partisi kuruldu. Kurucular 1921 başlarında Türkiye'ye geldiler. 17 kişi, Trabzon'dan deniz yoluyla Samsun'a, oradan da Ankara'ya gideceklerdi; boğduruldular (Y.K.B. *Cumhuriyet Ansiklopedisi*).

◄ *Ahmet Cevat Emre:* Girit'te doğdu. Harbiye'de öğrenciyken Meşrutiyetçi olduğu için Fizan'a sürüldü. Oradan Avrupa'ya kaçtı. Jön Türkler'e katıldı. Sonra İstanbul'a döndü. Mütareke'de Moskova'da öğretim üyesi ve araştırmacı olarak görevler aldı. Daha sonra İstanbul Üniversite'sinde Dil ve Türkoloji okuttu. Dil konularındaki araştırmalarıyla Gazi'nin dikkatini çekti ve Dil Kurumu'nda önemli roller oynadı (Kaynak Yayınları Arşivi).

◄ *Muhittin Üstündağ:* İstanbul Vali ve Belediye Başkanı Muhittin Üstündağ Sakız'da doğdu. İstanbul'da Hukuk Fakültesi'ni bitirdi. 1928'de Gazi kendisini İstanbul Valiliğine getirdi. Bu görevi Atatürk'ün ölümüne kadar sürdü. Üstündağ, Gazi'nin çok güvendiği ve İstanbul'da hiç yanından ayırmadığı bir yöneticiydi (Üstün Üstündağ Arşivi).

► *Nezihe Muhittin:* Kandilli'de doğdu. 20 yaşında İttihat ve Terakki Kız Sanayi Mektebi'ne müdür oldu. *Sabah* ve *İkdam* gazetelerinde sosyoloji, pedagoji ve psikoloji konularında yazılar yazdı. 22 yaşında ilk romanını yayınladı. Kadın haklarını savundu. İki kez evlendi. Batılılaşma yanlısıydı ama çarşafın milli giysi olduğu kanısındaydı. 1923'te Kadınlar Halk Fırkası'nı kurdu. Hükümet bu partiyi onaylamayınca Türk Kadınlar Birliği'ni oluşturdu. 1958'de unutulmuş bir durumda akıl hastanesinde öldü (*Cumhuriyet* Gazetesi Arşivi).

▲ *Ahmet Hamdi Başar 1952'de İstanbul'da bir basın toplantısında:* (Soldan sağa) A.H. Başar, *Hürriyet* Yazı İşleri Müdürü Ahmet İhsan, *Cumhuriyet*'ten Vedat Etensel, *Son Telgraf*'tan İsmet Yenisey ve *Akşam*'dan Hıfzı Topuz. 1930'lu yıllarda İstanbul Liman Şirketi Genel Müdürü olduğu için kendisine "Limancı Hamdi Bey" denirdi. İstanbul Üniversitesi'nde Ekonomi ve Coğrafya okudu. Yüksek Ticaret Okulu'nda ders verdi. Ticaret Derneği Genel Sekreteri oldu. 1930'da Gazi'yle birlikte üç aylık bir geziye katıldı. Devletçilik konusunda araştırmalar yaptı. Dokuzuncu dönemde DP'den milletvekili seçildi (H. Topuz Arşivi).

İstediğimiz kadar sosyalist olalım, Marksist olalım, geleneklere uymuyor muyuz?

— Sevgili Françoise, doğru söylüyorsun, ama biz sadece geleneklere saygı gösteriyoruz, o kadar. Türkiye'de bunların dışında kalmam beni hiç üzmeyecektir.

— Yine de sen bilirsin.

— Bak Françoise, ilk fırsatta, belki de birkaç ay içinde seni İstanbul'a çağıracağım. Konuğum olacaksın. Bakalım yine böyle düşünecek misin? İnan bana, çok merak ediyorum. Hele hele orada sana bir de sevgili bulursak nasıl da güzel olur.

— Saçmalama Colette, şimdiye kadar hiç sevgilim oldu mu?

— Olmadıysa o senin kabahatin. Dünyalar güzeli ve dünyalar tatlısı bir kızsın. İstesen mutlaka olurdu.

— Ben senin dostluğunla yetiniyorum. Bunu hiç yitirmek istemem.

— Asla yitirmeyeceksin benim güzel Françoise'ım.

Colette ertesi sabah, doğru gazeteye gitti. Arkadaşları onu sevinçle karşıladılar. Yolladığı röportajlar ve izlenimler büyük ilgi uyandırmış ve çok başarılı olmuştu. Genel yayın müdürü de onu içtenlikle kutladıktan sonra;

— Bugün seni öğle yemeğine davet ediyorum, dedi.

— Ne mutlu bana.

— Bastille Meydanı'nda sempatik bir lokanta var. Orada baş başa yemek yeriz. Seninle konuşacağım önemli konular olacak.

— Nasıl istersen öyle olsun, kabul.

Colette gazetede bütün yakınlarıyla kucaklaştıktan sonra, öğlen genel yayın müdürü Jacques Lefranc'la yemeğe çıktı. Jacques, gazetenin belkemiği sayılırdı. Parti içinde de önemli bir yeri vardı. Yazıları uzun yıllar hükümeti sarsmış, bakanların düşmesine neden olmuştu. Her kadının birlikte olmak, evlenmek isteyeceği, ince, zarif ve akıllı bir adamdı.

Yemeğe oturduktan bir süre sonra Jacques;

— Colette'ciğim, dedi, seni ne kadar beğendiğimi çok iyi bi-

lirsin. Aramızdaki dostluğu hiçbir şeye değişmem. Bu dostluk son zamanlarda bende aşka dönüştü. Eşimden ayrılmamda sana olan duygularımın rol oynadığını söylersem abartmış olmayacağım. Senin de gelip geçici ilişkilerin olduğunu biliyorum. Ama bunların sürekli ve ciddi olmadığını da arkadaşlarından duydum. İstanbul'da bir arkadaşın varmış, onu da anlattılar. Onun seni bağlamayacağını sanıyorum. Herhalde koşulların yarattığı bir ilişkidir. Bunu daha uzun zaman sürdürmek isteyeceğini sanmıyorum. Seninle yeni bir dünya yaratabiliriz. Ben çok mutlu olacağım. Yani, kısaca, sana evlenme teklif ediyorum.

Colette buz gibi olmuştu. Ağzı kuruyordu. Bu, hiç beklemediği bir teklifti. Jacques nasıl böyle bir şey isteyebilirdi? Aralarında hiçbir duygu bağı olmamış, ne bir yere birlikte çıkmışlar ne de öpüşmüşlerdi. Evliliğin uzun bir hazırlık dönemi olması gerekmez miydi? Çiftler bir süre tatlı bir flört dönemi geçirirse bu, birbirlerini daha iyi tanımalarını sağlardı. Bunların hiçbiri olmadan bir insan nasıl olur da bir arkadaşına, "Seninle evlenmek istiyorum," diyebilirdi? Colette'e göre bu bir ölçü sayılırdı, bunu öneren insanla evlenmeyi kabul eden nasıl mutlu olabilirdi?

Colette;

— Sevgili Jacques, dedi, önerin beni çok duygulandırdı, çok heyecanlandım. Ama ne yazık ki benim bir sevgilim var ve ben yıllardır delicesine sevdiğim bir adamla yaşamımı birleştirmeye karar verdim. Böyle bir ilişkim olmasaydı davranışım başka olabilirdi. Ama şimdi çok geç. Seninle hep dost kalalım. Benim sana hayır demem, dostluğumuza gölge düşürmemeli. Ne dersin?

— Peki Colette, seni çok iyi anlıyorum. Seni her zaman çok iyi bir arkadaş olarak sevmeye devam edeceğim. Böyle bir öneri getirdiğim için ne olur bana kızma.

Tatlı tatlı, tam bir dostluk havası içinde yemeklerini yiyip ayrıldılar.

Colette o akşam evde *Le Temps* gazetesi müdüründen gelmiş bir mesaj buldu. Müdür Colette'in en kısa zamanda kendisi-

ni aramasını istiyordu. Ertesi sabah telefonlaştılar ve Colette müdürü görmeye gitti. Zaman zaman basın toplantılarında gördüğü bu kişiyle ilk defa bir araya geliyorlardı. Müdür;

— Madam Cordier, diye söze başladı, yazılarınızı yıllardan beri büyük bir zevkle okuyorum. Hiç particilik yapmadınız ve hep objektif yazılar yazdınız, yöneticilere ışık tuttunuz. Sizi gazetemizin yazarları arasında görmekten mutluluk duyacağım. Büyük röportajların yazarı olarak kadromuzda yer alırsanız size orada aldığınız ücretin iki katını vermeyi düşünebiliriz. Ayrıca yıllık tatillerinizin bütün yol ve otel masraflarını da karşılayacağımızı belirtmek isterim. Hemen karar vermek zorunda değilsiniz. Bir süre düşünün ve kararınızı daha sonra verin.

Colette;

— Evet, dedi, çok mutlu oldum. Bu çok çekici, çok gurur verici bir öneri. Ne yazık ki şu anda size olumlu bir yanıt verebilecek durumda değilim. En kısa zamanda İstanbul'a yerleşmeyi düşünüyorum. İleride sizinle "free-lance" olarak, yani yazı başına ücretle çalışmayı düşünebilirim. Şimdilik bana bir düşünme süresi tanırsanız çok sevineceğim.

Biri evlenme, biri iş olan bu iki öneri de Colette'i kararından döndüremedi. Bir hafta bile geçmeden Colette büyük bir ruh huzuruyla İstanbul'a dönüş biletini aldı.

Menemen'de Kan İçenler

Colette'in dönüşü konakta bir bayram havası yarattı. Samim o akşam eve kimseyi çağırmadı. Paris'ten gelen şampanya patlatıldı. Hanife Bacı Colette'i mutlu etmek için masanın çevresinde dört dönüyordu. Bir süre sonra Samim Hanife Bacı'ya;

— Sen git yat artık, dedi. Bize başka bir şey gerekmiyor.

Colette'le Samim uzun bir günün sonunda yalnız kalabildiler. İkisinin de birbirine olan tutkusu geçen yıllara rağmen daha da artmıştı. Hep o eski yılların coşkusunu yaşıyor ve sürdürüyorlardı. İlk tanıştıkları, seviştikleri günlerden bu yana her gün birlikte olsalardı aynı biçimde birbirlerine karşı böyle istekli olabilirler

miydi? Bütün bunların önemi yoktu, önemli olan bugün birbirlerine duydukları tertemiz aşk ve sevgi bağıydı.

Şampanya biterken Samim sevgilisine sımsıkı sarılarak;

— Artık tamam, değil mi Colette? Bu yolun dönüşü yok. Bundan sonra elimden zor kurtulursun.

— Evet sevgilim, zaten kurtulmaya hiç niyetim yok. Bugünü tam on yedi yıl bekledim. Düşünsene, dile kolay tam on yedi yıl. 1913'te tanıştık, şimdi 1930. Tarihin ender aşklarından birini yaşıyoruz. Sen de bunun değerini bil. Sana kavuşmak için her yıl, her gün ne savaşlar verdim, bilemezsin. Hele bu son Paris gezisi... Ama hiç umutlarımı yitirmedim, kahramanca direndim. Bu bendeki aşk olmasa bu savaş çok zor kazanılırdı.

— Ayrıntılarını sormayacağım. Ama karşına ne tür engellerin çıktığını tahmin etmem güç değil. Tabii önce annenin direnişi, sonra Françoise...

— Evet Samim'ciğim, iyi bildin. Françoise hem benim çok mutlu olmamı istiyor, hem de beni yitirmekten korkuyor.

— Colette'ciğim, o seni yitirmeyecek. Birkaç ay sonra onu da buraya çağırırız, çok mutlu olur.

— Ne kadar doğru düşündün, ben de Françoise'a aynı şeyleri söyledim. Sana İstanbul'da bir de sevgili buluruz, dedim.

— Çok iyi demişsin, o işi sen bana bırak. Bak, aklıma kim geldi, biliyor musun? Galatasaray Lisesi'nde felsefe hocası Mösyö Dutronc. Hani, geçen ay Fransızların bir yemeğinde sizi tanıştırmıştım. 40 yaşlarında, hoş, yakışıklı, sempatik bir adam. Vallahi, tam ona göre. Yedi yıl önce İstanbul'a gelmiş, çok sevmiş burasını, hiç dönmeye niyeti yok. Cihangir'de bir apartman tutmuş, tek başına oturuyor. Sevgilisi falan da yok. Paris'te büyük bir düş kırıklığına uğramış, dünyası kararmış, şimdi kimseye yüz vermiyor.

— Françoise da öyle değil mi? O da yıllar önce bir düş kırıklığına uğradı. İlk sevdiği gençle hiç uyuşmadıklarını anlatmıştı. Françoise henüz cinsel bir ilişkiye hazır değilmiş. Böyle bir ilişkiye uzun bir sevişme döneminden sonra geçileceğini düşünü-

yormuş. Ama sevgilisi çok acele etmiş, kızın zorla ırzına geçer gibi ona saldırmış. Bu, onda acı bir anı olarak kalmış. Sevdiği gençten nefret etmiş, bir daha onu görmek istememiş. Bu yüzden bütün erkeklere düşman oldu. "Sen deli misin," dedim, "her erkek bir olmaz. Bak, daha ne erkekler tanıyacaksın." Ne dedimse kâr etmedi. Yalnızlığını benimle paylaşmaktan mutlu oluyor. Aradığı başka hiçbir şey yok.

— Hele dur bakalım, biz onu burada başka havalara sokmasını biliriz.

— Ben de öyle düşünüyorum. Umutsuz değilim.

— Peki, sevgili Colette, sormak istemiyorum ama öteki engeller neydi? Ne olduğunu anlat ama ayrıntıya girme.

— Söyleyeyim, ama sakın bozulma. Birincisi bizim patronun bana evlenme önerisi...

— Vay namussuz vay!

— İkincisi de *Le Temps* gazetesinden gelen bir öneriydi.

— Sen neymişsin Colette!

— Dalga geçme benimle. O öneriyi de geri çevirdim. Şimdilik *Le Populaire*'le ilişkim devam edecek. *Le Temps* gazetesine de yazacağım ama yazı başına para alacağım. Türkiye'de önemli olaylar oldu mu benden yazı bekleyecekler.

— Evet sevgilim, çok iyi karar vermişsin. Bence burada Fransız kamuoyunu ilgilendiren olaylar hiç eksik olmayacak. Sen de yine eskisi gibi bütün becerilerini göstereceksin.

— O kadar da fazla yorulmaya hiç niyetim yok. Dur biraz, seninle balayımızı hele bir kutlayalım. İnşallah bugünlerde önemli bir olay çıkmaz.

— Valla Colette'ciğim, hiç belli olmaz. Yarınların nelere gebe olduğunu kimse bilemez.

Ertesi sabah aşçı Cemal Efendi erkenden kahvaltıyı hazırlamıştı. Önce duş aldılar, sonra Samim tıraş oldu, Colette de hafif bir koku sürdü.

— Bugün ne kadar harikuladesin Colette.

— Sen de Samim, ne kadar dinç görünüyorsun. Oysa dört saat bile uyumadık.

— Haydi sevgilim kahvaltıya inelim.

Colette Türk usulü demli çay, reçel, bal, zeytin, helva, kaşarpeyniri, beyazpeynir ve rafadan yumurtadan oluşan kahvaltılara iyice alışmıştı. Kremalı kahve ve kuruvasanlı kahvaltıları hiç aramıyor, aklına bile getirmiyordu.

— Sevgilim bir çay daha?

— Elbette, ama bu dördüncüsü.

— Sen de iyice tiryaki oldun. Tatlım, ben az sonra gazeteye gitmek zorundayım. Balayımız için kendime bir hafta izin vermek niyetindeyim. Belki bir yerlere gideriz. Sen biraz evi yerleştir. Her şey senin zevkine göre olsun. Bizde bir söz vardır; "Yuvayı dişi kuş yapar," derler. Göster bakalım kendini. Sana biraz para bırakıyorum. Akşama kadar çık, dolaş, canın ne isterse al. Telefonlarını et, ama sakın kimselere randevu verme. Seni kapatacağım.

— Bak, şimdiden başladın Osmanlı erkeği olmaya. Samim Rıza, sen beni kapatamazsın. Ben kapatma değilim.

— Canım şaka söyledim, bırak şu alınganlığı.

— Samim'ciğim, ben de şaka söyledim. Akşam sakın geç kalma, erken gel. Burada, gurbet ellere düşmüş zavallı bir Fransız kızının, iki gözü iki çeşme sevgilisini beklediğini hiç unutma.

— Hiç unutur muyum bir tanem...

Akşam saat altıya doğru Samim'den bir telefon:

— Colette'ciğim, kusura bakma, bugün çok önemli olaylar olmuş. Şeriatçılar Menemen'de başkaldırmışlar. Kesilenler, vurulanlar... Korkunç! Telefonda anlatamayacağım. Haberleri toparlamakla meşgulüm. Başlıkları hazırlıyorum. Birinci sayfayı bağlar bağlamaz geleceğim. Beni merak etme. Sen içkini al, ben sana yetişirim.

— N'olur çabuk gel. Öleceğim meraktan. Daha ilk günden sensiz olmak istemiyorum. Seni çok seviyorum.

Samim'in eve gelmesi saat sekizi buldu. Yorgun ve sinirliydi.

— Colette, dedi, bugün Menemen'de çok kötü şeyler olmuş. Anlatılır gibi değil. Gericiler başkaldırmışlar, bir yedek subayımızı ve iki bekçiyi öldürmüşler.

— Menemen neresi Samim? Yakın mı?

— Hayır, İzmir yakınlarında bir yer.

— Anlat neler olmuş?

— Anlatacağım. Önce birer kadeh bir şeyler içelim, biraz kendime geleyim de.

Colette zaten kadehleri ve mezeleri hazırlamıştı. Hanife Bacı da telaş içindeydi.

— Aman, ben de meraktan öldüm, dedi. Seni dinliyoruz oğlum Samim.

Samim bir kadeh içtikten sonra Colette'i karşısına alarak başladı anlatmaya.

— Bugün gazeteye ulaşan bilgilere göre durum şöyle: Giritli göçmen Derviş Mehmet adında bir sapık, bir süre önce Manisa'daki Askeri Hastane'nin başimamlığından emekli olan Laz İbrahim adında bir Nakşibendi'nin yönettiği toplantılara katılmış ve kendini mehdi ilan etmiş.

— Samim dur, önce bana Nakşibendiliğin ne olduğunu söyle.

— Nakşibendilik çok tutucu bir tarikattır. Doğu'daki Şeyh Sait ayaklanmasında da Nakşilerin etkisi olduğu söylenir. Bu tarikatın lideri olan Şeyh Esat, tekke ve zaviyeler kapatıldıktan sonra Erenköy'deki köşküne çekilmişse de eylemlerini hep gizli gizli sürdürmüştür. Şeyh Sait'e "Kutbul'aktab" denirmiş, yani kutupların kutbu. Kutup da tarikatın ileri gelenlerine verilen admış.

İşte bu Şeyh, devrimlerden hiç hoşlanmadığı için bir yeraltı örgütü kurmaya yönelmiş. Manisa'daki Laz İbrahim de onun güvendiği kişilerden biriymiş. Laz İbrahim Manisa'da birtakım işsizleri, esnaf çıraklarını çevresinde toplayarak tarikatını orada geliştirmeyi başarmış. Derviş Mehmet denilen sapık da işte o sıralarda Laz İbrahim'e katılmış ve kendini mehdi ilân etmiş.

— Peki Samim, İslâmiyet'te mehdilik nedir?

— İslâmiyet'e göre mehdi, Tanrı'nın insanlara doğru yolu göstermek için görevlendirdiği kişidir. Mehdi, kıyamet gününden önce gökten yeryüzüne inerek Deccal denen kötü kişiyi öldürecek ve insanları mutluluğa kavuşturacaktır.

— Neymiş meğer bu mehdi!

— Bir de şu var, mehdiye kurşun işlemezmiş. Kara cahil insanlar buna inanıyorlar.

— Peki olayın ayrıntılarını anlatır mısın?

— Derviş Mehmet, Manisa Belediyesi'nde evlendirme memuruymuş, yanında üç arkadaşı Şamdan Mehmet, Sütçü Mehmet ve Mehmet Emin olduğu halde 6 Aralık'ta Paşaköy'e gelmişler, orada başkaları da onlara katılmış. Ellerinde iki silâh varmış, 15 gün zikretmişler, yani Tanrı'nın adını anarak dualar etmişler, ilâhiler okumuşlar, hu çekmişler. Oradan da yola çıkarak 23 Aralık'ta Menemen'e gelmişler. Doğru, çarşı içindeki Müftü Camisi'ne gitmişler. Orada sekiz-on kişi sabah namazını kılıyormuş, Derviş Mehmet kendini onlara mehdi olarak tanıtmış, "Biz," demiş, "dinimizi kurtarmak için buraya geldik. Halife Abdülmecit de sınıra geldi. 70 bin kişilik bir Halife ordusu var arkasında. Din elden gidiyor, kurtaracağız. Sancak-ı Şerif'in altında toplanalım. Şeriat isteyelim. Şapka giyen kâfirlerin karşısına dikilelim. Yeniden feslerimizi giyelim. Ey Müslümanlar, ne duruyorsunuz? Sancağın altına gelmeyenleri kılıçtan geçireceğiz. Kalkın ey ehli din kardeşlerim..."

Camide yeşil bayrağı açan sahte mehdi, konuşmuş da konuşmuş. Yüz kadar insan toplanmış çevresine, başlamışlar Derviş Mehmet'i alkışlamaya.

Jandarma Birlik Komutanı'na haber iletmişler, o da bakmış emrindeki jandarmalarla bu kalabalığı dağıtmasına imkân yok, alay komutanından yardım istemiş. Alay komutanı da kendi birliğinden bir asteğmene, "Hemen git, şu adamları dağıt," diye emir vermiş.

Şeriatçıları dağıtmakla görevlendirilen kim? Yedeksubaylığını yapan 24 yaşında, Mustafa Fehmi adında, Bursa Öğretmen Oku-

lu'nu bitirmiş bir genç. Devrimlerden esinlenerek kendine Kubilay adını veren bu yedeksubay, kışladan bir müfreze askeri alarak alay yerine koşmuş.

Bu zavallı genç subay öyle bir telaş ve şaşkınlıkla kışladan çıkmış ki askerlere cephane aldırmayı, hatta kendi silahını almayı bile akıl edememiş. Askerlerde, yalnız kurusıkı manevra mermileri varmış.

— Ne diyorsun Samim? Bu nasıl bir subay?

— Colette'ciğim, böyle bir durumda kalsam ben de belki şaşırırdım. Düşün, Cumhuriyet'e ve laikliğe inanmış genç bir öğretmen, belki de Cumhuriyet'e başkaldırılacağını hiç aklına getirmemiştir. Sanmıştır ki, şeriatçılar karşılarında askerleri ve bir subayı görünce hemen dağılacaklar.

— Dağılmamışlar mı?

— Dinle, anlatıyorum. Kubilay, Müftü Camisi'nin önüne gelince Derviş Mehmet ve adamlarıyla karşılaşmış. "Arkadaşlar, demiş, çılgınlık etmeyin, teslim olun!"

Derviş Mehmet bu sözler üzerine elindeki silâhı Kubilay'a doğrultarak ateş etmiş. Kubilay yere yuvarlanmış ama hemen toplanarak iki büklüm cami avlusuna doğru koşmaya başlamış, gücü yetmemiş, yere yığılıp kalmış. Bu olaylar olurken jandarma komutanı da odasına kapanmış, kapıyı kilitlemiş ve korkunç cinayeti pencereden seyretmiş.

Gözlerini kan bürümüş olan canavar Derviş Mehmet bir çırpıda varmış Kubilay'ın yanına. Çökmüş üzerine ve başlamış boğazını sıkmaya. Kubilay zaten o sırada kan kaybından baygın haldeymiş. Canavar hızını alamamış. "Bana bir bıçak bulun!" diye haykırmış. Ufak bir testere getirmişler, Derviş Mehmet, "Ya Allah," deyip testereyi basmış Kubilay'ın boğazına. Bütün azgın yobazlar da kendisini büyük bir coşku içinde seyrediyorlarmış. Testere önce Kubilay'ın boğazına işlememiş ama, Derviş'in gözüne kanlar fışkırmış. Bu sefer Kubilay'ı yana yatırmış, yine çekmiş testerenin sapını. Kanlar birikmiş yere. Derviş Mehmet yılmamış, Kubilay'ın kanlar içindeki kafasını çevire çevire testere-

yi itip çekmiş. Yandaşları, "Kopar kafasını şu din düşmanının!" diye haykırıyorlarmış. Kolay mı bir bağ testeresiyle kelle koparmak! Canavarın elleri kan içinde kalmış. Bu korkunç olayı seyreden azgın canavarlar, bir yandan da, "Allah, Allah, Allahu ekber," diye haykırıyorlarmış.

Testere kemiğe dayanınca canavarın işi daha da güçleşmiş. Yanındakiler "Bırak artık Mehmet Hoca, yoruldun, biz bitirelim o işi, sevaptır, Deccal'ın kafasını biz koparalım," diye testereyi Derviş'in elinden almaya kalkmışlar. Mehdi, "Yok, demiş, ben başladım, ben bitireceğim. Hepsinin kellesini böyle uçuracağız!"

Bırakmışlar ve vecd içinde, ortaçağdan kalma korkunç bir inanç sarhoşluğuyla Derviş'i coşkuyla izlemişler. Hiçbirinin ağzından ne, "Günahtır, yapmayın," diye bir söz çıkmış ne de insanlığa ve Müslümanlığa yakışır bir çağrı.

Kubilay'ın kafası gövdesinden ayrılınca, "Yaşa Mehmet Hoca!" diye haykırmışlar, "hainin cezasını verdin. Ellerin dert görmesin!"

Ya Derviş Mehmet ne yapmış? Üç kez, "Allahu ekber," diye zikrettikten sonra avuçlarını Kubilay'ın boğazındaki damarlarından hâlâ akıyor olan kanla doldurmuş ve içmiş! Kendisini şaşkın gözlerle izleyenlere de şöyle haykırmış: "Kan haramdır. Ama din düşmanının kanını içmek helâldir!"

Sonra, "Ey ihvanı Müslimin, şimdi bu kelleyi sancak direğine bağlayacağız.

Hemen bir ip bulmuşlar. Kubilay'ın başını o iple sancak direğine asarak, başlamışlar hu çekmeye ve meydanda dönmeye.

İşte o sırada korkunç gürültüleri duyan Hasan ve Şevki adlarındaki iki bekçi hemen olay yerine koşmuş ve silâhlarını ateşledikleri gibi Derviş'in adamlarından birini öldürmüşler. Canavarlar da bu kez bekçilere ateş ederek ikisinin de hemen orada canlarına kıymışlar.

— Ne korkunç bir olay! Bunu hemen Paris'e gazeteme bildirmeliyim.

— Dinle, daha bitmedi. Alay komutanı nihayet işin ne dere-

cede korkunç olduğunu görmüş ve olay yerine bir makineli tüfek göndermenin şart olduğunu anlamış.

— Aklı neredeymiş o zamana kadar?

— Bilemeyeceğim. Gelen askerler asilere, "Teslim olun," diye haykırmışlar. Hiç teslim olur mu o gözü dönmüş yobazlar, "Bize kurşun işlemez," diye karşılık vermişler.

Alay komutanı bunun üzerine, "Ateş!" diye bağırmış. Bizim Mehmetçikler makineli tüfeklerini katillerin üzerine doğrultmuşlar.

Derviş Mehmet, Sütçü Mehmet ve Şamdan Mehmet yere yıkılıp gebermişler.

— Hani kurşun işlemezdi onlara?

— Emrullah oğlu Mehmet ile Hasan adındaki iki canavar da kaçarken yaralanıp yakalanmışlar.

— Ya ötekiler?

— Askerler hepsini ele geçirmiş. Görüyorsun Colette, işimiz çok güç. Bu olayları görünce dört elle devrimlere sarılmamız gerektiğini daha iyi anlıyoruz. Bugün demokrasiyi tartışacak durumda değiliz. Ama sırası gelecek. Ben hiç karamsar değilim. Uygar ülkeler de bugünkü durumlara gelinceye kadar ne savaşlar verdiler.

Colette bunları dinlerken bir ara büyük bir karamsarlığa kapıldı. "Samim'ciğim, kalk yarın Fransa'ya gidelim," diyecekti ki birden vazgeçti.

— Samim, dedi, Gazi'nin çevresinde yer alanlar, yani sizler bu yobazlarla sonuna kadar savaşmak zorundasınız. Ben de sonuna kadar sizin yanınızda olacağım...

Menemen'deki korkunç gericilik olayı, ondan sonraki günlerde de Türkiye'nin gündeminde başı çekti. Colette artık her sabah Samim'le birlikte gazeteye gidiyor ve gelen haberleri tarayarak Paris'teki gazetesine ayrıntılı yazılar hazırlıyordu. Fransa kamuoyu da gelişmeleri dikkatle izliyordu.

Olayın ertesinde Menemen'de General Mustafa Muğlalı baş-

kanlığında bir harp divanı kuruldu. Muğlalı, devrimlerin en güçlü ve en acımasız koruyucularından biri olarak tanınıyordu. 105 kişi tutuklandı. Bunların arasında olayı penceresinden izleyen jandarma komutanı ve kanlı cinayeti alkışlayan Yahudi bir bakkal da vardı.

14 Ocak 1931'de başlayan duruşma ay sonunda sona erdi. 105 sanıktan beraat eden ve aklanan 27'si, "Yaşasın Cumhuriyet," diye bağırdı. Mahkeme, sanıklardan 31'inin idamına karar verdi. Bunlar Kubilay'ın başını direğe bağlayarak alanlarda dolaştıranlar ve halkı kışkırtanlardı. Kamuoyu bir an önce suçluların cezalandırılması için sabırsızlanıyordu. Menemen sokaklarında artık hiç insan görünmüyordu. Askeri Mahkeme'nin kararı 2 Şubat'ta Büyük Millet Meclisi'ne sunuldu. Kararda 31 sanığın idamının yanı sıra 25 kişinin çeşitli cezalara çarptırılması isteniyordu. Bakkal Jozef de idam mahkûmlarının arasındaydı.

Meclis aynı gün, sanıklardan 29'unun idamını onayladı. Gazeteciler idam olaylarını izlemek için Menemen'e akın ettiler. Geleneklere göre idam sabaha karşı yapıldı. Gazeteciler sabahlara kadar Menemen otellerinde idamları bekledi. Hükümet de bu işin bir an önce bitirilmesini istiyordu.

Sonunda 3 Şubat'ı 4 Şubat'a bağlayan gece yarısından sonra mahkûmların bir bölümü istasyon alanında, bir bölümü olayların olduğu alanda, bazıları da tuz pazarı, bedesten ve sinema önünde kurulan sehpalarda asıldılar. Laz İbrahim sehpada sallanıncaya kadar Cumhuriyet'e küfretti. Kubilay'ın başının kesilmesine yardım eden Mehmet Emin adındaki mahkûm da Kubilay'ın şehit edildiği yerde idam edildi. Cesetler öğleye kadar sehpalarda asılı kaldı. İdam yerlerinde toplananlar mahkûmların iplerde sallanan vücutlarını lanetle seyrettiler.

İdam gecesi, sanıklardan biri idam yerine götürülürken kaçtı. Ama iki hafta sonra yakalandı ve o da hükümet alanında kurulan bir sehpada can verdi.

Menemen Olayı hükümeti çok telaşlandırmıştı. Hatta Gazi'nin, "Menemen haritadan silinecektir," dediği de ağızdan ağza

dolaşıyordu. Kana susamış gericiler Kubilay'ın başını keserlerken korkusundan katilleri alkışlayan zavallı Yahudi'nin idam edilişi de şaşkınlık yaratti. Bütün bunlar, hükümetin yobazlara karşı her zaman ne kadar sert ve acımasız olacağını gösteriyordu. Gerici bir terör girişimine hükümet devlet terörüyle karşılık vermiş oluyordu.

Nisan'da Ankara'da toplanan Türk Ocakları Olağanüstü Kurultayı, Türk Ocakları'nın dağılmasına, mallarının da Cumhuriyet Halk Fırkası'na bırakılmasına karar verdi. 1912'de kurulmuş olan Türk Ocakları ile Cumhuriyet Halk Fırkası arasında uzun süredir bir çekişme söz konusuydu. Örgütün başında bulunan Hamdullah Suphi (Tanrıöver), Halk Fırkası'na karşı örgütsel bir muhalefet oluşturuyordu. Gazi bunu hoşgörüyle karşılamadı. Türk Ocakları kapatıldıktan sonra Hamdullah Suphi Bükreş Büyükelçiliğine atandı.

Aynı yıl uluslararası ağırlık ölçüleri kabul edildi. Okka tarihe karıştı, yerini bütün ülkelerin kullandığı kilo aldı.

Başbakan İsmet Paşa Yunanistan Başbakanı Elefterios Venizelos'un davetlisi olarak Atina'ya gitti ve Türk-Yunan ilişkilerinde dostça gelişmeler sağlandı.

Akşam gazetesinde yayınlanan bir çeviri romanın müstehcen sayılması dolayısıyla gazetenin yazı işleri müdürü İskender Fahrettin ile çeviriyi yapan Vâlâ Nurettin tutuklandı. Duruşma sonunda sanıklar 150'şer lira kefaletle salıverildiler.

Mecidiyeköy'de likör fabrikası açıldı.

Nâzım Hikmet beş şiir kitabından dolayı yargılandı ve 10 Mayıs'ta beraat etti.

Yunanistan Başbakanı Venizelos İstanbul'a gelerek Başbakan İsmet Paşa ve Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Bey'le görüştü.

Irak Kralı Faysal Ankara'ya geldi.

1931, Gazi'nin arkeolojiye ve tarihsel yapıtların kurtarılmasına verdiği önem bakımından da anlamlı bir yıl oldu. O yıla kadar devlet yöneticileri hiç bu konuya eğilmemişti. Gazi bir yurt gezisine çıkarak Bursa, İzmir, Antalya, Adana ve Konya'daki müze-

leri gezdi, Antalya'da Aspendos Tapınağı'nı gördü ve "Tarihsel yapıtları yaşatabilmek için bu yapıtlara kendi amaçları yönünde canlılık kazandırmalıyız," dedi. Bu çok önemli bir direktifti ve bir arkeoloji politikasının işaretiydi.

Gazi yurt gezisinden dönerken Başbakan İsmet Paşa'ya, "Acele ve Önemlidir!" notuyla bir telgraf çekti. O yazıda ülkedeki bütün uygarlık yapıtlarının onarılması için önlem alınmasını ve bu amaçla dışarıya öğrenci gönderilmesini istedi.

Gazi telgrafında, Konya'daki medrese, cami ve mescitlerin de derhal onarılmasını rica ediyordu. Bu demeçler Gazi'nin arkeolojiye ve Anadolu'daki her çeşit uygarlık kalıntısına, hiçbir din ve ırk ayrımı gözetmeden, ne derecede önem verdiğini gösteriyor ve Türkiye'de arkeoloji ve eski eserlerin onarılması, yeni bir dönemin başlangıcı oluyordu.

Colette bütün bu olayları uzaktan yakından izleyerek Paris'teki gazetesine yazılar yollamayı hiç aksatmadı.

Ahmet Cevat ve Gazi

Ahmet Cevat (Emre) Bey, Dil Devrimi'nde önemli roller oynamış, Gazi'nin sempatisini ve güvenini kazanmış bir dil bilginiydi. 1876'da Girit'te doğmuştu, çok iyi Rumca ve Fransızca bilirdi. İstanbul'da aydın çevrelerin yakından tanıdığı ünlü Şakir Paşa'nın kardeşi, Girit Valisi Cevat Paşa'nın yardımıyla İstanbul'da Kuleli'ye yazılmış ve Cevat adını da ona olan saygısından almıştı.

Kuleli'den sonra Harbiye'de okuyan Ahmet Cevat, Meşrutiyet yanlısı olduğu için Trablus'a sürülmüştü. İkinci Meşrutiyet'in ilanı üzerine İstanbul'a dönmüş, uzun süreler gazetecilik yapmış, Almanya'da, Fransa'da ve İngiltere'de bulunmuştu. Bir süre de üniversitede dil konularında öğretim üyesi olarak görev almış, mütareke yıllarında Sovyetler Birliği'ne gitmişti.

Samim Rıza, kendisinden yaklaşık yirmi yaş büyük olan Ahmet Cevat'ı Babıâli'de tanımış ve çok sevmişti. Kendisini Colette'e tanıştırmakla yararlı bir iş yapacağına inanıyordu. Gerçekte Dil Devrimi'nin hazırlanma aşamalarını kendisi de çok merak ediyor

ve olayın basına yansımayan bölümlerini öğrenmek istiyordu. Bu amaçla Ahmet Cevat'ı bir akşam konağa yemeğe çağırdı.

Ahmet Cevat, çocukla çocuk, gençle genç olmasını bilen, alçakgönüllü ve sevimli bir aydındı. Samim Rıza'nın konağına ilk kez geliyordu, ama yıllardan beri bu eve gelip gitmiş gibi bir rahatlık içindeydi. Samim Rıza'yı büyük bir sempatiyle kucakladıktan sonra akıcı bir Fransızca'yla Colette'e;

— Madam, dedi, İstanbul'a yerleşmenize çok sevindim. Yazılarınızı kaç yıldır büyük bir zevkle okurum. Kimsenin etkisinde kalmadan objektif haberciliğin en güzel örneklerini verdiniz. Ne mutlu Samim'e, sizin gibi güzel bir kadına ulaşmayı başarmış.

Colette de;

— Gerçekte mutlu olan benim, dedi. Tam on yedi yıl uğraştıktan sonra Samim'in eşi olmayı başardım.

Samim;

— Cevat Ağabey, diye söze başladı, sizinle çok sık birlikte olmadık ama nasıl renkli bir yaşantınız olduğunu ve Dil Devrimi'nde büyük söz sahibi olduğunuzu arkadaşlardan çok duydum. Hep merak ederim, siz bu konulara nasıl el attınız?

— Anlatayım, önce kısaca Yazı Devrimi'nden söz etmek isterim. Başbakan İsmet Paşa Cumhuriyet'in başlarında Avrupalılaşma hamlelerini savundu ama Yazı Devrimi'ne sarsılmaz bir direnme gösterdi. İsmet Paşa, böyle bir devrim hamlelerinin mutlak gerektiğine inanmıyordu.

Yeni yazıya karşı olanlar, yani bütün askeri ve idari örgütler, üniversite, bütün öğretmenler ve basın yerinden oynatılamaz bir dağ gibi başbakandan yanaydılar. Yazı Devrimi'ne karşı olanlar şöyle diyordu:

"Ulusların uygarlıkta ileri ya da geri olmaları, yazılarının kolaylığı ya da güçlüğüyle ölçülemez.

"Anglosaksonların yazı sistemleri yabancılar için çok güçtür; öyle olduğu halde uygarlıkta çok ilerlemişlerdir. Buna karşılık İspanyolca konuşan ulusların yazı sistemleri çok kolaydır, ama uygarlıkta çok da ileri sayılmazlar.

"Lâtin harflerine geçilince, kütüphaneler dolusu kitap kimsenin işine yaramayacaktır."

Basındaki bu tür görüşlere kimse karşı koyamıyordu. Gazi'nin emriyle 1925'te bir alfabe komisyonunun kurulması kararlaştırılmış ama komisyon bir türlü oluşturulamamıştı.

Ben Gazi'nin tasarısını destekliyordum. Bu amaçla iki yazı yazdım. Önce *Akşam*'a yolladım. Necmettin Sadak, "Aman, aman! Kapanmış olan bu sorunu alevlendirmeyelim," dedi. *Milliyet*'e yolladım, onlar da basmadılar. Onun üzerine "Muhtaç Olduğumuz Dil Devrimi" başlıklı bir broşür yayınladım. Asım (Us) ve Hakkı Tarık (Us) beyler bu broşürdeki yazılarımı Ekim 1927'de *Vakit*'te tefrika ettiler. Yazılar 18 sayı çıktıktan sonra bunları bir kitap olarak bastırdım. Amacım Türk fonetiğine uygun harflerle ulusal bir alfabenin kabul edilmesine yardımcı olmaktı.

Bu yazıların, Gazi'nin dikkatini çekmiş olduğunu ve Milli Eğitim Bakanı Mustafa Necati'ye 1928 Mayısı'nda derhal alfabe komisyonunun kurulması ve benim de bu komisyona üye olmam için emir verdiğini haber aldım.

Dil Devrimi konusundaki bu kitabımı Dolmabahçe Sarayı'nda Gazi'ye götürdüm. Kendisini ilk kez görüyordum. Heyecan içindeydim. Gazi, "Seni komisyona almalarını söyledim. Hemen Ankara'ya gitmelisin," dedi. Ankara'ya gittim ve ilk toplantımızı 28 Haziran 1928'de yaptık.

Dolmabahçe Sarayı'nın görkemli bir salonunda toplandık. Pencereler denize bakıyordu. Duvarda Ayvazovski'nin mehtaplı deniz tabloları vardı.

Derken salona Gazi girdi. Ceketsizdi. Krem rengi gömleğinin yakası açıktı. Bu haliyle daha da genç görünüyordu. Hepimiz ayağa kalktık. Geniş ve görkemli çalışma masasına oturdu. Bize sorular soruyor, raporları dinliyor, önerilerimizi inceliyor, yeni formüller getiriyordu. Benim kitabımdan çok yararlandığını söylemek lütfunda bulundu. Dille ilgili bütün yazılarımı okuduğunu anladım.

Samim;

— Müthiş bir şey Cevat Ağabey, dedi, Gazi'nin bu konuyla bu derecede ilgilenmesi ne güzel.

Cevat Bey konuşmasını şöyle sürdürdü:

— Bu toplantıdan iki ay sonra Gazi, Dolmabahçe Sarayı'nda büyük bir toplantı düzelendi. Bu toplantıya kimler katılmadı ki; İstanbul'da bulunan bütün bakanlar, milletvekilleri, bilim adamları...

— Evet, ona ben de katıldım, ama Colette bir de sizden dinlesin.

— O toplantıda, yeni alfabe üzerindeki bütün önerilerimi bir kez daha anlattım. Karşı koyanlar oldu ama dayatmadılar. Türk alfabesi oya kondu ve oybirliğiyle kabul edildi.

— Sizi kutlarım Cevat Ağabey.

— Daha sonra Gazi Hazretleri komisyon üyelerini Dolmabahçe Sarayı'nda yemeğe davet etti. Gazi'nin keyfi yerindeydi. Yemeğin orta yerinde Falih Rıfkı'ya, yarı şaka yarı ciddi; "Şimdi siz, küçük bey, dedi, yarın, ben böyle yazdım, böyle çizdim, bu işi ben yaptım, dersiniz."

Sonra Ruşen Eşref'e döndü ve;

"Belki siz de böyle iddia edersiniz," dedikten sonra beni göstererek şunları söyledi:

"Bu işi yapan Cevat'tır. Kitabını aldık, başbakanla yedi saat baş başa kalıp okuduk. Ondan sonra başbakanın onayını aldım."

Ben heyecanlandım, ne diyeceğimi bilmiyordum. Yanımda oturan Yakup Kadri beni dürttü ve "Bir şeyler söylesene," dedi.

Ayağa kalktım, kekeleyerek Gazi'ye teşekkürlerimi sunmaya çalıştım. Bunu, yaşamım boyunca hiç unutmayacağım.

— Yaşayın valla Cevat Ağabey, gerçekten de yeni yazı bir bakıma sizin katkılarınızla bu biçimi aldı.

Cevat Bey büyük bir alçakgönüllülükle önüne baktı, bir şey söylemedi.

— Peki Cevat Ağabey, bize biraz da Dil Encümeni'ni anlatır mısınız?

— Siz istedikten sonra anlatırım elbette. Bir süre sonra Alfabe Komisyonu, Dil Encümeni'ne dönüştü. Yeni üyeler alındı. İsmet Paşa'nın önerisiyle *Larousse Universel*'in Türkçe'ye çevrilmesine başlandı. Türkçe grameri hazırlama görevi de bana verildi.

Bu işi tamamladıktan sonra Gazi, Türk Dili Tetkik Cemiyeti'nin kurulmasını kararlaştırdı.

Türk Dili Tetkik Cemiyeti'nin birinci kongresi Dolmabahçe Sarayı'nda toplandı. O günlerde şöyle bir sorun ortaya çıktı:

Arapça terimler atılacaksa yerlerine ne konacak? Yabancı dillerden alınacak terimler mi? Arapça terimlerden kurtulurken dilimizi yine yabancı sözcüklerle doldurmuş olmayacak mıyız?

Batı uygarlıklarında kullanılan grekolatin köklerden kurulmuş uluslararası terimlerin Arapça terimler gibi yabancı sayılacağını öne sürenler oldu. Bu kişiler, yeni terimlerin Türkçe kökenlerden oluşturulmasını istediler. Bu akımın başında Prof. Sadri Maksudi yer alıyordu. Milliyetçiler bu tezi benimsediler. Bu, ırkçı bir yaklaşım oldu.

Oysa ünlü bir Alman oryantalistinin belirttiği gibi Avrupa dillerinde bütün uygar ulusların kullandığı ortak terimler vardır. Bu yüzden de dilleri birbirine hiç benzemeyen Lâtin, Cermen ve Slavlar ortak bir kültür sahibi olmuşlardır.

— Demek ki Sadri Maksudi dil konusunu bir ırk sorunu olarak ele aldı.

— Evet, Sadri Maksudi'ye göre esaret altında bulunan kavimlerin bu duruma düşmelerinin nedeni dillerinin yabancı kültürlerin etkisi altında kalmış olmasıdır.

Ben, Taşkent, Buhara, Kazan, Bakû, Akmescit gibi kentlerde yaşayanların kendi aralarında ortak bir bilim ve edebiyat dili yaratmaya çalışmalarını çok takdir ederim. Ama Türkiye'nin bütün bu Asya lehçelerini kendi diliyle karıştırarak yeni bir bilim ve yazı dili yaratmasını istemek, tarih ve coğrafya koşullarına çok aykırıdır.

— Cevat Ağabey bize biraz da Birinci Dil Kurultayı'nı anlatır mısınız?

— Elbette, onu da anlatayım Gazi'nin emriyle ben de o kurultaya seçildim. Kurultayın sonunda Gazi Dolmabahçe Sarayı'nda büyük bir ziyafet düzenledi. Ziyafet sırasında bir ara beni yanına çağırtarak;

"Siz şimdi neredesiniz? Ne iş yapıyorsunuz?" diye sordu.

"*Muhit* adlı bir dergi çıkarıyorum," dedim.

"Peki, bundan başka resmi bir göreviniz yok mu? Size hiçbir görev verilmedi mi?"

"Başvurmadım efendim."

"Size karşı mahcup kaldım. 'Nerede Maarif Vekili?'" diye bağırdı. Reşit Galip Bey'i bulup getirdiler. Onunla bir şeyler konuştuktan sonra bana;

"Kolbaşılar Heyeti'ne seçildin, Ankara'ya gelirsin, orada bakarız," dedi.

Ama bir süre sonra heyete seçilenler Ankara'ya gittiler, bana bir çağrı gelmedi. Ben de kalkıp kendi hesabıma Ankara'ya gittim. O zamanın biricik oteli Taş-Han'a indim. Reşit Galip Bey'i gördüm, "Görev kaçağı sayılmamak için geldim," dedim.

Akşam Gazi'nin yemeğine de davetli olduğumu öğrendim. Yemek geç saatlere kadar sürdü. Bol bol konuşuldu, sohbet edildi. Sonra da poker masasına geçildi. Dört kişi pokere oturdu: Gazi, Nuri (Conker), Recep (Peker) ve Mazhar Müfit (Kansu) beyler. Gazi beni de yanına oturttu.

Bir ara elindeki kâğıtlara baktı ve "500 lira. Bunu Cevat için oynuyoruz," dedi. Nuri Bey, elinde iyi kâğıtlar olduğu için Gazi'nin beş yüzünü gördü. Ama Gazi'nin kâğıtları daha büyüktü ve oyunu kazandı. Nuri Bey'e de, "Paraları çıkar bakalım," dedi. Nuri Bey, "Şimdi üstümde o kadar para yok, yarın veririm," dedi. Gazi, "Olmaz öyle şey, Başyaver Celâl Bey sana 500 lira bulsun, sen yarın kendisine getirirsin," dedi.

Üç gün sonra Nuri Bey'in 500 lirayı getirmediği anlaşıldı. Gazi yine kendisine bu borcunu anımsattı. Gazi bu parayı bana geçimimi sağlamam için önermişti.

— Gazi büyük incelik göstermiş.

— Evet öyle oldu. Gazi, bilirsiniz, sevdiklerine çok bağlıdır ve sorunlarıyla ilgilenir. Ben hep dişlerimi ihmal etmiş bir insanım. Ağrıdıkça çektiririm, yerleri boş kalır. Gazi'nin gözleri bir akşam yemekte benim dişlerime takıldı. "Git, dişçi Sami'yi (Güzbeng) gör, ben kendisine söyledim, senin dişlerini yapacak," dedi.

Mahcup oldum, Gazi'nin duyacağı bir şekilde Afet Hanım'a, "Müsaade buyurun dişlerimi ben kendi paramla yaptırayım," dedim. Afet Hanım da, "Pekâlâ, öyle olsun," diyecek oldu, ama Gazi bu sözleri duydu ve "Hayır, dedi, ben Sami'ye emir verdim, benimkilerin eşini yapacak."

Sami Bey'e dişlerimi yaptırdıktan sonra bir akşam Gazi gördü, "Tam istediğim gibi yapmış," dedi.

Günün birinde Gazi'ye, benim bir kıza âşık olduğumu söylemişler, çok hoşlanmış olacak ki, sofrada bu hep şaka konusu olur ve "İşler nasıl gidiyor?" diye takılırdı. Bazen de o güzel gülüşüyle tatlı tatlı güler ve bana, "Haydi bir şarkı söyle," diye tuttururdu. Ben çok sıkılır, söylemezdim. Yine bir akşam, "Cevat haydi, Ta koriçya ta kaymena pu kimunde monaha (Yalnız yatan zavallı kızlar) şarkısını söyle diye ısrar etti. Ben yine direnince, "Öyle ise bir şarkı beğen, ben söyleyeyim," dedi.

Onun sevdiği şarkıları hepimiz biliyorduk: "Bir Gönülde İki Sevda Olmaz", "Mani Oluyor Halime Takrire Hicabım", "Şahane Gözler", "Haniya Sen Benimdin", "Pencere Açıldı Bilâl Oğlan"...

Ben galiba "Haniya Sen Benimdin"i rica ettim, tatlı tatlı okudu ve bütün sofrayı şenlendirdi.

— Cevat Ağabey, ne tatlı anılarınız ve gözlemleriniz var.

— Mademki ilgileniyorsunuz, size bir anımı daha anlatayım. Kızımı evlendiriyordum. Cevat Abbas Bey, düğünün, başkanlığını yaptığı Güneş-Spor Kulübü'nde olmasını önerdi. Düğün başladıktan bir süre sonra da Gazi, bütün arkadaşlarıyla birlikte düğüne geldi. Elbette ki son derece mutlu olduk. Ne var ki Gazi orkestrayı beğenmedi.

Az sonra Park Otel'in cazı düğüne geldi. Caz başladı, herkes dansa kalktı. Gazi dansta eşsizdi. Çok neşeli ve zarif bir sosyete

adamıydı. Gençleri dansa kalkmaya zorluyordu. Büfede de bol bol şampanya dağıtılıyordu.

Dans bilmeyen ve yaşı ilerlemiş olanlar dansa kalkamıyorlardı. Gazi onları piste getirdi. Orkestradan, "Girit Horası" denilen bir parçayı istedi. Pistte toplananlara da bu oyunun nasıl oynanacağını anlattı. On beş kişi el ele tutuştular, Gazi de onların başına geçti. Mendilini eline alıp hora tepmeye başladı. Düğün, böyle coşkulu bir hava içinde ve tan ağarıncaya kadar devam etti.

Sonra İbrahim Necmi (Dilmen) anlattı, Gazi o gece yaverine şöyle demiş; "En yakın silâh arkadaşlarımın evlenen kızlarına nasıl birer yüzük gönderdiysek, Cevat'ın kızına da aynı yüzükten gönderilsin." Bu şu demekti: Gazi silâh arkadaşları ile kültür devrimindeki arkadaşlarını bir tutmaktadır.

Samim, Ahmet Cevat'ın Bakû ve Moskova serüvenlerini de biliyordu. Ama bunları bir de kendisinden dinlemek için şöyle dedi:

— Cevat Ağabey, siz Nâzım Hikmet, Vâlâ Nurettin ve Şevket Süreyya'yla Batum'da birlikte oldunuz. Aranızdan su sızmıyordu. Şevket Süreyya ve siz Komünist Partisi üyesiydiniz. Bir süre sonra aranıza Leman Hanım da katıldı; beş kişilik bir aile oldunuz. Leman Hanım Şevket Süreyya'yla evlenince daha sağlam bir birlik oluşturdunuz.

İşte o sıralarda size Moskova'daki Şarkıyat Enstitüsü'nün bir Türkçe profesörü istediği bildirilmiş, siz de bu görevi kabul etmişsiniz.

— Evet öyle oldu. Ben, Şevket Süreyya, Nâzım Hikmet ve Vâlâ, dördümüz yola çıktık. O yıl büyük kuraklık olmuştu. Halk perişandı. Rusya'da açlık ve veba salgını vardı. Biz, Azerbaycan, Dağıstan, Çerkezistan, Kuban ve Rus ovaları üzerinden Moskova'ya giderken günlerce misafirhanelerde tren bekledik. Nâzım "Açların Gözbebekleri" şiirini o ortamda yazdı.

— Sonra Moskova'ya geldiniz. Bir otelde kaldınız. Üniversite daha açılmamıştı. Şevket Süreyya, Nâzım ve Vâlâ bir süre bir or-

manın içindeki bir köyde kurulmuş bir kampta kaldılar ve Rus köylülerini tanıma fırsatı buldular.

— Evet, dediğiniz gibi oldu. Sonra İsmail Hüsrev (Tökin) ve Nizamettin Nazif (Tepedelenlioğlu) bize katıldılar.

— Cevat Ağabey, olaylar sonra nasıl gelişti? Benim bildiğim kadarıyla Şevket Süreyya Turancılık aşkıyla Azerbaycan'a gitmiş, sonra da Bakû'da toplanan Doğa Halkları Kurultayı'na katılmıştı.

— Doğru.

— O kurultayın toplandığı günlerde yine Bakû'da Türkiye Komünist Partisi'nin ilk toplantısı yapılıyordu. Mustafa Suphi, Ethem Nejat ve İsmail Hakkı gibi Avrupa'da eğitim görmüş aydınlar bu toplantıya katılıyordu.

— Evet o sırada Türkiye Büyükelçisi Memduh Şevket (Esendal) Şevket Süreyya'ya ortalığın çok karışık olduğunu belirterek Türkiye'ye dönmesini önermişti, ama o dönmedi, bir süre sonra Marksist düşünceyi benimseyerek Komünist Partisi'ne girdi.

— Cevat Ağabey, sonra galiba hepiniz Türkiye'ye döndünüz.

— Şevket Süreyya, 1923 sonlarında Odesa'dan kalkan bir vapura bindi ve gizli olarak İstanbul'a geldi. İstanbul'da legal bir sol fırka vardı: Türkiye İşçi ve Çiftçi Sosyalist Fırkası. Bir de illegal: Türkiye Komünist Partisi. Bu örgüt Dr. Şefik Hüsnü ve Sadrettin Celâl'in yönetiminde *Aydınlık* dergisini çıkarıyordu.

— Galiba Ocak 1925'te Türkiye Komünist Partisi'nin üçüncü kongresi toplandı. Şevket Süreyya da yürütme kuruluna seçildi. Beş ay sonra *Aydınlık* dergisi kapatıldı ve komünistler tutuklanmaya başladı. Şefik Hüsnü, Nâzım Hikmet ve Hasan Âli (Ediz) yurtdışına kaçtılar. Yakalananlar "Üç Aliler Mahkemesi" diye adlandırılan İstiklal Mahkemesi'nde yargılandılar. Şevket Süreyya on yıla mahkûm oldu ve 1926'da Cumhuriyet Bayramı dolayısıyla çıkarılan bir af yasasından yararlanarak serbest bırakıldı. Bir süre sonra da devlet kadrolarına önemli görevlere getirildi.

— İsmail Hüsrev'in (Tökin) de başından başka macera-

lar geçti. 1922'de Moskova'da toplanan Komintern (Komünist Enternasyonal) Kongresi'ne Nizamettin Nazif'le birlikte katılmaya karar verdiler. Ama ikisi de pasaport alamadı. Tek çare Kastamonu'dan İnebolu'ya giderek oradan bir Sovyet gemisiyle kaçmaktı. Öyle yaptılar. Kastamonu'dan İnebolu'ya yaya gittiler. Polis kendilerini arıyordu. Gizlendikleri bina sarılınca tuvalet penceresinden atlayarak kurtuldular. Limanda bir Rus denizaltı varmış, ona sığındılar ve Sivastopol'a ulaştılar.

Bu kongreye İstanbul'dan da Türkiye İşçi ve Çiftçi Sosyalist Fırkası temsilcisi olarak Şefik Hüsnü, Sadrettin Celâl ve Sakallı Celâl katıldı.

İsmail Hüsrev, Moskova'da KUTV denen Doğu Emekçileri Komünist Üniversitesi'nde üç yıl eğitim gördükten sonra çok iyi bir dereceyle diploma aldı ve 1926 başında bir Sovyet şilebiyle gizlice İstanbul'a geldi. Bir süre sonra örgütten ayrılmaya karar verdi. Kısa bir süre sonra da devlette görev aldı.

— Cevat Ağabey, Fırka'dan kimler ayrıldı?

— Şevket Süreyya, İsmail Hüsrev, Vâlâ Nurettin, daha sonra Fırka'nın genel sekreteri Vedat Nedim (Tör) ve başkaları.

— Evet, sizler Cumhuriyet Halk Fırkası ve devlet kadroları içinde daha yararlı olacağınızı düşündünüz. Türkiye'de işçi sınıfı bir devrim yapacak güçte değildi. Devrimin devletçi ve toplumcu bir kadro içinde yapılacağına, Cumhuriyet'in destelenmesi gerektiğine ve Gazi'ye inandınız. Ötekiler sizi döneklikle suçladılar.

— Evet, öyle oldu. Daha sonra da bazı arkadaşlar bir araya gelerek *Kadro* dergisini çıkardılar...

Kadro'nun çıkarılması aydın çevrelerde büyük bir olay olmuştu. Bu dergi solcu çevrelerde yeni bir örgütlenmenin kurulması mıydı? Yoksa komünizmden ayrılan bazı solcuların Halk Fırkası içinde yeni bir ideolojik yapıyı oluşturma girişimleri miydi?

Kimler yer alıyordu bu grupta: Yakup Kadri (Karaosmanoğlu),

Şevket Süreyya (Aydemir), Vedat Nedim (Tör), Burhan Asaf (Belge), İsmail Hüsrev (Tökin) ve Mehmet Şevki (Yazman).

Ahmet Cevat (Emre) gittikten sonra Colette Samim'e *Kadro* dergisine neden katılmadığını sordu. O da şöyle dedi:

— Ben günlük bir gazetenin sahibi ve başyazarıyım. Düşüncelerimi kendi gazetemde açıklarım. Başka bir dergide yer almam hiç uygun olmazdı.

— Evet, seni anlıyorum, ama o grupla ideolojik bir beraberliğiniz yok mu?

— Elbette var. Ama kökenlerimiz ayrı. Şevket Süreyya ve İsmail Hüsrev Moskova'da eğitim gördüler. Benim Moskova'yla hiçbir ilişkim olmadı. Vedat Nedim ve Burhan Asaf Galatasaray'dan arkadaşlarımdır. Sonra yollarımız ayrıldı, onlar eğitim için Almanya'ya gittiler, ben Fransa'ya. Onlar Almanya'da Spartakusçuları izlediler. *Kurtuluş* ve *Aydınlık* dergilerinde görev aldılar. Türkiye İşçi ve Çiftçi Partisi'nde çalıştılar; ben o eylemlerin dışında kaldım.

Mehmet Şevki (Yazman) asker kökenliydi, onunla hiç ilişkim olmadı.

Yakup Kadri gazeteciliğe benden önce başladı, sonra tanıştık ve iyi dost olduk. Yakup Kadri şöyle diyordu: "Mustafa Kemal yapayalnızdır. Onun ideal ve inancını paylaşan bir tek insan çıkmamıştır. Öyleyse inkılâbın bir kadroya, harekete ve taktik planına kavuşması gereklidir."

Yakup Kadri işte bu nedenlerle Kadrocu oldu. Ben onları destekledim ama onlarla birlikte olmadım. Çünkü ben Komünist Partisi'ne üye olmadığım gibi, Cumhuriyet Halk Fırkası'na da bizim dışardan devletçi bir kadro oluşturabileceğimize de inanmıyordum. Benim partiye bağlı bir solcu olmadığımı biliyorsun. Gazi'nin desteklenmesi gerektiğine inandım ve bağımsız solcu kalmayı yeğledim. Kadrocularla da dostluk ilişkilerimi sürdürüyorum. "Angaje" değilim. Alnıma bir etiket yapıştırmadan devrimleri destekliyorum.

1932 yılının önemli olaylarından biri de Türkiye Komünist

Partisi üyelerinin tutuklanmasıydı. O yılın ocak ayında partinin dördüncü kongresi toplanmış ve yönetim kurulu seçimleri yapılmıştı. İlk tutuklamalar İzmir'de başladı. Sanıklardan altısı, altı ay ile beş yıl arasında hapis cezalarına çarptırıldılar.

Aynı yıl Edirne, Kırklareli, Aydın, Samsun ve Elazığ'da da tutuklamalar oldu. Komünistler aynı dönemde *Kızıl İstanbul* ve *Bolşevik* dergilerini çıkardılar.

Colette'in 1932 yılı, Ankara'dan ve İstanbul'dan Paris'e bildirdiği çeşitli haber ve yorumlarla dolu dolu geçti.

O dönemde Türkiye, yine Sovyetler Birliği'yle dostluk ilişkilerini sürdürmek ve geliştirmek çabası içindeydi. Nisan sonlarına doğru Başbakan İsmet İnönü; Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü (Aras), Recep (Peker), Ali (Çetinkaya), Yunus Nadi, Ruşen Eşref (Ünaydın), Hakkı Tarık (Us), Yakup Kadri (Karaosmanoğlu), Falih Rıfkı (Atay) ve Vâlâ Nurettin beylerle birlikte Moskova'ya gitti, Stalin tarafından kabul edildi, 1 Mayıs törenlerine katıldı ve birtakım anlaşmalar imzalayarak döndü.

Oysa aynı dönemde Türkiye'de komünistlerin tutuklanmaları ve yargılanmaları devam ediyordu.

İnönü, mayıs sonlarında da yine beraberinde aynı kişiler olduğu halde bu kez İtalya'ya gitti. Mussolini ve Kral Emanuelle tarafından kabul edildi, orada da birtakım anlaşmalar imzalayarak Türk-İtalyan dostluğunu güçlendirecek çalışmalar yaptı. Yeni Türk dış politikası hem komünist Sovyetler'le, hem de faşist İtalya'yla dostluk ilkelerine yönelmişti.

Yılın en önemli olaylarından biri de ezanın ve Kuran'ın Türkçe okunmasıydı. 23 Ocak günü Gazi'nin emriyle, Cumhurbaşkanlığı İncesaz Heyeti Şefi Binbaşı Hafız Yaşar Bey, Yerebatan Camisi'nde cuma namazının ardından yasin suresini önce Arapça, sonra Türkçe okudu.

Bundan sonra da Hafız Burhan, Hafız Kemal, Hafız Zeki, Hafız Nuri, Hafız Rıza, Hafız Fahri ve Hafız Refet beyler çeşitli camilerde Türkçe mukabele okudular.

Onun ardından da 30 Ocak 1932'de Fatih Camisi'nde ilk Türkçe ezan okundu. Ezan'ın sözleri şöyleydi:

Tanrı uludur
Şüphesiz bilirim, bildiririm, Tanrı'nın elçisi Muhammet'tir
Haydi namaza
Haydi felâha
Namaz uykudan hayırlıdır (yalnız sabah ezanında söylenir)
Tanrı uludur
Tanrı'dan başka yoktur tapacak

3 Şubat Kadir gecesinde de yatsı namazından sonra 30 hafız mevlit ve Türkçe Kuran okudular.

Ziya Gökalp, daha 1918'de yayınlanan "Vatan" şiirinde şöyle demişti:

Bir ülke ki camisinde Türkçe ezan okunur
Köylü anlar anlamını namazdaki duanın
Bir ülke ki mektebinde Türkçe Kuran okunur
Küçük büyük herkes bilir buyruğunu Hüda'nın
Ey Türk oğlu işte senin orasıdır vatanın!

Kuran'ın ve ezanın Türkçe okunmasına direnen şeriatçılar ve tutucular böylece büyük bir yenilgiye uğramış oluyordu. Basın bu olaylara geniş yer ayırdı. Bu, devrimlerin bir zaferiydi.

Aynı yılın önemli olaylarından biri de Birinci Türk Tarih Kongresi'nin toplanmasıydı. Bu kongre, Türk tarihine yeni bir bakış açısı getiriyordu. Toplantılarda şunlar üzerinde duruldu:

- Türkler Çin ırkından gelme değildir, Moğollarla hiçbir bağlantıları yoktur. Türkler Aryan ırkındandır.
- Türkler Anadolu'ya Orta Asya'dan gelmiştir.
- Türklerin kökü İÖ. 9000-12.000 yıl öncesine dayanır.
- Türklerin tarihi Osmanlılarla başlamamıştır. Türkler, daha önce de devletler kurmuştur.
- Padişahların yanlış yönetimi, uygarlık sahibi olan Türklere

zarar vermiştir. Türk siyasal ve kültürel kimliğinde Osmanlılığı esas almak yanlıştır.

Ortaya atılan bu tezler, Türk milliyetçiliğinin ve şovenizminin temelini oluşturdu.

İsmail Habib, Gazi'nin Sofrasında

Samim Rıza Galatasaray'da edebiyat öğretmeni olan İsmail Habib'i (Sevük), 1932 yılının başlarında bir dost evinde, rakı sofrasında tanımıştı. İsmail Habib kendisinden sekiz-on yaş büyüktü ama birbirlerini yıllardan beri çok iyi izlemişler ve aralarında, uzaktan da olsa bir sempati havası olmuştu. İsmail Habib'in Milli Mücadele yıllarında Kastamonu'da çıkan *Açık Söz* gazetesindeki ateşli yazıları, bütün ülkede geniş yankılar uyandırıyor ve halka umut saçıyordu. Samim Rıza o yıllarda İstanbul'daydı. Kendisiyle bir araya gelmeleri söz konusu olamazdı.

İsmail Habib Büyük Zafer'den sonra Ankara'ya geldi ve Yunus Nadi'nin *Yeni Gün* gazetesinde TBMM Hükümeti'ni destekleyen devrimci yazılar yazdı. 1923 yılının nisanında da *Hâkimiyet-i Milliye* gazetesinin (*Ulus*'un) kadrosuna girdi. Gazi'nin Adana gezisine katıldı ve o geziden gazetesine coşkulu yazılar yolladı. Gerçek ilgi alanı ise edebiyat öğretmenliği ve edebiyat tarihiydi. 1930'lu yılların başlarında Milli Eğitim Müdürlüğünü bırakarak Galatasaray'a atandı ve İstanbul'a yerleşti.

Kıvrak bir kalemi vardı, edebiyat tartışmalarına katılıyor ve devrik tümcelerle yazdığı eleştiriler bazen çok etkili oluyordu. İsmail Habib, iyi içki içen biri olarak da tanınıyor, Degüstasyon'da ve kentin diğer ünlü lokanta ve kulüplerinde sohbetleri her zaman ilgiyle izleniyordu.

Samim Rıza bir akşam onu, Galatasaray'dan birkaç öğretmen arkadaşıyla birlikte konağa çağırdı. Elbette ki iyi mezeler yenecek, bol bol rakı içilecekti. Colette de böyle bir toplantıyı düzenlemekten çok mutlu olacaktı. Konuklar akşamüstü teker teker konağa geldiler. Hepsi, birbirini iyi tanıyan ve seven kişilerdi.

Samim Rıza İsmail Habib'in Gazi'ye yakınlığını bildiği için onun Gazi'yle ilgili bazı anılarını Colette'e dinletmek istiyordu. Gazi'nin kişiliğinin ve karakterinin tanınması bakımından bu olaylar muhakkak ki Colette'i çok ilgilendirecekti.

Sofraya oturulduktan bir süre sonra Samim Rıza;

— Kuzum Habib Bey dedi, sizin Gazi'yle ilgili anılarınızdan birkaçını anlatsanız da Colette bunları sizden dinlese, çok sevineceğim. Bu olayları çeşitli dostlardan duyduk, anlatılanlar birbirini tutmuyor. Sizden dinlemek daha doğru ve zevkli olacak.

— İyi de, hangisinden başlayayım. Bilirsiniz, ben konuşmayı pek sevmem, düşüncelerimi yazıyla daha kolay ve zevkli anlatırım. Gazi'den söz etmek bana her zaman çok keyif verir, onu yakından tanımakla övünürüm.

Bakın, ben önce şunu söyleyeyim, Colette Hanım da bilir, ama yine duysun. Gazi dinin hayata köstek olan zincirlerini kırmış ve Türkiye'yi tepeden tırnağa laik yapmış bir insandır. Müslüman ulusların dinle değil, uygarlıkla kurtulacağına inanmıştır. *Times* gazetesi boş yere onun için, "Gazi Doğu'yu Batı'ya getirdi," dememiştir. Bir zamanlar Avrupa bizden korkardı, Osmanlı'nın çöküş döneminde ise biz Avrupa'dan korktuk ve Avrupalılara diş biledik. Şimdi ilk kez ne korku, ne kin; Avrupa bize saygıyla bakıyor. İki yüzyıl Avrupa'nın göbeğinde oturduk, zerre kadar bile Avrupalı olamadığımız gibi Avrupa bizi Sakarya'ya kadar attı. Gazi bizi Avrupalı yaptı. Şimdi işittiğimiz övgülerin binde birini atalarımız işitmedi.

Ben Gazi'yi ilk kez 1922 Martı'nın birinci günü Meclis kürsüsünde gördüm. Başında sincabi bir kalpak, sırtında hâki bir avcı elbisesi vardı. Net bir sesle ve sesine gözlerinin mavi çakışlarını ekleyerek konuşuyordu.

Birkaç hafta sonra yine onunla Meclis'in önünde karşılaştım. Birdenbire otomobili durdu. Arabanın tozundan belli, cepheden geliyordu. Otomobilden sıçrar gibi indi. Meclis'in merdivenlerinden çizmeleriyle zemberekli bir asabiyet içinde çıktı. Tunç sertliğinde çıkık elmacık kemikleri ve gözlerinin iki ucuna birer

alev karesi gibi çökmüş iki kan kırmızılığıyla büsbütün heybetlenmiş yüzünü bize döndürerek keskin bir selâmla önümüzden bir kılıç gibi geçip gitti.

— Peki, onunla ilk ne zaman konuştunuz?

— Temmuz 1922'de, Çankaya Köşkü'nde onu ziyarete gitmiştim. Ayakta, eli elimde, "Size tam saat 3'te söz vermiştim, ama sanırım biraz beklettim," diyen alçakgönüllü bir lider...

Üstünde çok zarif bir gri kostüm, tertemiz ve arkaya taranmış saçların altın gibi parıltısı, ışık dolu gözleri ve en şaşılacak yanı, kuytu bir memleket gazetesi yazarına değer verir tavrı... Aman yarabbi, ne kadar kibar bir ev sahibi...

Dört ay sonra, Kasım 1922 Cuma günü, yani, Saltanat'ın kaldırılacağı gün, Meclis'te tartışmalar çok ateşli... Kitap ne diyor? Şeriat ne diyor? Kavuklu hocalar takımı mağrur. Konuyu ele almışlar; abartıyorlar, uzatıyorlar. Ayetler, hadisler, masaya yumruklar...

Birden Gazi ayağa kalkıyor. Belli artık sabrı tükenmiş. Bir masanın üstüne çıkıp bombalama konuşuyor. "Efendiler, buraya sorunun esasını çözmek için toplanmadık. O bitmiştir. Hanedan kuvvet zırhıyla yönetimi ele almıştı. Şimdi de millet kendi kuvvetiyle egemenliği ele aldı. Artık o egemenlik hiçbir yerde bırakılamaz. Formülü siz bulacaksınız. Yoksa, bunu anlamayanların kafaları kesilir!"

Deminki o mağrur kavuklular pestil gibi. Benizlerde bir damla kan yok. Hoca Müfit Efendi, "Mademki," diyor, "esas sorun halledilmiştir, öyleyse maddeleri tartışalım."

İsmet Paşa birinci maddedeki "Saltanat tarihe geçmiştir," sözünün başına "ebediyen" sözcüğünün eklenmesini istiyor.

"Kabul! Kabul!"

Size bir anımı daha anlatayım.

— Bir anı olur mu Habib Bey, daha çok anı dinleyeceğiz.

— Peki, siz sıkılmadınızsa ben anlatırım.

— Sıkılmak ne söz? O kadar zevkle dinliyoruz ki.

— Pekâlâ ben de anlatacağım. 17 Kasım 1922 Cuma günü Hamdullah Suphi'yle birlikte Gazi'yi ziyarete gittik. Hamdullah Ankara Muallimler Derneği'nin başkanı, ben de genel sekreteri. Amacımız öğretmenlerin bağlılıklarını kendisine sunmak. Çok neşeli bir yüzle bizi kabul etti. Bizden önceki yönetim kurulunun bir olayını anlattı. Üç yüz kadar öğretmen bir toplantı yapmış, kadınları ön sıraya oturtmuş, erkeklerle aralarında birkaç sıra boş bırakmışlar. Öyle olduğu halde sarıklılar buna öfkelenmişler. Kadınlar nasıl bir toplantıya katılırlar! Bu ne küstahlıktır! Şikâyet için Gazi'ye gitmişler. O da hepsini dinledikten sonra, "Kimmiş Muallimler Derneği'nin başkanı?" diye sormuş. Mazhar Müfit'i çağırmışlar, gelmiş. Gazi;

"Siz," demiş, "derneğinizin toplantısında ne yapmışsınız? Ne ayıp şey! Olur şey değil..."

Mahzar Müfit ne diyeceğini şaşırmış, "Efendim, valla..." diye söze başlarken Gazi;

"Bırak, bırak," demiş, "ben hepsini biliyorum. Neden kadın öğretmenleri erkeklerden ayrı sıralara oturttunuz? Sizin kendinize güveniniz yok mu? Türk hanımlarının erdemlerine inanmıyor musunuz? Bir daha öyle ayrılık istemiyorum. Anladınız mı?"

Sarıklılar buz gibi olmuşlar.

Ondan sonra Mersin, Adana, Afyon gezisinde Gazi'nin yanında oldum. Geziye *Yeni Gün* adına katılmıştım. Yolda Gazi bana sordu:

"Sen izlenimlerini nerede yazacaksın?"

"*Yeni Gün*'de."

"Hayır, *Hâkimiyet-i Milliye*'ye yaz."

"Fakat efendimiz, bağlı olduğum gazeteye karşı durumum ne olur?"

"Sen *Yeni Gün*'den ne aylık alıyorsun?"

"Seksen lira."

Gazi Kılıç Ali'ye dönerek;

"Şimdi git, Recep Zühtü'ye söyle. İsmail Habib yüz lirayla *Hâkimiyet-i Milliye*'ye geçmiştir." Donakaldım.

Samim Rıza;

— Haydi arkadaşlar, dedi, İsmail Habib'in anılarına.

Rakılar içildikten sonra İsmail Habib şöyle devam etti:

— Geçen şubatta İstanbul'da bir balodaydım. Dipte bir masada oturuyordum. Gazi dans etmek için ilerlerken beni gördü. "Ooo İsmail Habib, hoş geldin," dedi.

Gidip elini öptüm. Sırtımı okşadı. Sonra;

"Sen ne zaman geldin," dedi. "İzinli misin?"

"Hayır," dedim, "maarif emirlikleri dağıtıldıktan sonra Galatasaray'a edebiyat muallimi oldum.

"Ya, demek edebiyat muallimi? Öyleyse edebiyatı tarif et bakalım."

Kendisi aşağıda, biz dört basamak yukarıda. Caz durmuş, dans durmuş, herkes bizi izliyor.

"Vallahi Gazi Hazretleri," dedim, "kitaplarda edebiyatın inandırıcı bir tanımına rastlayamadım."

"Nasıl olur efendim? Edebiyatın kendi olur da, tanımı olmaz mı?"

"Ben zevkin ne olduğunu biliyorum da tanımını bilmiyorum."

"Peki, okulda ne anlatıyorsun?"

"Son sınıfa çağdaş edebiyat, ondan önceki sınıfa da klasik edebiyat."

"Sen o programı bakanlığa anlat, bana değil. Bana edebiyatı söyle bakayım, edebiyat nedir?"

"Bilmediğimi arz ettim Gazi Hazretleri."

"Peki, hem edebiyat muallimisin hem de edebiyatın ne olduğunu bilmiyorsun. Senin işin ne öyleyse?"

"Okuyana öğrenci, okutana öğretmen diyorlar."

"Sen yarın okula gidince ne dersi vereceksin?"

"Yarın cuma Gazi Hazretleri, ders yok."

"Edebiyat neye derler, bunu söyleyeceksin."

"Biz tarihimizi bilmiyorduk, siz öğrettiniz. Edebiyatımızı da öğretin."

"Her şeyi mi biz öğreteceğiz?"

"Evet, o kadar alıştık ki, ihtiyacımız var."

Artık söz bitmişti. Kovacak mı? Hakaret mi edecek? Sonra bir iki basamağı çıkarak.

"Hepsi iyi ama," dedi, "sakın bu konuştuklarımızı İsmet Paşa duymasın!"

Neden olduğunu anlamadım. Bir edebiyat öğretmeni edebiyatın ne olduğunu anlatamadığı için mi? Yoksa devlet başkanı bir baloda bir edebiyat öğretmeniyle tartıştığı için mi?...

Samim Rıza, İsmail Habib'e son bir soru sordu:

— Sevgili Habib Bey, bütün bu anlattıklarınız birer tarih belgesi. Sizin Gazi'yle bir de Vali Muhittin (Üstündağ) Bey'in konağında bir karşılaşmanız olmuştu. N'olur bize onu da anlatın.

— Ekim 1932 ortalarında Muhittin Bey'in oğulları Metin ve Üstün'ün sünnet düğününe davetliydik. Geç vakit Gazi de bütün takımıyla baskın yaparcasına geliverdi. Biz yine sınavdan geçeriz diye korktuk, sünnet çocuklarının yattığı yerin yanındaki bir odaya çekildik. Ama Gazi de çocukların hatırını sormak için bizim yana gelmez mi? Yakalandık.

Baktım, kapıda durmuş, beni çağırıyor.

"Ne o İsmail Habib," dedi, "bizi hiç aradığın yok. Ne gelirsin, ne bir-iki satırla halimizi sorarsın."

"Estağfurullah efendim," dedim. "Sizi rahatsız etmekten çekinirim."

Bu kısa konuşmadan bir süre sonra Reşit Galip geldi.

"Kalk," dedi, "seni masaya çağırıyor. Bak, davetine de koskoca maarif vekili memur edildi."

Gittim. Masasında, işaret buyurduğu yere oturdum. Bu kez de gönlümü almak için 20-30 kişilik masaya seslenerek şöyle dedi: "Ben bu İsmail Habib'e beş-altı ay önce bir baloda rastladım. Edebiyat nedir diye sordum. Üç-beş basit kelimeyle anlatabilirdi. Söylemedi. Ben dayattım, o inat etti. Ne dersiniz, ortam elverişli değildi. Elbette söylemedi."

Bir göz işaretiyle garsonu çağırdı, "İsmail Habib Bey'e rakı ve-

riniz," dedi. Eyvah, biz birkaç arkadaş o ufak odada viski içiyorduk. Şimdi rakıyla karıştırmak? Ama, çare yok, zehir olsa içeceksin. Kadehini uzatarak, "İsmail Habib'in şerefine," dedi.

Ben de, bir elimde rakı kadehi, bir elimde su bardağı ayağa kalktım. Onun centilmenliği insanı sarhoş ediyor.

Yine şerefe, yine ayağa kalkış. Fakat yavaş yavaş sesinin tonu değişti. Alay ediyordu sanki: "Habib Bey'in şerefine." Az sonra, "Habib Beyefendi'nin..." Eyvah diyorum, zaparta gelecek. Bu kez de, "Beyefendi," dedi, "sakın rakı boğazınızı yakmasın!"

Birden bende şimşek çaktı. Kadehe su koymadığımı görünce rakı yerine su içtiğimi sanmıştı. Hemen rakıma su kattım. Kadehte beyaz helezonların döndüğünü görünce gözleri pırıl pırıl parladı. Artık "Bey" ve "Beyefendi" kalkmış, yine İsmail Habib olmuştum.

V

"Burası Milletin Sofrasıdır!"

Colette'in tanışmak istediği insanlardan biri de Reşit Galip'ti. Kimdi bu adam? O yıl, yani 1932 Eylülü'nde Milli Eğitim Bakanı olmuş ve adı birdenbire Türkiye gündeminin başına oturmuştu. Colette bu kişinin özgeçmişi hakkında Samim'den bilgi istedi, başkalarına da sordu. Şöyle bir yaşamöyküsü çıktı ortaya:

Reşit Galip 1893'te Rodos'ta doğmuştu. Demek ki o yıl 39 yaşındaydı. Askeri Tıp Okulu'nu bitirdikten iki yıl sonra askerlikten ayrılmış ve "Köycüler" adlı bir dernek kurmuştu.

Milli Mücadele'ye katılmış, sonra da Ocak 1924'te Aydın'dan milletvekili seçilerek Ankara'ya gelmişti. Kısa bir süre sonra İstiklal Mahkemesi üyeliğine getirilmiş, Türk Ocakları'nda çalışmıştı. 1931'de Türk Ocakları kapatıldıktan sonra Halkevleri'nde görev almış, daha sonra da Milli Eğitim Bakanlığına getirilmişti.

Colette, Samim'e;

— Peki, Reşit Galip nasıl bakan oldu, diye sordu. Lütfen onu anlatır mısın? Bu konuda çeşitli söylentiler duydum. Beni gerçekte bu olay ilgilendiriyor. Onun bakanlığa getirilmesi Gazi'nin önemli bir karakterini belirtiyor. Ne dersin?

— Bak Colette'ciğim, benim duyduğum kadarıyla bu iş şöyle olmuş: Reşit Galip Halkevleri'nde yönetici durumdaydı. Kısa bir süre önce Ankara Halkevi'nde bir oyunu sahneye koymak istemişler, ama kız oyuncu bulmakta güçlük çekiyorlarmış. Milli Eğitim Bakanı Esat Bey'den, öğrencilerin tiyatroda rol almaları için izin istemişler, o da vermemiş. Onun üzerine Reşit Galip bu olayı Gazi'ye duyurmayı aklına koymuş. İstiklâl Mahkemeleri ile Halkevlerindeki çalışmalarını yakından izleyen Gazi'nin kendi-

sini zaman zaman sofrasına çağırdığını biliyorduk. Dolmabahçe Sarayı'ndaki bir yemekte Reşit Galip, Ankara Halkevi olayını gündeme getirerek bazı yöneticilerin hâlâ devrimleri anlayamadıklarını söylemiş.

Gazi de "Kim bu yöneticiler?" diye sorunca, Reşit Galip Milli Eğitim Bakanı Esat Bey'in adını söylemiş ve "Bu eskimiş kafalarla devrimler uygulanamaz," demiş.

Gazi çok bozulmuş, "Esat Bey benim hocamdır, davaya inanmış bir insandır," diye yanıt verecek olmuş, Reşit Galip, "Böyle yaşlı bir kişinin Milli Eğitim'in başında bulunması uygun olmaz," deyince de Gazi, "Siz böyle konuşmakta devam ederseniz ben sizinle konuşamam," demek zorunda kalmış.

Reşit Galip yine dayatmış. Bu kez de Gazi;

"Siz fazla alkol almış olacaksınız. Biraz dinlenirseniz iyi olacak," diye kendisine kibarca sofradan kalkmasını önermiş.

Bunu üzerine Reşit Galip;

"Burası milletin sofrasıdır. Beni buradan kovamazsınız!" diye küstahça bir karşılık vermiş.

— Ne diyorsun Samim, demek Reşit Galip Bey, Gazi'ye kafa tutmaya kalkmış. Gazi de herhalde kendisini sofradan attırmıştır, değil mi?

— Hayır Colette, öyle olmamış. Gazi, "Öyleyse ben ayrılıyorum," diyerek sofradan kalkmış. Yakınları da sofradan ayrılmışlar. Recep Zühtü ve Kılıç Ali ise Reşit Galip'i yalnız bırakmak istemedikleri için sofrada kalmışlar. Reşit Galip yine rakı istemiş, vermemişler. Yıkıla yıkıla salondan çıkmış. Kendisini Saray'da bir odada yatırmışlar.

Reşit Galip ertesi gün kendine gelince geceki olaydan çok büyük pişmanlık duymuş, hemen Ankara'ya dönmeye karar vermiş, ama cebinde bilet alacak parası bile yokmuş. Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreteri Tevfik Bıyıklıoğlu'ndan borç istemiş. O da yirmi beş lira vermiş.

Bıyıklıoğlu bu olayı hemen Gazi'ye anlatmış. Gazi de üzülmüş ve Genel Sekreter'e, "Bari benim hesabımdan birkaç yüz li-

ra verseydin," demiş, "yazık, adamın parası yokmuş ama cesareti varmış."

Bu olaydan bir ay sonra, Milli Eğitim Bakanı Esat Bey'in yorgun olduğu için istifa ettiği ve yerine Reşit Galip'in atandığı açıklandı.

Colette;

— Müthiş bir hoşgörü örneği. Diktatörlük böyle mi olur?

Galatasaray'da Bir Felsefeci ve Françoise

René Dutronc, Paris'in en ünlü yüksekokulu "Ecole Normale Supérieure"ü bitirdikten sonra istediği üniversitede bir kürsü sahibi olabilecek durumdaydı. Fransız Dışişlerine de geçebilirdi. Bu durumda olan bir genç için işsizlik diye bir şey asla söz konusu olmazdı.

Aklında bir süre sömürgelerin birinde araştırma yapmak vardı. Örneğin Hindiçini'de ya da Batı Afrika'daki sömürgelerde. Bu hem özgün bir araştırma konusu olacaktı hem de uzun bir tatil. Oralara yalnız gitmeyi hiç düşünmüyordu. Aklında, iki yıldan beri birlikte yaşadığı Madeleine vardı. Madeleine Sorbonne'da edebiyat ve felsefe okumuştu. Her konuda çok iyi anlaşıyorlardı. Birlikte, gelecekle ilgili programlar yapıyor ve sömürgelerden dönüşte evlenip Paris'te yaşamayı düşünüyorlardı.

René ile Madeleine aynı sosyal çevreden gelmişlerdi; aynı müzikleri dinliyor, aynı yazarları okuyup beğeniyor, birlikte tiyatro ve sinemalara gidiyorlardı. Birçok yönden çok uyuşuyorlardı, ama ne var ki cinsellik bakımından pek anlaştıkları söylenemezdi. René çok istekli ve ateşli bir gençti, Madeleine ise soğuk sayılabilirdi. İlk başlarda René'yi hoşnut etmek için çok sıcak görünüyor, hatta sevgilisini zorla seks yapmaya sürüklüyor, ama işin sonunu getiremiyordu. René önceleri Madeleine'in cinsel ilişkiye çok meraklı olduğunu sanmış, ama bir süre sonra kızda bir dengesizlik olduğunu anlamıştı. Bütün becerilerini gösterdiği halde, Madeleine dorukta bir zevk düzeyine ulaşmadan yataktan kalkıyorlardı.

Kabahat acaba René'de miydi, yoksa kızda mı? René bunu anlamakta çok güçlük çekiyordu. Sonunda Madeleine bir gün ona;

— Sevgili René, dedi, birbirimizi çok yıpratıyoruz. Biliyorum sen artık beni zorlamak istemiyorsun, ben de cinsel bakımdan sana kendimi beğendirme çabasından bıktım. Haklısın, ben cinsel yönden yeterli değilim. Bu konuda da bir uyum sağlayamadık. Bu, dünyanın sonu demek değildir. Senden hiçbir şey saklamak niyetinde değilim. İkimiz de olgun insanlarız. Birbirimizi anlayabilecek ve gereken hoşgörüyü gösterecek durumdayız. Geçen ay senin çok işin vardı, ben tatile, Normandiya'ya ailemin yanına yalnız gitmiştim ya, orada bir genç tanıdım. Tabii senin düzeyinde bir kişi değil, oradaki kolejde jimnastik öğretmeni. Birkaç kez birlikte olduk. Soğuk bir kız olmadığımı anladım. Kendi kendime, ben değiştim mi acaba, diye sordum. Tatilden döner dönmez hemen seninle denedim; yine olmadı. Kendimi hiç anlamıyorum. Sen normal olduğuna göre bende bir dengesizlik var. Bilmiyorum, belki bir gün açılırım. Ama şimdi kendimizi hiç zorlamadan ortak yaşamımızı sürdürelim.

René, dünya başına yıkıldı sanmış, buz gibi olmuştu. Ne söyleyeceğini bilmiyordu. Bütün düşleri bir anda yok olmuştu. Madeleine onun rüyalarının kadınıydı. Kendisine sonsuz bir güveni vardı. Nasıl böyle bir şey yapabilirdi? Boğuk bir sesle;

— Hayır, asla, dedi, böyle bir yaşantıyı sürdüremeyiz. Gereği de yok. Birbirimizi özgür bırakalım. Sen git o jimnastik hocasıyla mutlu bir yaşam kur, cinselliğin doruğuna ulaş, yollarımız burada ayrılıyor. Beni düşünme, ben yaşamıma başka bir yön vermek zorundayım. Bu, ikimiz için de daha iyi olur.

— Ama yine dost kalalım seninle.

— Onu ileride düşünürüz. Bugün bu dostluğu kaldıracak durumda değilim. Ne olur, sen de beni anla. Ben ilişkimizi burada noktalamaktan başka çare görmüyorum.

Bu konuşmadan sonra birbirlerine sarılıp vedalaştılar. Madeleine, René'den hiç böyle bir tepki beklemiyordu. Yavaş yavaş ayrılığa alışacaklarını sanıyordu, ama böyle ani bir kopmayı

hiç aklına getirmemişti. Belki de René bu durumu kabul eder ve hiçbir gerilim yaratmadan onu cinsellik konusunda özgür bırakır diye düşünmüştü. Bu ilişkinin bitmesi, belki de onun için daha iyi oldu; ikili oynamak zoruna kalmayacaktı.

René ise ertesi sabah Fransız Milli Eğitim Bakanlığında çalışan bir dostunu görmeye gitti. Bir-iki yıl için Ortadoğu ülkelerinin birinde öğretmenlik yapmak istediğini söyledi. Artık gözünde ne Hindiçini vardı ne de Kara Afrika ülkeleri. Oralara giderse sanki Madeleine'le beraber olacaklarmış gibi geldi. Ortadoğu deyince aklından Lübnan, Suriye, Mısır ve Türkiye geçiyordu.

Arkadaşı araştırmak için iki gün izin istedi. René bu ülkelerden Türkiye'yi tercih ediyordu, ama nereyi önerirlerse oraya gitmek niyetindeydi. Paris'teki bu bunalımdan kurtuluşu başka yerlerde arayacaktı.

René belirtilen günde bakanlıktaydı. Arkadaşı;

— Birçok yerde boş kadro var ama ben sana İstanbul'u öneririm, dedi. Seni Galatasaray Lisesi'ne gönderebiliriz. Çok seveceksin. Ben geçen ay oradaydım. Türkiye'de yeni bir devlet kuruluyor. Bize düşen görevler var. Laik bir ülkede çalışacaksın. Galatasaray Lisesi, Türkiye'nin en eski ve en güçlü lisesidir. Kuruluşundan beri onun başarısında bizim katkılarımız oldu. Şu anda o lisede on kadar öğretmen bulunduruyoruz. Sen Fransız edebiyatı ve felsefe derslerini üstleneceksin. Bir süre sonra okulda Fransızca dersler koordinatörü, yani "ders nazırı" olabilirsin; tabii orada kalmak istersen. Karar vermekte acele etme.

René on gün içinde hazırlandı ve yola koyuldu. Üç gün sonra İstanbul'daydı. Önce Tepebaşı'nda Meşrutiyet Caddesi üzerinde Bristol Oteli'ne indi. Sonra doğru Galatasaray Lisesi'ne gitti. Müdür Fethi (İsfendiyaroğlu) Bey kendisini dostça karşıladı.

— Burası artık sizin eviniz olacak, dedi. Arkadaşlarım size Fransa özlemi çektirmeyecekler. Paris'in en ünlü yüksekokulunu çok parlak bir dereceyle bitirdikten sonra Galatasaray'ı seçmekle bizi son derece onurlandırmış oldunuz. Derslere hemen gelecek hafta başlayacaksınız. Öğrenciler, felsefe hocaları Fransa'ya

döndüğünden beri öğretmensizler. Yardımcı hocalarla idare ettik. Şimdi siz sıfırdan başlayarak onları kendi yöntemlerinizle yetiştireceksiniz.

Sayın meslektaşım, size bir şeyi daha anımsatmak isterim. Ders okutacağınız sınıflardaki öğrencilerin çoğu bakan ya da milletvekili çocuklarıdır. Bazıları çok şımarık yetişmiştir. İlk başlarda disiplini sağlayamazsanız yandınız, sizi sonuna kadar işletirler, neye uğradığınızı anlayamazsınız. Aman, çok dikkatli olun.

René;

— Anladım Müdür Bey, dedi. Bizim sınıflardaki öğrenciler de çok azgındı. Sizinkiler beni kolay kolay işletemezler. Ama rica ederim, siz yine de beni yalnız bırakmayın. Hep arkamda olun.

— Hiç merak etmeyin, o da benim görevim.

Üç gün sonra René ilk dersine girecekti. Önce öğretmenler odasına uğradı. Odada yedi-sekiz öğretmen toplanmış, sohbet ediyorlardı. René kendini tanıttı. Fransız hocalardan biri;

— Neden buraya geldiniz, diye sordu. Size yazık olacak. Bu canavarlarla baş edemezsiniz. Ananızdan emdiğiniz süt burnunuzdan gelir.

Bir başka Fransız hoca;

— Hayır, hayır, abartmayalım, dedi. Genç arkadaşımızın gözünü korkutmayalım. Bunların hepsi temiz aile çocuklarıdır. İçlerinde birkaçının babası Mustafa Kemal Paşa'nın yakınıdır. Siz Ecole Normale çıkışlı bir "normalien" olarak nasıl davranılması gerektiğini bilirsiniz, moralinizi hiç bozmayın.

Fransızca bilen Türk hocalar da;

— Korkmayın, dediler, onlar hep iyi çocuklardır. İleride arkadaş olursunuz.

Tam o sırada ders zili çaldı ve müdür, öğretmenler odasına girdi.

— Mösyö Dutronc, dedi, izin verirseniz sizi sınıfa götürüp öğrencilerle tanıştıracağım.

Birlikte okulun birinci katına çıkıp lise son sınıfa girdiler. Müdürü görünce bütün öğrenciler ayağa kalktı. Müdür;

— Oturun arkadaşlar, dedi. Bugün size yeni felsefe hocanızı tanıtıyorum. Kendisi Fransa'nın en ünlü yüksekokulunu bi-

tirdikten sonra okulumuzu seçmiştir. O okuldan nice bakanlar, yazarlar, felsefeciler ve ünlü bilim adamları çıkmıştır. Hocanızın değerini bilin. İçinizde ona saygısızlık eden olursa disiplin kuruluna falan vermeden okuldan kovarım. Aklınızı başınıza alın. Haydi bakalım, göreyim sizi.

Müdürün konuşmasının ardından bir alkış koptu. Müdür sınıftan çıkıncaya kadar devam eti. René'nin meslek yaşamı bu ilk dersle başlayacaktı. Sınıfta çıt çıkmıyordu. Öğrenciler gözlerini dikmiş yeni öğretmenlerini inceliyorlardı. Tam o sırada sınıfın elebaşlarından olduğu anlaşılan kabadayı kılıklı bir öğrenci ayağa kalkarak;

— Sayın hocamız dedi, biz derslere özel bir törenle başlarız. Şimdi onu uygulayacağız.

René hiç sesini çıkarmadı. Derken bütün öğrenciler ayağa kalktılar, ceketlerini ters çevirerek, arkası öne gelecek biçimde giydiler, tek sıra oldular. René şaşkın gözlerle öğrencileri izliyordu. Elebaşı olan öğrenci;

— Büyük şefimiz Gazi Hazretleri'ne saygı için sınıfta üç kez döneceğiz.

Çocuklar hu hu hu hu, diyerek ve başlarını sallayarak dönmeye başladılar.

Elebaşı bu kez de;

— Sayın hocamız, dedi, siz bize katılmayacak mısınız? Ceketinizi tersine çevirip lütfen aramıza katılın. Yoksa Gazi'ye saygısızlık etmiş olursunuz. René;

— Hayır, dedi, katılmayacağım. Size bu numarayı hangi Fransız hoca öğretti? Biz bu oyunu sınıfa ilk gelen budala hocalara yapardık ve "Büyük Kral Charlemagne'ın anısına saygı," diye bağırırdık. Oturun bakayım yerinize. Yoksa şimdi gidip müdürü çağırıyorum.

Çocuklar dayak yemiş gibi süklüm püklüm yerlerine oturdular. René;

— Ders bitene kadar ceketleriniz ters olarak sırtınızda kalacak. Bu size ceza olsun, dedi, aksi halde bu saygısızlığınızı müdüre bildireceğim.

Tam o sırada müdür sınıfa girdi;

— Mösyö Dutronc, dedi, sınıftan ayrıldıktan sonra odama dönmedim. Kapıdan sizi dinledim. Çok başarılı bir sınav verdiniz. Sizi kutlarım.

Ya sonra? René Dutronc öğrencileriyle iyi dost oldu. İzcilik örgütü yeni kurulmuştu, René öğrencileriyle birlikte kamplara gitti, Galatasaray Kulübü'nün etkinliklerine katıldı, futbol oynadı, kürek çekti, yüzücülere antrenörlük yaptı, basket oynadı, uzun yürüyüşlerde öğrencilerle birlikte oldu. Fransa'dan gelen fizik hocası Bayen, İstanbul'da ilk planör uçuşlarının denemelerini yapıyordu. René onları yalnız bırakmadı. Hafta sonları öğrencileriyle birlikte şarkılar söyledi, onlara Fransızca şarkılar öğretti. Flörtlerini tanıdı, dertlerini paylaştı. Ama René'nin kız arkadaşı yoktu. Çocuklar onu bir kızla birlikte hiç görmediler. Morali düzelmiyor, bir türlü kendine gelemiyordu.

İşte Françoise'ın İstanbul'a gelişi, René'nin İstanbul'daki yedinci senesine rastlar.

Colette, "Artık gelecekse gelsin," demeye başlamıştı. Günün birinde Françoise'a duygusal bir mektup yazdı:

"Sevgili Françoise,

"Burada her şey iyi, her şey güzel, ama sen yoksun, neye yarar. Kalk gel artık, daha fazla bekletme."

Bu mektubu Samim'e gösterdi. O da, "Çok haklısın," dedi. "Gelsin, biraz değişiklik olur. Gelsin, ben ona burada bir Fransız sevgili bulacağım..."

Bu sözleri Colette de çok benimsedi. Ya Françoise'ın tepkisi ne oldu? İşte onun yanıtı:

"Sevgili Colette, tam bir hafta sonra bugün, İstanbul'da olacağım."

Artık ne planlar yapılmadı, neler. Nerelere gidilecekti? Eve kimler çağırılacaktı? Neler içilecekti? Neler yenecekti? Françoise hangi odada yatacaktı? Hangi çarşaflar ona verilecekti? Yeni havlu ve terlik mi alınacaktı? En akla gelmeyecek soruların yanıtı bulundu, yeter ki Françoise Hanım teşrif buyursunlardı.

Sonunda beklenen gün geldi, Françoise İstanbul'u onurlandırdı. Sarılmalar, öpüşmeler, gece yarılarına kadar Paris dedikoduları...

— Françoise, sen boş ver şimdi geçmiş olaylara. Yarın sana bir genci tanıtacağız, yaşamın değişecek.

— Gerçekten mi?

— Evet. René tam senin bayılacağın tipte bir erkek.

— Yarın göreceğiz bakalım bu René nasıl bir yaratıkmış.

— Bize dua edeceksin.

— İyi ya, hele bir görelim.

Vasfi Raşit: "Laiklik, Cumhuriyet'in Temelidir."

Bir süre sonra Samimlerin konağında ufak bir yemek düzenlendi: Samim, Colette, René Dutronc, Françoise, Vasfi Raşit ve eşi Nazmiye Hanım. Konu yine devrimlerden açıldı. Vasfi Raşit koyu bir devrim savunucusuydu. Devrimlerin korunması için devletin her türlü önlemi almasından yanaydı. Şöyle diyordu:

— Sivil güçle askeri güç birbirleriyle uyum içinde yaşamazlarsa Abdülaziz ya da Abdülhamit dönemleri geri gelmiş olur, hükümet iktidarda kalamaz. Tarihsel gelişmemiz iki yüzyıldan beri ulusal güvenliğimizi devrimlere ve devrimleri de Milli Savunma'ya bağlamıştır. Yeni devrim girişimleri her defasında, Patrona Halil'den Kabakçı Mustafa'ya kadar, kan ve ateş tufanı içinde boğuldu. Yeni bir ordu kurulmadıkça devrimlerin başarıya ulaşamayacağı anlaşıldı. O zamandan beri ordu ve devrim birbirini tamamlar.

Ülkemizin talihsizliği devrimi düşünen ve hükümet sorumluluğunu taşıyanların çok az olması ve yeni kuşakların gericilerin etkisi altında yetişmeleridir.

Devrimler, yarınlarını eğitime ve öğretmene bağlarlar. Oysa eğitim sistemimiz, devrimlerin can düşmanı kesilecek gençleri yetiştirecek medreselere dayandırılmıştır. Devrimci hükümet adamları devrimleri zor kullanarak yaşatabildiler. Ordu ulusun devrimci gücünü artırmaya yöneldi.

Gazi devrimden doğan orduya Cumhuriyet'i koruma görevini verdi.

Devrim, trafikteki bir araca benzer. Her zaman kaza yapabilir. Kazaya uğrayanlar zarar görebilir. Ama devrimlerin ülke üzerindeki etkilerini göz önünde tutmak gerekir. Her savaşta şehitler ve kurbanlar verilir. Bu çok hazin bir durumdur ama önlenemez. Bir ulusun yetişmesine ne yazık ki birkaç kuşak yetmiyor. Okul ve öğretmen sayısı artırıldıkça, gericiliğe karşı baraj kurmuş olacağız. Bu önlemleri almak elbette devletin görevidir.

Eşi Nazmiye Hanım da Vasfi Raşit'in bütün söylediklerini onaylıyor ve Batı uygarlıklarının düzeyine ulaşmak için tutucu çevrelere hiçbir ödün verilmemesini istiyordu. Oysa annesi Meyyale Hanım Abdülaziz'in sarayında Osmanlı kültürüyle büyümüştü.

Her ne kadar sarayda Batı müziği ve biraz Fransızca öğrenmişse de bütün yaşamında hanedana çok bağlı kalmıştı. Nazmiye Hanım'daki bu Batı hayranlığı belki annesine ve onun çevresine duyduğu tepkiden ileri geliyordu, belki de eşine körü körüne olan bağlılığından. Nazmiye Hanım'ın Colette ve Françoise'la çok iyi anlaştığı görülüyordu.

Samim ise eski ve yakın dostu Vasfi Raşit'le her konuda aynı görüşte değildi. Samim de devrimlere çok bağlıydı, Gazi'ye sonsuz bir güveni vardı, ama yapılanları yeterli bulmuyor ve devrimlerin daha ileri götürülmesi gerektiğini savunuyordu.

Neydi onun istedikleri? Bilimsel bir sosyalizm. Ama Türkiye'nin koşullarında bu sosyalizmin işçi sınıfının önderliğinde yapılabileceğine inanmıyordu. Türkiye'de işçi sınıfının nüfusa oranı neydi ki... Ufak bir azınlık. Bu azınlık Türkiye'ye yön verecek güçte değildi. Mustafa Kemal de zaten buna hiç yanaşma-

mıştı. Nüfusun çoğunluğu köylülerden oluşuyordu. İşte bu çoğunluğu aydınlatacak, bilinçlendirecek bir şeyler yapılması gerekiyordu.

Nüfusun büyük çoğunluğunu eğitmek ve aydınlatmak için ilk adımları Milli Eğitim Bakanı Mustafa Necati atmış, ama bunu başarmaya ömrü yetmemişti. Ülkenin en önemli sorunu halkın, yani, köylünün eğitimiydi. Hükümetin politikasında bu konunun ön plana alındığı söylenemezdi.

Köylü bilinçsizdi, okuryazar değildi, ağaların sömürüsüne bırakılmıştı. Ama hükümet ne yapıyordu bunu önlemek için? Gazi "Köylü efendimizdir," diyordu ama bu, platonik aşk düzeyinde bir sözdü. Bunu nasıl uygulayacak ve gerçek efendimizi nasıl yönetimde söz sahibi edecektik? Bunlar şimdiye kadar yapılmadı. Nerede o gerçek sosyalizme yönelen kooperatifler, kitle örgütleri. Köylüye yönelik yatırımlar? Köylünün ürününü, sömürücünün elinden kurtaracak kurumlar? Bunlar olmayınca da "halkçılık" havada kalan bir söz olmuyor muydu?

Samim bunları anlatmaya çalıştı. Vasfi Raşit de;

— Samim'ciğim, her şeyin sırası var. Onlar da elbette olacak, demekle yetindi.

Nazmiye Hanım Samim'in bu sözlerinden hiç hoşlanmışa benzemiyordu.

— Amaan Samim Bey, bize ne köylü takımından? Yarın onların gözü açılır da işbaşına gelmeye kalkarlarsa yandık. Ne olur bu memleketin hali? Hepimizi keserler vallahi.

Vasfi Raşit dayanamadı.

— Amaan Nazmiye, dedi, biz başka şeylerden söz ediyoruz.

Samim hızını alamamıştı, konuşmasını şöyle sürdürdü:

— Bak Vasfi, bu ülkede bir sağlık sorunu var. Hastanelerimiz bir rezalet. Millet hastane kapılarında perişan oluyor. Hele hele köylüler... Hastanelere ulaşmalarına hiç imkân yok, yollarda ölüyorlar. Nerede bizim sağlık alanındaki devrimlerimiz? Neler yaptık ve neler yapmayı planlıyoruz? Sence Refik (Saydam) Bey bunların üstesinden gelebilir mi?

— Her şeyin bir sırası var Samim. Biz önce ülkeyi düşman istilasından kurtardık. Sıra buna da gelecek elbette.

— Ama ne zaman? Buna öncelik vermek gerekirdi. Devrimcilikte ilk üzerinde durulması gereken konu bunlardan biri olmalıydı.

Samim bir süre sustuktan sonra şöyle dedi:

— Vasfi'ciğim, devrimci bir ülkede yaratıcılığın ve özgür düşüncenin özel bir yerinin olması gerekirdi. Bunu yapabildik mi? Nerede yaratıcı girişimler? Yazarlar, sanatçılar, düşünürler bir süre önce sustular, çekiniyorlar, korkuyorlar, resmi düşünceye ters düşecek bir şey söyleyemiyorlar. Kalıplaşmış düşüncelerin sınırlarını aşamıyorlar.

— Evet ama Samim'ciğim, devrimlerin bu aşamasında Cumhuriyet'in temelleri atılırken her türlü düşünceye özgürlük tanımak sakıncalı olmaz mıydı? Saltanat ve hilafet yanlıları, eski İngiliz dostları, Amerikan mandası yanlıları köşelerine çekilmiş bekliyorlar. Ellerine bir fırsat geçse tepemize binerler. Ben bundan korkarım.

Nazmiye Hanım söze karışarak;

— Evet, dedi, ben de Vasfi gibi düşünüyorum. Rejime karşı gelenlere göz açtırmak hiç doğru olmaz.

René Dutronc bu konuşmaları yarım yamalak Türkçesiyle anlamaya çalışıyor, bazen de Samim ona çeviride yardımcı oluyordu. Bu konularda birkaç söz söylemesi gerektiğini düşünerek şöyle dedi:

— Biliyorum siz devrim konularında çok hassassınız. Ben de bunları önemsiyorum ama burada beni düş kırıklığına uğratan bir şeyler var. Onu da sizlere açıklamak zorundayım. Bugün uygar ülkelerin araştırma konularına ne derecede önem verdiklerini anlatmama gerek yok. Batı ülkelerinde ve Sovyetlerde devlet bütçelerinin önemli bir bölümü araştırmaya, yani yaratıcılığa, yeni buluşlara ayrılıyor. Türkiye ise henüz bu konuların üzerine eğilmedi. Devrimci bir ülkede araştırmanın ne ölçüde büyük bir yeri olduğunu size anlatmama gerek olmadığını düşünüyorum.

Vasfi Raşit;

— Haklısınız, dedi, zamanı gelince bunu da ele alacağız.

— Ama acele edin biraz, yoksa devrimcilikte yaya kalırsınız.

Samim yine söze karışarak şöyle dedi:

— Devrimcilik bir altyapı sorunudur. Biz henüz bu altyapıyı oluşturamadık. Cumhuriyet diyoruz, laiklik diyoruz, halkçılık diyoruz, devletçilik diyoruz; iyi de nerede bunların altyapıları? Eski düzende birtakım çıkarlar sağlamış olan insanlara kendi düzenimizde yer yok, kabul ama bu insanlar ne yapacaklar? Biz onlara yeni birtakım gelirler sağlamazsak bunlar rejime düşman olacaklar. Onların gelir kaynaklarını kurutuyoruz.

Hiç bu konuların üzerine eğildik mi? Vasfi Raşit'in her zaman dediği gibi devrim bir yapıyı kökünden değiştirmektir. Değiştireceğiz elbette, ama sayısız düşman yaratıyoruz. Onları kendi sistemimize nasıl entegre edeceğiz? Onları nasıl kazanacağız? Hiç bu konuları ele almadık. Karşı devrimleri önlemek bunları gerektirir. Onları kazanamazsak bize düşman kitleler üretmiş oluruz. Yarın rejim zayıf düşerse onlar bütün güçleriyle karşımıza dikilir ve karşı devrimci olurlar. Ben en çok bundan korkarım.

Devrimlerin ekonomik altyapılarını sağlamazsak yarın bizi yıkarlar. Ekonomik altyapı da kooperatiflerin gelişmesini gerektirir. Köylülerin ve emekçilerin örgütlenmesi, bütün ufak üreticilerin, esnafın devrimleri benimseyerek yeni üretim örgütleri oluşturmalarına dayanır. Bunları yapamazsak yarın Milli Mücadele'yi kazanmış olan kahramanlar tarih sayfalarından silindiler mi, ne ordu o gericilerle baş edebilir ne de devrimlere inanmış olan aydınlar. Ufak bir azınlık iktidarı ele geçirir, bütün yasaları değiştirir; ne devrimler kalır ne laik eğitim ne de Gazi'nin ve hepimizin inandığı demokratik düzen. Ben bundan korkarım. Devrimci beyler, aklınızı başınıza alın.

Colette burada Vasfi Raşit'e bir soru sormak istedi:

— Peki Vasfi Bey, siz laiklikten söz ediyorsunuz, laikliği nasıl anladığınızı kısaca anlatır mısınız?

— Laiklik, din işleri ile devlet işlerinin birbirinden ayrılması ve devletin dinle ilgili işlere karışmayarak tarafsız kalması demektir.

René;

— Benim de bu konuda söyleyeceklerim var, diye söze karıştı. Biliyorsunuz laikliğin vatanı Fransa'dır. Laiklik, cumhuriyetlerin temel direğidir. Üç ilke üzerine oturur: İnanç özgürlüğü, inançların ve dinlerin hukuk karşısında eşitliği ve devletin bunların karşısında tarafsız kalması.

İnanç özgürlüğü, her vatandaşa dilediği inancı ve dini benimseme özgürlüğünü sağlar. Yasalar karşısında eşitlik, devletin dinlere göre hiçbir ayrım yapmaması ve hiçbir dine ayrıcalık tanımaması demektir. Siyasal güç, yani devlet din işlerine karışmamaya söz verir. Cumhuriyetin evrensel ilkesi, işte bu biçim bir laikliktir.

Bütün tarih boyunca bu laiklik anlayışının geliştiği görülmüştür. Fransa, büyük devrimiyle laikliğe çağdaş anlamını kazandırmıştır.

Bunları burada size anlatmamın amacı, ülkenizde hayata geçirilen laikliğin nerelerden kaynaklandığını göstermektir.

Vasfi Raşit ve Samim;

— Evet, dediler, biz de bunları biliriz. Fransa'da hukuk okuduğumuzu unutmayın.

— Bilirsiniz elbette, ama ben başka yerlere gelmek istiyorum. İzin verirseniz devam edeyim. 1789'daki İnsan ve Vatandaş Hakları Bildirgesi'nde, "Hiç kimse düşüncelerinden ve dininden dolayı kınanamaz ve rahatsız edilemez" diye açıklanmıştır. Yeter ki bu düşüncelerin ve dinsel inançların tezahürü, yani gösterilişi yerleşik kamu düzenini sarsmasın.

Yani dinsel inançlarınızı sokaklarda herkesi rahatsız edecek bir biçimde uygulamaya, sizin gibi düşünmeyenlere karşı kışkırtıcı gösteri yapmaya kalkarsanız, devlet size engel olur.

Vasfi Raşit;

— İşte biz de laikliği böyle anlıyoruz, dedi. Hocalar, molla-

lar, şeyhler sokaklara dökülüp gösteri yapmaya kalkarlarsa, devlet bunların karşısına dikiliyor. Haksız mı?

René konuşmasını şöyle sürdürdü:

— Bizde 20 Eylül 1792'de çıkan bir yasayla evlenme işi kilisenin yetkisinden alınarak devlete verildi. Yani bir çiftin evlenmek için kiliseye gitmesi zorunluluğu kaldırıldı. Tabii kilisenin elinden bu yetkinin alınması büyük gürültülere neden oldu.

— Bizde de öyle olmadı mı, hocalar direnmeye kalktılar ama devlet onları susturmasını bildi.

Devam ediyorum. On dokuzuncu yüzyıl boyunca devletle kilise arasında büyük çatışmalar oldu. Cumhuriyetçiler kiliseye karşı direndiler. Eğitimde laiklik işte bu dönemde kabul edildi. O dönemde iki tür laiklik modeli vardı. Biri kilise düşmanı, saldırgan ve savaşçı bir laiklik, öteki de kilise ile devlet arasındaki karşılıklı saygıya dayanan liberal ve hoşgörülü laiklik. Aristide Briand, Jules Ferry ve Jean Jaures gibi büyük Fransız düşünürleri, işte bu ikinci cephedeydi. Onlar kazandılar, eğitim kilisenin baskısından kurtuldu.

9 Aralık 1905'te kabul edilen bir yasayla, laiklik yeni bir temele oturtuldu. O yasaya göre Cumhuriyet inanç özgürlüğünü sağlar. Dinlerin özgürce uygulanmasını güven altında tutar. Bu özgürlük ancak kamu çıkarlarına saygı için sınırlanabilir. Devlet hiçbir dine paraca yardım etmez. Bu yasayla Fransa'da, Katolik bir devlet olma anlayışı ortadan kaldırılmıştır. Bunun kabulü de elbette ki sancılı olmuştu.

Yani, bugün Fransa'da kiliseler hiçbir yardım alamazlar. Her kentte, kasabada kiliselere gelip dua edenler kendi aralarında para toplar, kiliselerin masraflarını karşılarlar. Papazların da devletten aylıkları yoktur. Vatikan'dan da yardım gelmez. Anlatabildim mi arkadaşlar, laiklik böyle uygulanır.

Samim;

— Bizdeki durum hiç de böyle değil, dedi. Bütün din adamlarının aylıkları devlet bütçesinden ödenir. Camiler Diyanet İşleri'nin, yani devletin desteğiyle ayakta durur. Yani, devletle di-

nin ayrılığı gerçekleşmiş değildir. Bir de şu var, yarın yabancı bir ülkede, dine dayalı, İslam anlayışlı ve uygulamalı şeriatçı bir devlet kurulur da bizdeki şeriatçı kesimleri paraca desteklemeye kalkarlarsa ne olur? Bugün böyle bir şeriatçı devlet yok ama, diyelim ki yarın kuruldu. Ne bileyim sözgelimi İran'da, Suriye'de, Mısır'da, Irak'ta... Suudi Arabistan'da bunlar halifelik döneminin özlemiyle bizdeki gerici güçleri desteklemeye kalkarlarsa ne olur? Hiç düşündünüz mü? Yahut bu şeriatçı devletler, bizden bazı gençleri alıp kendi medreselerinde, ilâhiyat fakültelerinde eğitmeye, o öğrenciler de yurda dönüp Kuran kursları, gizli medreseler, zaviyeler, tekkeler açmaya kalksalar ne olur? Rejim tehlikeye girmez mi? Biz bunlara karşı önlem almadık.

Vasfi Raşit;

— Evet, dedi, aldığımız önlemlerin yeterli olduğu söylenemez.

Samim;

— Bakın arkadaşlar, diye konuşmasını sürdürdü. Benim en çok korktuğum nedir, biliyor musunuz? Yarın Gazi'den sonra birileri iktidara gelir de çok partili rejim kurmaya kalkarlarsa gericilerin hortlamasına ortam hazırlanmış olur. Terakkiperver Fırka ve Serbest Fırka kurulduğu zaman öyle olmadı mı? Yarın bir de bakarsınız İnanç Özgürlüğü Partisi ya da Geleneksel Türk-İslam Demokrasi Partisi adlarıyla bunlar yeniden ortaya çıkarlar. İktidar da seçimleri kazanacağım diye bunlara olmadık ödünler verir. Yobaz olmayanlar bile oy toplama sevdasıyla bu işe soyunurlar. Düşünsenize, ne olur bu memleketin hali? Bunlar her kenti, her kasabayı Menemen'e çevirmeye kalkarlar. Rejim güme gider, anlıyor musunuz?

Ekonomik koşulların bozukluğu, işsizlik, pahalılık ortamı bu tür eylemlerin gelişmesine yardım eder. Toplumda aradıklarını bulamayanlar, dört elle dinsel değerlere, kara inançlara ve tarikatlara sarılırlar. Vasfi'ciğim, ben senin gibi iyimser değilim. Biz devrimleri henüz oturtamadık.

Yemekte bu tartışmalar olurken René Françoise'ı gözle-

riyle yakalamaya çalışıyordu. Belli ki kızdan çok hoşlanmıştı. Françoise da René'ye çok sıcak bakıyor ama ona umut vermekten çekiniyordu. Neden? Çünkü yıllardan beri duygularının ve düşüncelerinin aşka yönelik kapılarını kapatmıştı. Niye ama? Buna ne gerek vardı? Rahibe değildi ya. Kepenkleri ne kadar indirse de, düşlerine engel olamıyordu. Bütün gerçek kişiliği düşlerde bilinç üstüne çıkıyor ve böyle gecelerde ter içinde uyanarak bir şeyler aradığını seziyordu. René'yle göz göze gelmekten âdeta kaçıyordu. Böyle bir ilişkiye hazır mıydı, değil miydi, hiç anlayamıyordu.

Ya René? O da artık oruç bozma zamanının geldiğini anlamıştı. Daha kaç yıl Madeleine'le ayrılığının yasını tutacaktı? Bıkmıştı artık kafasındaki bu Madeleine karabasanından. Ondan kurtulmak için mutlaka yeni bir aşk yaşamasının gerektiğine çoktan inanmıştı da, kafasındaki o simgeye benzer birini bulamamıştı. Bu simge pekâlâ Françoise olabilirdi.

Sofradan kalktıktan sonra konyaklarını yan yana koltuklarda içtiler.

Françoise;

— Ne garip bir şey, dedi, birbirimizi tanımamız için İstanbul'a gelmemiz gerekiyormuş.

René;

— Evet, çok garip, diye yanıt verdi. Demek ki ben de İstanbul'da sizi bekliyormuşum. Bu hiç aklıma gelmezdi.

— Benim de, ama Colette kaç aydır mektuplarında bana sizden söz ediyordu. Bende büyük bir merak uyandırdınız. Tanışmamızı sabırsızlıkla bekliyordum.

— Peki yarın pazar, ne yapıyorsunuz? Bir yerlere sözünüz yoksa sizi Boğaz'a götüreyim. İstanbul'un hiç bilmediğiniz köşelerini size tanıtayım.

— Ne kadar iyi olur. Samim ve Colette'le birlikte olmamıza gerek yok sanıyorum.

— Elbette yok. Ben pekâlâ size rehberlik edebilirim.

— Harika olur.

René gittikten sonra Françoise, bu yüzü sanki yıllar önce tanımış gibi olduğunu düşünüyordu. Onun yüzündeki çizgiler, sanki Françoise'ın henüz okumadığı romanlarda yer almıştı. Gözlerinde de geçmişte yaşanmış aşkların izleri okunuyordu. Belki yeni yolculuklara sürüklenecekler, yaşantıları yeni romanlara konu olacaktı. İçinde sessiz çığlıkların yükselmeden boğulduğunu hissediyordu. Yarınlara yönelik yeni umutların doğacağını düşünmek onu ne kadar mutlu etmişti.

Ertesi gün öğleye doğru René, Françoise'ı Nişantaşı'ndan aldı, ufak Citroen arabasıyla Boğaz sırtlarından Büyükdere'ye geldiler. Bahar bütün renkleriyle Boğaziçi'ni şenlendiriyordu. Güneşli bir gündü. Françoise biraz tedirgindi. Bu ilişkinin onu nerelere götürebileceğini düşünüyor ve kâh mutlu kâh huzursuz oluyordu. Paris'te hiç bu tür bir ilişkisi olamaz mıydı? Olurdu elbette, ama o çoktandır her biçim aşk ilişkisine kepenklerini kapamıştı. Öyleyse burada birdenbire neden René'ye sıcak bakıyordu? Bunların yanıtını bulmaya çalıştı. Bunda, ülke ve çevre değiştirmenin bir etkisi olsa gerek diye düşündü. Geziler insanlarda yeni özgürlük ortamları yaratıyor ve yıllar boyu tutucu olarak tanınan kadınlar, kızlar gezilerde daha rahat bir havaya girerek kendilerini, beğendikleri erkeklerin kollarına bırakmıyorlar mıydı? Bu çok denenmiş bir olaydı. Tatilden dönen arkadaşlarından bu çeşit serüvenleri az mı dinlemişti? Belki şimdi kendisi de böyle bir özgürlük ortamındaydı. Neden olmasın?

Ya René'nin kafasından neler geçiyordu? Onun uzun süreli hiçbir projesi yoktu. Françoise'dan çok hoşlanmış ve onunla bir süre tatlı şeyler yaşamayı düşünmüştü. Françoise İstanbul'da kaldığı süre içinde her pazar bir yerlere gidebilir, sonra da René'nin apartmanında birer kadeh bir şeyler içebilirlerdi. Daha sonra neler yaparlardı? Herhalde bu ilişkiler normal olarak yatakta gelişirdi. İşin bu yanı da René'ye çok çekici geliyordu. Kendisini beğenen harika bir kızla neden cinsel bir ilişkisi olmasın? Bu tür bir ilişkinin her ikisi için de bağlayıcı olması gerekmezdi. Nasıl olsa

Françoise birkaç ay sonra çekip gidecekti. Gidene kadar çok tatlı günler ve geceler geçirseler fena mı olurdu?

Büyükdere'de arabayı iskeleye yakın bir yere park edip deniz üstündeki lokantaların birine girdiler. Lokanta bomboştu. Rum garsonlar hemen onlara denize yakın masalardan birini gösterdi. İçlerinden biri biraz Fransızca da biliyordu, anlaşmakta güçlük çekmediler. Mezeler ve balıklar ısmarlandı. Güzel çiçeklerle dolu bir vazonun süslediği masanın üstü salatalarla donatıldı. Françoise çok hoşlandı böyle bir karşılamadan.

— René, siz buralara sık sık gelir misiniz, diye sordu.

— Çok sık sayılmaz. Sizin gibi güzel bir kızı her zaman nereden bulup da buraya getireceğim?

— Çok tatlı bir yer. Deniz, karşıki kıyılar, suların güzelliği, hava ve insanların konukseverliği. Pierre Loti'nin neden İstanbul'a âşık olduğunu şimdi çok daha iyi anlıyorum. Bir gün de, onun anlata anlata bitiremediği Eyüp sırtlarına gidelim.

— Tabii, ilk fırsatta. Bana öyle geliyor ki ben sizi burada kendi tekelime alacağım. Colette bana biraz içerleyecek.

— Hayır hayır, hiç içerlemeyeceği gibi, sevinecek. Benim birileriyle çıkmamı ne kadar çok istiyordu.

— Peki kıskanmaz mı?

— Kuzum, siz neler söylüyorsunuz? Neden kıskansın? O benim en iyi dostum, gençlik yıllarımızdan beri birbirimizden hiçbir şeyimizi gizlemedik. Her duygumu onunla paylaşmak beni yalnızlıktan kurtarmıştır. Onsuz yapamam. Aramızda vazgeçilmez bir bağ var. Onun Samim'le olan ilişkisini hiç kıskanmadım. Ama eğer benim düzeyimde bir kadın arkadaşı olsaydı deli olurdum, buna katlanamazdım. Onun da hiç öyle bir arkadaşı olmadı.

Peki, biraz da sizi konuşalım. Burada neler yapıyorsunuz? Sevgiliniz yok mu?

— Yok. Kaç yıldır aşk ilişkilerinden kaçıyorum. Büyük bir düş kırıklığına uğradım, bunun bende çok yıkıcı etkileri oldu, yeni yeni kendime geliyorum. Sevdiğim zaman çok şey arayan ve is-

teyen bir insan olacağımı biliyorum. Sevdiğim kadın her şeyiyle benim olmalı ve benden hiçbir duygusunu gizlememeli.

— İyi ama sevdiğiniz kadının da aynı beklentileri olmayacak mı?

— Ona da karşı değilim. Bu, karşılıklı bir güven sorunu olacaktır.

— Peki, diyelim ki biriyle deliler gibi sevişiyorsunuz. Bir akşam karşınıza çok güzel bir kız çıktı, sizden çok hoşlandı ve sizinle birlikte olmak istiyor. "Hayır, istemem, benim sevgilim var," diyebilir misiniz?

— Beni fazla sıkıştırdınız. Belki de diyemem, bir gecelik ilişkim olabilir mi, bilmiyorum. Böyle bir olay sevdiğim kadına karşı bir ihanet sayılabilir mi? Bence sayılmaz, onun bende çok yüce bir yeri vardır. Bir gecelik bir kaçamağın üzerinde durulmaması gerekir. Ama kadınların bunu affetmeyeceklerini biliyorum.

— Peki, ya sevdiğiniz kadın böyle bir gecelik yasak bir ilişki yaşarsa?

— Asla kabul edemem. Zaten yıllar önce eski sevgilimden ayrılmama da bu tür bir olay neden olmuştu.

— René, sizi pek orijinal bulduğumu söyleyemem. Çoğu erkek sizin gibi düşünüp davranıyor. Neyse, şimdi bırakalım bunları da Boğaz'ın tadını çıkaralım.

— Evet, ben de öyle düşünüyorum. Bugünü yaşayalım. İlişkimizin yarını olmadığını kabul edelim. Ama ertesi gün yine aynı duyguları yaşarsak, ne âlâ. Yaşayacağımız ilişkinin hiçbir geleceğinin olmadığını önceden kafamıza yerleştirirsek düş kırıklığına uğramadan mutlu olabiliriz. Ama aramızda yaşananlar zamanla vazgeçilmez bir bağ durumuna dönüşürse, ona da üzülmememiz gerekir. Özgürlük içinde, hiçbir vaatte bulunmadan yaşayacaklarımız bizi mutlu yarınlara götürürse tatlı olmaz mı?

— Anlaştık öyleyse.

Bir ara René'nin eli Françoise'ın eline uzandı, hafifçe okşadı, sonra sıktı. Françoise elini çekmedi. Göz göze geldiler, tatlı tatlı bakıştılar. Bu bakışlarda mutlu yarınların ışıltıları parlıyordu.

Sonra René hesabı istedi, kalktılar. Park yerine kadar bir süre yürüdüler. Bütün balıkçılar ve arabalarda meyve sebze satanlar gözlerini dikmiş onları izliyordu. Çarşıdaki Türk ve Rum kadınlar da göz göze gelmekten kaçınarak onlarla ilgileniyorlardı. Bu bir kıskançlık mıydı, yoksa hayranlık mı, anlayamadılar.

Mutlu bir şekilde arabaya bindiler. Yollar bomboştu. Çayırbaşı'ndan Maslak'a uzandılar. René arabayı bir yol kenarında durdurdu. Kolunu Françoise'ın boynuna doladı. Genç kadın buna karşı gelmeyince, René'nin dudakları Françoise'ın dudaklarına uzandı. Büyük bir istekle birbirlerine sarıldılar.

René artık her gün tutkuyla Françoise'ı arıyor ve neler yaptığını soruyordu. Telefonda uzun uzun duygularını anlatmayı yersiz buluyor ve "Sırf sesini duymak için aradım," demekle yetiniyordu. Françoise da bundan çok mutlu oluyordu. Her akşam evde René'nin telefonunu bekler olmuştu. Telefon gecikirse içini bir şeylerin kemirdiğini hissediyordu. Bu çok tehlikeli bir alışkanlığın başlangıcı olabilirdi. Françoise hafta sonunu iple çekti, René'nin de aynı sabırsızlıkla beklediğini hiç bilmiyordu.

René'den ayrıldıktan sonra Françoise'ı aldı bir düşünce. Hemen telefona sarılıp şunları söylemek geliyordu içinden:

"Seni belleğime kazımış bulunmaktayım. Neler anlattın? Neler yaptın bana? Aklımdan geçenleri okudun. Bu ilişkinin sonrası beni korkutuyor. Kendime hiç güvenmiyorum. Bana, 'Böyle kal,' dedin. Nasıl kalabilirim? Her şey o kadar hızla gelişiyor ki... İnanamıyorum ve en kötüsü bağlanmak istemiyorum.

"Sende ise bir coşku, bir kıyamet. Beni alıştırmak için böyle yapıyorsan nafile. Bir tedirginlik var bende. Ama bir şey hissediyorum. Ne olduğunu da anlamıyorum. Bir şeyleri büyütmeye başladım galiba. Ayrıca buna hiç de alışkın değilim. Hele sevgi dolu sözcüklere güç alışıyorum. Sana açık kapı bırakmamaya karar vermiştim. Kendimi çekmeye çalıştım. Senin niyetini anlamak güç değildi. Senin aklında ancak yatak döşek muhabbeti olabileceğini düşünüyordum.

"Kadınlara karşı çok duyarlı olduğunu hemen anlamıştım. Ama aramızda bir ilişki olabileceğini hiç düşünmemiştim. Sen de düşünmüyordun. Fakat öyle sıcak ve öyle iyi davrandın ki seni beğenmeye başladım. Yanında çok mutlu olduğumu anladım. Bu, beğenmek değildi, senden hoşlanıyordum.

"Seni platonik bir köşeme oturttum. Ama sadece platonik.

"Sonra birbirimizden ayrıldık. Eve döndüm. Okuduğum her şeyde, gördüğüm her güzellikte, beni heyecanlandıran her duyguda karşıma çıkmak zorunda mısın? Bu kadar olur yani. Sen benim yaşamımı zorlaştırıyorsun, anlıyor musun?

"Ben hiç kimsenin benim için tutku haline gelmesine izin vermeyeceğim. Seni ne kadar özlesem de karşılaştığımız zaman 'Ah canım, sevgilim!...' diye kollarına atılmamı bekleme.

"Keşke çevremdeki yüzlerce kadın gibi olsaydım ve sana kendimi öyle tanıtabilseydim. Senden bir beklentim olsaydı, başka türlü davranırdım; ama yok ki.

"Yeter bu kadar! Senin yerinde olsam benim gibi bir kızı baştan çıkardığın için müthiş gurur duyardım. Ama gerçekte sen mi beni baştan çıkardın acaba, yoksa ben mi baştan çıktım? Umurumda değil. Bildiğim bir şey varsa o da şu: sana doyamıyorum. İçimden seni yumruklamak geliyor. Benim için de hiçbir şey yapmanı istemiyorum.

"Belki yarın akşam eve geleceksin. Çünkü bekleniyorsun. Ben yine Colette'le Samim'in önünde rol yapmaya kalkacağım: 'René, ne içersiniz acaba? Ne yersiniz?' Beceriksiz bir ev kadını gibi ayak altında dolaşacağım. Sonra gözlerimi gözlerine dikip seni izleyeceğim, dakika dakika, saniye saniye... Daha sonra kendimi senin kollarında varsayacağım. Sana bütün sıcaklığımı duyuracağım... Hay Allah kahretsin, neler neler düşünüyorum.

"Sayın dost, çok fena özleniyorsunuz."

O pazar da Arnavutköy'de bir meyhaneye gittiler. Bu kez de Türkiye'nin siyasal durumu ve devrimler gündeme geldi. René bütün düşündüklerini içtenlikle Françoise'a anlattı. O ne anlatsa

Françoise hayran hayran dinliyordu. René ne kültürlü ve olgun bir insandı, ona âşık olmamak kolay değildi. Kendini Boğaz'ın değil de René'nin akıntılarına bırakmış gidiyordu. Yemekten sonra René;

— İstersen bize gidelim, dedi. Apartmanımı görmüş olursun. Kahvelerimizi orada içeriz.

Françoise bu davetin anlamını pek iyi anlamıştı.

— Hay hay, dedi, gidelim, çok sevinirim.

René, Cihangir'de, Tavukuçmaz Sokağı'nda görkemli bir dairede oturuyordu. Bütün odalar tertemizdi. Sanki bir kadın eli değmişti buralara. Françoise evin her köşesini dikkatle incelerken René;

— Bir Rum hizmetçim var, dedi, her gün evi o derleyip toparlıyor. Yoksa bana kalsa burası tam bir mezbelelik olurdu. Söyle, ne içiyoruz.

— İçki içecek halimiz mi kaldı? Ben, senin gibi rakıya alışık değilim. Galiba biraz sersemledim. İzin verirsen şimdi bir şey almayayım. Belki daha sonra.

Bu söz René'nin çok hoşuna gitti. Françoise "daha sonra" dediğine göre demek ki hemen gitmek niyetinde değildi.

— Evet, dedi, benim de canım şimdi içki istemedi. Senin de dediğin gibi, daha sonra.

— Birbirlerine bakıp gülüştüler.

— Peki öyleyse önce senin bu eve gelmeni kutlayacağız.

— Nasıl kutlayacağız?

René;

— İşte böyle, deyip Françoise'a sımsıkı sarıldı.

Tabii Françoise buna hiç karşı koymadı. "Dur biraz, acele etme, yavaş yavaş, sana biraz alışmam gerek," demedi. Sanki ikisi de karşı cinsten birine hiç sarılmamış gibiydiler. Her şey sanki ilk kez olacaktı. René'nin bir eli, bluzunun altından kızın göğsüne uzandı. Françoise buna da engel olmadı. Göğüslerinin sertliği ve dikliğiyle her zaman övünür ama onlara hiç kimse el sürmediği için de biraz üzülürdü. René sanki bakir bir ormanda ava çık-

mış gibiydi. Eli Françoise'ın yıllardan beri hiç kimsenin görmediği yerlerine uzanıyordu. Bu böyle ayakta sürdürülebilecek bir oyun değildi. İkisinin kafasından da, salondaki divana oturmak ya da uzanmak geçiyordu. Ama bunu söylemediler. René kolunu Françoise'ın yarıaçık beline dolayarak onu divana sürükledi. Uzandılar. Yine Françoise'dan hiçbir direnme girişimi olmadı. Sonra René, yavaş yavaş, hiçbir şey söylemeden. Françoise'ı çeşitli aşamalarda çırılçıplak soydu. Hiç konuşmuyorlar ama vücutlarının çok iyi anlaştığı görülüyordu. İkisi de mutluluğun doruğuna ulaşmıştı.

Akşam saatin 8 olduğunu gördükleri zaman Françoise;

— Eyvah René, dedi, Colette'e çok ayıp oldu. O şimdi beni yemeğe bekler. Gitmeliyim.

— Ya ben bırakmazsam ne yaparsın?

— Hemen telefona sarılırım, "Colette," derim. "René beni kaçırdı ve eve kapattı. Elinden kurtulamıyorum. Polise haber ver, gelip beni kurtarsınlar," derim.

— Ya Colette ne der, biliyor musun?

— Françoise'cığım der, sen istemeseydin René seni kaçırmazdı, çok sevindim bu işe. Bu gece gelmesen de olur. Sabah kahvaltıya beklerim. Ama bütün yaptıklarınızı bana ayrıntılarıyla anlatacaksın.

— Peki, sen ne dersin?

— İstediğin şeye bak, derim, sevişme hikâyelerini hep ben senden dinledim. Benim anlatacağım hiçbir şey yoktu. Şimdi de sen dinle bakalım.

— Harika, ben numarayı çevireyim, sen konuş.

— Kabul.

Az sonra telefon konuşması aynen Françoise'ın düşündüğü biçimde oldu. Colette de telefonu kapatırken, "Bak Françoise, bana söz verdin, yarın her şeyi anlatacaksın. Gizlediğin bir şeyler olursa seni öldürürüm," demeyi de ihmal etmedi.

Françoise'ın René'nin yaşamında yeni bir dönemin başlangıcı olacağını önceleri ikisi de bilmiyordu. Günlük eğlencenin,

bir cinsel ilişkinin, ortak bir yaşamın, ortak zevklerin ve paylaşılan duyguların zamanla her ikisinde de bir bağımlılık yaratacağı

akıllarına gelmiyordu. Koşullar bu bağımlılığı daha da geliştirdi. Birbirlerinden hiç ayrılmaz oldular, birbirlerine hesap sormaya başladılar. Kıskançlıklar ortaya çıktı, tekelci eğilimlerin geliştiğini saptadılar. Sonra artık hiç ayrılmak istemediklerini anladılar.

"Erkek Olursa Adı Mustafa Kemal Olsun"

Françoise İstanbul'a geleli beş ay oluyordu. Ne çabuk da geçmişti zaman. İstanbul'a çok alışmıştı, René ise bir Paris özlemi çekmeye başlamıştı. Neden? Çünkü onun için İstanbul bir kaçıştı. Madeleine bunalımından onu İstanbul kurtarmıştı. Ama Paris'ten uzun zaman korkmuştu. Paris ile Madeleine kafasında özdeşleşmişken Françoise René'den bu saplantıyı söküp atmıştı. Artık Paris'e dönmekten korkmuyordu. Françoise'in sayesinde Madeleine kesinlikle mezara gömülmüştü. Öyleyse René neden Paris'e geri dönmesindi? Bıraktığı yerden her şeye yeniden başlayabilirdi. Eski bir "normalien" olarak yine bütün kapılar ona açılabilirdi. Şimdi eğitim alanında yeni deneyimleri de vardı. Fransa'da Milli Eğitim Bakanlığında pekâlâ eğitim araştırmaları bölümünün başına geçebilirdi. Dilerse Kara Afrika ve Uzakdoğu ülkelerinde de bu araştırmalarını sürdürebilir, yıllar önce gerçekleştiremediği düşlerini uygulama olanakları bulabilirdi.

Bunlar ne kadar tatlı tasarılardı. Hele yanında Françoise gibi bir sevgilisi varken yaşam daha zevkli olmaz mıydı?

Ders yılı sona erer ermez Galatasaray'ın müdürüne, gelecek yıl derslere devam edemeyeceğini bildirmeye karar verdi. Sonra da Paris'e dönüş konusunu Françoise'a açtı. Onun nasıl bir tepki göstereceğini çok merak ediyordu. Sevgilisi;

— Evet, çok haklısın René, dedi. Benim de kafamda bu vardı. Biliyorsun, ben buraya gelirken çalıştığım gazeteden altı aylık ücretsiz izin almıştım, o süre neredeyse sona erecek. Kesin bir karar vermek zorundayım. Senden hiç ayrılmak istemiyorum. Belki de birlikte döneriz. Bizim durumumuz Colette ile Samim'in du-

rumuna pek benzemiyor. Onlar artık evli sayılırlar. Birlikte yaşıyorlar, herkes onlara karı koca gözüyle bakıyor. Ben o durumda değilim. Haftanın beş gecesini Colette'lerde geçiriyorum, iki gecesini de senin dairende. Bu konuda ortak bir karara varmalıyız. Yani, açıkça söylüyorum, ben seninle evlenmek istiyorum. İstersen burada yaşarız, istersen Paris'te, istersen dilediğin yerde. Yeter ki birlikte olalım.

Belki sana bu yakınlarda başka bir haber de verebilirim, ama acele etmiyorum.

— Tatlım, beni çıldırtma, nasıl bir haber vereceksin?

— Acele etme dedim ya, sabırlı ol. Bu ikimizi de çok yakından ilgilendiren bir konu.

— N'olur söyle şunu. Paris'e mi dönmeye karar verdin?

— Evet sevgilim, belki de yalnız dönerim.

— Bu ne demek böyle?

— Bak René, dinle beni, bana hiç kızma. Ben iki aydan beri regl olmuyorum.

— Neden bunu bana söylemedin?

— Seni üzmek istemedim. Gebeliğim kesinleşirse hemen Paris'e dönüp çocuğu aldırmaya kararlıyım.

— Ya ben izin vermezsem? Ya çocuğumuzu birlikte büyüteceğiz dersem?

— O zaman Paris'e birlikte döneriz ve orada evleniriz.

René büyük bir coşkuyla Françoise'ı kucakladı. Kızın ayakları yerden kesildi ve salonda tam bir daire çizdi.

— Sevgilim bu müthiş olur. Evet, öyleyse, kararımızı verdik. Ben işten ayrılıyorum ve birlikte Paris'e dönüyoruz. Bu inanılmaz bir olay, ama gerçek. Bunu mutlaka kutlamalıyız. Hemen bir kutlama gecesi düzenlemeliyiz. Herkes çok şaşıracak buna. Colette ne der acaba?

— Hiç şüphe etme, o da çok mutlu olur. Ya senin Galatasaray'daki öğretmen arkadaşların.

— Hepsi sevinecekler. Ama Paris'e dönmeye karar verdiğimi öğrenince karalar bağlayacaklar.

— Onların ne yapacakları umurumda değil.

— Öyle deme, kaç yıldır birlikte çalışıyorduk. Hepsiyle çok yakın dost olmuştuk.

— Dostluğunuz yine devam eder. Sen buradan kolay kopamazsın. Her fırsatta İstanbul'a dönersin. Onlar da Paris'e bizi görmeye gelir. Ancak senin o çok sevdiğin öğrencilerin ne olacak?

— Bazılarına birer burs buluruz, üniversiteyi Paris'te okurlar. İçlerinde öyle pırıl pırıl zekâlı olanlar var ki, onlar yarının Türkiye'sinde köşe başlarını tutacaklar.

— Öyle oldukları günleri birlikte göreceğiz.

— Biliyorsun değil mi tatlım, sen olmasaydın ben kesin dönüş yapmaya karar vermezdim.

— Sen de beni baştan çıkardığını biliyorsun.

— İyi ki çıkarmışım, yaşamı yeniden sevdirdin bana. Çok tatlı günlerimiz olacak. Mutlu yarınlara birlikte yelken açacağız. Ama dümen benim elimde olacak.

— Vay zorba vay! Ya ben ne olacağım? Mümkün değil dümeni tek başına sana bırakmam, her şeyi birlikte yöneteceğiz.

— Kabul sevgilim, istediğin gibi olsun. Çocuğumuzun adını da birlikte mi seçeceğiz?

— Hem Fransa'da, hem de Türkiye'de geçerli bir ad buluruz. Sözgelimi Suzanne (Suzan), Jasmin (Yasemin), Idylle (İdil), Jean (Can), Samy (Sami), Murat (Murat)...

— Yeter. Sen karar vermişsin bile, ama kabul, öyle olsun. Bak, ben ne kadar uyumluyum.

— Yok, olmayacaktın.

— Sevgilim hemen Colette'e telefon et, bu akşam için hazırlansınlar.

— Sen dünyanın en tatlı erkeğisin.

— Sen de Türkiye'nin ve Fransa'nın en tatlı kadını.

— Tabii Colette'ten sonra.

— Şu Colette'i de hiç ihmal edemezsin.

— Sevgilim, mutluluğumuzu ona borçlu olduğumuzu unutma.

— Al öyleyse telefonu eline, sevgili arkadaşına müjde ver.

İki dakika sonra Françoise durumu anlatınca Colette çığlıklar attı.

— Ay, inanamıyorum. Benimle dalga geçmiyorsun değil mi, diye Françoise'a çıkıştı. Sonra da;

— Hain kadın, diye bağırdı, bunu benden nasıl sakladın? Demek René bunu benden önce duyacaktı ha? Üç gün önce tanıdığın René'yi bana tercih ettin.

— Colette'ciğim. Sevgili Colette'im, tatlım benim, şekerciğim, dünyalar güzeli Colette, bilirsin senden hiçbir şeyimi gizlemem, inan bana, durum kesinleşsin diye bekledim.

— Yaa, demek öyle, ben de inandım sanki. Anladım artık, benim pabucum dama atıldı. Varsa yoksa René.

— Tatlım, n'olur kızma bana, René bu çocuğun babası olacak. Onun duymasından daha doğal ne olabilir?

— Hayır güzelim, önce sen bana danışacaktın. Ben senin onca yıllık arkadaşınım.

— Güzeller güzeli Colette, diyelim ki haklısın, beni affet. Bir daha böyle bir saygısızlık yapmam. Şimdi gel seninle arkadaş arkadaş konuşalım, bu olayı bu akşam senin evinde kutluyor muyuz, kutlamıyor muyuz?

— Elbette kutluyoruz benim sevgili Françoise'ım. Yalnız ne var biliyor musun? Evde rakıdan başka içki yok.

— Boş ver sen şimdi içkiyi. Hepsini René getirecek. Daha doğrusu biz getireceğiz.

— Ah, sevsinler seni, ne zaman "biz" oldunuz?

— N'olur Colette öküz altında buzağı arama. Bundan sonra sen ben yokuz, biz varız. Tamam mı?

— Tamam sevgili Françoise'ım, tamam. Biraz seni işleteyim dedim, o kadar. Evet, bu akşam konakta kafaları çekiyoruz. Hanife Bacı ve ben, mezeleri hazırlıyoruz. Oldu mu? Bakarsın bu akşam benim de sana bir sürprizim olabilir.

— Ya ne demek o? Nasıl bir sürpriz? Anlat bakalım.

— Yavaş yavaş tatlı Françoise. Ben de her şeyi gıdım gıdım

söyleyeceğim. Sabırlı ol güzelim. Bekle bakalım. Bakarsın ben de bir bomba patlatırım.

— Patlat hemen.

— Yoo, her şeyin sırası var. Ananın karnında nasıl dokuz ay durdun, dört saat daha sabret bakalım. Bu akşam görüşmek üzere, diyerek telefonu kapadı.

Colette bu telefon konuşmasından sonra hemen aşçı Cemal Efendi ile Hanife Bacı'yı seferber etti. Neler hazırlamadılar, neler... Çerkez tavuğu mu istersiniz, patlıcan ezmesi mi, karnıyarık mı, fava mı, barbunya mı... Çünkü o akşam önemli şeyler kutlanacaktı. Eve başka kimse çağrılmadı, çünkü bu, çok özel bir kutlama olacaktı. Bu sofrada suç ortaklarından başka kimsenin yeri olamazdı. Ama Samim en büyük dostu Mustafa Kemal Paşa'ya bir haber verseydi; o da belki bütün takımıyla bu akşam Nişantaşı'nda olurdu. Ama onu dört saat önce çağırmak olmazdı ki.

Bu bir veda töreni miydi yoksa? Ama neye veda? Kime veda? Belki Françoise'ın genç kızlığına, belki René'nin İstanbul'dan ayrılışına...

Belki de bu, bir kutlama töreniydi. Gelecek kuşakları, mutlulukları ve belki belki Colette'in açıklamak istemediği bir şeyleri...

O akşam yenildi içildi, kadehler kaldırıldı. Sonra sıra geldi Türk-Fransız dostluğuna. René'nin Paris'te ya da dünyanın öbür ucundaki yeni görevlerine ve sevgili Françoise'la René'nin yedi ay sonraki çocuklarına... Şişeler tükendi, kutlamaların sonu gelmedi.

— Eee, anlat bakalım Colette, neymiş senin bu akşamki bomba haberin?

— Yok öyle bir şey, şaka ettim.

— Bırak şimdi bunları, senin dilinin altında bir şeyler var, konuş bakalım.

— Aaa, şuna bak hele, bir şey olsa söylemez miyim?

— Colette, konuş ve kurtul.

— Hayır, konuşamam, Samim'in iznini almam gerek. Ne dersin Samim, konuşayım mı?

— Konuş elbette, ne var saklanacak?

— Çocuklar sıkı durun öyleyse, ben de üç aylık gebeyim.

— Olamaz! Bırak numarayı, doğru konuş.

— Evet, doğru konuşuyorum. Bu hiç beklenmedik bir şey oldu. Bir kaza sonucu. Ama oldu bir kez. Yapılacak çok şeyler var ama ne Samim istedi ne de ben. Yıllar önce düşürdüğüm çocuk geri gelecekmiş gibi bir duygu içindeyim. Başkasından hiçbir zaman çocuk istemedim. Benim çocuğumun babası ancak Samim olabilir demiştim; öyle olacak. Samim de bunu istiyor. Onun için evli olmamız hiç şart değil. Samim elbette çocuğunu tanıyacak, onunla övünecek. O bir Cumhuriyet çocuğu olacak ve burada büyüyecek. Gazi'nin Cumhuriyet'i emanet ettiği gençlerden biri olacak. Erkek olursa adını Mustafa Kemal koyacağız. Ona, demokrat ve laik Türkiye'yi koruması gerektiğini öğreteceğiz. O da, devrimci düşünceleri daha ileriye götürecek. Ona Gazi'nin sofralarını anlatacağız. Gerçek Türk sosyalizmini savunan gençlerin arasında yer alacak ve bu uğurda savaşlar verecek. Biz böyle bir çocuk yetiştireceğiz. Demokratik ve laik Türkiye'ye layık bir çocuk yetiştirmekle mutlu olacağız.

Ben Fransa'dan ayrıldım ve kendimi Gazi'nin Türkiye'sine adadım. Çocuğumuz da bizim yolumuzda yürüyecek, bizim yapamadıklarımızı yapacak, insanlığın mutluluğu için savaşacak...

Samim'in gözleri sulanmıştı, içi içine sığmıyordu.

— Evet Colette, dedi, biz devrimi iyi kötü bir yerlere getirdik ama, gerçek bir sosyalizm için yapılacak daha çok şeyler var. İleride biz, bayrağı yeni kuşaklara devredeceğiz. Türkiye yeni devrimlere yönelecek.

Teşekkür

Bu romanı yazarken aşağıdaki kişilerin anılarından, araştırmalarından, verdikleri bilgilerden, belgelerden, fotoğraflardan yararlandım:

Galatasaray'dan hocam İsmail Habib Sevük, Kocaeli eski milletvekili enişte m İbrahim Süreyya Yiğit, hukuk profesörü enişte m Vasfi Raşit Sevig, Dışişleri bakanlarından Tevfik Rüştü Aras, Ali Fuat Cebesoy, Fethi Okyar, Vâlâ Nurettin Vâ-Nû, Ahmet Hamdi Başar, Mahmut Esat Bozkurt, Ahmet Cevat Emre, Kılıç Ali, Hasan Rıza Soyak, Feridun Kandemir, değerli dostlarım Prof. Şerafettin Turan, Seyfettin Turhan, Prof. Emre Kongar...

Yapı Kredi Bankası *Cumhuriyet Ansiklopedisi* müdürü Nermin Mollaoğlu, Vehbi Koç Vakfı AKMED müdürü Kayhan Dörtlük, *Cumhuriyet* gazetesi arşiv yöneticisi Edibe Buğra, emekli albay Nurettin Ersü, kuzenim Nuyan Yiğit, Hikmet Saim, Sipa Press, Kaynak Yayınları, Erol Erduran, Ömer Erduran, gazeteci dostum Selâmi Akpınar, Yaprak Zihnioğlu, dostum Rasih Nuri İleri, Kapital Medya'dan Ayşe Ertaş, sekreterim Nilgün Ağat ve Remzi Kitabevi'nde bu kitabı dizenler, düzeltenler...

Hepsine teşekkürler ve saygılar...

Cumhuriyet'in kurucularıyla röportaj yapmak için devrimlerin en coşkulu günlerinde Türkiye'ye gelen Fransız kadın gazeteci Colette, hem gençlik aşkı Türk gazeteci Samim'le yeniden büyük bir aşk yaşayacak hem de Milli Mücadele kahramanlarının Gazi'nin önderliğinde gerçekleştirdikleri büyük atılımlara tanık olacaktır.

Hıfzı Topuz'un bu son romanında ele aldığı Menemen Olayı, laikliği ve devletçiliği yaratan koşullar, eğitim ve kültürde kimlik arayışları ile çok partili rejime geçişin ilk deneyimleri, Türkiye'nin yakın geçmişine ışık tutuyor.

www.remzi.com.tr

ISBN 975-14-0990-X

9 789751 409904

09-BFW-819